

สถาบัน
พระมหากษัตริย์ไทย

กับความหลากหลาย
ทางชีวภาพของ
พรรณไม้
ในประเทศไทย

พระปิยชาติราชกนิษฐา

อินทรวีเชียรฉันทน์ ๑๑

รอยบุญละอองบาท
โอบอุ้มมณูญญา
จรรโลงสุหร่ายร่ม
เต็มเต็มเพติมดล
พรรณพฤกษ์อรักนบ
เปี่ยมปรีชญาญาณ
ปลื้มโปรดประโยชน์ชาติ
ภูมิไทยไพทวอง
พร้อมรักดีผุขมไชย
สำนักคุณานันต์
พานพุ่มพนมบุษปี
จวงเจิมเฉลิมศรี
ทักขามมงคล
ขวัญเกล้านราภ

วรรษากนิษฐา
ปัตติยาประจำล
อภิรมย์สยามชน
สุขด้าว ๘ บันดาล
นิธิทรัพย์มหาศาล
หิตถ้วนพระทัยปอง
อนุสาสน์สุครรลอง
มรดกดำรงขวัญ
ณ สมัยสมานฉันทน์
กตเวทิตาพลี
บริสุทธ์สุจารี
ชยสิทธิ์สโมสร
ศุภผลสถาพร
สุวิศิษฎ์สรานฤเทอญ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม
ปวงข้าพระพุทธเจ้า สำนักงานพิพิธภัณฑ์เกษตรเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (องค์การมหาชน)

นายพิรัช สติยุทธการ
นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
ผู้ประพันธ์

ความหลากหลายทางชีวภาพประกอบไปด้วยสิ่งที่มีชีวิตและระบบนิเวศต่าง ๆ หลายรูปแบบ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างใกล้ชิด ทั้งในทางตรงและทางอ้อม พรรณไม้ถือเป็นทรัพยากรสำคัญของสังคมและเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ การจัดทำหนังสือเรื่อง “สถาบันพระมหากษัตริย์กับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้” มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณูปการที่พระมหากษัตริย์ไทยและพระบรมวงศานุวงศ์ทรงมีต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ให้แก่อประเทศไทย

คำนำ

สมัยสุโขทัยสืบมาจนถึงปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ไทยและพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงมีคุณูปการที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึก จิตรกรรมฝาผนัง และวรรณกรรมต่าง ๆ โดยเป็นการบันทึกเกี่ยวกับธรรมชาติและ การใช้ประโยชน์จากพรรณไม้ในระบบนิเวศต่าง ๆ ในแต่ละช่วงเวลา

สมัยธนบุรีจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3) ได้แสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมการเกษตรจากพรรณไม้ต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่ในธรรมชาติของประเทศไทยและนำเข้ามาจากต่างประเทศ เช่น พริกไทย อ้อย ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อการฟื้นฟูระบบการเกษตรของประเทศและการส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เริ่มมีการพัฒนาระบบการเรียนรู้และการบริหารจัดการ การจัดเก็บข้อมูลพรรณไม้ให้เป็นระบบแบบสากล สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนานาชาติ ปัจจุบันฐานข้อมูลพรรณไม้ของไทยเป็นที่ยอมรับในระดับสากล ภายใต้โครงการพรรณพฤษชาติประเทศไทย (Flora of Thailand)

ในช่วงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลปัจจุบัน ระบบการเกษตรเริ่มมีการใช้เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้มีการสร้างคลองส่งน้ำชลประทาน พัฒนาเครื่องมือและเครื่องใช้ทางการเกษตร ทั้งทรงจัดให้มีการประกวดผลผลิตทางการเกษตร หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข ทำให้ประเทศมีพัฒนาการสู่ความเป็นสากลมากขึ้น

เมื่อทั่วโลกมีการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม กลับเกิดผลกระทบที่ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมาก คือ พื้นที่ป่าลดลงทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลงและเปลี่ยนแปลงไป กระทั่งสมัยรัชกาลที่ 9 มีพระราชดำริให้เกิดโครงการต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 4,000 โครงการ เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงร่วมดำเนินการอย่างแข็งขัน ทรงได้รับสมัญญานามว่าเป็น “พระมารดาแห่งการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ” เมื่อ พ.ศ. 2553 โครงการเหล่านี้ยังดำเนินการต่อภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยเฉพาะโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) ที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดความมั่นคงของความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย ตั้งแต่เมืองไปถึงชนบท และจากภูผาสู่ผืนน้ำ

สำนักงานพิพิธภัณฑสถานพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (องค์การมหาชน) หรือ พกช. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าสาระจากหนังสือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์ให้เกิดการเรียนรู้เพื่อการสืบสาน รักษา และต่อยอด การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเห็นคุณค่า และน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อปวงชนชาวไทยตลอดมา

สารบัญเนื้อหา

พระปิตุชาธิราชกนิษฐา

ก

คำนำ

ข

ตอนที่ 1 : ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ต่อสังคมไทย	1
1. สิ่งมีชีวิตสีเขียว	1
2. พืชพรรณ	1
3. ความหลากหลายทางชีวภาพ	3
ความหลากหลายทางชนิด (species diversity)	4
ความหลากหลายทางระบบนิเวศ (habitat diversity)	6
4. การจัดแบ่งประเภทความหลากหลายของพรรณไม้	7
5. การจัดระเบียบความหลากหลายด้วยหลักเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน	11
6. ความหลากหลายของพรรณไม้แห่งแผ่นดินไทย	12
7. การบันทึกและจัดทำบัญชีความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ไทยในอดีต	13
8. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์	14
9. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย	15
พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย	18
พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยา	21
พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยธนบุรี	24
พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์	26
10. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ที่ปรากฏในเอกสารของชาวต่างชาติ	29
11. การบันทึกและจัดทำบัญชีความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ของไทยตามมาตรฐานสากล	29

ตอนที่ 2 : สถาบันพระมหากษัตริย์กับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	32
● สมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1780-1981) : การใช้ประโยชน์และการส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	33
● สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) : การใช้ประโยชน์และการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	33
● สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) : นวัตกรรมในการเพาะปลูกข้าวและผักต่าง ๆ	35
● สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน) : การบริหารจัดการและการส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	36

สารบัญเนื้อหา (ต่อ)

1. การวางรากฐานหน่วยงานในการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	37
o สถาปนากรมเป็นกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ : ต้นกำเนิดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	37
o สถาปนากรมป่าไม้	37
o จัดตั้งกรมช่างไหม : ต้นกำเนิดกรมหม่อนไหมและกรมวิชาการเกษตร	38
o กรมเพาะปลูก : ต้นกำเนิดกรมวิชาการเกษตร	39
o สอนทดลองเพาะปลูก : ต้นกำเนิดสถานีสิกรรม	39
o นากทดลองคลองรังสิต : ต้นกำเนิดศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี	39
o กองตรวจพันธุ์รักษาชาติและพิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพ (BK) : รากฐานงานด้านพฤกษศาสตร์	40
o จัดตั้งหอพรรณไม้ (Forest Herbarium : BKF)	42
o โครงการพรรณพฤกษชาติประเทศไทย (Flora of Thailand Project)	43
2. การวางรากฐานพัฒนาบุคลากร : รัชกาลที่ 5 ต้นกำเนิดทุนเล่าเรียนหลวง	44
3. การวางรากฐานสถาบันการศึกษาด้านการเกษตร : ต้นกำเนิดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยแม่โจ้	48
o โรงเรียนช่างไหม	48
o โรงเรียนเกษตรราธิการ	49
o การสอนวิชาการป่าไม้เป็นครั้งแรก	49
o โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ : ต้นกำเนิดคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	49
o โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม	50
4. การวางมาตรการทางกฎหมายด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	51
5. การวางโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเพาะปลูก : การขุดคลอง การชลประทาน	55
6. พระราชกรณียกิจ/กิจกรรมพิเศษที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในสมัยรัตนโกสินทร์	56
o การสร้างอุทยาน “สวนขวา”	57
o การบันทึกการใช้ประโยชน์จากพรรณไม้ : จารึกวัดโพธิ์	58
o การสร้างพระราชอุทยานวังสราญรมย์ : ต้นแบบสวนพฤกษศาสตร์ของไทย	59
o การสร้างพระราชวังดุสิต และการปลูกต้นไม้สองข้างถนนและคลองในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์	61
o การสร้างพระราชวังพญาไท : พื้นที่ทดลองปลูกธัญพืช	62
o การจัดประกวดพันธุ์ข้าวครั้งแรกของประเทศไทย : ต้นแบบการประกวดพันธุ์ข้าวและพรรณไม้ต่าง ๆ	63
o การแสดงกสิกรรมแลพาณิชย์การ ครั้งที่ 1-2 : ต้นกำเนิดงาน “เกษตรแฟร์”	63

สารบัญเนื้อหา (ต่อ)

○ ทอดพระเนตรการทำนาและกิจการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : ที่มาแห่ง “วันข้าวและชาวนาแห่งชาติ”	66
○ นาทดลองในสวนจิตรลดา : การทดลองปลูกข้าวด้วยพระองค์เอง	67
○ การปลูกป่าทดลอง : ยางนาและป่าไม้สาริต	68
○ การสร้างห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ : อนุรักษ์และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	69
○ การสร้างสวนสมุนไพร	70
○ การใช้ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เมืองหนาว	70
ทดแทนการปลูกฝิ่นในพื้นที่สูง : โครงการหลวง	
○ การวิจัยและทดลองปลูกพืชเมืองหนาวเพื่อทดแทนฝิ่น : สถานีเกษตรหลวง โครงการหลวง	71
○ การแปรรูปผลผลิตจากพืชเมืองหนาวและการตลาด : โรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูป	72
○ ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เมืองหนาว	72
กับการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง : ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง	
○ ตัวอย่างความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เมืองหนาวในโครงการหลวง	72
○ ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในการพัฒนาชุมชนในทุกภูมิภาค :	73
ศูนย์ศึกษาการพัฒนา 6 ศูนย์	
○ การใช้หญ้าแฝก : ส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในป่า	75
○ ตัวอย่างโครงการพระราชดำริต่าง ๆ กับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อการพัฒนา	75
○ ตัวอย่างโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร	76
มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ	
7. หลักการและแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช	78
บรมนาถบพิตร ในการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	

ตอนที่ 3 : พระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรีกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	81
1. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (พ.ศ. 2407-2462)	81
2. สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2447-2527)	83
3. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (พ.ศ. 2475-2568)	85
“พระมารดาแห่งการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ”	

สารบัญเนื้อหา (ต่อ)

○ พระราชกุศโลบายในการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	86
○ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ	89
- ด้านการคุ้มครองระบบนิเวศป่าไม้ชนิดต่าง ๆ	89
- ด้านการคุ้มครองพันธุ์กล้วยไม้	91
- โครงการฟาร์มตัวอย่าง : ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต	92
- สวนพฤกษศาสตร์ชายแดนภาคใต้ตามพระราชเสาวนีย์ฯ อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส	93
○ โครงการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง	94
- สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร	94
- สวนเบญจกิติ เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร	96
- สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	97
4. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือสมเด็จพระย่า (พ.ศ. 2443-2538)	98
○ โครงการพัฒนาอ้อยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	99
อำเภอแม่สายและอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย	
○ “สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์” โครงการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	101

ตอนที่ 4 : สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 105 กับความหลากหลายทางชีวภาพ

1. โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) : ความมั่นคงของประเทศ คือความมั่นคงทางทรัพยากร	107
○ ธนาคารพืชพรรณ สวนจิตรลดา : อพ.สธ.	107
○ จากการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช สู่การอนุรักษ์ทรัพยากร	110
○ ครอบคลุมพื้นที่ทั่วไทย : “ตั้งแต่ยอดเขา ถึงใต้ท้องทะเล”	110
○ 3 กรอบงาน 8 กิจกรรม : กระบวนการพัฒนางาน เสริมศักยภาพบุคลากร	111
○ ศูนย์ข้อมูลพันธุกรรมพืช/ทรัพยากร : ฐานข้อมูลเดียวกัน ใช้ประโยชน์ร่วมกัน	113
○ ความรักทรัพยากร คือ ความรักชาติ รักแผ่นดิน : งานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน	114
○ งานฐานทรัพยากรท้องถิ่น : ทรัพยากรอันล้ำค่า	117
○ การประชุมวิชาการและนิทรรศการ	118

สารบัญเนื้อหา (ต่อ)

2. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อคุณภาพชีวิตเยาวชน : โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน	121
3. การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เชิงพื้นที่ : โครงการอุทยานธรรมชาติวิทยา ตามพระราชดำริสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี	122
4. ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อความมั่นคงทางอาหารและพัฒนาคุณภาพชีวิต : ศูนย์ภูฟ้าพัฒนา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน	124
5. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อรับมือภัยพิบัติทางธรรมชาติ : โครงการศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชจักรพันธ์เพ็ญศิริ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย	125
6. ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการอนุรักษ์และสร้างรายได้ : โครงการสร้างป่า สร้างรายได้	126
7. จากเหมืองแร่สังกะสีเป็นสวนพฤกษศาสตร์ : สวนพฤกษศาสตร์ผาแดง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก	127
8. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อสุขภาพของปวงชน : สวนสมุนไพร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อำเภอนิคมน้ำจืด จังหวัดระยอง	128
9. พัฒนาบุคลากรด้านพฤกษศาสตร์ : พระราชทานทุนส่วนพระองค์เพื่อการศึกษาต่อต่างประเทศ	130
10. พรรณไม้ในพระนามสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	131

บรรณานุกรม

	133
ภาคผนวก	145
ภาคผนวก ก. รายชื่อวรรณกรรมในแต่ละช่วงสมัย และจำนวนพรรณไม้ทั้งที่จัดจำแนกได้และจัดจำแนกไม่ได้	145
ภาคผนวก ข. รายชื่อวรรณกรรมและจำนวนพรรณไม้ที่ปรากฏในวรรณกรรมของชาวต่างชาติ ระหว่าง พ.ศ. 1503-2439	151
ภาคผนวก ค. รายชื่อพืชที่พบในวรรณกรรมต่าง ๆ	152
ภาคผนวก ง. รายชื่อนักเรียนทุนหลวงด้านป่าไม้ ในสมัยรัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 7	152
ภาคผนวก จ. แผนผังแสดงโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ เป็นคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	162
ภาคผนวก ฉ. แผนผังแสดงพัฒนาการจากโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมแม่โจ้ เป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยแม่โจ้	163
ภาคผนวก ช. รายชื่อไม้ต้นตามถนนและคลองในกรุงเทพฯ ปลูกในสมัยรัชกาลที่ 5	164
รายนามที่ปรึกษาและคณะทำงาน	166

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	Sycamore Gap Tree อายุกว่า 200 ปี ซึ่งอยู่ในเขต Northumberland National Park ถือเป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์สำคัญของพื้นที่ ทำให้มีผู้คนจำนวนมากมาเยี่ยมชม	2
ภาพที่ 2	ความหลากหลายทางชีวภาพทางชนิด เช่น พืช เห็ดรา สัตว์	4
ภาพที่ 3	ความหลากหลายทางชีวภาพทางพันธุกรรมของข้าวโพด (corn) ถั่ว (bean) และลูกเดือย (coix)	4
ภาพที่ 4	จำนวนชนิดของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ	6
ภาพที่ 5	ตัวอย่างพรรณไม้จัดแบ่งตามประเภทของวิสัย กลุ่มไม้ต้นขนาดเล็กและไม้ล้มลุก อายุหลายปี	7
ภาพที่ 6	ตัวอย่างพรรณไม้จัดแบ่งตามประเภทของวิสัย กลุ่มไม้ต้นขนาดกลาง พืชเมล็ดไม่มีเปลือกหุ้ม และไม้ล้มลุก อายุหลายปี	8
ภาพที่ 7	ตัวอย่างพรรณไม้จัดแบ่งตามประเภทของวิสัย กลุ่มกาฝาก-เบียน และพืชอาศัยราที่ไม่สร้างอาหารเอง กระโดนพระฤๅษี (<i>Sapria himalayana</i> Griff.) (ภาพซ้าย) พิศวง (<i>Thismia mirabilis</i> K. Larsen) (ภาพกลาง) และขลุ่ยดิน (<i>Balanophora fungosa</i> L.) (ภาพขวา)	8
ภาพที่ 8	ตัวอย่างพรรณไม้จัดแบ่งตามประเภทของวิสัย กลุ่มกึ่งกาฝาก-เบียน อาศัยพืชอื่นและสร้างอาหารเองได้	9
ภาพที่ 9	กาฝากไม้ก่อ <i>Helixanthera parasitica</i> Lour. (ภาพบน) และประักัดดอย <i>Agapetes megacarpa</i> W.W. Sm. (ภาพล่าง)	9
ภาพที่ 10	สภาพป่าที่มีความหลากหลายของพรรณไม้ (ภูเขี้ยว จังหวัดชัยภูมิ และดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่)	10
ภาพที่ 11	ป่าไม้ในประเทศไทยที่ยังอุดมสมบูรณ์ซึ่งอยู่ในเขตอนุรักษ์ (ป่าดิบยอดดอยอินทนนท์ และป่าสนยอดภูกระดึง)	12
ภาพที่ 12	จิตรกรรมในวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งสร้างมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีส่วนแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้	13
ภาพที่ 13	พื้นที่นาปลูกข้าว ซึ่งเป็นการเพาะปลูกที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย	14
ภาพที่ 14	ขลุ่ย พรรณไม้ปลูกที่มีบันทึกอยู่ในหลักศิลาจารึกสมัยสุโขทัย	15
ภาพที่ 15	ใบชุมแสงที่ใช้ทำหุในการประกอบพิธีกรรมในสมัยสุโขทัย และใบมะตูมที่ใช้ทำหุในการประกอบพิธีกรรมในปัจจุบัน	19
ภาพที่ 16	เบญจบกุนลอย หรือบัว 5 ชนิด ที่นำน้ำเลี้ยงบัวมาบรรจุในสังข์เพื่อรดน้ำให้พรตามเอกสารของตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์	19
ภาพที่ 17	พืชซึ่งปรากฏในวรรณกรรมนิราศธารทองแดง เจตพังคี พังคิ พรหมคด และพังอาด	22
ภาพที่ 18	ตัวอย่างพืชซึ่งปรากฏในนิทานเรื่องท้าวปาจิตกับนางอรพิม เช่น นมนาง แก้มอัน จี๋ ลำไย และมะกอกดอน	25

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 19	สถานีทดลองการปลูกข้าว Bangkok Noi Agriculture Experiment Station กรุงเทพมหานคร (ธนบุรี) Bangkok ถ่ายเมื่อ ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) Photographer: Robert Larimore Pendleton Image Source: UWM Libraries, United States	39
ภาพที่ 20	การสำรวจพรรณพฤกษชาติของสยามประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 ภายใต้การดำเนินงานของกองตรวจพันธุ์รุกชาติ นับเป็นหน่วยงานแรกของประเทศ ที่ได้ริเริ่มจัดทำข้อมูลพรรณไม้อย่างเป็นทางการ	40
ภาพที่ 21	สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงเปิด อาคารพิพิธภัณฑ์พืชสิรินธร เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543	41
ภาพที่ 22	พิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพ : Bangkok Herbarium (BK) หน่วยงานด้านอนุกรมวิธานพืช ภายใต้การดำเนินงาน ของกองตรวจพันธุ์รุกชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2463 นับเป็นหน่วยงานพฤกษศาสตร์แห่งแรกของประเทศ	42
ภาพที่ 23	วังใหม่ (หรือวังกลางทุ่ง, วังวินด์เซอร์) ณ ทุ่งปทุมวัน แหล่งเริ่มสรรพวิทยาการต่าง ๆ ของประเทศไทย	49
ภาพที่ 24	แผนที่แสดงโครงการชลประทานป่าสักใต้ พ.ศ. 2458-2467	56
ภาพที่ 25	ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จากศรีลังกา ซึ่งปลูกในสมัยรัชกาลที่ 2 ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และวัดสระเกศ	57
ภาพที่ 26	จารึกตำราแพทย์แผนโบราณ จากจารึกวัดโพธิ์ บนผนังกำแพงบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)	58
ภาพที่ 27	จารึกตำรับยาสมุนไพรต่าง ๆ จากจารึกวัดโพธิ์ บนผนังกำแพงบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)	58
ภาพที่ 28	สวนสราญรมย์ หรือพื้นที่พระราชอุทยานวังสราญรมย์ ซึ่งนับว่าเป็นต้นแบบของสวนพฤกษศาสตร์ของไทย สร้างโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)	59
ภาพที่ 29	พระราชวังพญาไท	62
ภาพที่ 30	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินไปทรงเปิดการแสดงนิทรรศการ ครั้งที่ 1 ณ พื้นที่บริเวณสระประทุมวัน เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2453	64
ภาพที่ 31	ภาพงานแสดงนิทรรศการแลพานิชการ ครั้งที่ 1 ณ พื้นที่บริเวณสระประทุมวัน	64
ภาพที่ 32	เหรียญรางวัล การแสดงนิทรรศการแลพานิชการ ครั้งที่ 1 ส.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)	64
ภาพที่ 33	เหรียญรางวัล การแสดงนิทรรศการแลพานิชการ ครั้งที่ 2 ส.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)	65
ภาพที่ 34	ต้นจัน ณ วัดญาณสังวราราม วรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี	66

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 35	พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร (รัชกาลที่ 8) ทรงหว่านข้าว ณ แปลงนาสาธิตทุ่งบางเขน เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2489	66
ภาพที่ 36	พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทอดพระเนตร การเกี่ยวข้าวในแปลงนาสาธิต ตำบลนิคมพัฒนา จ.สระบุรี	68
ภาพที่ 37	สองพระองค์ทรงปลูกต้นยางนา	68
ภาพที่ 38	ข้าราชการบริพาร คณาจารย์ และนิสิตคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปลูกต้นยางนา ณ พระตำหนักสวนจิตรลดา เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2504	69
ภาพที่ 39	ต้นขุ่นไฟศาลทักษิณจากการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ ภาพขวา-สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานให้ปลูก ณ พระราชวังพญาไท	69
ภาพที่ 40	สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ กำลังทรงดำนาข้าว ที่ทุ่งนาพญาไท ณ จังหวัดพญาไท	81
ภาพที่ 41	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงขับแทรกเตอร์ ณ สวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี	84
ภาพที่ 42	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงทอเสื่อจันทบูร ณ สวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี	84
ภาพที่ 43	สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินไป ทอดพระเนตรและทรงศึกษาพันธุ์ดอกไม้ป่าเป็นการส่วนพระองค์ ณ บริเวณทุ่งดอกไม้ป่า หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติผาแต้ม หน่วยที่ 1 (สร้อยสวรรค์) เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2548	85
ภาพที่ 44	ภาพพรรณไม้พระราชทานนามสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง	86
ภาพที่ 45	แผนที่ป่าเขาต้นหยงและบริเวณป่าเขาสลัก อำเภอมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส	93
ภาพที่ 46	แผนที่สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ	95
ภาพที่ 47	สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในรัชกาลที่ 9 เสด็จประพาสภูกระดึง ระหว่างวันที่ 20 เมษายน-4 พฤษภาคม พ.ศ. 2512	98
ภาพที่ 48	พรรณไม้เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กันภัยมหิดลและนครินทร์	98
ภาพที่ 49	สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และต้นขุ่นไฟศาลทักษิณ	105
ภาพที่ 50	สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สพระราชหฤทัยในการศึกษาพรรณไม้	106
ภาพที่ 51	ธนาคารพืชพรรณ โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ (อพ.สธ.)	107
ภาพที่ 52	ดอกชมพูภูคา ดอกไม้สัญลักษณ์ของโครงการ อพ.สธ.	108

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 53	ชมพูราชสิริน	123
ภาพที่ 54	แปลงสาธิตต่าง ๆ ภายในศูนย์ภูฟ้าพัฒนา	124
ภาพที่ 55	แผนผังสวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	129
ภาพที่ 56	นายพงศกร คุณาสีการ์ ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	130
ภาพที่ 57	ตัวอย่างพรรณไม้ในพระนามสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	132

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	เปรียบเทียบกับความหลากหลายทางชีวภาพในระดับโลกและในประเทศไทย และสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ที่พบในไทยในช่วง พ.ศ. 2564–2565	5
ตารางที่ 2	ลำดับรายการการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย (สี่ล้อ) และการประชุมวิชาการและงานนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนฯ (สี่เขี้ยว)	118

ตอนที่ 1 :

ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ต่อสังคมไทย

1. สิ่งมีชีวิตสีเขียว

ความมหัศจรรย์ที่เป็นต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายมีจุดเริ่มต้นมาจากกลุ่มสิ่งมีชีวิตที่สามารถสังเคราะห์แสงได้ โดยการมีออร์แกเนลล์ที่เรียกว่า คลอโรพลาสต์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของรงควัตถุสีเขียวที่มีชื่อว่าคลอโรฟิลล์ โดยกระบวนการนี้สามารถเปลี่ยนสารอนินทรีย์ซึ่งอยู่ในรูปแบบของสิ่งไม่มีชีวิตให้อยู่ในรูปของอินทรีย์สารในสิ่งมีชีวิตโดยการใช้พลังงานของแสงจากดวงอาทิตย์เป็นกลไกที่สำคัญ เรียกว่า “กระบวนการสังเคราะห์ด้วยแสง” สารอินทรีย์ที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดพลังงานไปยังกลุ่มสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่ไม่สามารถสังเคราะห์แสงได้ ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนและเกิดวงจรชีวิตที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเรียกว่า “วัฏธนาการ”

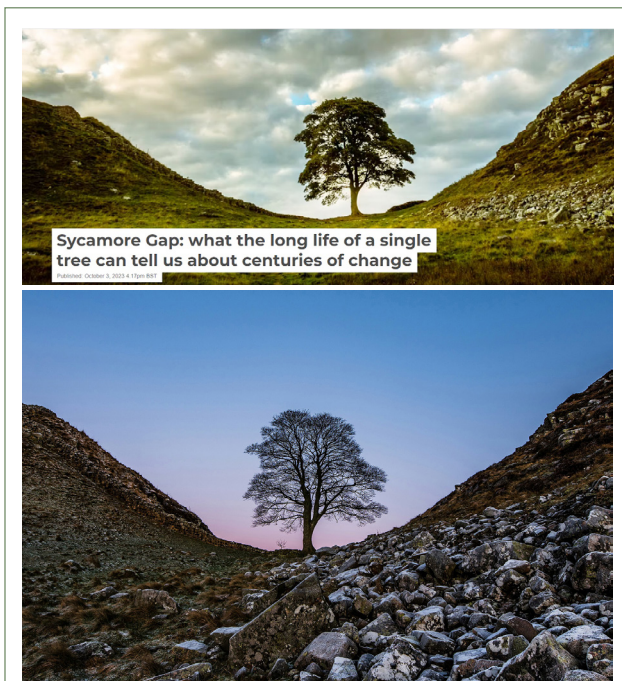
2. พืชพรรณ

พืชพรรณ เป็นสิ่งมีชีวิตกลุ่มใหญ่ที่พบบนโลก จัดอยู่ในอาณาจักรพืช (Kingdom Plantae) จากหลักฐานของฟอสซิลที่พบในการศึกษาทางบรรพชีวิน¹ สันนิษฐานว่ากลุ่มสิ่งมีชีวิตที่สังเคราะห์แสงได้มีจุดกำเนิดมากกว่า 3,400 ล้านปีก่อน ในมหายุคอาร์เคียน (Archaean aeon) โดยเริ่มมาจากต้นแบบของสิ่งมีชีวิตในรูปแบบที่มีโครงสร้างเซลล์เดียวไม่ซับซ้อนมากนัก และค่อย ๆ วิวัฒนาการเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีโครงสร้างหลายเซลล์ มีระบบของเนื้อเยื่อที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ จำเพาะและซับซ้อนมากขึ้น จนกระทั่งมาเป็นกลุ่มพรรณไม้มีท่อลำเลียงกลุ่มแรก ๆ ที่ย้ายจากแหล่งน้ำขึ้นมาบนบก มีสภาพที่เรียกได้ว่าป่า เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วง 420 ล้านปีที่ผ่านมา² ซึ่งเป็นต้นกำเนิดบรรพบุรุษของกลุ่มพืชดอก ทำให้เกิดความหลากหลายขึ้นมากมายในช่วง 130 ถึง 60 ล้านปีก่อนปัจจุบัน (ปลายคาบจูแรสสิก (Jurassic period) ถึงต้นคาบครีเทเชียส (Cretaceous period) ของยุคเมโสโซอิก (Mesozoic era) ในมหายุคฟาเนอโรโซอิก (Phanerozoicaeon)) ก่อนที่จะเกิดการสูญพันธุ์ครั้งใหญ่และเกิดการวิวัฒนาการครั้งใหม่จากช่วง 65 ล้านปีก่อนจนถึงปัจจุบัน

¹ บรรพชีวินวิทยา (paleontology) วิชาที่ศึกษาสิ่งมีชีวิตในอดีตโดยอาศัยข้อมูลจากซากดึกดำบรรพ์ที่หลงเหลืออยู่ รวมทั้งสายวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตในอดีตกับปัจจุบัน สภาพสิ่งแวดล้อม และการเทียบสัมพันธ์ เพื่อกำหนดลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของโลก

² คาบดีโวเนียน (Devonian period) ของยุคพาเลโอโซอิก (Palaeozoic era) ในมหายุคฟาเนอโรโซอิก (Phanerozoic aeon) กลุ่มพืชที่มีเมล็ดวิวัฒนาการและปกคลุมเป็นป่าไปทั่วทั้งโลกในช่วง 385 ถึง 360 ล้านปีก่อนปัจจุบัน (ปลายคาบดีโวเนียน (Devonian period) ถึงต้นคาบคาร์บอนิเฟอรัส (Carboniferous period) ของยุคพาเลโอโซอิก (Palaeozoic era) ในมหายุคฟาเนอโรโซอิก (Phanerozoic aeon))

ความหลากหลายของพืชพรรณไม้บนโลกที่คงมีอยู่ถึงปัจจุบัน คาดว่ามีอยู่ประมาณ 440,000 ชนิด มีหลักฐานที่แตกต่างกันไปตามพันธุกรรมที่ถ่ายทอดกันมาและตามนิเวศที่เป็นที่อยู่อาศัย (habitat) เช่น น้ำจืด น้ำเค็ม บนบก ที่ราบลุ่ม บนเขาสูง ซึ่งสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ทั้งภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และภูมิชีวนิเวศ ทำให้ต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเหล่านั้น เพื่อให้สามารถดำรงวงจรชีวิตมีการสืบต่อของรุ่นต่อ ๆ ไปได้

● **ภาพที่ 1** Sycamore Gap Tree อายุกว่า 200 ปี ซึ่งอยู่ในเขต Northumberland National Park ถือเป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์สำคัญของพื้นที่ ทำให้มีผู้คนจำนวนมากมาเยี่ยมชม ที่มา : <https://theconversation.com/sycamore-gap-what-the-long-life-of-a-single-tree-can-tell-us-about-centuries-of-change-214750> และ <https://www.greenpeace.org.uk/challenges/wildlife-and-biodiversity/what-is-biodiversity/>

ความหลากหลายของพืชบนโลกจึงเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญสำหรับใช้เป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย และการเกษตร พืชผลการเกษตรมากกว่า 1,000 ชนิด ที่เป็นที่รู้จักและถูกพัฒนามาใช้ในการเกษตรโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการผลิตอาหารเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งเพื่อการยังชีพและการเป็นสินค้าในระบบตลาด อีกทั้งพืชยังเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เป็นกลไกธรรมชาติในการฟอกอากาศ และเป็นแหล่งพลังงานหลักในการดำรงชีวิต หากปราศจากพืชแล้วสัตว์ต่าง ๆ ก็คงไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะพืชเป็นรากฐานของห่วงโซ่อาหาร นอกจากนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ยังมีคุณค่าทางวัฒนธรรมจิตวิญญาณ และความสุนทรีย์เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะ วรรณกรรม และดนตรี เป็นเอกลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ เช่น ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นจากการที่ต้นไม้ใหญ่ Sycamore Gap Tree ในอังกฤษ ซึ่งถูกลอบตัดเมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2566 นั้นมิได้สูญเสียเพียงต้นไม้ต้นเดียวเท่านั้น แต่เป็นความสูญเสียสถานที่สำคัญที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานเกือบ 200 ปี ไปพร้อมกับ การสูญเสียคุณค่าทางธรรมชาติอันงดงาม ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจให้แก่การสร้างสรรค์งานศิลปะ วรรณกรรม และดนตรีจำนวนมาก

อย่างไรก็ดี การพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งในเรื่องของอาหารและการดูแลสุขภาพ เป็นผลให้มนุษย์มีอายุยืนยาวมากขึ้น และจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นแบบก้าวกระโดด ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมายและเกินจำเป็น ในหลายกรณี เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและทำให้ระบบนิเวศและความสมดุลทางธรรมชาติเสียไป จนทำให้สิ่งมีชีวิตหลายชนิด ต้องสูญพันธุ์ไปจากโลกนี้ (Pimm, 2014) และความหลากหลายทางชีวภาพลดลงมากกว่าร้อยละ 69 นับจาก ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา (WWF, 2022)

3. ความหลากหลายทางชีวภาพ

ค.ศ. 1961 James Arthur Harris เป็นนักวิทยาศาสตร์ท่านแรกที่ใช้คำว่า “ความหลากหลายทางชีวภาพ” แทนสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ ที่มีวิวัฒนาการร่วมกันมา ซึ่งเดิมใช้ภาษาอังกฤษว่า “Biological diversity” ต่อมาใน ค.ศ. 1985 Edward Osborne Wilson ได้ผนวกคำว่า “Biological diversity” ให้เป็นคำว่า “Biodiversity”

ปัจจุบัน United Nations Environment Programme (UNEP) ซึ่งทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการติดตามการดำเนินงานเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพในระดับโลก (World Conservation Monitoring Centre) ได้ให้ความหมายว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ หมายถึง การมีสิ่งมีชีวิตนานาชนิด นานาพันธุ์ในระบบนิเวศอันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ซึ่งมีมากมาย และแตกต่างกันทั่วโลก

ความหลากหลายทางชีวภาพแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

- 1) ความหลากหลายทางชนิด (species diversity) เช่น พืช เห็ดรา สัตว์ ฯลฯ (ภาพที่ 2)
- 2) ความหลากหลายทางพันธุกรรม (genetic diversity) เป็นความแปรผันทางพันธุกรรมที่เกิดขึ้นในประชากรของสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวกัน เช่น ข้าว ผลไม้พันธุ์ต่าง ๆ (ภาพที่ 3)
- 3) ความหลากหลายทางระบบนิเวศ (habitat diversity) เช่น ป่าไม้ชนิดต่าง ๆ แหล่งน้ำ ฯลฯ ซึ่งเป็นแหล่งให้บริการที่อยู่อาศัยให้แก่สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ บนโลกใบนี้

● **ภาพที่ 2** ความหลากหลายทางชีวภาพทางชนิด เช่น พืช เห็ดรา สัตว์
ที่มา : วีระชัย ณ นคร

● **ภาพที่ 3** ความหลากหลายทางชีวภาพทางพันธุกรรมของข้าวโพด (corn) ถั่ว (bean) และลูกเดือย (coix)
ที่มา : วีระชัย ณ นคร

ความหลากหลายทางชนิด (species diversity)

เมื่อพิจารณาถึงความหลากหลายทางชีวภาพในระดับโลก ค.ศ. 2022 IUCN ได้จัดทำรายงานว่าสิ่งมีชีวิตในโลกนี้มีจำนวนทั้งสิ้น ประมาณ 2,161,755 ชนิด (ตารางที่ 1) แต่มนุษย์ได้นำเอาสิ่งมีชีวิตมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร และอุตสาหกรรมได้น้อยกว่าร้อยละ 5 เท่านั้น โดยส่วนที่เป็นพืช มีจำนวน 424,335 ชนิด มนุษย์ได้ใช้พืชเป็นอาหารเพียงประมาณ 3,000 ชนิด เฉพาะพืชที่มีท่อลำเลียง (vascular plant) ในโลกนี้มีอยู่ประมาณ 320,000 ชนิด โดยมีเพียงร้อยละ 25 ของพืชที่มีท่อลำเลียงนี้สามารถนำมาบริโภคได้ ส่วนความหลากหลายของสัตว์นั้น เป็นสัตว์มีกระดูกสันหลังทั้งหมดมากกว่า 70,000 ชนิด แต่มนุษย์ได้นำมาพัฒนาเป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้ประโยชน์เพียงไม่กี่ชนิด (โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ, 1995) ตัวเลขนี้แสดงให้เห็นเพียงชนิดของพืชและสัตว์ที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์โดยตรง แต่พืชและสัตว์ในโลกยังทำหน้าที่รักษาความสมดุลของระบบนิเวศ เช่น การเป็นห่วงโซ่อาหาร การรักษาความชุ่มชื้นของดิน ฯลฯ

ส่วนความหลากหลายทางชีวภาพในระดับประเทศ จากรายงานของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2565 คาดว่ามีพืช 12,050 ชนิด สัตว์มีกระดูกสันหลัง 5,005 ชนิด และสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังมากกว่า 6,928 ชนิด (ตารางที่ 1)

ในช่วง พ.ศ. 2564-2565 มีการค้นพบสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ในประเทศไทยเพิ่มขึ้นหลายชนิด ได้แก่ พืช จำนวน 29 ชนิด สัตว์มีกระดูกสันหลัง 3 ชนิด และสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง 10 ชนิด ส่วนใหญ่สำรวจพบในบริเวณถ้ำ และพื้นที่ภูเขาหินปูน ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และพบจุลินทรีย์ 2 ชนิด สำหรับชนิดต่างถิ่น พืช จำนวน 132 ชนิด สัตว์มีกระดูกสันหลัง 56 ชนิด (มีกลุ่มปลามากที่สุด) สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง 110 ชนิด (ตารางที่ 1)

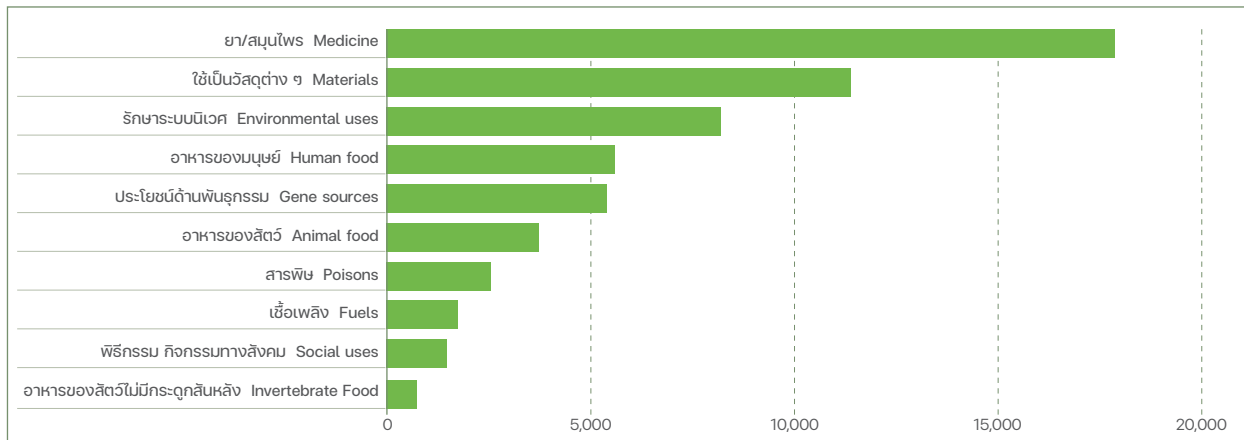

ม่วงราชสิริน ได้รับการตีพิมพ์เป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของโลก เมื่อ พ.ศ. 2565 เป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทย ค้นพบโดยนักพฤกษศาสตร์หอพรรณไม้ (BKF) เมื่อ พ.ศ. 2564 ที่ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบกับความหลากหลายทางชีวภาพในระดับโลกและในประเทศไทย และสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ที่พบในไทยในช่วง พ.ศ. 2564-2565

ประเภทของสิ่งมีชีวิต	จำนวนชนิด (Species)		สิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ที่พบในไทย	
	โลก (จากรายงาน ค.ศ. 2022)	ประเทศไทย	พื้นถิ่น	ชนิดต่างถิ่น
พืช	424,335	12,050	29	132
สัตว์มีกระดูกสันหลัง	74,420	5,005	3	56
สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง	1,521,459	> 6,928	10	110
เห็ด (ส่วน รา โปรติส ไม่มีรายงานอย่างเป็นทางการ)	141,541	1,836		
รวม	2,161,755			

รายงานเรื่อง State of the World's Plants (2016) ซึ่งเผยแพร่โดยนักวิจัยจาก Royal Botanic Gardens, Kew สหราชอาณาจักร ระบุว่าปัจจุบันมีพืชที่มีค่าเสี่ยงอยู่ประมาณ 391,000 ชนิด (ซึ่งในจำนวนนี้ มีประมาณ 369,000 ชนิด หรือร้อยละ 94 เป็นพืชดอก) มีพืชเพียงประมาณ 31,000 ชนิดเท่านั้น ที่มีการนำไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ ใช้เป็นอาหาร ยา อาหารสัตว์ ใช้ในพิธีกรรม กิจกรรมทางสังคม ประโยชน์ด้านพันธุกรรม และวัสดุก่อสร้าง (ภาพที่ 4)

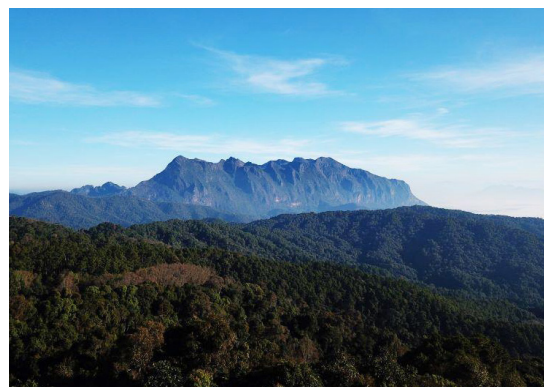
● **ภาพที่ 4** จำนวนชนิดของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ

ที่มา : Royal Botanic Gardens Kew: State of the World's Plants. (<https://news.mongabay.com/2016/05/many-plants-world-scientists-may-now-answer/>)

ความหลากหลายทางระบบนิเวศ (habitat diversity)

ความหลากหลายทางระบบนิเวศของประเทศไทย มี 7 ระบบนิเวศหลัก โดยระบบนิเวศเกษตรมีพื้นที่มากที่สุด ลดลงเล็กน้อยใน พ.ศ. 2564 ส่วนใหญ่เป็นเกษตรเชิงเดี่ยว ส่วนระบบนิเวศที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต ทั้งทุ่งหญ้า พื้นที่ลุ่ม ป่าชายหาด ป่าพรุ แหล่งหญ้าทะเล มีแนวโน้มลดลง

พื้นที่ชุ่มน้ำที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (แรมซาร์ไซต์) 15 แห่ง และมีพื้นที่ที่ได้รับการประกาศพื้นที่สงวนชีวมณฑล 5 แห่ง โดยล่าสุด ดอยหลวงเชียงดาว ได้รับการประกาศในพื้นที่สงวนชีวมณฑล เมื่อ พ.ศ. 2564

● ดอยหลวงเชียงดาว

ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ในช่วงหนึ่งร้อยปีที่ผ่านมา ความหลากหลายทางชีวภาพทั่วโลกลดลงเป็นอย่างมาก โดยปกติสิ่งมีชีวิตหลายชนิดสูญพันธุ์ไป โดยกระบวนการตามธรรมชาติ แต่ก็มียานวนไม่น้อยที่สูญพันธุ์ไปเนื่องจากกิจกรรมของมนุษย์ นักวิทยาศาสตร์ประเมินว่าสายพันธุ์ต่าง ๆ กำลังจะสูญพันธุ์ในอัตราหลายร้อยเท่าของอัตราตามธรรมชาติ สาเหตุสำคัญที่ทำให้สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพคือ แหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ป่าตามธรรมชาติ เช่น ทุ่งนา ป่าไม้ และพื้นที่ชุ่มน้ำที่กำลังหายไปจากการแผ้วถางที่ดินเพื่อปลูกพืช หรือสร้างบ้านและโรงงาน และป่าถูกตัดเพื่อใช้เป็นไม้ซุงและฟืน

ทั้งนี้ จากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development) หรือการประชุมสุดยอดด้านสิ่งแวดล้อม (Earth Summit) ณ นครริโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล ระหว่างวันที่ 5-14 มิถุนายน พ.ศ. 2535 ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จำนวน 157 ประเทศ ร่วมลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2536 ปัจจุบันมีภาคี 191 ประเทศ ประเทศไทยได้ลงนามในอนุสัญญาเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2535 และให้สัตยาบันเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2546 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2547

โดยอนุสัญญาฯ เป็นความตกลงด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ ที่มีเจตนารมณ์ให้รัฐบาลทุกประเทศเคร่งครัดต่อการรักษา อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นับเป็นอนุสัญญานานาชาติฉบับแรกที่ครอบคลุมการอนุรักษ์ ทั้งพันธุกรรม ชนิด และระบบนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

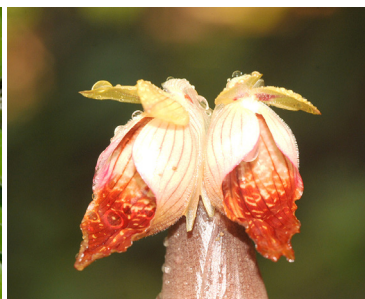
- 1) เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
- 2) เพื่อใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน
- 3) เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม

4. การจัดแบ่งประเภทความหลากหลายของพรรณไม้ _____

การจัดแบ่งประเภทพรรณไม้ของ นักพฤกษศาสตร์มีได้หลายรูปแบบเพื่อช่วย ในการจดจำ เช่น จัดแบ่งตามแหล่งที่อยู่อาศัย (ป่าดิบ ป่าพรุ ป่าเบญจพรรณ ป่าชายเลน ป่าชายหาด ทะเลทราย แหล่งน้ำ) จัดแบ่ง ตามประเภทของวิสัย (ไม้ต้น ไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก ไม้อิงอาศัย ไม้กาฝาก-เบียน ไม้อาศัยรา ไม้กินแมลง) จัดแบ่งตามประเภทของ การสร้างอาหาร (กลุ่มที่สังเคราะห์แสงได้ กลุ่มที่สังเคราะห์แสงไม่ได้ กลุ่มที่กินสัตว์อื่น) จัดแบ่งตามหลักทางวิทยาศาสตร์ที่เรียกว่า “อนุกรมวิธานพืช” (ภาพที่ 5-9)

โมลีสยาม (ไม้ต้นขนาดเล็ก)

กระชายสยาม (ไม้ล้มลุก อายุหลายปี)

- ภาพที่ 5 ตัวอย่างพรรณไม้จัดแบ่งตามประเภทของวิสัย กลุ่มไม้ต้นขนาดเล็กและไม้ล้มลุก อายุหลายปี ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

ท่อมเซียงดาว (ไม้ยืนต้นขนาดกลาง)

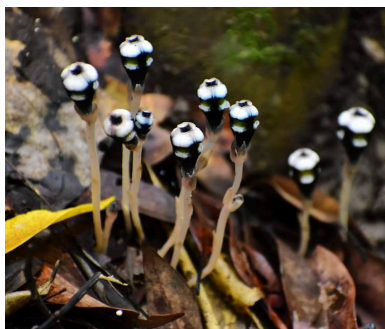

ปรงเขา (พืชมีเมล็ดโบราณ)

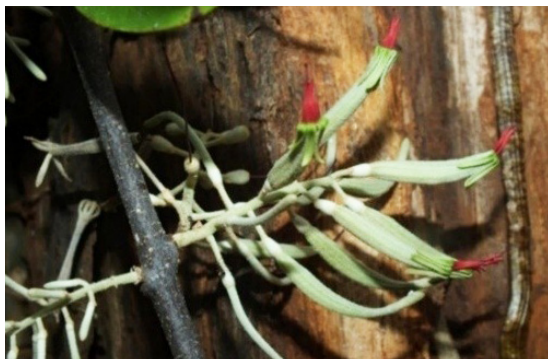

ไอยริศ (ไม้ล้มลุก อายุหลายปี)

- **ภาพที่ 6** ตัวอย่างพรรณไม้จัดแบ่งตามประเภทของวิสัย กลุ่มไม้ต้นขนาดกลาง พืชเมล็ดไม่มีเปลือกหุ้ม และไม้ล้มลุก อายุหลายปี
ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

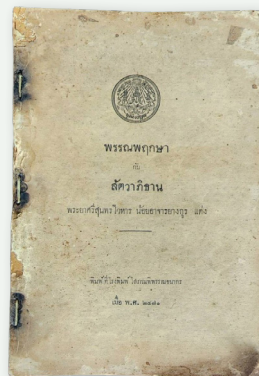
- **ภาพที่ 7** ตัวอย่างพรรณไม้จัดแบ่งตามประเภทของวิสัย กลุ่มกาฝาก-เบียน และพืชอาศัยที่ไม่สร้างอาหารเอง
กระโดนพระฤๅษี (*Sapria himalayana* Griff.) (ภาพซ้าย) พิควง (*Thismia mirabilis* K. Larsen) (ภาพกลาง)
และขนุนดิน (*Balanophora fungosa* L.) (ภาพขวา)
ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ, วีระชัย ณ นคร, http://qsb.org/Database/Botanic_Book%20full%20option/search_detail.asp?botanic_id=88

• **ภาพที่ 8** ตัวอย่างพรรณไม้แบ่งตามประเภทของวิสัย
กลุ่มกึ่งกาฝาก-เบียน อาศัยพืชอื่นและสร้างอาหารเองได้
ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

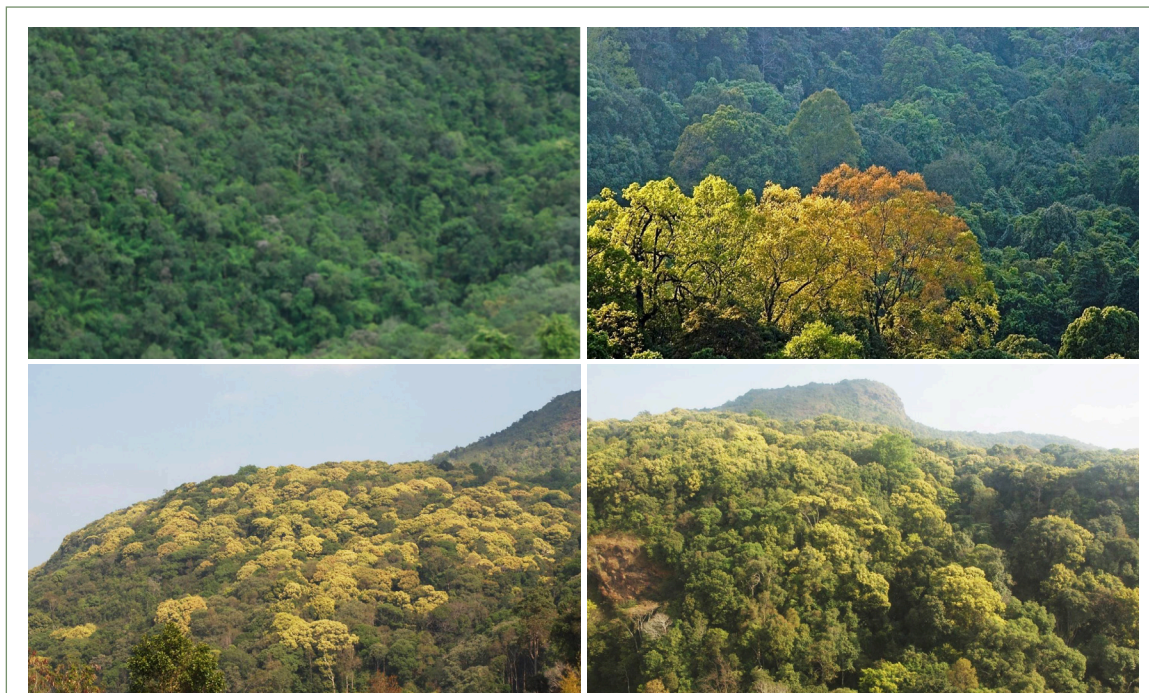
• **ภาพที่ 9** กาฝากไม้ก่อ *Helixanthera parasitica* Lour.
(ภาพบน) และประทีดออย *Agapetes megacarpa*
W.W. Sm. (ภาพล่าง)
ที่มา : วีระชัย ณ นคร

—• หนังสือชุดแบบเรียนหลวง
เรื่อง “พรรณพฤกษา”
พระยาศรีสุนทรโวหาร
(น้อย อาจารยางกูร)
ที่มา : มูลนิธิชีววิถี
[https://biothai.net/
ecological-agriculture/
6226](https://biothai.net/ecological-agriculture/6226)

การรวบรวมและสะสมพืชพรรณให้เกิดความหลากหลาย
เมื่อแรกเริ่มนั้นเกิดจากความจำเป็นของการที่มนุษย์ต้องอาศัย
การใช้ประโยชน์ของพืชพรรณในเรื่องของปัจจัยสี่เป็นหลัก
ในยุคแรก ๆ คงมีจำนวนไม่มากนัก เป็นเพียงการถ่ายทอด
ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ในลักษณะของ “ภูมิปัญญา” จากรุ่นสู่รุ่นว่า
พรรณไม้ชนิดใดให้ประโยชน์และชนิดใดให้โทษ สามารถที่จะนำไป
ใช้ประโยชน์ได้อย่างไร ดังจะเห็นได้จากหนังสือ “พรรณพฤกษา”
ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)
เมื่อครั้งทรงปฏิรูประบบการศึกษาไทยและจัดตั้งโรงเรียนหลวง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย
อาจารยางกูร) เรียบเรียงหนังสือชุดแบบเรียนหลวงใน พ.ศ. 2414
มีการเรียบเรียงหนังสือเรื่อง “พรรณพฤกษา” เพื่อให้ลูกหลาน
ได้เรียนรู้เกี่ยวกับชื่อต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ซึ่งสามารถบันทึกไว้ได้ถึง
951 ชนิด มีการจำแนกพืชออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทรุกชาติ
เป็นกลุ่มไม้ที่เนื้อข้างนอกอ่อน ข้างในแข็ง และประเภททึบชาติ
ที่มีเนื้อนอกและในอ่อน นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งพืชออกเป็น 5 กลุ่ม
คือ 1) ตีนชาติ คือหญ้าทั้งปวง 2) ลัดดาชาติหรือลีชาติ คือ
ไม้เถาเลื้อย 3) คัจฉาชาติ คือเป็นกกเป็นกอ 4) สดลชาติ คือ
เกิดบนบก และ 5) ชลชาติ คือเกิดในน้ำ {ศรีสุนทรโวหาร (น้อย
อาจารยางกูร) 2565 น. 43-44}

ต่อมาเมื่อนุชนัยมีการขยายพื้นที่ใช้ประโยชน์ออกไปมากขึ้น มีการเดินทางได้กว้างไกลมากขึ้น พบพรรณไม้ที่แตกต่างไปจากในบริเวณที่อยู่เดิม ความสนใจที่จะรู้จักพรรณไม้ที่แตกต่างไปจากเดิมมีมากขึ้น รวมถึงความพยายามที่จะใช้ประโยชน์จากพืชพรรณเหล่านั้นมีเพิ่มขึ้น การบันทึกต่าง ๆ จึงเข้ามาช่วยขยายการจดจำและการถ่ายทอดความรู้ แต่ถึงกระนั้น วิธีการจดบันทึกก็ยังมีข้อจำกัดอันเนื่องมาจากเรียกชื่อพรรณไม้ด้วยภาษาของตนเองหรือแม้กระทั่งใช้คำบรรยายสั้น ๆ เพื่อช่วยในการจดจำ เป็นข้อจำกัดในการสื่อสาร รวมถึงขาดความแม่นยำและไม่ครอบคลุมจำนวนของพรรณไม้ทั้งหมด

- **ภาพที่ 10** สภาพป่าที่มีความหลากหลายของพรรณไม้ (ภูเขี้ยว จังหวัดชัยภูมิ และดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่)
ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ, วีระชัย ณ นคร

5. การจัดระเบียบความหลากหลายด้วยหลักเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน _____

การมีความหลากหลายของพรรณไม้ ทำให้ต้องมีการใช้หลักการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาปรับใช้ เพื่อทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วิชาที่เรียกว่า “อนุกรมวิธาน (taxonomy)” ซึ่งถูกตั้งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นหลักการสำหรับช่วยให้เกิดความเข้าใจและเกิดประสิทธิภาพสำหรับการจดจำพรรณไม้ซึ่งมีจำนวนมากถึง 440,000 ชนิด โดยอนุกรมวิธานเป็นกฎเกณฑ์ที่ครอบคลุมเกี่ยวกับ 3 หัวข้อหลัก คือ การจัดจำแนกเป็นหมวดหมู่ (classification) การระบุและตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์และสถานะในทางอนุกรมวิธาน (identification) และข้อกำหนดของการมีชื่อสากลของหมวดหมู่และชนิด (nomenclature)

เบื้องต้นมีการริเริ่มให้จัดการประชุมนานาชาติทางพฤกษศาสตร์ โดยมีหลักการพื้นฐานสากลในระบบการตั้งชื่อทางพฤกษศาสตร์ที่ถือเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก โดยกำหนดวันเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของการตั้งชื่อ “พฤกษศาสตร์ (ชื่อวิทยาศาสตร์ของพรรณไม้)” ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2296 ซึ่งเป็นการตีพิมพ์ชื่อพรรณไม้เป็นแบบทวินามในหนังสือ Species Plantarum โดย Linnaeus กำหนดกฎนานาชาติว่าด้วยการตั้งชื่อทางพฤกษศาสตร์ (The International Code of Botanical Nomenclature–ICBN, ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น ICN) การริเริ่มพิจารณาเรื่องกฎการเรียกชื่อเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2410 โดย de Candolle เริ่มจัดการประชุมระดับนานาชาติของนักพฤกษศาสตร์ในสาขาพฤกษศาสตร์และกลุ่มสิ่งมีชีวิตอื่นที่จะยอมรับการใช้กฎเกณฑ์ดังกล่าวด้วย (International Botanical Congress–IBC) โดยได้รับอนุญาตจากสมาคมพฤกษศาสตร์นานาชาติและสมาคมด้านเห็ด-รานานาชาติ (Mycological Societies: IABMS) ซึ่งจัดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2443 ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีการจัดประชุมทุก 6 ปี อาจหยุดและเลื่อนไปเนื่องจากภาวะสงครามหรือเกิดโรคระบาด โดยให้หมุนเวียนกันไปในแต่ละทวีป ทั้งนี้ การจัดประชุมในแต่ละครั้งจะมีการปรับปรุง ลด หรือเพิ่มกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อนักอนุกรมวิธานพืชและผู้ที่เกี่ยวข้องมากที่สุด โดยครั้งล่าสุดเป็นครั้งที่ 20 จัดประชุมในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2567 ณ กรุงมาดริด ประเทศสเปน

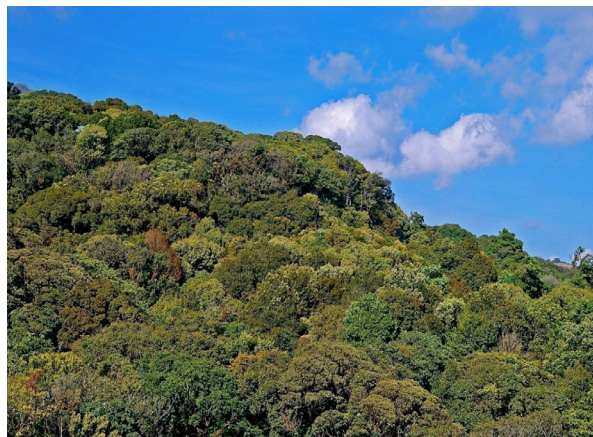
มีหลักฐานว่าประเทศไทยได้ส่งพระยาวิจิตรวินิต (โต โกเมศ, พ.ศ. 2433–2498)³ นักอนุกรมวิธานพืชไปร่วมประชุมเป็นครั้งแรกในการประชุม The International Botanical Congress ครั้งที่ 8 เมื่อ พ.ศ. 2497 ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งท่านเป็นหนึ่งในนักเรียนทุนหลวงเรียนวิชาป่าไม้ ณ ประเทศอินเดีย เป็นผู้ริเริ่มจัดทำหนังสือบัญชีรายการชื่อพรรณไม้ของประเทศไทย “Siamese Plant Names” (พ.ศ. 2491) ขึ้นเป็นครั้งแรก

³ พระยาวิจิตรวินิต (โต โกเมศ) ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาของวงการพฤกษศาสตร์ไทย ได้ทำการสำรวจและเก็บตัวอย่างพรรณไม้จากภาคเหนือ ภาคตะวันตก ภาคใต้ ประมาณ 2,000 หมายเลข ผลงานทางด้านพฤกษศาสตร์ได้เขียนหนังสือไม้ประดับบางชนิดของไทย, หนังสือชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับชื่อพฤกษศาสตร์-ชื่อพื้นเมือง (https://botany.dnp.go.th/detail.html?menu=herbariumThai_Winit)

6. ความหลากหลายของพรรณไม้แห่งแผ่นดินไทย

ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตภูมิศาสตร์บริเวณเส้นศูนย์สูตร มีภูมิประเทศและภูมิอากาศแบบเขตร้อน ซึ่งเป็นเขตที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้สูง มีเขตภูมินิเวศร่วมหลายแบบ คือ ภูมินิเวศป่าดิบเขตกึ่งร้อนของอินโดจีนตอนเหนือทางภาคเหนือ (Northern Indochina Subtropical Moist Forest) ภูมินิเวศแม่น้ำโขงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภูมินิเวศป่าดิบภูเขากระวานทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ (Cardamon Mountain Moist Forest) ภูมินิเวศแม่น้ำสาละวินและป่าดิบตะนาวศรีทางภาคเหนือและภาคตะวันตก {Salween River and Kayah-Karen (Tenasserim) Moist Forest} และภูมินิเวศป่าดิบเขาและป่าดิบที่ราบต่ำคาบสมุทรมลายูทางภาคใต้ (Peninsular Malaysian Lowland and Mountain Forest) ทำให้ประเทศไทยเป็นชุมทางของพรรณไม้ที่มีความหลากหลายและมีพรรณไม้ถิ่นเดียวกระจายพันธุ์อยู่ค่อนข้างสูง

การประเมินเบื้องต้นคาดว่าในประเทศไทยมีพรรณไม้อยู่จำนวนประมาณ 15,000 ชนิด นอกจากนี้ ยังมีพรรณไม้นำเข้ามาจากต่างประเทศอีกไม่น้อยกว่า 4,000 ชนิด

● **ภาพที่ 11** ป่าไม้ในประเทศไทยที่ยังอุดมสมบูรณ์ซึ่งอยู่ในเขตอนุรักษ์ (ป่าดิบยอดดอยอินทนนท์ และป่าสนยอดภูกระดึง) ที่มา : วีระชัย ณ นคร, ปราโมทย์ ไตรบุญ

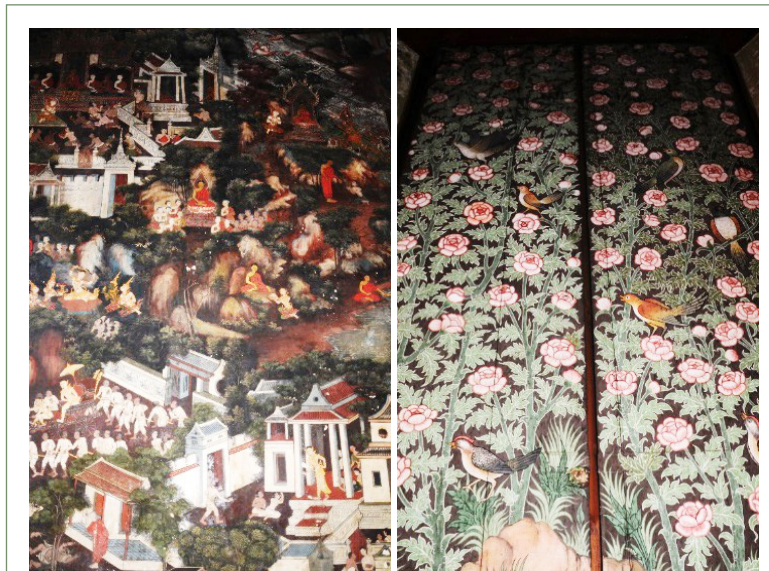
7. การบันทึกและจัดทำบัญชีความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ไทยในอดีต

“...และฐานของเราที่นี้ใช้รั
ก็ยืนเสียงฟังใจในรุกขะพรรณ
อีกแลเห็นคติในศิลา

ซึ่งห่างไกลผู้คนเกี่ยวผายผืน
อ่านเห็นภาพยักลอนสรรพในลำธาร
ทุก ๆ สิ่งโสภานักหนาทำน”

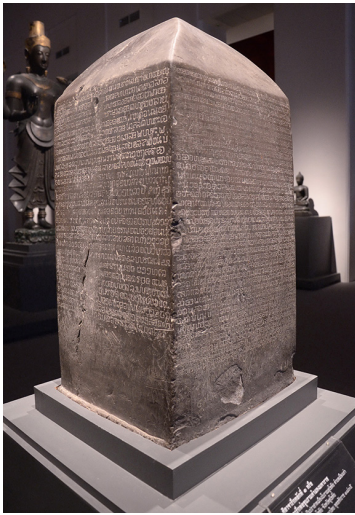
พระราชนิพนธ์ตามใจท่าน ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชนิพนธ์แปลจาก As You Like It ของ William Shakespeare

เรื่องราวความหลากหลายทางชีวภาพด้านต่าง ๆ ของประเทศไทย ย้อนหลังไปถึงสมัยโบราณกาล มีบันทึกไว้น้อยมาก จึงยากต่อการสืบค้น นอกจากนี้ การศึกษาและการจดบันทึกเกี่ยวกับชื่อและการใช้ประโยชน์ของพรรณไม้ต่าง ๆ ของไทยในอดีตยังไม่มีระบบระเบียบและวิธีการที่สอดคล้องกับหลักทางวิชาการที่มีในปัจจุบัน หลักฐานที่มีการกล่าวถึงเรื่องพืชพรรณไม้ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ มีเพียงเอกสารโบราณ เช่น ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน ปับสา สมุดข่อย และภาพจิตรกรรมในโบสถ์วิหาร รวมถึงในวรรณกรรมต่าง ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์และพระนิพนธ์ของพระบรมวงศานุวงศ์

• ภาพที่ 12 จิตรกรรมในวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งสร้างมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์
มีส่วนแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้
ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

8. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์

• ศิลาจารึกหลักที่ 1
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือจารึกพ่อขุนรามคำแหง มีเนื้อความบางตอนที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมือง ทางด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศใต้ ระบุถึงพืชพรรณไม้หลากหลาย “...เมืองตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร มีปู่ครู มีกะเลหลวง มีป่าหมาก ป่าพลู มีไร่ มีนา มีถิ่นฐาน มีบ้านใหญ่ บ้านเล็ก มีป่าม่วง ป่าขาม ดงงามดั่งแก้ง เมืองต้นนอน⁴ เมืองสุโขทัยนี้มีตลาดปสาน มีพระอจนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว ป่าหมาก ป่าลาง มีไร่ มีนา มีถิ่นฐาน บ้านใหญ่ บ้านเล็ก เมืองหัวนอน⁵ เมืองสุโขทัยนี้มีกฤพิหารปู่ครูอยู่ มีสรีดถางส มีป่าพร้าว ป่าลาง มีป่าม่วง ป่าขาม มีน้ำโคก...” และอีกตอนหนึ่ง จารึกว่า “เมื่อชั่วพ่อกู กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน⁶ อันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู”

นอกจากนี้ ยังมีจารึกเกี่ยวกับการปลูกสวนตาลและมีแท่นหินสำหรับพระสงฆ์แสดงธรรมในวันธรรมสวนะ ส่วนวันธรรมดาพ่อขุนรามคำแหงใช้สำหรับประชุมขุนนาง “...1214 ศก มีมะโรง⁷ พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสขนาลัยสุโขทัยนี้ปลูกไม้ตาลนี้ได้สืบเชื้อเข้า จึงให้ช่างฟันชะดาร์หินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้...” นอกจากนี้ ยังมีกล่าวถึงไม้ผลชนิดต่าง ๆ ได้แก่ หมาก มะพร้าว ลาง มะม่วง ตาล และโพธิ์ ฯลฯ

• ภาพที่ 13 พื้นที่นาปลูกข้าว ซึ่งเป็นการเพาะปลูกที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย
ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

⁴เมืองต้นนอน หมายถึง ทิศเหนือ

⁵เมืองหัวนอน หมายถึง ทิศใต้

⁶หมากส้มหมากหวาน หมายถึง ผลไม้รสเปรี้ยว รสหวาน

⁷ตรงกับ พ.ศ. 1835

• **ภาพที่ 14** ขนุน พรรณไม้ปลูกที่มีบันทึกอยู่ในหลักศิลาจารึกสมัยสุโขทัย
ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ, วีระชัย ณ นคร

ศิลาจารึกวัดศรีชุม หลักที่ 2 ได้กล่าวถึงต้นโพธิ์และต้นกระถิง หลักที่ 3 กล่าวถึงการปลูกหมาก มะพร้าว และลาน และได้ระบุให้แผ้วถางพื้นที่ที่เป็นป่าดงดิบด้วย ส่วนหลักที่ 4 จารึกวัดป่ามะม่วง นอกจากจะให้ปลูกมะม่วงแล้ว ยังสนับสนุนให้ปลูกต้นกัลปพฤกษ์ เป็นธรรมบูชาด้วย หลักที่ 14 หรือศิลาจารึกวัดเขมา ได้กล่าวถึงไม้สัก โดยกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ต้องการไม้สักตำสิ่งหนึ่งเพื่อการบูชาครู มีหลักฐานยืนยันว่า นอกจากจะส่งของอื่น ๆ ไปเป็นเครื่องบรรณาการยังเมืองจีนแล้ว ยังได้ส่งไม้ซุงสักก่อนเพื่อใช้ในการต่อเรือ และทำเครื่องเรือนด้วย (สุริย์ ภูมิภมร, 2548 น. 229)

9. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย

วิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันต้องพึ่งพาพรรณไม้นานาชนิดในการดำรงชีพ ตั้งแต่การสร้างที่อยู่อาศัย อาหาร ยารักษาโรค เชื้อเพลิง เส้นใยที่ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ รวมถึงความเชื่อเรื่องการปลูกไม้ตามทิศต่าง ๆ ฯลฯ การจดบันทึกเกี่ยวกับพรรณไม้ส่วนใหญ่จึงสอดแทรกอยู่ในวรรณกรรม เช่น นิราศสุพรรณของสุนทรภู่ มีการกล่าวถึงพรรณไม้ 185 ชนิด และนิราศธารทองแดงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กล่าวถึงพรรณไม้ 208 ชนิด ดังนั้น วรรณกรรมและศิลาจารึก จึงเป็นเสมือนตำราว่าด้วยเรื่องพรรณไม้ที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะไม่เพียงแต่บอกถึงความหลากหลายของพรรณไม้ แต่ยังบอกถึงลักษณะเด่น คุณค่าและการใช้ประโยชน์ สะท้อนถึงภูมิปัญญาของคนไทยด้วย โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทนิราศ ยังแสดงให้เห็นถึงระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กับพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสมบูรณ์ของป่า รวมถึงความบริสุทธิ์สะอาดของแหล่งน้ำด้วย

ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในวรรณกรรมที่เป็นพระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ รวมทั้งงานนิพนธ์ในสมัยต่าง ๆ ที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ มีจำนวน 68 รายการ (ภาคผนวก ก.) เมื่อนำชื่อพรรณไม้จากวรรณกรรมดังกล่าวมาจัดทำข้อมูลรวมกัน จัดจำแนกหาชื่อวิทยาศาสตร์โดยใช้ฐานข้อมูลจากสารานุกรม กลุ่มงานพฤกษศาสตร์ป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นหลัก และตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์จากฐานข้อมูลของ Plants of the World Online ทำให้สามารถรวบรวมรายชื่อพรรณพืชได้ถึง 1,955 ชื่อ ซึ่งสามารถจัดจำแนกชื่อวิทยาศาสตร์ได้ 1,624 รายการ ไม่สามารถจัดจำแนกชนิดจำนวน 331 รายการ (ภาคผนวก ก.) คิดเป็น ร้อยละ 17 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพรรณไม้จำนวนไม่น้อยที่ปรากฏในอดีต แต่ในปัจจุบันไม่เป็นที่รู้จักแล้ว เช่น **ไม้เรอ** ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก **ไม้อันนฤมล** ในไชยเชษฐ **ไม้อันเนา** ในตำรายาโรงพระโอสถ นอกจากนี้ไม้บางชนิดใช้ชื่อต่างกัน เช่น สุกรมและพยอม (พะยอม) แต่ในฐานข้อมูลของหอพรรณไม้ กล่าวว่า เป็นชื่อเดียวกัน แต่วรรณคดีราเมเกียรติ กล่าวไว้ว่า

แคล้อยร้อยลั่นสารภี จัมมกรกฟ้าขานาง	สีเสียดลั่นสนคนทา พะยอมยางสุกรมกฤษณา
--	---

หรือในเอกสารพรรณพฤกษากับสัตวาทิธาน กล่าวไว้ว่า

ไม้ในจำนวน ขามไทยไม้ลั่นทม มะยมชะอมพัน	แม่กมนี้มือนันต์ เหล่าสุกรมนมสวรรค์ ไม้เขียนขึ้นต้นพยอม
--	---

จากข้อความดังกล่าว สุกรม และ พะยอม/พยอม น่าจะเป็นไม้คนละชนิดกัน ชื่อไม้บางชนิดมีการวิพากษ์ถึงชื่อที่ควรจะเป็นอย่างกว้างขวาง และมีมติที่ประชุมไปแล้ว เช่น ไม้โรทัน ในรามเกียรติ์ ดังข้อความที่กล่าวไว้ว่า

แลเห็นต้นไม้โรทัน หอมกลิ่นรวยรื่นโอชารส มีโพรงเป็นปล่องช่องขึ้น	ใบนั้นมีน้ำไหลหยด กำหนดแสนอ้อมคนนา เกวญพิทักษ์รักษา
---	---

หรือ

อันอินทรชิตฤทธิรอน จะเอาพิษพญานาคราช อยู่เขาอากาศรี	ไปซ่อนทำกิจพิรี ซุบศรนาคาศักยักษ ที่อยู่ในโพรงไม้โรทัน
---	--

หรือ

ฝายนั่นก็กลับเป็นหมี
ผาดโผนโจนทะยานผ่านมา

อินทรียี่โตดำแกลั่วกล้า
เขากัดพฤษภาโรกัน ๔

หวาย

ต้นเหมือด

บุณนาค

วรรณกรรมได้บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า “โรกัน” เป็นไม้ที่มีลำต้นขนาดใหญ่ มีโพรงที่สามารถเข้าไปประกอบพิธีกรรมได้ เมื่อมีน้ำฝนตกลงที่ใบ น้ำนั้นก็จะมียกลิ่นหอม (ชลดา เรืองรักยิลลิต, 2564 น. 8) นำเสนอว่าไม้โรกัน ที่ปรากฏในวรรณกรรม พระอภัยมณีประพันธ์โดยสุนทรภู่เป็นชื่อ “หวาย” โดยอ้างว่า “โรกัน” มาจากภาษามลายู หมายถึง “Rattan” แปลว่า “หวาย” แต่จากเนื้อเรื่องในรามเกียรติ์ อธิบายต้นโรกันไว้ว่ายักษ์เมื่อกลายร่างเป็นหมีแล้วไปกัดไม้โรกัน ถ้าเป็นหวายไม่น่าจะกัดได้ เพราะมีหนามมาก ในอีกบทหนึ่งกล่าวว่าน้ำที่หยดลงบนใบของไม้โรกันจะมีกลิ่นหอม และไม้โรกันเป็นไม้มีโพรงจนสามารถหลบเข้าไปอยู่ได้ ดังนั้น ไม้โรกันน่าจะเป็นไม้ขนาดใหญ่และใบมีน้ำมันหอมระเหย จากการศึกษาของ วุฒิพงษ์ ฤวิลสมบัติ (2564 น. 512) กล่าวไว้ว่า ภาษาสันสกฤตมีชื่อต้นไม้เรียกว่า “โรสระ” ซึ่งหมายถึง “ต้นเหมือด” (*Memecylon scutellatum* (Lour.) Hook. & Arn.) ซึ่งเป็นไม้ต้นขนาดเล็ก แล้วไม่มีกลิ่นหอม อีกหลักฐานหนึ่งกล่าวถึงไม้โรสระหรือไม้โรกัน (*Lodhra*) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Symplocos racemosa* Roxb. มีชื่อในภาษาไทยว่า เหมือดหอม ดอกและใบมีกลิ่นหอม เป็นไม้ต้นขนาดเล็กที่ไม่น่าจะมีโพรงให้ทำกิจกรรมได้ แต่อย่างไรก็ตามในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คณะทำงานเห็นพ้องกันว่าคุณสมบัติที่กล่าวมาน่าจะเป็นไม้ “บุณนาค” เนื่องจากไม้ที่ปรากฏในวรรณกรรมของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์คาดว่าน่าจะเป็นไม้ซึ่งมีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน หรือมีเป็นจำนวนมากในระบบนิเวศในขณะนั้น

ที่มา : คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
<https://phar.ubu.ac.th>

พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย

วรรณกรรมสมัยสุโขทัยทั้ง 3 รายการ (ภาคผนวก ก.) คือ จารึกสุโขทัย จำนวน 15 หลัก พบพืช 27 ชนิด ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือเรื่องนางนพมาศ พบพืช จำนวน 51 ชนิด และไตรภูมิพิภพ กล่าวถึงพืช จำนวน 72 ชนิด

จารึกสุโขทัย กล่าวถึงพืชซึ่งมีการปลูกเพื่อใช้ในวิถีชีวิตของชุมชน พืชที่น่าสนใจคือ “**หมากกลาง**”⁸ ซึ่งเดิมเข้าใจว่าเป็นขนุนมาจากภาษาไทยใหญ่ แต่มีผู้คัดค้านว่าเป็นพืชในกลุ่มปาล์มชนิดหนึ่งมีผลคล้ายมะพร้าว

ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์เป็นหนังสือที่เชื่อกันว่าแต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย ผู้แต่งคือ นางนพมาศ หรือ “ท้าวศรีจุฬาลักษณ์” แต่หนังสืออาจชำรุดเสียหาย และได้มีการแต่งขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยคงเนื้อหาของโบราณไว้ เพื่งมีการชำระและตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2457 เนื้อเรื่องเริ่มต้นว่าด้วย กำเนิดมนุษย์ ชาติภาษา พร้อมแนะนำตัวผู้เขียน “**ข้าน้อยผู้ได้นามบุญญัตติชื่อว่า ศรีจุฬาลักษณ์**” เล่าถึงกำเนิดอาณาจักรและสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระร่วงเจ้า เล่าถึงผู้คน ชาติตระกูลในสุโขทัย และกล่าวถึงประวัติส่วนตัวของนางนพมาศ มีการบันทึกคำสอนของพระศรีมโหสถ บิดาของนางนพมาศ ได้เล่านิทานสอนใจแก่นางสามสี่เรื่องตามด้วยโอวาทของนางเรวดี ผู้เป็นมารดา ที่ให้คำสอนเรื่องมารยาท แล้วนำไปถวายตัวต่อพระร่วงเจ้า ช่วงต่อมานางนพมาศเล่าถึงพิธีพราหมณ์ 12 พิธี เริ่มตั้งแต่เดือน 12 พิธีจองเปรียง (เดือนอ้าย เดือนยี่ จนถึงเดือนสิบเอ็ด พิธีอาชยุศ ปิดท้ายด้วยหิวข้อ “ว่าด้วยความประพฤติแห่งนางสนม” เรื่องกิริยามารยาทต่าง ๆ ปรากฏรายชื่อพืชอันน่าสนใจในวรรณกรรมนี้ คือการปลูกต้นไม้ในบริเวณที่ประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์ ดังนี้

“...สำหรับพราหมณ์ทั้งหลายนั่งสารายามนตร์แล้วก็แวดล้อมไปด้วยกำแพงแก้วเป็นบริเวณ วัดพื้นลานราบรื่นโรยทรายพรรณอันขาว ปลูกต้นพุทธรักษาเป็นพญาไม้ ปลูกต้นชุมแสงต้นระจิบเป็นไม้บริวาร ปลูกพรรณไม้ดอกเจ็ดอย่างไว้บูชาในการพิธีทุก ๆ แห่ง...” (นางนพมาศ น. 12-13)

แสดงให้เห็นว่าในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีการปลูกไฟ (เวพู) เป็นไม้หลัก และการปลูกชุมแสง [*Xanthophyllum lanceatum* (Miq.) J.J. Sm.] เป็นไม้บริวาร ที่น่าแปลกใจคือ ไม้ทั้ง 2 ชนิด เป็นไม้ซึ่งอยู่คนละระบบนิเวศ ไฟอยู่ในที่แล้ง ส่วนชุมแสงเป็นไม้ท่อน้ำ (ภาพที่ 15) อาจเป็นใบไม้ที่ใช้หลักการตั้งสถานที่ดีแบบจีน คือ ด้านหน้าต้องมีน้ำและด้านหลังมีภูเขา และยังคงกำหนดให้มีการปลูกไม้ระจิบ (*Barleria siamensis* Craib) ซึ่งเป็นไม้พุ่มขนาดเล็กเป็นไม้พื้นล่าง ส่วนไม้ดอก 7 อย่าง ไม่มีการระบุว่าเป็นพืชชนิดใด

⁸ ปัจจุบันยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัดว่าเป็นพืชชนิดใด โดยนักวิชาการสันนิษฐานว่า หมากกลาง น่าจะหมายถึง ขนุน เป็นคำไทยใหญ่ แต่ นายพิรุณ มลิวัลย์ สันนิษฐานว่า หมากกลาง น่าจะหมายถึงต้นไม้ชนิดหนึ่งจำพวกปาล์ม ที่พบอยู่ในพื้นที่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีลักษณะคล้ายมะพร้าว ผลมีรสหวานโดยเฉพาะส่วนกาบ

- **ภาพที่ 15** ใบชุมแสงที่ใช้กีดหูในการประกอบพิธีกรรมในสมัยสุโขทัย และใบมะตูมที่ใช้กีดหูในการประกอบพิธีกรรมในปัจจุบัน
ที่มา : อุษา กลิ่นหอม

เอกสารนี้ ในหน้า 13 กล่าวไว้ว่า ให้มีการปลูกบัว 5 ชนิด หรือเรียกว่า “เบญจปทุมลอย” เพื่อนำน้ำในสระบัวบรรจุลงในสังข์สำหรับรดน้ำให้พร ดังนี้ “...บัวสัตตบพูนสระหนึ่ง บัวสัตตบรรณสระหนึ่ง บัวเผื่อนสระหนึ่ง บัวลilyจงสระหนึ่ง บัวจงกลนีสระหนึ่ง ใช้ น้ำจากสระเหล่านี้ ใส่สังข์ นำไปโปรดมหาชน...” บัวสัตตบพูนอยู่ในกลุ่มบัวหลวงมีดอกสีขาว บัวสัตตบรรณอยู่ในกลุ่มบัวสายมีดอกสีแดงเข้ม บัวเผื่อนอยู่ในกลุ่มบัวสายดอกสีขาวแกมชมพูจนถึงสีครามอ่อน บัวลilyจงอยู่ในกลุ่มบัวสายดอกสีชมพู และบัวจงกลนีอยู่ในกลุ่มบัวสายดอกสีขาวอมชมพู (ภาพที่ 16) แต่ในเอกสารชิ้นหลัง ๆ กล่าวว่าเบญจปทุมหมายถึงบัว 5 สี ไม่ใช่ชนิดของบัว นอกจากนี้ ยังพบว่าในอดีตการประกอบพิธีกรรมใช้ใบชุมแสงในการกีดหู ไม่ใช่ใบมะตูมแบบในปัจจุบัน

บัวสัตตบรรณ

บัวสัตตบพูน

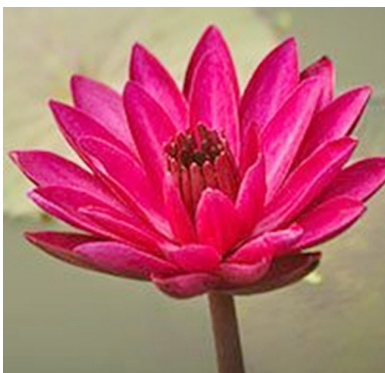

บัวจงกลนี

- **ภาพที่ 16** เบญจปทุมลอย หรือบัว 5 ชนิด ที่นำน้ำเลี้ยงบัวมาบรรจุในสังข์เพื่อรดน้ำให้พรตามเอกสารของตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์
ที่มา : อุษา กลิ่นหอม ถ่ายภาพจากพิพิธภัณฑ์บัว มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

บัวเผื่อน

บัวลินจง

- **ภาพที่ 16 (ต่อ)** เบญจปทุมลอย หรือบัว 5 ชนิด ที่นำน้ำเลี้ยงบัวมาบรรจุในสังข์เพื่อรดน้ำให้พรตามเอกสารของตำรับทำวาศรีจุฬาลักษณ์
ที่มา : อุษา กลิ่นหอม ถ่ายภาพจากพิพิธภัณฑ์บัว มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ไตรภูมิพิภพ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาแต่งในสมัยสุโขทัยประมาณ พ.ศ. 1888 โดยพระราชดำริในพระมหาธรรมราชาที่ 1 รวบรวมจากคัมภีร์ในศาสนาพุทธ มีเนื้อหาเกี่ยวกับโลกสี่ฐานที่แบ่งเป็น 3 ส่วน หรือไตรภูมิ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ วรรณกรรมเรื่องนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับคติความเชื่อของชาวไทยเป็นจำนวนมาก เช่น นรก สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด ทวิบทังสี (เช่น ชมพูทวีป ฯลฯ) กับ กลียุค วาระสุดท้ายของโลก พระศรีอริยเมตไตรย พระเจ้าจักรพรรดิ ฯลฯ ไตรภูมิพระร่วงเป็นหนึ่งในวรรณกรรมภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุด นิยมนำมาเขียนไว้ตามฝาผนังวัดตั้งแต่สมัยโบราณ พืชที่ปรากฏในวรรณกรรมนี้จึงเกี่ยวข้องกับศาสนา คล้ายคลึงกับพรรณไม้ในพระไตรปิฎก ซึ่งอนุมานความได้จากการเทียบเคียงคำศัพท์และสืบค้นจากชื่อเดิมที่เกี่ยวข้องกัน จึงทำให้พรรณไม้บางชนิดในพระไตรปิฎกถูกต้องตรงกับชื่อที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน แต่มีบางชนิดมีความคลาดเคลื่อนที่ต้องตรวจสอบต่อไป ทั้งนี้พระไตรปิฎกเดิมถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยระบบท่องจำ จนกระทั่ง พ.ศ. 450 ได้รับการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร ในการทำสังคายนาครั้งที่ 5 ณ ศรีลังกา จารึกด้วยอักษรสิงหล ภาษาบาลี จากนั้นก็ถ่ายทอดเป็นอักษรของชาติต่าง ๆ ที่สืบทอดพระไตรปิฎก การสังคายนาครั้งที่ 8 เมื่อ พ.ศ. 2020 โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา และครั้งที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2331 โดยการอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันมีการจัดทำเป็นภาษาไทยหลายชุด ในครั้งนี้ได้ศึกษาจากเอกสารพระไตรปิฎกไทย (ฉบับหลวง) และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งทั้ง 2 ชุด มีจำนวน 45 เล่ม พบว่ามีพรรณไม้ทั้งสิ้น จำนวน 331 ชนิด ในจำนวนนี้ยังมีพรรณไม้ไม่ทราบชื่อวิทยาศาสตร์อยู่ 16 ชนิด

พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยา

วรรณกรรมสมัยอยุธยา จำนวน 25 รายการ (ภาคผนวก ก.) แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำสอน การเมือง และการปกครอง จำนวน 6 รายการ ประกอบด้วย ปุณราชธรรม จินตามณี เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา จดหมายเหตุนวนิลิต พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) และลิลิตโองการแช่งน้ำ
2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา จำนวน 5 รายการ ได้แก่ เนาวพยัตติ ภาพยัมหาชาติ มหาชาติคำหลวง นินโทปนิทสูตรคำหลวง และพระมาลัยคำหลวง
3. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ชื่นชมธรรมชาติ และการประกวดพรรณไม้ จำนวน 5 รายการ ได้แก่ โคลงนิราศ เจ้าฟ้าอภัย ภาพยี่ห้อโคลงนิราศธารโศก นิราศธารทองแดง นิราศหริภุญชัย และภาพยี่ห้อเรือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
4. วรรณกรรมประเภทนิยาย นิทาน จำนวน 8 รายการ ได้แก่ ชินมหานิทาน ไชยกัณฑ์ ลิลิตเพชรมงกุฎ ลิลิตพระลอ ลิลิตยวนพ่าย อนิรุทธคำฉันท์ อิหร่านราชธรรม (ปิกษิปกรณ์ ปิศากปกรณ์ เวตาลปกรณ์) และสมุทรโฆษคำฉันท์
5. เป็นตำรายา จำนวน 1 รายการ คือตำราโอสถพระนารายณ์

โดยวรรณกรรมสมัยอยุธยาดังกล่าว ปรากฏชื่อพรรณไม้ เช่น บัวชนิดต่าง ๆ หว่า ไทร ตาล จันทน์ เกด แก้ว และกฤษณา การกล่าวถึงพืชชนิดต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นการบรรยายระบบนิเวศและการเปรียบเทียบ เน้นเรื่องพรรณไม้ให้ความหอม วรรณกรรมจำนวน 24 รายการนั้น มี 3 รายการ ซึ่งกล่าวถึงพืชเกินกว่า 100 ชนิด คือ นิราศธารทองแดง⁹ จำนวน 208 ชนิด มหาชาติคำหลวง 187 ชนิด และลิลิตพระลอ 115 ชนิด และมี 4 รายการ ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงชื่อพรรณไม้ใด ๆ (ภาคผนวก ก.)

วรรณกรรมภาพยี่ห้อโคลงนิราศธารทองแดง เป็นบทประพันธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐาสุริยวงศ์ หรือเจ้าฟ้ากุ้ง ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อครั้งตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโดยขลมารคไปนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ทั้งนี้ คำว่าธารทองแดงเป็นชื่อลำน้ำที่เขพระพุทธบาทอันรื่นรมย์ด้วยธรรมชาติ มีสัตว์ต่าง ๆ และพันธุ์ไม้ต่าง ๆ อยู่มากมาย จึงทำให้พบชื่อพืชเป็นจำนวนมาก บางชนิดไม่ทราบว่าเป็นพรรณไม้ชนิดใดในปัจจุบัน ดังเช่น กลอนบทที่ 68

๑ แดฝอยช่วยเข็มข้า
จี้จับพลับพลึงปาน
๑ แดฝอยช่วยข่าขื่น
เข็มกาลาดอกบาน
จี้จับพลับพลึงปาน
นิ้วแน่นงามดังเกล้า

ต้นกาลาน่าดอกบาน
นิ้วมือเรียบเรียบเกียนกลิ้ง ๆ
ชนิดขนาน
ที่แจ่ง
มือเรียบ
พ่นด้วยเกียนกลิ้ง ๆ

⁹ นิราศ เป็นการเดินทางไปที่ต่าง ๆ จึงใช้พรรณไม้เป็นหลักในการบรรยาย

ต้นกาลาหรือเขมกาลามีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพรรณไม้ที่ปัจจุบันเรียกว่า เขมเศรษฐี หรือมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ixora chinensis* Lam. ซึ่งมีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย

หรือกลอนบทที่ 74 กล่าวถึงไม้หายากหลายชนิด

๑ เจตพังคีสีเสียดสรล

เล็บครุฑสุดสูงระหง

๑ สรลส้อยสีเสียดขึ้น

พรมคดคนทาดง

เจตพังคีสู่สูงระหง

เล็บครุฑต้นเต้าร้าง

พรมคดปนคนทาดง

ต้นเต้าร้างกร่างแฉั่วกะโดน ฯ

เปนกง

ด่านกว้าง

พังอาด

กร่างแฉั่วกะโดนหนา ฯ

เจตพังคิ (*Cladogynos orientalis* Zipp. ex Span) พังคิ (*Croton crassifolius* Geiseler.) พรมคด [*Aralidium pinnatifidum* (Jungb. & de Vriese) Miq.] และพังอาด (*Strychnos lucida* R. Br.) (ภาพที่ 17) เป็นสมุนไพรที่ปรากฏในตำรายาไทยค่อนข้างมาก แต่ในปัจจุบันพบพืชเหล่านี้จัดอยู่ในกลุ่มพืชหายาก

เจตพังคิ

พังคิ

พรมคด

พังอาด

• ภาพที่ 17 พืชซึ่งปรากฏในวรรณกรรมนิราศธารทองแดง เจตพังคิ พังคิ พรมคด และพังอาด

ที่มา : เจตพังคิ มาจาก <https://phar.ubu.ac.th/herb-DetailPhargarden/183>, พังคิ พรมคด มาจาก <https://botany.dnp.go.th/detaildict.html?wordsname>, พังอาด มาจาก <https://www.flickr.com/photos/58828131@N07/5652780733>

มหชาติคำหลวง เป็นวรรณกรรมที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้าฯ ให้ประมุขนิกปราชญ์ราชบัณฑิตแปล
แต่งที่เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. 2025 ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่า “...คักราช 844
ขานศก ทานให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์พระมหชาติคำหลวงจบบริบูรณ์...”
แต่งด้วยคำประพันธ์ที่ต่างกัน

ลิลิตพระลอ เป็นลิลิตโศกนาฏกรรมความรัก เดิมคือเรื่องพระลอ ซึ่งเป็นนิทานพื้นเมืองทางอาณาจักรล้านนา แต่เป็น
กลอนลิลิตขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ประมาณระหว่าง พ.ศ. 1991-2076 ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า
มีการกล่าวถึงพรรณไม้ต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นการบรรยายธรรมชาติที่เป็นฉากของเรื่อง เช่น

“...เชิญปู่หม่อขี้ขี้ ขับช้างปรีดิ์ตาม ทิ้งสามไพร่ร้าย บ่ายหน้าสู่เขาเขียว
เหลียวแลทางจรลี้ว เหลียวแลทิวเก็นป่า ฝ่าแฝกแซมแกมเลา ดงประเดาประดู่
หมู่ไม้ยางไม้ยู่ ตเคียนสูงสุดหมอก พยอมดอกมุ่นเมฆ อนาคตไม้หลายพรรณ
มีวิสัยเวียนเกี้ยวกิ่ง ไม้แม่มึงใบรัด ลมพานพัดรลอก ดอกดวงพวงเฟล็ดช่อ
กระพุ่มห่อเกสร สลอบนุชบาบาน ทรการกลื่นหอมหื่น ขึ้นชรุกลูกเหลืองล่อน
ใบอ่อนต้นลำอ้อ กิ่งก้านแกมงาม ฯ...”

หรือบทที่กล่าวถึงบัวชนิดต่าง ๆ

“...คืบแคครองคู่ห้วย ดอกบัวฝ้ายจับบัว ภมรมัวเมาชราบ อาบลอองเกสร
สลอบนุชบาบาน ทรการดอกบัวแดง แฝงบัวขาวคลี่ล้อย
สร้อยลิตบรรณบงกช รวยรสกลั่นจกกล นิโลตลโกมุท อุบลบุษบัวเพื่อนฉลิต
ปากลัวกลีบกลายสรนุก สำราญสุขเปรมปรีดิ์...”

พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยธนบุรี

ต้นฉบับสมุดไทย เรื่อง ปาจิตกุมารกลอนอ่าน
(กรมศิลปากร, 2533)

- ปาจิตกุมารกลอนอ่าน
ที่มา : นิทรรศการดิจิทัลศิลปกรรมกรุงธนบุรี
<https://thonburiart.dru.ac.th/literature.html#gallery-3>

สมัยกรุงธนบุรีศึกษาวรรณกรรม 5 รายการ (ภาคผนวก ก.) มีเพียงปาจิตกุมารกลอนอ่าน ซึ่งปรากฏพรรณไม้ จำนวน 167 ชนิด แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ตอน เป็นนิทานที่รู้จักอย่างแพร่หลายในภาคอีสาน และมีความสำคัญต่อการอธิบายชื่อบ้านนามเมืองของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะเมืองพิมาย วรรณกรรมเรื่องนี้อธิบายลักษณะและการปรากฏของพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ ที่ทำให้จดจำได้ง่าย เรื่องย่อของนิทาน คือ ท้าวปาจิตหลงรักนางอรพิมผู้มีความสวยงาม เป็นที่หมายปองของชายหลายคน วันหนึ่งท้าวปาจิตถูกฆ่าตายทำให้พระอินทร์และพระวิษณุกรรมต้องแปลงร่างมาเป็นจูเห่ากับพังพอนต่อสู้กันแล้วทำเป็นผลัดกันตาย เมื่อพังพอนตาย จูก็ไปกัดเอาเปลือกไม้มาพันใส่ให้กับพังพอน เพื่อให้ฟื้นขึ้นมา เมื่อจูตาย พังพอนก็ไปกัดเอาเปลือกไม้มาพันใส่ให้จู ทำให้ฟื้นขึ้นมาได้ ทั้งนี้ เพื่อให้นางอรพิมนำเอาวิธีการนี้ไปทำให้ท้าวปาจิตฟื้นขึ้นมา นำเสียดายที่ในวรรณกรรมนี้ไม่ได้บอกว่าเป็นเปลือกไม้ของต้นไม้อะไรก็ได้ แต่บอกว่าเป็นเถาวัลย์ตามท้องเรื่องมีเหตุให้ท้าวปาจิตและนางอรพิมต้องพลัดพรากจากกันอีก นางอรพิมจึงไม่ต้องการเป็นผู้หญิงและได้แปลงร่างเป็นชายโดยตัดนมทิ้งแล้วข้างเข้าไปในป่ากลายเป็น “**ต้นนมนาง**” [*Xantolis cambodiana* (Pierre ex Dubard) P. Royen] จากนั้นนางจิกแถมขว้างทิ้งไปกลายเป็นต้น “**แถมอัน**” [*Ilex umbellulata* (Wall.) Loes.] และควักโยนขึ้นป่าเข้าป่ากลายเป็นต้น “**โยนบีคาง**” (*Schrebera swietenoides* Roxb.) หรือภาษาพื้นบ้านปัจจุบันเรียกว่า “มะกอกดอน” หลังจากพลัดพรากจากท้าวปาจิตไป 7 ปี กลับมาพบกันอีก ทำให้อยากได้ร่างหญิงสาวคืน จึงกลับไปขอมมจากต้น “**จ้าว**” (*Bombax anceps* Pierre) เพราะจ้าวมีนามเหมือนนม ไปขอโยนคืนจากต้น “**ลำโพง**” (*Sterculia foetida* L.) เพราะมีผลเหมือนโยนนี้ ในระหว่างการเดินเรื่องก็มีการกล่าวถึงต้นไม้จำนวนมากมาย (ภาพที่ 18)

นมนาง

Scientific name : *Ilex umbellulata* (Wall.) Loes; Family: Aquifoliaceae

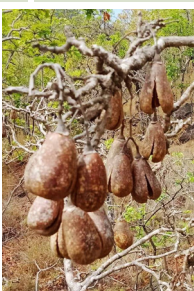
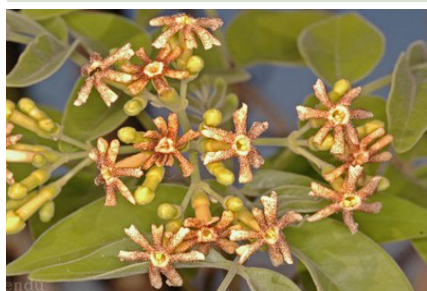
แก้มนั่น

จั่ว

ลำโรง

โยนบีศาจ หรือมะกอกดอน

- **ภาพที่ 18** ตัวอย่างพืชซึ่งปรากฏในนิทานเรื่องท้าวบาจิตกับนางอรพิม เช่น นมนาง แก้มนั่น จั่ว ลำโรง และมะกอกดอน ที่มา : อุษา กลิ่นหอม, วีระชัย ณ นคร, <https://indiaflora-ces.iisc.ac.in/FloraKarnataka/herbsheet.php?id=2965&cat=1>

พรรณไม้ในวรรณกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์

รายงานการแสดงกลศกรรมแลพานิชการ
ครั้งที่ 1 ณ กรุงเทพฯ วันที่ 18 เมษายน
รัตนโกสินทร์ศก 129
ที่มา : หอสมุดแห่งชาติวิทยาลัยธรรมศาสตร์
[https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/
frontend/Info/item/dc:47862](https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:47862)

ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ศึกษาวรรณกรรม จำนวน 35 รายการ (ภาคผนวก ก.) ในจำนวนนี้เป็นตำรา 8 รายการ และมี 3 รายการ ที่ไม่มีชื่อพรรณไม้ปรากฏ วรรณกรรมที่มีชื่อต้นไม้มากกว่า 100 ชนิด มีจำนวน 17 รายการ โดยเฉพาะวรรณกรรมเรื่อง “พรรณพฤกษา” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้ประพันธ์ เพื่อให้ลูกหลาน ได้เรียนรู้ชื่อพรรณไม้ชนิดต่างๆ สามารถนำเสนอได้ถึง 951 รายการ มีจำนวนที่ไม่รู้จัก 52 รายการ เช่น กะหนาก กันตะกะตา จันแป้น ฉัตรพรม ฯลฯ เอกสารที่น่าสนใจ อีกรายการหนึ่งคือ รายงานของ บาร์เน็ต, เอ. ซี. (2453) รายงานการแสดงกลศกรรม แลพานิชการ ครั้งที่ 1 ณ กรุงเทพฯ วันที่ 18 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 129 ที่โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตราธิการจัดประกวดพันธุ์ข้าว และพืชผลพลาหารต่าง ๆ ด้วย ตามรายงานนั้น มีผู้นำพรรณพืชเข้ามาประกวดและจัดแสดงจำนวน 204 รายการ เป็นพืชที่ไม่รู้จัก 9 รายการ เช่น ขลู่มา ผักสารพัดยายชี หล้าโคกชายเลน ฯลฯ (ภาคผนวก ค.)

วรรณกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแบบนิยายรัก มีการพรรณนาถึงพรรณไม้ ในลักษณะที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดความงามของสถานที่ มีการกล่าวถึงการใช้เป็น เครื่องประกอบพิธีกรรม ใช้เป็นเครื่องหอม และใช้ในการเปรียบเปรยบ้าง มีเพียงลิลิต ตะเลงพ่ายที่เป็นบทประพันธ์ประเภทลิลิต ที่ประพันธ์ขึ้นโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ เพื่อสดุดีวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในวาระงานพระราชพิธีฉลองตึก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยตะเลงในที่นี้หมายถึง มอญ แต่ในลิลิตตะเลงพ่าย กล่าวถึงการรบระหว่างไทยกับพม่า

การบรรยายสภาพป่าทั้งในขุนช้างขุนแผนและรามเกียรติ์มีลักษณะคล้ายกัน เป็นการบรรยายที่เอาความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์มาร่วมกับพรรณไม้ ทำให้เห็นภาพธรรมชาติในสมัยนั้นอย่างชัดเจน เช่น

สำนวนในขุนช้างขุนแผน

๑ นกแก้วจับต้นตูมภาพลอด
 สาลิกาจับเกดเข้าบังใบ
 สายรุ้งจับกิ่งแสงลงพัน
 คำโม่งจับโมกแล้วเมียงดู
 นกเขาจับข่อยขึ้นท้อง
 ค้อนหอยจับเหียงเรียงราย
 กระการจับต้นโค่นดินสอ

 เต็งรังปริงปริงประดู๋ลาย

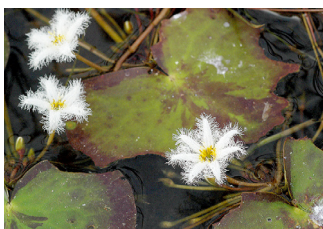
นกกระอดจับเถาตำสิ่งใหญ่
 เขาไฟจับต้นรกรฟ้าดู
 เบญจวรรณจับหัวอยู่เคียงคู่
 กระลุมพู่จับต้นโพบาย
 ดูเหว่าร้องจับหัวแล้วผินผาย
 กระสาจับกระสังส่ายหมายมองปลา
 ปีกก้อพองขนแล้วขึ้นจำ...

สำนวนในรามเกียรติ์

๑ เดินทางหว่างเขาลำเนาไม้
 เหลือบแลสองข้างมรคา
 นกกระสาถาจับต้นกระสัง
 สาลิกาจับแก้วแล้วเรียงนอน
 นกแก้วจับเกดพลงพลอด
 กระลุมพู่จับแสงลงพัน
 เขาไฟจับไม้รกรฟ้า
 ช้างเขวจับต้นยางทราย
 กระต๊อเต้นตามกิ่งพุดตาน
 คำโม่งจับโมกมองเมียง
 เขาจับข่อยขึ้นสนั่นท้อง
 ยิ่งชมยิ่งเพลินจำเรียวใจ

ผ่านไปตามแถวแนวป่า
 ชมหมู่ปักษากิชากร
 โนรีจับรังแล้วบินร่อน
 ยุงจับยางพ่อนชมกัน
 กระการจับยอดกระถินขึ้น
 เบญจวรรณจับหัวเรียงราย
 นกคล้าพาคู่มาจับขลาย
 นกเหว่าจับหวายรายเรียง
 การเวกจับกระวานส่งเสียง
 ผูกหงส์จับเหียงแล้วบินไป
 ยางร้องบนยอดพะยูนใหญ่
 ที่ในแถวทางอรธัญฯ ฯ

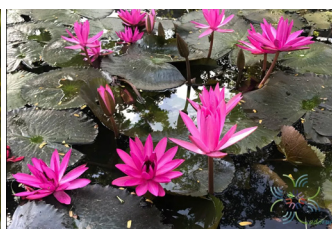
นอกจากนี้ บัวเป็นพรรณไม้ชนิดหนึ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากมีการกล่าวถึงในวรรณกรรมทุกเรื่อง ทั้ง ๆ ที่ในระบบสากลแบ่งประเภทของบัวที่พบในประเทศไทยไว้เพียงแค่ 2 สกุล คือ บัวหลวง อยู่ในสกุล *Nelumbo* และบัวสาย อยู่ในสกุล *Nymphaea* ในสกุลบัวหลวงมีเพียงชนิดเดียว คือ *Nelumbo nucifera* Gaertn. แต่ในการรับรู้ของคนไทยบัวหลวงมีไม่น้อยกว่า 4 ชนิด คือ 1) บัวหลวงสีขาว ดอกยาว เรียกว่า “บัวขาว” 2) บัวหลวงสีขาว ดอกป้อม เรียกว่า “ชาตบุตร” 3) บัวหลวงสีชมพู ดอกยาว เรียกว่า “บัวหลวง” และ 4) บัวหลวงสีชมพู ดอกป้อม เรียกว่า “สัตตบงกช” แต่ในวรรณกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีใช้ชื่อเรียกบัวหลวงถึง 18 ชื่อ เช่น บัวหลวง กุสุมภรา โภกระณต ชาตบุตร (ชาตบุตร ชาตบุษย์) ดอกบัวบาน บงกช (สัตตบงกช สัตตบงกช) บัวบัว(ใบ) บัว(ทอง) บัวกอ บัวขาว บัวบุณฑริก บัวสัตตบุษย์ (บัวสัตตบุษ บัวสัตตบุษย์ สัตตบุตร สัตตบุษ สัตตบุษย์ สัตตบุษย์) บัวอุบล ปทุม (ประทุม) ปทุมทอง ปทุมมา (ปทุมมาลย์) ปทุมมาศ (ประทุมมาศ) ปทุมมา สัตตบุษเทศ

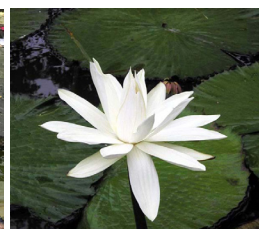
บัวขาวหรือบัวน้ำ

บัวนิลุล

บัวสัตตบรรณหรือบัวแดง

บัวชม

- บัวขาว ที่มา : ราชนันท์ ภูมา, สารานุกรมพืชในประเทศไทย <https://botany.dnp.go.th/detaildict.html?wordsname=บัวขาว>
- บัวนิลุล ที่มา : มานพ ผู้พัฒน์, สารานุกรมพืชในประเทศไทย <https://botany.dnp.go.th/detaildict.html?wordsnamesci=NymphaeaOnouchaliOBurm.f.>
- บัวแดง ที่มา : ข้อมูลพันธุ์ไม้ระบบฐานข้อมูลเกษตรดิจิทัล <https://data.addrun.org/plant/archives/897-nymphaea-rubra-roxb-ex-andrew>
- บัวชม ที่มา : Bernard Loison - <http://www.mytho-fleurs.com/>, CC BY-SA 2.5, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1517549>

บัวสายมี 4 ชนิด คือ บัวขาวหรือบัวน้ำ [*Nymphoides indica* (L.) Kuntze] บัวนิลุล (*Nymphaea nouchali* Burm.f. var. *nouchali*) บัวสัตตบรรณหรือบัวแดง (*Nymphaea rubra* Roxb. ex Andrews) บัวชม (*Nymphaea lotus* L.) บัวสายเป็นบัวที่มีหลากหลายสายพันธุ์ มีการผสมพันธุ์ข้ามลักษณะค่อนข้างง่าย จึงทำให้มีความหลากหลายทางพันธุกรรมมาก

การศึกษาค้นคว้านี้ต้องการคงเอกลักษณ์ของชื่อสายพันธุ์ต่าง ๆ ไว้ ในพรรณไม้ที่มีลักษณะเด่นจนสามารถนำมาตั้งชื่อเฉพาะตัวได้ เช่น มะม่วง ทุเรียน สายพันธุ์ต่าง ๆ ยังคงใส่ชื่อและนับจำนวนเป็นรายการไว้ในตาราง หรือพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์เดียวกัน แต่มีการใช้ประโยชน์ต่างกันก็ยังคงชื่อพืชนั้นไว้จนละรายการ เช่น ใบเงิน ใบทอง ใบนาค มีชื่อวิทยาศาสตร์เดียวกัน คือ *Graptophyllum pictum* (L.) Griff. โดยมีหมายเลขกำกับด้านท้ายชื่อ

10. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ที่ปรากฏในเอกสารของชาวต่างชาติ

วรรณกรรมที่บันทึกโดยชาวต่างชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 1503-2439 (ภาคผนวก ข.) เป็นพรรณไม้ที่อยู่ในบัญชีการค้าขาย เป็นส่วนใหญ่ บ่งบอกว่า สยามในอดีตเป็นแหล่งค้าขายพรรณไม้หลากหลายชนิด เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าที่เป็นของป่า ทั้งจากกัมพูชา เวียดนาม ลาว รวมทั้งหัวเมืองทางภาคใต้ไปจนถึงมาเลเซีย ในวรรณกรรมหรือเอกสารของชาวต่างชาติ 11 รายการ พบพรรณไม้ทั้งสิ้น 239 รายการ มีพรรณไม้ที่ไม่สามารถจำแนกชนิดได้ จำนวน 16 รายการ (ภาคผนวก ค.) เช่น **จัวหลี่บู๋** ในเอกสารของ โรเบิร์ตส์ เอ็ดมันด์ (พ.ศ. 2375) **มารีอ็อง** ในเอกสารจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2230) หรือ **เซแรม** ใน The Kingdom and People of Siam; with A Narrative of the Mission to that Country in 1855 (พ.ศ. 2398)

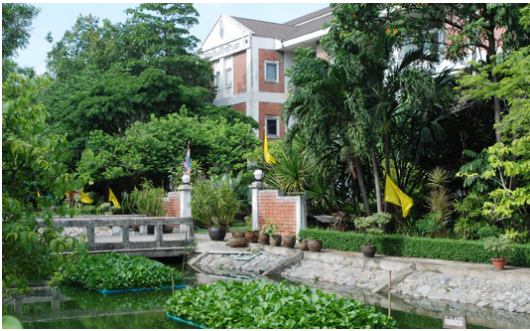
อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในรายละเอียดความถูกต้องของการบันทึก จะเห็นได้ว่า บางรายการผู้บันทึกชาวต่างชาติมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับชื่อและชนิดของพรรณไม้ เช่น การกล่าวถึง Indian figs แล้วบันทึกว่าคนสยามเรียกว่า “กล้วยงาช้าง” ซึ่งแท้จริงแล้ว Indian figs เป็นผลของต้นกระบองเพชร หรือการบันทึกเกี่ยวกับมะละกอ ว่าเป็น “แตงสยาม” หรือการบันทึกเกี่ยวกับ “เนียงลัก” (nieng-lak) ซึ่งน่าจะหมายถึง “แมงลัก” เพราะอธิบายว่าเมื่อเอามะลิดไปแช่น้ำจะขยายพองออก แต่ระบุว่ามะลิดนี้ได้มาจากไม้ต้น ซึ่งน่าจะหมายถึงต้นสำโรง {*Scaphium affine* (Mast.) Pierre} มากกว่า เพราะมะลิดแช่น้ำแล้วพองได้เช่นกัน และยังเป็นพรรณไม้ที่สำคัญมาแต่ในอดีตด้วย

11. การบันทึกและจัดทำบัญชีความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ของไทยตามมาตรฐานสากล

“...การรู้จักชื่อพฤกษศาสตร์ของพรรณไม้และชื่อพื้นเมือง
ที่หมายถึงพรรณไม้ชนิดเดียวกัน อาจเป็นสื่อนำไปสู่ความรู้อื่น ๆ
อันเกี่ยวกับพรรณไม้เหล่านั้นได้มากมาย...”

(คำนำของหนังสือชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2491)

ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ของประเทศไทยเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและอยู่ในความสนใจของชาวต่างชาติ มาช้านาน จากการสืบค้นในเบื้องต้นมีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาสำรวจและเก็บตัวอย่างพรรณไม้ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี คือ Johann Gerhard Koenig นักพฤกษศาสตร์ชาวเดนมาร์ก ได้เดินทางเข้ามาสำรวจและเก็บพรรณไม้ระหว่าง พ.ศ. 2321-2322 ในพื้นที่ กรุงเทพฯ ยุธยา จันทบุรี และภูเก็ต และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2364-2455 ได้มีชาวต่างชาติทั้งที่เป็น นายแพทย์ บาทหลวง นักพฤกษศาสตร์ นักชีววิทยา ฯลฯ จากประเทศต่าง ๆ เข้ามาสำรวจและเก็บพรรณไม้ในทุกภูมิภาคของไทย โดยเฉพาะทางภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งตัวอย่างพรรณไม้จะถูกเก็บไว้ที่หอพรรณไม้ในประเทศต่าง ๆ เช่น หอพรรณไม้คิว (K) หอพรรณไม้ไลเดน (L) หอพรรณไม้กรุงปารีส (P) หอพรรณไม้เอดินบะระ หอพรรณไม้ประเทศสิงคโปร์ (SING) ฯลฯ จนกระทั่งเมื่อ A.F.G. Kerr นายแพทย์ชาวอังกฤษ มารับหน้าที่เป็นนักพฤกษศาสตร์ประจำกองตรวจพันธุ์พืชชาติ จึงเริ่มมีการเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพ (BK) และหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKF)

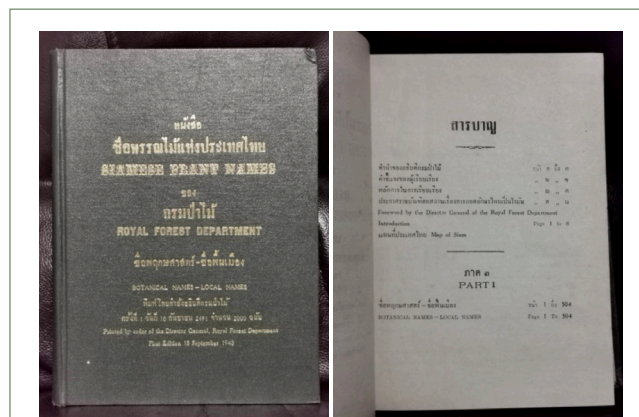
- พิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพ BANGKOK HERBARIUM (BK)
ที่มา : https://www.doa.go.th/pvp/?page_id=892

- หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKF)
ที่มา : https://www.facebook.com/ForestHerbarium/?locale=th_TH

ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2445-2475 นายแพทย์ A.F.G. Kerr ได้สำรวจและเก็บตัวอย่างมากกว่า 40,000 หมายเลข และส่งไปหลายประเทศ โดยมีผู้ช่วยเป็นคนไทยร่วมงานด้วย พระยาวันพฤกษ์พิจารณ์ (ทองคำ เศรษฐศิลา) คนไทยคนแรกผู้สำเร็จการศึกษาวิชาพฤกษศาสตร์ จากประเทศอังกฤษ ได้สำรวจและเก็บตัวอย่างพรรณไม้ โดยเฉพาะทางภาคเหนือและภาคใต้ ระหว่าง พ.ศ. 2455-2463 โดยเก็บรักษาไว้ที่หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKF) และส่งตัวอย่างเข้าไปเก็บที่หอพรรณไม้คิว (K) หลังจากนั้น ดร.เต็ม สมิตินันท์ ได้สำรวจและเก็บพรรณไม้จำนวนมากทั่วประเทศร่วมกับนักพฤกษศาสตร์หลายท่าน โดยเก็บรักษาไว้ที่ BKF และส่งตัวอย่างเข้าไปเก็บที่หอพรรณไม้ใหญ่ ๆ ทั้งในยุโรปและอเมริกา

สำหรับการจัดทำหนังสือนั้น พ.ศ. 2466 พระยาวันพฤกษ์พิจารณ์ (ทองคำ เศรษฐศิลา) ได้เรียบเรียงหนังสือ “พรรณไม้ไทย” (List of Common Trees, Shrubs, Etc. in Siam, 1923 โดยในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2466 ได้ริเริ่มจัดทำและรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาใช้ตีพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2491 แต่ล่าช้า เนื่องจากต้องมีการค้นคว้า แก้ไข และตรวจสอบความถูกต้อง และปรับปรุงข้อมูลใหม่เป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์วิชาการด้านอนุกรมวิธานของพืช ที่มีการวางรากฐานในระดับโลกให้ถูกต้องตรงกัน

- ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทยเป็นครั้งแรก

เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2491

ที่มา : https://www.su-usedbook.com/products_detail/view/7626661

- ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย
เต็ม สมิตินันท์
Thai Plant Names
Tem Smitinand)
ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557
ที่มา : https://botany.dnp.go.th/detail.htm-?menu=herbariumThai_publications

พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) ได้มีการตีพิมพ์หนังสือชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2491 ทั้งที่ข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ครบถ้วน มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า “Siamese Plant Names” ของกรมป่าไม้ ซึ่งพิมพ์โดยคำสั่งอธิบดีกรมป่าไม้ (หม่อมเจ้าสืบสุขสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์) จำนวน 2,000 เล่ม เป็นเบื้องต้น เนื่องในวันครบรอบ 50 ปี ของการจัดตั้งกรมป่าไม้ แต่ต่อมาต้นฉบับร่างของฉบับ พ.ศ. 2491 ถูกนำมารวบรวมเพิ่มเติมและแก้ไข แล้วเสร็จเป็นรูปเล่มใน พ.ศ. 2503 โดยพระยาวิจิตรนันทน์ ผู้เขียนได้ถึงแก่อนิจกรรมไปก่อนปิดตีพิมพ์หนังสือ

ข้อมูลที่รวบรวมมาได้จากบัญชีรายการหนังสือพรรณไม้แห่งสยาม (Florae Siamensis Enumeratio) รวมทั้งได้มีการไปเข้าร่วมการประชุมพฤกษศาสตร์สากล ครั้งที่ 8 ณ กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) ซึ่งเกิดผลให้มีการปรับปรุงข้อมูลที่จัดทำอยู่เดิมในเรื่องของชื่อวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะเรื่องของการมีตัวอย่างพรรณไม้ต้นแบบ (type specimen) และการมาก่อนหลังของชื่อวิทยาศาสตร์ โดยรายชื่อที่จัดทำในครั้งนี้องค์คล้องกับหลักการตั้งชื่อพรรณไม้ฉบับที่เป็นผลจากการประชุม หลังจากนั้นจึงได้มีการปรับปรุงข้อมูลรายชื่อพรรณไม้เป็นฉบับรวมเล่มอย่างต่อเนื่อง คือ ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (Thai Plant Names Tem Smitinand) พ.ศ. 2523 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557

ตอนที่ 2 :

สถาบันพระมหากษัตริย์กับการจัดการ ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้

ประชากรในพระราชอาณาเขตของรัฐไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีจำนวนมากขึ้นโดยลำดับ ส่งผลต่อความต้องการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้รัฐมีความจำเป็นต้องจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเฉพาะในการจัดการเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ให้เหมาะสม รวมทั้งต้องพัฒนาหน่วยงานและบุคลากรให้มีศักยภาพสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก หรือตามความจำเป็นที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

การพัฒนาหน่วยงาน อำนาจหน้าที่ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพรรณไม้จึงเกิดขึ้นและพัฒนาเป็นลำดับ มีหลายหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ปรับเปลี่ยน หรือล้มเลิกไป อันเป็นผลจากการเกิดอุปสรรคต่าง ๆ หรือต้องการให้เกิดความสำเร็จในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ดังพิจารณาได้จากพระราชประเพณีในอดีตที่สืบทอดกันมา พระเจ้าแผ่นดินในทุกยุคทุกสมัยทรงให้ความสำคัญในเรื่องทรัพยากรพรรณไม้ โดยเฉพาะที่ใช้เป็นอาหาร ซึ่งอาหารที่สำคัญที่สุด คือ ข้าว การมีข้าวเพียงพอจากการทำนาที่จะใช้บริโภคได้ตลอดทั้งปีเป็นเรื่องที่จำเป็นมากที่สุด จึงได้มีการตั้งจุดศูนย์กลางในสมัยอยุธยา ประกอบด้วย เวียง วัง คลัง นา โดยกรมนาธิบดีรับผิดชอบกิจกรรมด้านการเกษตร มีการพระราชทานให้ใช้ตราในตำแหน่งตามพระธรรมนูญของแผ่นดิน ซึ่งกรมนาได้มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนมาเป็นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปัจจุบัน

สมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1780-1981) :

การใช้ประโยชน์และการส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ _____

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 บริเวณประเทศไทยปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดี อาณาจักรเขมรโบราณ และอื่น ๆ ด้วย ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 พ่อขุนศรีนาวนำถมได้สถาปนาแคว้นสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัยขึ้นเป็นปึกแผ่น และให้พ่อขุนบางกลางหาวหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ขึ้นปกครองอาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ. 1780-1800) นับว่าเป็นยุคเริ่มต้นประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่ชัดเจนมากขึ้น

สมัยพ่อขุนบานเมือง (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1800-1822) และพ่อขุนรามคำแหง (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1822-1841) จากศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือจารึกพ่อขุนรามคำแหง แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของภูมิประเทศและบ้านเมืองความว่า *“เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”* ทั้งยังรับรองการสืบทอดมรดกทั้งบ้านเรือน ฉางข้าว สัตว์เลี้ยง เรือกสวนไร่นาไว้ ดังจารึกที่ว่า *“ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ล้มตายหายกว่า หย่าเรือนพ่อเชื้อเลื้อยคำมัน ช้างขอลูกเมียเหยียข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมากป่าพลูพ่อเชื่อมั่น ไว้แก่ลูกมันสิ้น”* (กรมศิลปากร, 2547 น. 25) รวมทั้งให้กรรมสิทธิ์ครอบครองแก่เจ้าของผู้ลงทุนลงแรง ในการเพาะปลูก *“สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวกี่หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน”* (กรมศิลปากร, 2547 น. 28) รวมทั้งยังมีจารึกเพียงสั้น ๆ กล่าวถึงการใช้ผลผลิตจากพืชพรรณไม้ในพิธีกรรมทางศาสนาเมื่อถึงกาลออกพรรษาว่า *“เมื่อออกพรรษา กรานกุฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกุฐิน มีพนมเบญ มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนโนน บริพานกุฐิน...”* (กรมศิลปากร, 2547 น. 28-29)

นอกจากนี้ ศิลาจารึกวัดศรีชุมหลักที่ 2 ได้กล่าวถึงต้นโพธิ์และต้นกระถิง และหลักที่ 3 กล่าวถึงการปลูกหมาก มะพร้าว และลานบันทึกว่าให้แผ้วถางพื้นที่ที่เป็นป่าดงดิบด้วย ส่วนหลักที่ 4 จารึกวัดป่ามะม่วง นอกจากให้ปลูกมะม่วงแล้ว ยังสนับสนุนให้ปลูกต้นกิลปพฤกษ์เป็นธรรมาบูชาด้วย หลักที่ 14 หรือศิลาจารึกวัดเขมา ได้กล่าวถึงไม้สัก โดยกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า *“ต้องการไม้สักทำสิ่งหนึ่งเพื่อการบูชาครู”* มีหลักฐานยืนยันว่านอกจากจะส่งของอื่น ๆ เป็นเครื่องบรรณาการไปยังเมืองจีนแล้ว ยังได้ส่งไม้สักก่อนเพื่อใช้ในการต่อเรือและทำเครื่องเรือนด้วย (สุริย์ ภูมิภมร, 2548 น. 229)

สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) :

การใช้ประโยชน์และการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ _____

สมัยอยุธยา ไม้และของป่าเป็นที่ต้องการของต่างประเทศ เช่น ไม้ฝางเป็นสินค้าส่งออกไปญี่ปุ่นมากที่สุด ไม้ชนิดนี้นิยมนำไปใช้ย้อมผ้าไหม ซึ่งคนญี่ปุ่นเรียกว่า เขียมนิน แคมปีเฟอร์ (Kaempfer) ได้บันทึกไว้ว่า ผู้คนแถวปากแม่น้ำเจ้าพระยาอาศัยอยู่ในบ้านเรือนที่ทำด้วยไม้ไผ่ เลย์ปากแม่น้ำขึ้นไปหลายกิโลเมตรจะเห็นโกดังสินค้าของชาวต่างชาติ บริเวณด้านนอกโกดังมีไม้ฝางกองอยู่มากมาย สมัยนั้นไม้ฝางได้รับความนิยมมาก เพราะสามารถผสมให้เนื้อสีม่วงได้ (Kaempfer, 1727 อ้างถึงใน สุริย์ ภูมิภมร, 2548. น. 230)

รัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1991-2031) โปรดให้มีการจัดแบ่งหน้าที่และหน่วยงานไว้ชัดเจน เมื่อ พ.ศ. 2001 ทรงตั้งกฎมณเฑียรบาลขึ้นเป็นกฎหมายสำหรับการปกครองภายในเขตพระราชฐาน แบ่งออกเป็นสามแผนก คือ พระตำรา ว่าด้วยแบบแผนพระราชพิธีต่าง ๆ พระธรรมนูญว่าด้วยตำแหน่งหน้าที่ราชการต่าง ๆ และพระราชกำหนดเป็นข้อบังคับสำหรับพระราชสำนัก และใน พ.ศ. 2006 ได้จัดระเบียบการปกครองเป็นระบบจตุสดมภ์ รวมทั้งได้มีการจัดตั้งตำแหน่งข้าราชการและการถือศักดินาไว้ด้วย เช่น ข้าราชการในระดัสูง ถือศักดินา 1,000-10,000 ไร่ ส่วนผู้น้อยถือศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป ส่วนไพร่พลมีศักดินา 25 ไร่ ซึ่งการทำนาหรือปลูกข้าวนั้นไม่ได้ให้ผลเพียงใช้บริโภคภายในพระราชอาณาจักรเท่านั้น แต่ยังส่งออกไปขายด้วย เช่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 5 ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2172-2199) การค้าขายในกรุงศรีอยุธยา รุ่งเรืองมาก มีบริษัทอินเดียตะวันออกของเนเธอร์แลนด์ (VOC) เข้ามารับซื้อของป่า หัตถกรรม ดินบุก รวมทั้งข้าวสาร

นอกจากนี้ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2199-2231) เป็นช่วงว่างเว้นจากการศึกสงคราม ทำให้มีเวลาทำนุบำรุงบ้านเมือง และมีการเดินทางเข้ามาค้าขายของสำเภาจากต่างประเทศ มีการติดต่อกับจีนและโปรตุเกส ทำให้มีบันทึกและจดหมายเหตุเกี่ยวกับเรื่องราวในสมัยนั้นปรากฏอยู่ในบันทึกของชาวต่างชาติ ทำให้ทราบว่าไม่ของประเทศในสมัยนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก ทั้งพืชและสัตว์ มีการทำนาปลูกข้าว และมีไม้ผลหลายชนิด เช่น ทุเรียน ถั่วลิสง มะม่วง ขนุน และมะพร้าว ยังมีหลักฐานว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ พ.ศ. 2148-2153) และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีชาติมหาอำนาจ เช่น เนเธอร์แลนด์ โปรตุเกส สเปน เดนมาร์ก ญี่ปุ่น ฝรั่งเศสอิทธิพลทางการค้าเครื่องเทศ และการค้าของป่า เช่น งาช้าง เร่ว กระวาน ฝาง รัตนกนางแอ่น และอื่น ๆ เป็นครั้งแรกในประเทศไทย (กรมป่าไม้, 2562) เมื่อมีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขาย ก็มีการนำพรรณไม้เข้ามาด้วย เช่น พริกเทศ มะละกอ มะม่วงหิมพานต์ ข้าวโพด ช่อนกลั่น ฯลฯ

จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ระบุว่าสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ฝรั่งเศสขอทำการค้า
พริกไทยแบบผูกขาดเจ้าเดียว มีพริกไทยปลูกมากที่กรุงเทพฯ และตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษขึ้นมา แต่ไม่พบหลักฐานว่ามาจากจีนบุรี
ซึ่งเป็นไปได้ว่าเริ่มนิยมปลูกกันในภายหลัง ส่วนรองและการนุรนำมาจากประเทศลาวและหัวเมืองทางเหนือ ส่วนน้ำตาลนำเข้าจากจีน
สินค้าจากอยุธยา มีข้าว หนาก และพริกไทยเป็นหลัก

กรมฯ เมื่อแรกตั้งในสมัยพระเจ้าอู่ทองทำหน้าที่ดูแลการทำมาหากิน และการประกอบอาชีพของราษฎรและเก็บรักษาเสบียงอาหารเพื่อใช้ในยามศึกสงคราม ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กรมฯ มีหน้าที่ตรวจตราและส่งเสริมการทำไร่นาของราษฎร ดูแลที่ดิน ไร่หวัด ถิ่นกะเบียนที่ดิน ใบเหี้ยมย่ำ ทรายอง ออกกรรมสิทธิ์ที่นาให้แก่ราษฎร เก็บภาษีที่นาทั้งนาฟางลอยและนาคู¹⁰ มีศาลตัดสินคดีเกี่ยวกับที่นา สัตว์พาหนะ คอยซื้อข้าวตลอดจนอาหาร สัตว์พาหนะ ของป่า ภาษีหนังสัตว์ และมีหน้าที่เกณฑ์สัตว์พาหนะจากราษฎรในเวลาศึกสงคราม รวมทั้งมีหน้าที่ในการจัดพระราชพิธีแรกนา โดยพระยาพลเทพเป็นผู้ทำการแทนพระมหากษัตริย์

¹⁰ นาฟางลอย คือนาที่อาศัยน้ำท่วม ผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำ นาโค เป็นนาที่ควรจะทำนาได้ผลกบปี อยู่ในที่ดี เป็นนาดำมีการชลประทานดี

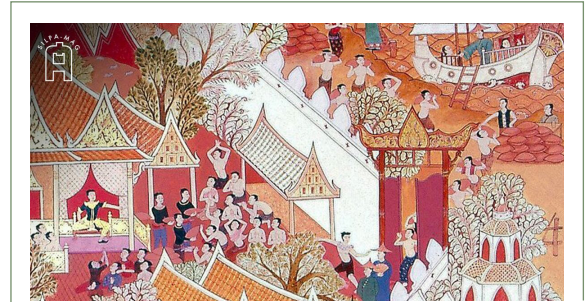
สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) :

นวัตกรรมในการเพาะปลูกข้าวและผักต่าง ๆ

สมัยธนบุรี เป็นช่วงเวลาในการฟื้นฟูประเทศหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 โดยมีการสถาปนากรุงธนบุรีขึ้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงครองราชย์ 15 ปี การทำนุบำรุงบ้านเมือง ส่วนที่เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ มีบันทึกค่อนข้างน้อย แต่มีบันทึกไว้ว่า พ.ศ. 2314 โปรดให้ขยายพื้นที่ทำนาให้ผู้คนเมืองทั้งสองฟากของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเดิมเป็นสวนผักผลไม้ โปรดให้ขุดออกทำเป็นที่กักน้ำ เรียกว่า “ทะเลตม” เพื่อไว้ทำนาใกล้พระนคร สำหรับเป็นเสบียงในยามขาดแคลนข้าว บริเวณทะเลตมในปัจจุบันของฝั่งกรุงเทพฯ คือ พื้นที่ระหว่างถนนเจริญกรุงและถนนบำรุงเมือง อันเป็นย่านวัดราชบพิธ บ้านหม้อ วรจักร และพลับพลาไชยในปัจจุบัน บริเวณฝั่งธนบุรีตั้งแต่ริมคลองบางกอกใหญ่ไปจนถึงบริเวณหลังวัดบางหว้าน้อย (วัดอัมรินทรากรม)

ริมคลองบางกอกน้อย (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2547) ส่วนในพระราชพงศาวดารได้บันทึกว่า เมื่อวันอาทิตย์ แรม 13 ค่ำ เดือน 3 “**ข้าวนาสเป็นเกวียนละ 2 ชั่ง อาณาประชาราษฎร์ขัดสน**” จึงทรงพระกรุณาให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทำนาปรัง ซึ่งน่าจะเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ได้มีการทำนาปรังหรือนานอกฤดูกาล (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2551 น. 59) ทั้งยังให้ซื้อข้าวสารจากเรือสำเภามาของชาวต่างชาติในราคาสูงเพื่อนำมาแจกจ่ายแก่ราษฎร บรรเทาการขาดแคลนอาหารภายในบ้านเมือง (การค้ากับชาวต่างชาติในสมัยกรุงธนบุรี, 2560)

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีความสามารถในการสื่อสารได้หลายภาษา เช่น จีน ญวน แวก (เลวลักษณะ กิซันนท, 2563) ทำให้พระองค์ท่านสามารถค้าขายกับชนชาติต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เปิดรับคนจีนที่อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งได้นำความรู้ด้านการเกษตรที่ก้าวหน้าเข้ามาหลายรูปแบบ (วิยะดา ทองมิตร, 2527 น. 100) คนจีนเหล่านี้ก็นำเอาเทคโนโลยีและเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาในสยามไม่น้อย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการทำการเกษตร เช่น การใช้นุ้ยปลูกพืชผัก การทำสวนแบบยกท้องร่อง สวนหมาก สวนพลู และสวนผัก เช่น หวังโชเก๋า ผักกาด (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, สวนผัก : สวนของคนจีนย่านตลิ่งชัน) รวมทั้งมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้ เช่น การปลูกอ้อยเพื่อทำน้ำตาล การปลูกพริกไทยของชาวจีนแต่จิวตามเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันออกและเมืองสงขลา การปลูกยาสูบของชาวจีนฮกเกี้ยน (การค้ากับชาวต่างชาติในสมัยกรุงธนบุรี, 2560) พริกไทยจึงเป็นสินค้าส่งออกของกรุงธนบุรีด้วย นอกเหนือจากสินค้าส่วนใหญ่ที่เป็นของป่า เช่น ไม้ผาง ไม้แดง ไม้ดำ ไม้ผางนั้น นอกจากจะส่งออกแล้ว ยังเป็นสินค้าที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ¹¹ ของชาติตะวันตก

“พระเจ้าตากทรงแจกจ่ายข้าวสารแก่ราษฎร”
ภาพจิตรกรรม จัดแสดงภายในตำหนักแห่งคู่
(เก๋งหลังใหญ่) พระราชวังเดิม
ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_12717

¹¹ เช่น ดินปืน และอาวุธต่าง ๆ

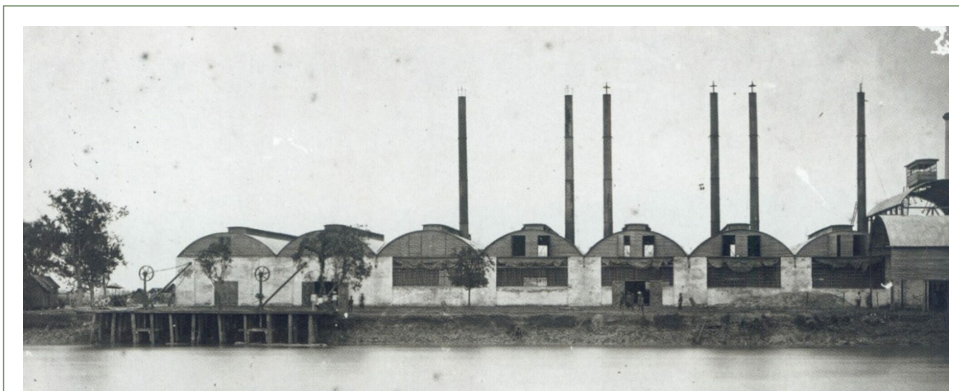
สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน) :

การบริหารจัดการและการส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ _____

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏหลักฐานจากบันทึกของชาวต่างชาติว่า ประเทศสยามมีการส่งออกไม้สักและไม้พะยุง มาตั้งแต่ พ.ศ. 2362 (รัชกาลที่ 2) โดย “ลิกใหญ่” ในประเทศมีการแปรรูปใช้งานก่อสร้างทั่วไป สร้างบ้านเรือน ทำไม้หลักแพ เสากระโดง เพลาใบ และทวน จึงเห็นได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ไม้และผลิตภัณฑ์จากป่าไม้ในประเทศเป็นของที่มีมาก เกือบหาใช้ประโยชน์ได้หลายประเภท นับตั้งแต่สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นพื้นหุงต้มอาหาร เป็นอาวุธในการล่าสัตว์ ตลอดจนเก็บผลิตภัณฑ์ได้จากป่า เช่น สมุนไพร กระวาน พริกไทย อำพันทอง (รงทอง) ไม้หอม งาช้าง และเขาสัตว์ต่าง ๆ เพื่อส่งให้แก่ส่วนกลาง ทำการค้ากับต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2367-2394) ทรงมีพระอัจฉริยภาพในการค้าขาย มีการส่งออกน้ำตาล (จากอ้อยที่ปลูกเพื่อเป็นอุตสาหกรรมน้ำตาลในเขตบางปลาร้อย นครชัยศรี บางปะกง และฉะเชิงเทรา) และพริกไทย นับว่าเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ทรงริเริ่มให้มีการปลูกกาแฟ ถึงแม้ว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จในขณะนี้ แต่ต่อมาได้มีการปรับปรุงและพัฒนาจนประสบผลสำเร็จมาถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411-2453) ทรงนำสิ่งที่ทอดพระเนตรเห็นจากการเยือนต่างประเทศ มาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านการปกครอง โครงสร้างพื้นฐาน การคมนาคม การสื่อสาร การศึกษา รวมทั้ง มีการส่งข้าราชการและพระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์ไปศึกษาต่างประเทศ เช่น อังกฤษ เยอรมนี และรัสเซีย เพื่อนำความรู้มาใช้ทำนุบำรุงบ้านเมือง ให้มีความเจริญและมั่นคงถึงปัจจุบัน ในส่วนของการส่งเสริมและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ ทั้งด้านการเกษตร การป่าไม้ การพาณิชย์นั้น ได้ทรงวางรากฐานการบริหารจัดการด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ไว้มากมาย และมีการพัฒนาสืบทอดต่อเนื่องมาในทุกรัชกาลตราจนปัจจุบัน

• โรงงานน้ำตาลริมแม่น้ำนครชัยศรี สมัยรัชกาลที่ 5 (ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)...
ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_149743

1. การวางรากฐานหน่วยงานในการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้

สถาปนากรมป่าไม้เป็นกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ : ต้นกำเนิดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

กรมป่าไม้และกิจการกึ่งปวงที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริให้รวบรวมและจัดแบ่งหน่วยงานใหม่เพื่อลดความซ้ำซ้อนและปรับปรุงระบบงานราชการให้ดีขึ้น กรมป่าไม้จึงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ เมื่อ พ.ศ. 2435 และได้ปรับเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงเกษตรธิการ เมื่อ พ.ศ. 2442 หลังจากนั้นมีการเปลี่ยนชื่ออีกหลายครั้ง ได้แก่ พ.ศ. 2475 เป็นกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ พ.ศ. 2476 เป็นกระทรวงเศรษฐการ พ.ศ. 2478 กลับไปเป็นกระทรวงเกษตรธิการ พ.ศ. 2495 เป็นกระทรวงเกษตร จนกระทั่ง พ.ศ. 2505 จึงเป็นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตราบถึงปัจจุบัน

สถาปนากรมป่าไม้

การป่าไม้นั้นมีมาแต่เดิม แต่ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) (พ.ศ. 2398) ระหว่างอังกฤษกับสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ส่งผลให้บรรดาบริษัทสัญชาติอังกฤษที่มีกิจการทำไม้สักในประเทศพม่าได้ขยายกิจการทำไม้สักเข้ามาทางหัวเมืองฝ่ายเหนือของสยาม (เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน) โดยเจ้าผู้ครองนคร มีอำนาจการอนุญาตให้สัมปทานการทำไม้แก่ต่างชาติและเป็นผู้เรียกเก็บค่าภาคหลวง เพราะในสมัยนั้นถือว่าป่าไม้อยู่ในอาณาเขตปกครองของเมืองใด ให้ถือว่าเจ้าผู้ครองนครนั้นเป็นเจ้าของ การดังกล่าวเป็นเหตุให้เกิดการแสวงหาประโยชน์และเป็นการทำลายป่าไม่อย่างกว้างขวาง กระทั่งเกิดกรณีพิพาทอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศได้ ความทราบถึงพระเนตรพระกรรณ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริให้ป่าไม้ถือเป็นของหลวง (ส่วนรวม) ทั้งสิ้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อันจะตกเป็นประโยชน์แก่ผู้หนึ่งผู้ใดหรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดนั้นมิควร และหากเป็นดังนั้นก็จะต้องสร้างความเดือดร้อนวุ่นวาย ดังความพระราชวินิจฉัยในพระราชหัตถเลขา ที่ 62/385 ลงวันที่ 18 กันยายน ส.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ในเรื่องของป่าไม้ โดยเฉพาะขออนุญาตและการให้เข้าทำป่าไม้ให้แก่เสนาบดีและข้าราชการที่เกี่ยวข้องทั้งปวงนั้น ทรงให้เร่งพิจารณาให้เกิดพระราชบัญญัติป่าไม้ ที่สุดมีพระราชดำริให้แก้ไขปัญหากิจการทำไม้สักทางภาคเหนือ กำหนดระเบียบกฎหมายที่การสัมปทานไม้ให้รัดกุมยิ่งขึ้น และถูกต้องเหมาะสมตามหลักวิชาการ ทรงสถาปนากรมป่าไม้ เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2439¹² เพื่อเป็นหน่วยงานราชการซึ่งควบคุมกิจการป่าไม้ของประเทศเป็นการเฉพาะ (กรมป่าไม้, 2562) โดยในเบื้องต้นได้ว่าจ้างชาวต่างชาติ

• ชุงไม้สักที่มัดเป็นแพล่องลงมาตามแม่น้ำ (ภาพจาก "Twentieth Century Impressions of Siam")
ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_128311#google_vignette

¹² แรกเริ่มสังกัดกระทรวงมหาดไทย และ พ.ศ. 2465 (รัชกาลที่ 6) ย้ายไปสังกัดกระทรวงเกษตรธิการ

ให้ช่วยดูแลกิจการในกรมเกือบทั้งหมด มีนายสเลด (H.A. Slade) เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรก จากนั้นทรงส่งเสริมสนับสนุนให้มีผู้ไปศึกษาวิชาป่าไม้มากขึ้น เพื่อกลับมาบริหารงานด้านป่าไม้ จึงได้มีคนไทยคนแรกเป็นอธิบดีกรมป่าไม้ คือ พระยาตรุพันธุ์พิทักษ์ (นายสนิท พุกกะมาน)¹³ เมื่อ พ.ศ. 2467

เดิมกรมป่าไม้สังกัดอยู่ในกระทรวงมหาดไทย ต่อมาความซับซ้อนในการบริหารงานมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกรมป่าไม้ไปสังกัดกระทรวงเกษตรธิการ เมื่อ พ.ศ. 2465 เพราะมีหน่วยงานอื่นทำงานเกี่ยวข้องด้านการเกษตรและป่าไม้อยู่ในกระทรวงนั้นแล้ว ทำให้การบริหารงานในหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ปัจจุบันกรมป่าไม้สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จัดตั้งกรมช่างใหม่ : ต้นกำเนิดกรมหม่อนไหมและกรมวิชาการเกษตร

พ.ศ. 2444 กระทรวงเกษตรธิการได้รับพระบรมราชานุญาตให้จ้างชาวญี่ปุ่นมาดูแลเรื่องการทำไหม ให้มีการพัฒนามากขึ้น ต่อมา พ.ศ. 2445 ได้จัดตั้งสวนหม่อนและสถานทดลองเลี้ยงไหมขึ้นที่ตำบลศาลาแดง กรุงเทพฯ ดำเนินการโดยแผนกช่างใหม่ ซึ่งยกฐานะเป็นกรมช่างใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2446 (เปลี่ยนชื่อเป็นกรมเพาะปลูก เมื่อ พ.ศ. 2449) โดยมีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์¹⁴ ทรงสำเร็จวิชาการเพาะปลูกมาจากอังกฤษและเป็นอธิบดีกรมช่างใหม่พระองค์แรก เสด็จไปทอดพระเนตรกิจการเลี้ยงไหมและการเพาะปลูกอื่น ๆ ในมณฑลต่าง ๆ นอกจากตั้งโรงเรียนช่างไหม เมื่อ พ.ศ. 2447 ในกรุงเทพฯ แล้ว ยังได้ขยายงานไปสู่ภูมิภาค ตั้งกองช่างไหมขึ้นในอำเภอและจังหวัดต่าง ๆ หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น เมืองนครราชสีมา (พ.ศ. 2448) เมืองบุรีรัมย์ (พ.ศ. 2448) อำเภอพุทไธสง (พ.ศ. 2450) อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอรัตนบุรี และอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย (พ.ศ. 2451) เมืองร้อยเอ็ด เมืองชัยภูมิ เมืองศรีสะเกษ และอำเภออุตุรัส (พ.ศ. 2452) เพื่อสอนประชาชนให้รู้จักการปลูกต้นหม่อน เลี้ยงไหม และการสาวไหมที่ถูกวิธี หลังจากสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์สิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. 2452 กิจการกรมช่างใหม่จึงชะงักลง

ครั้นต่อมา พ.ศ. 2479 หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (สุวรรณ เรศานนท์) ได้รื้อฟื้นและพัฒนางานด้านหม่อนไหมขึ้นอีกครั้ง จัดตั้งสถานส่งเสริมการเลี้ยงไหมที่ปากช่อง ห้วยแก้ว พุทไธสง ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานี สังกัดกองพืชพันธุ์ กรมกสิกรรม กระทั่ง พ.ศ. 2547 จัดตั้งสถาบันหม่อนไหมแห่งชาติขึ้น และ พ.ศ. 2548 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระราชทานชื่อว่า “สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” เป็นส่วนราชการในสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ต่อมา พ.ศ. 2552 ยกฐานะเป็นกรมหม่อนไหม ในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

¹³ นายสนิท พุกกะมาน นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง เป็นคนไทยคนแรกสำเร็จการศึกษาด้านวนศาสตร์ จาก Royal Indian Engineering College Cooper's Hill ประเทศอังกฤษ

¹⁴ ต่อมาพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ (พ.ศ. 2425-2452) ได้รับการสถาปนาเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม

กรมเพาะปลูก : ต้นกำเนิดกรมวิชาการเกษตร

เมื่อกรมช่างไหมได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมเพาะปลูก เมื่อ พ.ศ. 2449 แล้ว ต่อมางานในส่วนของกรมช่างไหมเดิมได้พัฒนาเป็นกรมหม่อนไหม ส่วนกรมเพาะปลูกได้พัฒนาและเปลี่ยนชื่ออีกหลายครั้ง เช่น พ.ศ. 2474 เป็นกรมตรวจกสิกรรม พ.ศ. 2476 เป็นกรมเกษตร ต่อมาใน พ.ศ. 2495 เป็นกรมการกสิกรรม พ.ศ. 2497 เป็นกรมกสิกรรม และใน พ.ศ. 2515 กรมกสิกรรมจึงรวมกับกรมการข้าว สถาปนาเป็นกรมวิชาการเกษตรจนถึงปัจจุบัน

สวนทดลองเพาะปลูก : ต้นกำเนิดสถานีกสิกรรม

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างสวนทดลองการเพาะปลูกขึ้นในมณฑลเมื่อ พ.ศ. 2458 นับเป็นสถานีกสิกรรมแห่งแรก พระยาสุรดินทรสุรินทรภุชย (พร จารุจินดา) สมุหเทศาภิบาลเป็นผู้สนองงาน โดยเน้นการบำรุงและการปลูกฝ้าย ต่อมามีการทำไร่ฝ้ายตัวอย่างขึ้น พ.ศ. 2464 จัดสร้างสวนทดลองผลไม้ทดลองบางกอกน้อย (เป็นสถานีกสิกรรมบางกอกน้อยในเวลาต่อมา) พ.ศ. 2474 ตั้งสถานีทดลองโนนวัด นครราชสีมา (ต่อมาเป็นสถานีกสิกรรมโนนสูง) เพื่อทดลองเพาะปลูกพืชต่าง ๆ พ.ศ. 2476 ตั้งสถานีทดลองภาคพายัพที่แม่โจ้ (ต่อมาเป็นสถานีกสิกรรมแม่โจ้) (ประวัติศาสตร์กรมวิชาการเกษตร, 2537 น. 3)

- **ภาพที่ 19** สถานีกสิกรรมบางกอกน้อย Bangkok Noi Agriculture Experiment Station กรุงเทพมหานคร (ธนบุรี) Bangkok ถ่ายเมื่อ ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) Photographer: Robert Larimore Pendleton Image Source: UWM Libraries, United States ที่มา : The 77 Provinces Postcard Project, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=5544272852347505&set=a.123471934427651>

นาทดลองคลองรังสิต : ต้นกำเนิดศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี

กรมเพาะปลูก ได้มีการทำนาทดลองคลองรังสิต โดยให้พระยาโกษากร (ตรี มีสินทสุต) ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มงานปรับปรุงพันธุ์ข้าวตามหลักวิชาการเกษตรในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 เป็นหัวหน้าสถานี นับว่าเป็นสถานีทดลองข้าวแห่งแรกของประเทศไทย “ข้าวพันธุ์ปิ่นแก้ว” ได้รางวัลยอดเยี่ยมที่ 1 ในการจัดประกวดข้าวโลก (World's Grain Exhibition Conference) ณ เมืองเรจินา (Regina) ประเทศแคนาดา เมื่อปลายปี 2475 ทำให้ข้าวไทยเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในตลาดโลก

ผลของการตั้งสถานีทดลองข้าวนี้ ทำให้มีการตื่นตัวในการวิจัยเรื่องข้าวตามหลักวิชาการ รวมทั้งเก็บรักษาเชื้อพันธุ์กรรมข้าวของประเทศไทยไว้ทั้งหมด ต่อมาได้ขยายพื้นที่ปลูกข้าวไปอีกหลายแห่ง เช่น พ.ศ. 2462 ก่อตั้งสถานีทดลองข้าวบางปะหัน พ.ศ. 2484

สถานีทดลองข้าวหั้นตรา ซึ่งได้เปิดทำการสอนและอบรมในเรื่องข้าวหลายปี นับเป็นการผลิตบุคลากรและส่งเสริมการใช้ข้าวพันธุ์ดี ทำให้ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่สืบมาปัจจุบัน

นาทดลองคลองรังสิตภายหลังได้เปลี่ยนเป็นสถานีทดลองข้าวรังสิต สังกัดกรมข้าว (พ.ศ. 2496-2515) และย้ายไปสังกัดกรมวิชาการเกษตร (พ.ศ. 2515-2549) ต่อมาเปลี่ยนเป็นศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี สังกัดกรมการข้าวจนถึงปัจจุบัน

กองตรวจพันธุ์รกชาติและพิพิธภัณฑพิพิธกรเทพ (BK) : รากฐานงานด้านพฤกษศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริขยายงานการสำรวจพรรณพฤกษชาติของไทย จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกองตรวจพันธุ์พืชชาติขึ้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2463 มีฐานะเทียบเท่ากรม สังกัดกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม นับเป็นหน่วยงานพฤกษศาสตร์แห่งแรกของประเทศ ทำหน้าที่สำรวจและตรวจสอบงานอันเกี่ยวข้องกับด้านพฤกษศาสตร์ ค้นคว้าหาพรรณไม้ที่พระราชอาณาจักรเพื่อนำมาพัฒนาให้เป็นพรรณไม้เศรษฐกิจ โดยมีพิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพ (Bangkok Herbarium : BK) เก็บรวบรวมตัวอย่างพรรณไม้ที่สำรวจพบ และการจัดเก็บตัวอย่างพรรณไม้เพื่อการอ้างอิงตามหลักสากล

- ➡ **ภาพที่ 20** การสำรวจพรรณพฤกษชาติของสยามประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึง รัชกาลที่ 7 ภายใต้การดำเนินงานของ กองตรวจพันธุ์รุกขชาติ นับเป็นหน่วยงานแรกของประเทศที่ได้ริเริ่มจัดทำข้อมูลพรรณไม้อย่างเป็นทางการ
- ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ สำนัจากพิพิธภัณฑิ์พืชกรุงเทพฯ (BK)

นายแพทย์คาร์ (Arthur Francis George Kerr, พ.ศ. 2420-2485) ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้ากรมคนแรก เพราะเป็นผู้มีความรู้ทางด้านพฤกษศาสตร์จากยุโรป ซึ่งขณะนั้นยุโรปได้บุกเบิกงานด้านพฤกษศาสตร์เป็นอย่างมาก และยังเป็นผู้สนใจเก็บรวบรวมสำรวจพรรณไม้ในไทยมาเป็นเวลานาน ได้ร่วมกับ นายเนย อิศรางกูร ณ อยุธยา นายระบิล บุณนาค นายพุด ไพรสุรินทร์ และ หม่อมเจ้าลักษณะกร เกษมสันต์ เดินทางสำรวจทุกพื้นที่ของประเทศ ทำให้ได้ตัวอย่างพรรณไม้มากว่า 40,000 หมายเลข ในจำนวนนี้เป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของโลกที่พบครั้งแรกในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้การดำเนินงานด้านพฤกษศาสตร์ของไทยเป็นระบบ มีข้อมูลจำนวนมาก ตีพิมพ์เผยแพร่ในเอกสารวิชาการ ซึ่งต่อมาภายหลังได้มีการรวบรวมจัดพิมพ์เป็นบัญชีรายชื่อและข้อมูลของพรรณไม้แห่งสยาม (Florae Siamensis Enumeratio)

ต่อมา พ.ศ. 2474 กองตรวจพันธุ์พืชชาติได้ผนวกรวมกับกรมเพาะปลูก เป็นกรมตรวจกสิกรรม (ปัจจุบันคือกรมวิชาการเกษตร) ส่วนพิพิธภัณฑสถานพืชกรุงเทพฯ (BK) ต่อมาได้จัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานใหม่ ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (พระอิสริยยศในขณะนั้น) ได้พระราชทานนามอาคารว่า “อาคารพิพิธภัณฑสถานพืชสิรินธร” และเสด็จฯ ไปทรงเปิดอาคารเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543

- ภาพที่ 21** สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงเปิดอาคารพิพิธภัณฑสถานพืชสิรินธร เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543
 ที่มา : พิพิธภัณฑสถานพืชกรุงเทพฯ กรมวิชาการเกษตร

ปัจจุบันพิพิธภัณฑิ์พืชกรุงเทพ (BK) สังกัดกลุ่มวิจัยพฤกษศาสตร์และพิพิธภัณฑิ์พืช สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

- **ภาพที่ 22** พิพิธภัณฑิ์พืชกรุงเทพ : Bangkok Herbarium (BK) หน่วยงานด้านอนุกรมวิธานพืช ภายใต้การดำเนินงานของ กองตรวจพันธุ์รักษาชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2463 นับเป็นหน่วยงานพฤกษศาสตร์ แห่งแรกของประเทศ ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

จัดตั้งหอพรรณไม้ (Forest Herbarium : BKF)

กรมป่าไม้ได้เริ่มดำเนินการเก็บและสำรวจพรรณไม้ตั้งแต่ พ.ศ. 2449 โดยนายการ์เร็ต (Henry Burton Guest Garrett) ชาวอังกฤษ เป็นผู้รับผิดชอบ ต่อมาพระยาวิเศษฤทธิสาร (ทองคำ เศรษฐกิจ) ได้ร่วมบุกเบิกสำรวจพรรณไม้ ในช่วงแรกมุ่งสำรวจพรรณไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

พ.ศ. 2473 พระยาวิเศษฤทธิสาร (โต โกเมศ) จัดตั้งหอพรรณไม้ กรมป่าไม้ (Forest Herbarium : BKF) ขึ้นอย่างเป็นทางการเพื่อรวบรวมรักษาตัวอย่างพรรณไม้อ่างอิงที่ได้จากการสำรวจ ตั้งแต่ พ.ศ. 2449 เป็นต้นมา

เมื่อมีการจัดตั้งแผนกพฤกษศาสตร์และสัตวศาสตร์ โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.เต็ม สมิตินันท์¹⁵ เป็นหัวหน้าแผนก จึงได้สำรวจพรรณไม้อย่างกว้างขวาง มากยิ่งขึ้น มีการเก็บรวบรวมข้อมูลพรรณไม้ตามหลักวิชาการอย่างเป็นระบบ

ปัจจุบันหอพรรณไม้ (BKF) สังกัดกลุ่มงานพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKF) ที่มา : https://www.facebook.com/ForestHerbarium/?locale=th_TH

¹⁵ ศาสตราจารย์ ดร.เต็ม สมิตินันท์ เรียนจบจากโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ เมื่อปี 2482 (เป็นลูกศิษย์ของ นายคิด สุวรรณสุทธี) เป็นผู้ก่อตั้งโครงการ พรรณพฤกษชาติประเทศไทย (Flora of Thailand) เกษียณอายุราชการในตำแหน่งรองอธิบดีกรมป่าไม้ฝ่ายวิชาการ เมื่อ พ.ศ. 2523

โครงการพรรณพฤกษชาติประเทศไทย (Flora of Thailand Project)

การจัดทำรายการพรรณไม้ของประเทศไทยมีการรวบรวมโดยนักพฤกษศาสตร์หลายท่าน เอกสารวิชาการในระยะเริ่มแรกมักเป็นข้อมูลพรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่ต่าง ๆ โดยนักวิชาการต่างชาติ ซึ่งจัดพิมพ์แยกเป็นหนังสือเฉพาะหรือตีพิมพ์ลงในเอกสารวิชาการนานาชาติอื่น ๆ หนังสือพรรณพฤกษชาติเล่มแรกของประเทศไทย คือ หนังสือพรรณพฤกษชาติเกาะช้าง (Flora of Koh Chang) พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2443 โดยนายชมิทธ์ (Ernst Johannes Schmidt, พ.ศ. 2420-2476) นักชีววิทยาชาวเดนมาร์ก

ภายหลังเมื่อมีการตั้งกองตรวจพันธุ์รุกชชาติ ใน พ.ศ. 2463 จึงได้จัดทำหนังสือบัญชีรายชื่อพรรณไม้แห่งสยาม (Florae Siamensis Enumeratio, A list of the plants known from Siam, with records of their occurrence) ตีพิมพ์ภายใต้เอกสารของสยามสมาคม (Siam Society) จัดว่าเป็นต้นแบบการจัดทำหนังสือพรรณไม้ของประเทศไทยที่ได้เรียบเรียงเนื้อหาแบ่งตามวงศ์และสกุลตามระบบการจัดจำแนกหมวดหมู่ของ George Bentham และ Joseph Dalton Hooker ซึ่งเป็นระบบที่นิยมและเป็นที่ยอมรับในขณะนั้น

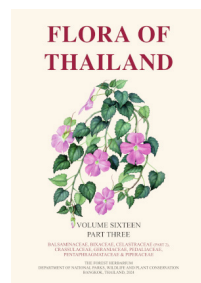
พ.ศ. 2466 พระยาวิมลพฤกษ์พิจารณา (ทองคำ เสวตศิลา) จัดพิมพ์ List of Common Trees and Shrubs of Siam

พ.ศ. 2491 กรมป่าไม้จัดพิมพ์ Thai Plant Names, Botanical Names-Vernacular Names 1948

พ.ศ. 2506 หอพรรณไม้ (Forest Herbarium : BKF) ได้ร่วมมือกับ ศาสตราจารย์ ดร. ลาร์เซน (Kai Larsen) นักพฤกษศาสตร์จากมหาวิทยาลัยออร์ฮุส ประเทศเดนมาร์ก และหอพรรณไม้ออร์ฮุส (AAU) ประเทศเดนมาร์ก ริเริ่มโครงการพรรณพฤกษชาติประเทศไทย (Flora of Thailand Project) เพื่อรวบรวมจำนวนชนิดพรรณไม้ที่พบอยู่ในประเทศไทยทั้งหมด นำมาจัดทำเป็นหนังสือพรรณพฤกษชาติประเทศไทย (Flora of Thailand) ไว้เป็นคู่มือในการจำแนกพรรณไม้ในประเทศไทย ด้วยความร่วมมือและช่วยเหลือของนักอนุกรมวิธานผู้เชี่ยวชาญทั้งในและต่างประเทศ

โครงการพรรณพฤกษชาติประเทศไทยมีการจัดประชุมเป็นประจำทุก 3 ปี หมุนเวียนกันระหว่างประชุมในประเทศไทยและในต่างประเทศ โดยมีการประชุมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2507 ณ สวนพฤกษศาสตร์คิว ประเทศอังกฤษ โครงการนี้ได้ดำเนินงานอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2510 ในรูปแบบของคณะกรรมการบริหารโครงการ (editorial board) ซึ่งประกอบด้วยนักพฤกษศาสตร์ชั้นนำจากยุโรปและเอเชีย เช่น เดนมาร์ก ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ ญี่ปุ่น และไทย

โครงการนี้ได้จัดพิมพ์หนังสือพรรณพฤกษชาติประเทศไทยเผยแพร่เป็นหมวดหมู่วงศ์พืชตามหลักอนุกรมวิธาน โดยพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2513 คือ ฉบับที่ 2 ภาค 1 (Volume 2 Part 1) ฉบับล่าสุดตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2567 คือ ฉบับที่ 16 ภาค 3 (Volume 16 Part 3) เมื่อสิ้นสุดโครงการคาดว่าจะมีบัญชีพรรณไม้ของประเทศไทยมากกว่า 11,000 ชนิด นับได้ว่าการจัดทำโครงการดังกล่าวมีความก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพสูงในอันดับต้น ๆ ของโลก

- หนังสือพรรณพฤกษชาติประเทศไทย ฉบับล่าสุด ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2567 คือ ฉบับที่ 16 ภาค 3
ที่มา : https://botany.dnp.go.th/detail.html?menu=flora_publication

โครงการพรรณพฤกษชาติประเทศไทยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงเปิดการประชุมและฟังบรรยายถึง 4 ครั้ง ครั้งล่าสุด คือ การประชุมครั้งที่ 19 ระหว่างวันที่ 15-19 กรกฎาคม พ.ศ. 2567 ณ มหาวิทยาลัยออร์ฮุส ประเทศเดนมาร์ก สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงเป็นประธานในพิธีเปิด ทรงบรรยาย และร่วมการประชุม การประชุมครั้งต่อไป เป็นการประชุมปิดโครงการในประเทศไทย พ.ศ. 2570 ณ สวนหลวง ร. 9 กรุงเทพมหานคร

- เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2567 เวลา 09.00 น. สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดการประชุม พรรณพฤกษชาติประเทศไทย (Flora of Thailand) ครั้งที่ 19 ณ มหาวิทยาลัยออร์ฮุส เมืองออร์ฮุส ราชอาณาจักรเดนมาร์ก ที่มา : FB_Flora of Thailand

2. การวางรากฐานพัฒนาบุคลากร : รัชกาลที่ 5 ต้นกำเนิดทุนเล่าเรียนหลวง

เมื่อมีการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบด้านต่าง ๆ รวมทั้งงานด้านเกษตรและป่าไม้แล้ว หน่วยงานต่าง ๆ จึงต้องพยายามจัดหาผู้มีความรู้เข้ามาทำกับดูแลงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรพรรณไม้ของประเทศ ทั้งที่เป็นพันธุ์ปลูกและพรรณไม้ป่า ระยะแรกเป็นการจ้างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการ พร้อม ๆ กับส่งเสริมการจัดการศึกษาภายในประเทศให้กว้างขวางขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญที่จะให้คนรุ่นใหม่ได้ไปศึกษาวิชาการในต่างประเทศ ซึ่งมีความก้าวหน้าและพัฒนามากกว่าประเทศไทย ทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาวิชาการความรู้สมัยใหม่สาขาต่าง ๆ ได้แก่ กฎหมาย เศรษฐศาสตร์ การทหาร วิศวกรรม การเกษตร ศิลปศาสตร์ อักษรศาสตร์ รัฐศาสตร์ แพทยศาสตร์ และสถาปัตยกรรม ในประเทศอังกฤษ เยอรมนี ฝรั่งเศส และรัสเซีย ตั้งแต่ราว พ.ศ. 2428) และส่งนักเรียนสามัญไปศึกษาอีกต่างประเทศในสาขาวิชาการต่าง ๆ (นิยนา แยมสาขา, 2549 น. 84) เพื่อให้ได้คนที่มีความรู้ความสามารถเข้ามารับราชการให้ทันต่อการขยายตัวของงานราชการต่าง ๆ และทำงานแทนชาวต่างชาติที่จ้างมา

พ.ศ. 2432 มีพระราชบัญญัติ “กฎหมายข้อบังคับสำหรับนักเรียนสยามที่เรียนอยู่ ณ ยุโรป” ขึ้น ทำให้มีเกณฑ์การคัดเลือกนักเรียนเรียนดีและมีแนวโน้มว่าจะกลับมารับราชการได้ โดยได้รับพระราชทานเงินหลวงเป็นค่าเล่าเรียนและการกินอยู่

พ.ศ. 2435 นายพร ขำหลวงตรวจการป่าไม้ (ขณะยังสังกัดอยู่กับกระทรวงมหาดไทย) ไปศึกษาวิธีการเพาะปลูกและกิจการโรงเรียนป่าไม้ในประเทศอินเดียและพม่า ได้เสนอให้ทางการเห็นความจำเป็นในการส่งบุคลากรไปศึกษาและดูงานด้านป่าไม้ที่อินเดีย

พ.ศ. 2438 สยามจึงขอเจ้าหน้าที่จากอินเดียมาช่วยดูแลเรื่องการป่าไม้ทางภาคเหนือ ได้นายสเลด (H. A. Slade) ชาวอังกฤษมาช่วยงาน เมื่อตั้งกรมป่าไม้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรก เมื่อ พ.ศ. 2439

กระทรวงต่าง ๆ เริ่มจัดส่งนักเรียนออกไปศึกษาต่างประเทศตามความต้องการของแต่ละกระทรวง เรียกว่า “ทุนสังกัดกระทรวง” (Government’s Scholarship) ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ากรมศึกษาธิการได้ส่งนักเรียนครูไปศึกษาต่อในประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2439 หลังจากนั้น พ.ศ. 2440 กระทรวงกลาโหมและกระทรวงยุติธรรมจึงเริ่มส่งนักเรียนทุนออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ ส่วนกระทรวงมหาดไทยเริ่มส่งนักเรียนกรมป่าไม้ไปศึกษาในต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2443

อย่างไรก็ดี เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ใน พ.ศ. 2440 ได้คัดเลือกนักเรียนตามเสด็จไปศึกษาวิชาการในประเทศยุโรป 12 คน เป็นนักเรียนที่บกหลวงชาวฝรั่งเศส เอมีล ออกลิสต์ กอลมเบต์ (Piere Emile Colombet) อธิการโบสถ์อัสสัมชัญ คัดเลือกนักเรียนอัสสัมชัญ จำนวน 6 คน และกรมศึกษาธิการ (กระทรวงธรรมการ) สอนคัดเลือกอีก จำนวน 6 คน อันเป็นจุดเริ่มต้นของทุนเล่าเรียนหลวง (King’s Scholarship) ซึ่งได้พระราชทานทุนดังกล่าวต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี ปีละ 2 ทุน และยุติไปเมื่อ พ.ศ. 2476 (นิยนา แยมสาขา, 2549 น. 91)

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่สามารถสืบค้นได้ พบว่าทรงส่งนักเรียนไปศึกษาในประเทศอังกฤษเป็นแห่งแรกก่อน ในวิชาสิกกรรม ที่ Wellingore Hall College, Lincolnshire และ University of Reading ส่วนวิชาการป่าไม้นั้น นักเรียนทุนหลวงเข้าศึกษา ณ Royal Indian Engineering College, Cooper’s Hill ประเทศอังกฤษ และ พ.ศ. 2443 เป็นต้นมา จึงไปศึกษาวิชาการป่าไม้และการจัดการป่าไม้ในเขตร้อนที่อินเดีย เนื่องจาก The Royal Indian Engineering College, Cooper’s Hill ได้ย้ายกิจกรรมทั้งหมดไปรวมไว้ ณ College of Forestry (Imperial Forest College) เมืองเดhradุน (Dehradun) ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นศูนย์การศึกษาวิชาการป่าไม้ และการจัดการป่าไม้ในเขตร้อนที่สำคัญของเอเชียซึ่งจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2407 โดยนักวิชาการอังกฤษและอินเดียบางส่วน มีการเรียนการสอนอย่างเข้มข้นและกว้างขวาง เพราะห้องปฏิบัติการมีอุปกรณ์ครบครัน มีห้องสมุด หอพรรณไม้ สวนรุกขชาติ มีโรงพิมพ์และการจัดพิมพ์เอกสารทางวิชาการซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ และมีพื้นที่ทดลองเพื่อการวิจัยและพัฒนาด้านป่าไม้และวิชาการป่าไม้ในเขตร้อนให้มากขึ้น นักเรียนทุนหลวงของไทย เมื่อจบการศึกษาจากสถาบันนี้แล้วสามารถนำวิชาความรู้มาปรับใช้ในการทำงานของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี ต่อมาเมื่อประเทศพม่าได้จัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ขึ้นที่เมืองปินมะนา¹⁶ (Pinyinmana) เมื่อ พ.ศ. 2455 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) จึงทรงส่งนักเรียนทุนหลวงไปศึกษาวิชาป่าไม้ ณ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า นับแต่นั้นเป็นต้นมา

นักเรียนทุนหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเรียกชื่อทุนการศึกษาแตกต่างกันไป เช่น ทุนหลวง ทุนกรมป่าไม้ ทุนรัฐบาล ทุนเล่าเรียนหลวง ทุนส่วนพระองค์ ทุนสังกัดกระทรวง แต่ถือว่าทุนการศึกษาทั้งหมดล้วนมีกำเนิดมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น คำว่า “ทุนหลวง” จึงหมายรวมถึงทุนการศึกษาทุกประเภทอันเกิดจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹⁶ คือกรุงเนปีดอว์ (Naypyidaw) เมืองหลวงของสาธารณรัฐเมียนมาในปัจจุบัน

นักเรียนที่ได้รับทุนหลวงไปเรียนด้านการเกษตรและป่าไม้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่าที่รวบรวมได้ในเบื้องต้น มีจำนวน 10 คน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) จำนวน 27 คน และในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) จำนวน 9 คน (ภาคผนวก ง.) นักเรียนทุนหลวงเหล่านั้น ต่างกลับมาบริหารราชการที่กรมป่าไม้ และกระทรวงเกษตรในตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค มีผลงานอันสร้างประโยชน์ต่าง ๆ แก่ประเทศชาติเป็นที่ประจักษ์มากมาย ทั้งงานด้านบริหาร งานวิชาการ และความสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ อาทิ

พระยาอรุณพิทักษ์ (นายสนิก พุกกะมาน) (พ.ศ. 2422-2511) เป็นคนไทยคนแรกสำเร็จการศึกษาด้านวนศาสตร์ ใน พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 4 ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2467-2477 หลังจากเกษียณอายุราชการได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา (พ.ศ. 2490-2500) เป็นกรรมการที่ปรึกษาอธิบดีกรมการศาสนา และกรรมการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)

พระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (นายโหล่ ภาพพิชัย) (พ.ศ. 2423-2472) เป็นผู้บุกเบิกและวางรากฐานการศึกษาด้านการเกษตรแห่งสยาม ได้ร่วมกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2460 และเป็นผู้ร่วมผลักดันให้มีสถาบันการศึกษาการเกษตรของประเทศไทย ต่อมาคือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยแม่โจ้

พระยาวันพฤกษ์พิจารณ์ (นายทองคำ เสวตศิลา) (พ.ศ. 2422-2510) เป็นคนไทยคนแรกที่เรียนจบวิชาการป่าไม้ จากเมืองเดราดุน (Dehradun) และสำเร็จวิชาพฤกษศาสตร์เป็นคนแรกของไทยจากประเทศอังกฤษด้วยทุนส่วนตัว เป็นผู้บุกเบิกงานด้านพฤกษศาสตร์ป่าไม้ เก็บรวบรวมพรรณไม้โดยเฉพาะทางภาคเหนือและภาคใต้ พ.ศ. 2454 เป็นปลัดกรมป่าไม้ พ.ศ. 2466 ได้เรียบเรียงหนังสือ List of Common Trees and Shrubs in Siam, 1923 ซึ่งจัดเป็นบัญชีรายชื่อพรรณไม้เล่มแรกของไทย

พระยาพนานุจร (นายเปล่ง สาครบุตร) (พ.ศ. 2432-2512) ได้เป็นผู้ช่วยอธิบดีฝ่ายวิชาการของพระยาอรุณพิทักษ์ (นายสนิก พุกกะมาน) อธิบดีกรมป่าไม้ และได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 5 (พ.ศ. 2478-2484) เป็นผู้สนับสนุนให้จัดตั้งวิทยาลัยวนศาสตร์ จังหวัดแพร่ หลังเกษียณอายุราชการแล้ว ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร

พระยาวิญญานันดร (นายโต โกเมศ) (พ.ศ. 2433-2498) วางรากฐานการค้นคว้าด้านพฤกษศาสตร์ป่าไม้ และเป็นผู้ก่อตั้งหอพรรณไม้ (Forest Herbarium : BKF) อย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2473 เป็นผู้เรียบเรียงหนังสือพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับชื่อพฤกษศาสตร์-ชื่อพื้นเมือง เป็นผู้ร่วมวางแผนจัดการศึกษาโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ ขึ้นใน พ.ศ. 2478 และได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งราชบัณฑิตพิเศษพิเศษวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ประจำสาขาวิชาพฤกษศาสตร์ สำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน

พระยาโกษากร (นายตรี มีสินกสุต)¹⁷ (พ.ศ. 2430-2509) เป็นหัวหน้าภาคทดลองคลองรังสิต เมื่อ พ.ศ. 2459 ซึ่งเป็นสถานทดลองข้าวแห่งแรกของประเทศไทย เป็นผู้ปรับปรุงพันธุ์ข้าวเจ้า “พันธุ์ปิ่นแก้ว” ร่วมกับผู้ช่วยอีกหลายท่าน เช่น หม่อมหลวงยั้งศักดิ์ อิศรเสนา ขุนวิเศษกสิกิจ ขยายผลนาทดลองคลองรังสิตไปยังอีกหลายพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้ได้ผลผลิตข้าวเป็นจำนวนมาก

¹⁷ นายตรี มีสินกสุต จบจากโรงเรียนวิชาการเพาะปลูก และต่อมาเป็นนักเรียนทุนหลวงไปศึกษาวิชาการแผนที่และวิชาเกษตร ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล ประเทศสหรัฐอเมริกา

พระยาอุนัตถ์นันทิกษ (นายชุ่มหว่า สุทธิสุวรรณ หรือ ปิยะ วณริกษ) (พ.ศ. 2434-2517) เป็นหัวหน้ากองค้นคว้าของป่า รวมทั้งกองการยาง มีความรู้ในเรื่องเศรษฐกิจป่าไม้ ภายวิภาคศาสตร์ และโครงสร้างของเนื้อไม้ ได้แต่งตำราและหนังสือคู่มือทางวิชาการหลายเรื่อง และยังเป็นบรรณาธิการคนแรกของหนังสือ “วนสาร” ระหว่าง พ.ศ. 2479-2485

หม่อมเจ้าสืบสุขสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (พ.ศ. 2437-2523) กลับมารับราชการกรมป่าไม้ปลาย พ.ศ. 2457 โดยประจำอยู่ที่กรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ทั้งในภาคเหนือและภาคใต้ และได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 7 (พ.ศ. 2491-2492) หลังเกษียณอายุราชการยังได้เป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ทั้งยังเป็นคณบดีคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จนถึง พ.ศ. 2503

หลวงสนามนวนกิจ (นายเจริญ หรือ จ้อย ต่อนันต์) เป็นผู้เสนอให้ตั้งโรงเรียนป่าไม้แพร่ ได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 8 (1 มกราคม 2493-31 ธันวาคม 2494) ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นคณบดีคณะกสิกรรมและสัตวบาล

หลวงวิลาสวินิจ (นายเมธ รัตนประสิทธิ์) เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้แพร่คนแรก

หลวงบริหารวนเขตต์ (นายฉัตร ชูเกียรติ) เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้แพร่คนที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2480-2485

หลวงวิบูลย์นวนกิจ (นายวิบูลย์ หรือ โค้ว ธรรมบุตร) เป็นผู้แทนไปประชุมต่างประเทศอยู่เสมอ และใน พ.ศ. 2495 เป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ต่อมา พ.ศ. 2500 เป็นรัฐมนตรีกระทรวงเกษตร

หลวงประกอบนวนกิจ (นายสนั่น สามนเสน) มีผลงานเด่นเรื่องกิจกรรมระหว่างประเทศ ทั้งเรื่องการศึกษา การเจรจา การประชุมต่าง ๆ ในต่างประเทศ พ.ศ. 2501 ได้เป็นรองอธิบดีกรมป่าไม้

ศาสตราจารย์เทียม คมกฤษ เป็นตัวแทนเข้าร่วมประชุมวิชาการเรื่องการป่าไม้และไม้สักในประเทศต่าง ๆ ทั้งในอเมริกา ยุโรป เอเชีย และแอฟริกา รวมกว่า 20 ครั้ง และดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้คนที่ 9 ระหว่าง พ.ศ. 2495-2500 หลังจากนั้นเป็นศาสตราจารย์คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีผลงานวิชาการหลายเล่ม เช่น การป่าไม้ในประเทศไทย วนศาสตร์เบื้องต้น นโยบายป่าไม้ การจัดการลุ่มน้ำ การจัดการป่าไม้สักในประเทศไทย ฯลฯ

นายสมคิด (คิด) สุวรรณสุทธิ เป็นอาจารย์วิทยาลัยวนศาสตร์ ต่อมาเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยวนศาสตร์คนที่ 3 รวมทั้งได้ไปศึกษาในงานในประเทศต่าง ๆ และเป็นตัวแทนในการประชุมนานาชาติหลายครั้ง พ.ศ. 2495-2503 เป็นรองอธิบดีกรมป่าไม้ฝ่ายวิชาการ เขียนหนังสือประโยชน์ของไม้และของป่า และเป็นราชบัณฑิตทางพฤกษศาสตร์

นายเฉลิม ศิริวรรณ เป็นนักวิชาการป่าไม้เอก นักวิชาการป่าไม้พิเศษ ก่อนจะรับตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้คนที่ 10 ระหว่าง พ.ศ. 2501-2503 หลังจากนั้น เป็นผู้ตรวจราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ต่อมาเป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) เป็นอาจารย์ที่คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นายกริต สามะพุทธิ ได้ทำหน้าที่อาจารย์ประจำวิทยาลัยวนศาสตร์ พ.ศ. 2486-2487 และตำแหน่งอื่น ๆ เป็นลำดับ และดำรงตำแหน่ง รองอธิบดีกรมป่าไม้ฝ่ายวิชาการระหว่าง พ.ศ. 2507-2514 หลังจากนั้นเป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) เป็นผู้รับผิดชอบการส่งนักเรียนทุน

ไปศึกษาในต่างประเทศ โดยเรียกว่า “ทุน ก.พ.” นับแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างผู้ได้รับทุน ก.พ. รุ่นแรกไปศึกษาวิชาการป่าไม้ที่ School of Forestry, University of Philippines, Los Banos ประเทศฟิลิปปินส์ ระหว่าง พ.ศ. 2482-2485 เช่น นายดุสิต พานิชพัฒน์ ซึ่งได้กลับมารับราชการและได้เป็นอธิบดีกรมป่าไม้คนที่ 12

พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งทุนอาณันทมหิดล โดยเริ่มพระราชทานทุนในสาขาแพทยศาสตร์เป็นสาขาแรก ต่อมาจึงได้พระราชทานทุนการศึกษาครอบคลุมทั้งสาขาวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยแยกเป็นแผนกต่าง ๆ จำนวน 8 แผนก ทุนพระราชทาน “อาณันทมหิดล” เจริญพัฒนาสืบมาจนถึงปัจจุบัน สร้างบุคลากรทรงคุณค่าจำนวนมาก โดยเฉพาะด้านการแพทย์และการเกษตร ซึ่งทุนที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้คือแผนกเกษตรศาสตร์ มีวิชาการป่าไม้ แขนงวิชาวิศวกรรมป่าไม้ วนวัฒนวิทยา และวิชาการเกษตร แขนงวิชาคหกรรมศาสตร์ พืชสวน พืชไร่ สัตวบาล และแผนกวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ มีวิชาและแขนงวิชาชีววิทยาและพฤกษศาสตร์

● ทุนเล่าเรียนหลวง

ที่มา : สำนักงาน กปส. <https://km.rdpb.go.th/Project/View/8600>

พ.ศ. 2508 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ทรงฟื้นฟูทุนเล่าเรียนหลวงขึ้นมาอีกครั้ง โดยการประกาศใช้ระเบียบคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนว่าด้วยทุนเล่าเรียนหลวง พ.ศ. 2508 พระราชทานแก่นักเรียนที่สอบไล่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการได้คะแนนดีเยี่ยมปีละ 9 ทุน คือ แผนกศิลปะ 3 ทุน แผนกวิทยาศาสตร์ 3 ทุน และแผนกทั่วไป 3 ทุน เพื่อให้ไปศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาต่างต่างประเทศโดยไม่มีข้อผูกมัดที่จะต้องกลับมารับราชการ ต่อมาได้ขยายการพระราชทานทุนนี้ให้นักศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอกของสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) ด้วย

3. การวางรากฐานสถาบันการศึกษาด้านการเกษตร : ต้นกำเนิดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ โรงเรียนช่างไหม

ถือเป็นการศึกษาวิชาเกษตรในระบบโรงเรียนของไทยอย่างเป็นทางการแห่งแรก ตามพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2447 ณ ตำบลศาลาแดง บริเวณเดียวกับสวนหม่อนและสถานีทดลองเลี้ยงไหม (บริเวณสวนลุมพินีในปัจจุบัน) เปิดสอนวิชาการเลี้ยงไหมหลักสูตร 2 ปี เพื่อผลิตพนักงานเลี้ยงไหม ภายใต้การดูแลของพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ (กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม) อธิบดีกรมช่างไหมในเวลานั้น ต่อมา พ.ศ. 2449 ได้เพิ่มวิชาการเพาะปลูกพืชอื่น ๆ จึงขยายเป็นหลักสูตร 3 ปี และกรมช่างไหมได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมเพาะปลูก ชื่อโรงเรียนจึงเปลี่ยนเป็น “โรงเรียนวิชาการเพาะปลูก”

โรงเรียนเกษตรราธิการ

วันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 กระทรวงเกษตรราธิการรวมโรงเรียนในสังกัด 3 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนแผนที่ (พ.ศ. 2425) โรงเรียนกรมคลอง (พ.ศ. 2448) และโรงเรียนวิชาการเพาะปลูก (พ.ศ. 2449) ให้เป็นโรงเรียนเดียวกัน โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนกระทรวงเกษตรราธิการ” ณ จังหวัด ปทุมวัน (ปัจจุบันคือพื้นที่บริเวณสนามกีฬาแห่งชาติ) โดยเรียบเรียงหลักสูตรใหม่ให้เป็นพื้นฐานเดียวกัน ไม่แยกการสอนไปตามกรมต่าง ๆ เหมือนแต่ก่อน โดยถือเป็นหลักสูตรวิชาการเกษตรหลักสูตรแรกของประเทศไทย (ซึ่งเป็นรากฐานของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ในภายหลัง) พ.ศ. 2456 รัฐบาลได้ยกโรงเรียนกระทรวงเกษตรราธิการไปรวมเข้ากับโรงเรียนข้าราชการพลเรือน (กระทรวงธรรมการ)

การสอนวิชาการป่าไม้เป็นครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) โปรดเกล้าฯ ให้มีการสอนวิชาการป่าไม้เบื้องต้นขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2458 ในแผนกชั้นตรศึกษาของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน (ปัจจุบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ณ จังหวัด (จังหวัดเซอรืบริเวณสนามกีฬาแห่งชาติในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นหลักสูตร 2 ปี แต่เปิดดำเนินการได้เพียง 3 ปี ก็ยุติ เพราะมีคนสมัครเรียนน้อย

- **ภาพที่ 23** จังหวัด (หรือจังหวัดกลางทุ่ง, จังหวัดเซอรื) ณ ปทุมวัน แหล่งริเริ่มสรรพวิชาการต่าง ๆ ของประเทศไทย ที่มา : <https://siamhistories.wordpress.com/2016/01/>, ทวีศักดิ์ บุญเกิด, 2558 น. 3

โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ : ต้นกำเนิดคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เดือนตุลาคม พ.ศ. 2478 พระยาพนาบุตร (เปล่ง สาครบุตร)¹⁸ ขณะดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้ ได้จัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ขึ้นที่จังหวัดแพร่ (ขณะนั้นสังกัดกระทรวงเกษตรราธิการ) ตามที่หลวงสมานวนกิจ (นายเจริญ (จ้อย) ต่อนันต์)¹⁹ ได้เสนอเรื่องไว้ โดยจัดทำ

¹⁸ นิกเรียนกุลหลวง (พ.ศ. 2451-2453) ศึกษาวิชาป่าไม้ ที่ Imperial Forest College เมืองเดราดูน (Dehradun) ประเทศอินเดีย

¹⁹ นิกเรียนกุลหลวง (พ.ศ. 2460-2462) ศึกษาวิชาป่าไม้ ที่ Burmese Forest School เมืองบิณมะนา ประเทศพม่า

เป็นหลักสูตร 2 ปี และมอบหมายให้หลวงวิลาศวันติก (เมธ รัตนประสิทธิ์)²⁰ เป็นหัวหน้ากอง มีหน้าที่ให้การศึกษาด้านวิชาการป่าไม้ มี หม่อมหลวงดำรงส อิศรางกูร²¹ เป็นอาจารย์ผู้สอนด้วย ซึ่งนักเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ รุ่นแรก จำนวน 25 คนนั้น มี นายดุสิต (ทองกรอบ) พานิชพัฒน์ (อธิบดี กรมป่าไม้ ระหว่าง พ.ศ. 2507-2514) และ นายตรี (ชา) กนกคำแหง (อธิบดี กรมป่าไม้ระหว่าง พ.ศ. 2514-2516) รวมอยู่ด้วย

ต่อมาโรงเรียนป่าไม้แพร่ได้โอนกิจการไปเป็นส่วนหนึ่งของวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ พร้อมกับเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนวนศาสตร์ พ.ศ. 2486 ได้เลื่อนฐานะโรงเรียนป่าไม้เป็นวิทยาลัยวนศาสตร์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ สอนระดับอนุปริญญา หลักสูตร 3 ปี ที่จังหวัดแพร่ จนกระทั่ง พ.ศ. 2499 ได้ขยายหลักสูตรเป็นปริญญาตรี 5 ปี และย้าย สถานที่สอนจากเดิมมาเป็นคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพมหานคร (ภาคผนวก จ.)

โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่
ที่มา : <https://db.sac.or.th/museum/museum-detail/735>

โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยฝึกหัดครู Borough Road College ประเทศอังกฤษ และพระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (ให้ กาทพิชัย) ผู้สำเร็จการศึกษาด้านการเกษตรจากมหาวิทยาลัย เรดดิ้ง (Reading University) ได้ร่วมกันจัดตั้ง “โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม” แห่งแรกขึ้นเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2460 ณ จังหวัดใหม่ โดยมีพระยาเทพศาสตร์สถิตย์ เป็นอาจารย์ใหญ่ สอนวิชาเกษตรกรรมและฝึกหัดกสิกรรมเพื่อไปเป็นครูสอนเด็กให้มีความรู้ ทางกสิกรรมแผนใหม่ หลังจากนั้น พ.ศ. 2469 (สมัยรัชกาลที่ 7) ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นใหม่อีกแห่งหนึ่ง ณ ตำบลกบแก้ว จังหวัดสระบุรี ต่อจากนั้นจึงได้ขยายโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม อีก 3 แห่ง ในภาคอีสานภาคพายัพ และภาคใต้ คือ

โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมโนนวัด ตำบลโนนสูง อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2476-2478) มีหลวงอรรถศรีภัก (อินทร์ จันทรสถิตย์) เป็นหัวหน้าสถานและอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมแม่โจ้ ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2476) มีพระช่วงเกษตรศิลปการ (ช่วง โลจายะ) เป็นหัวหน้าสถานและอาจารย์ใหญ่ และโรงเรียนฝึกหัดครูประถม

²⁰ นักเรียนทุนหลวง (พ.ศ. 2461-2463) ศึกษาวิชาป่าไม้ ที่ Burmese Forest School เมืองปีนมะนา ประเทศพม่า

²¹ นักเรียนทุนหลวงรุ่นสุดท้าย (พ.ศ. 2474-2476) ศึกษาวิชาป่าไม้ ที่ Burmese Forest School เมืองปีนมะนา ประเทศพม่า

กลีศกรมคองหงษ์ ตำบลคองหงษ์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (พ.ศ. 2477-2478) มีหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (ทองดี เรศานนท์) เป็นหัวหน้าสถานีและอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนทั้ง 3 แห่งนี้ มีสถานีดลองกลีศกรมคองหงษ์ไปด้วยตามคำแนะนำของ หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร อธิบดีกรมตรวจกสิกรรม กระทรวงเกษตรธิการ ในขณะนั้น

ต่อมาเมื่อนโยบายการศึกษาสาขาเกษตรเปลี่ยนแปลงใน พ.ศ. 2478 ให้ยุบโรงเรียนทั้ง 3 แห่ง แต่หลวงอึ้งคศรีกสิการ พระช่วงเกษตรศิลปการ และหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ขอให้คงโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมแม่โจ้ไว้ ต่อมาเปลี่ยนเป็น “โรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรม” จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2481 ได้ยกฐานะเป็น “วิทยาลัยเกษตรศาสตร์” พ.ศ. 2482 ย้ายมารวมกับ สถานีวิจัยเกษตรกลาง ห้วยบางเขน ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ใน พ.ศ. 2486

ส่วนเดิมของวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ซึ่งยังอยู่แม่โจ้นั้น ได้ตั้งเป็น “โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์” เมื่อ พ.ศ. 2486 ต่อมาใน พ.ศ. 2491 เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเกษตรกรรมแม่โจ้ สังกัดกรมอาชีวศึกษา พ.ศ. 2499 เป็นวิทยาลัยเกษตรกรรม เชียงใหม่ พ.ศ. 2518 เป็นสถาบันเทคโนโลยีการเกษตร สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย และ พ.ศ. 2539 เป็นมหาวิทยาลัยแม่โจ้ (ภาคผนวก ง.)

4. การวางมาตรการทางกฎหมายด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้

- ชุงไม้สักที่มัดเป็นแพล่องลงมาตามแม่น้ำ (ภาพจาก “Twentieth Century Impressions of Siam”) ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_134943

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2367-2394) เอกสารจดหมายเหตุของไทยบันทึกว่า มีการส่งไม้สักเป็นส่วยแทนทองคำจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ แสดงให้เห็นว่าไม้สักมีมูลค่าสูงมาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตระหนักว่าไม้สักและไม้อื่น ๆ จากผืนป่าเป็นผลผลิตสำคัญของแผ่นดิน จึงเห็นสมควรควบคุมกิจการป่าไม่ให้รัดกุมมากขึ้น โดยการเก็บ “ภาษีไม้ขนสีก” ที่ผ่านจากกรุงเทพฯ ออกไปต่างประเทศ โดยตั้งขุนจำเริญรักษาเป็นเจ้าภาษีไม้ขนสีก นอกจากไม้สักแล้ว ยังพบว่ามีการส่งออกไม้กระยาเลย²² ชนิดต่าง ๆ เช่น ตะแบก ตะเคียน ยาง และอุโลก (กรมป่าไม้, 2562 น. 27)

หลังจากนั้น ได้มีการตราพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการเรื่องป่า เรื่องไม้สัก และไม้อื่น ๆ หลายฉบับด้วยกัน นับแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นต้นมา เช่น

พระราชบัญญัติผู้รักษาเมือง พ.ศ. 2417 เป็นกฎหมายฉบับแรก ที่ควบคุมการอนุญาตให้ทำป่าไม้สัก

²² ไม้กระยาเลย หมายถึง ไม้ทุกชนิด ยกเว้นไม้สัก มาจากคำว่าไม้พระยาละเลย

พระบรมราชโองการว่าด้วยภาษีไม้ขนสีกและไม้กระยาเลย ลงวันอาทิตย์ เดือนสี่ แรมแปดค่ำ ปีจอ จศก จุลศักราช 1236 (พ.ศ. 2417) เป็นการวางรากฐานในการควบคุมการอนุญาตให้ทำป่าไม้สีก และการจัดเก็บภาษีไม้สีกให้เป็นระเบียบและเป็นมาตรฐานเดียวกัน

ประกาศพระบรมราชโองการเรื่องซื้อไม้ขนสีก ลงวันพุธ เดือนเก้า ขึ้นหนึ่งค่ำ ปีวอก จศก จุลศักราช 1246 (พ.ศ. 2427)

ประกาศพระบรมราชโองการเรื่องไม้ขนสีก ลงวันอาทิตย์ เดือนเจ็ด ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีgun นพศก จุลศักราช 1249 (พ.ศ. 2430)

ประกาศพระบรมราชโองการเพิ่มเติมเรื่องไม้ขนสีก ลงวันจันทร์ เดือนสิบเอ็ด แรมค่ำหนึ่ง ปีgun นพศก จุลศักราช 1249 (พ.ศ. 2430)

พระราชบัญญัติไม้ซุงและไม้ก่อนที่ดงทราลบลื่อน ส.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) เพื่อควบคุมรักษาผลประโยชน์ของพ่อค้าที่ประกอบการรับเช่า ทำ หรือขายไม้โดยสุจริต

พระราชบัญญัติประกาศการรักษาป่า ส.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) บัญญัติห้ามมิให้ตัดฟันไม้สีก หรือกานไม้สีกขนาดเล็ก และต้องเสียภาษี

พระราชบัญญัติรักษาต้นไม้สีก ส.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) บัญญัติห้ามตัดหรือกานไม้สีกในป่า เว้นแต่ได้รับอนุญาตและสัตยาบันจากรัฐบาลเสียก่อน

พระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบตัดตราไม้ ส.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดตัดตราประจำก่อนที่มีไซไม้ของตนโดยชอบธรรม

พระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบชักลากไม้สีกออกจากป่าที่ยังมิได้เสียค่าต่อและภาษี ส.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดชักลากไม้สีกที่ได้ตัดโค่นลงแล้วออกจากป่าเว้นแต่เจ้าพนักงานป่าไม้จะได้ตัดตราแสดงว่าเสียค่าต่อและภาษีแล้ว

พระราชบัญญัติเปลี่ยนวิธีเก็บภาษีไม้กระยาเลย ส.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) ให้เปลี่ยนแปลงวิธีเก็บภาษีไม้กระยาเลยซึ่งอาศัยขนาดหรือน้ำหนักไม่เป็นเก็บจากราคาไม้เป็นเกณฑ์ โดยกำหนดพิภคอัตราภาษีได้ตามความเหมาะสมเป็นท้องที่ ๆ ไป แต่มิให้เกินร้อยละสิบของราคาไม้ นั้น

พระราชบัญญัติรักษาป่า พุทธศักราช 2456 และกฎข้อบังคับวางระเบียบวิธีจัดการรักษาป่า ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456

กฎข้อบังคับวางระเบียบการหาของป่าว่าด้วยการเก็บหาหวงฝั ง ลงวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2464 เพื่อควบคุมและคุ้มครองพันธุ์ฝั งและต้นยวงฝั ง หรือต้นไม้ที่ฝั งชอบเกาะทำรัง และวิธีเก็บหาให้ถูกต้องตามหลักการคุ้มครอง เพื่อมิให้เกิดความเสียหายอันอาจมีขึ้นในวันข้างหน้า

กฎข้อบังคับวางระเบียบการหาของป่าว่าด้วยการเจาะเผาต้นตะเคียนทำชัน ในมณฑลปัตตานี และกฎข้อบังคับวางระเบียบการหาของป่า ว่าด้วยการเจาะเผาทำน้ำมันยาง ลงวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2465 เนื่องจากการเจาะเผาต้นตะเคียนทำชันเป็นสินค้ามากขึ้นโดยไม่คำนึงถึงความเสียหายอันจะเกิดกับป่า จึงเป็นข้อบังคับและควบคุมให้ผู้เก็บหาของป่าดำเนินการโดยหลักการในระยะยาวไม่กระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของต้นไม้ที่ให้อาย

พระราชบัญญัติรักษาป่า (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2479 (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 53 ตอนที่ 734) ออกใช้วันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2479

พระราชบัญญัติควบคุมการทำยางสน พุทธศักราช 2480

ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงพระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. 2456 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 ได้ให้ความสำคัญกับไม้กระยาเลยและของป่า โดยให้คำจำกัดความว่า “ไม้” หมายถึง ไม้ยืนต้น ไม้กอ ไม้เถาทุกอย่าง นอกจากไม้สัก พงแลหญ่ ส่วน “ของป่า” หมายถึง ต้นไม้ต่าง ๆ ไม้พุ่ม ไม้เถา ไม้เลื้อย ไม้ยืน ไม้ยาง (เช่น ยางสน ชัน แลคำยาน) เปลือกไม้ ครั่ง น้ำผึ้ง ใบไม้ ดอกไม้ และผลไม้ และสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากต้นไม้ทั่วไป รวมชนิดต้นหญ้าทั้งหมด (ตลอดพง อ้อ ปรีอ แลคา ฯลฯ) พรรณไม้ไผ่ต่าง ๆ หวายต่าง ๆ พรรณไม้เลื้อยต่าง ๆ เพราะในเวลานั้นต้นไม้ต่าง ๆ ซึ่งเรียกกันว่าไม้กระยาเลย และของป่ามีราคาสูงขึ้น เป็นเหตุให้คนที่ยึดติดฟันไม้ป่ามาขายโดยมิได้มีวิธีที่จะสงวนพรรณไม้ชนิดที่มีราคาไว้ให้ยืนยาว พระราชบัญญัตินี้จึงได้มีการกำหนดวิธีการหาของป่า กำหนดหรือห้ามจุดไฟอันจะเป็นเหตุให้ไฟไหม้ป่า ห้ามหรือกำหนดให้ทางที่เข้าไปในป่า

นอกจากนั้น ยังกำหนดไม้ออกเป็น 2 ประเภท คือ ไม้ที่ไม่หวงห้าม และไม้ที่หวงห้าม ไม้ที่หวงห้ามยังแบ่งเป็น 3 ชนิด ได้แก่ ชนิดที่ 1 คือ ไม้หายาก ห้ามมิให้เจ้าพนักงานอนุญาตให้ผู้หนึ่งผู้ใดถากหรือตัดฟัน ชนิดที่ 2 เป็นไม้มีราคามาก ผู้ใดจะตัด ฟัน ชักลากเอาไปเป็นสินค้าต้องได้รับการอนุญาตและเสียค่าภาคหลวงก่อน แต่ห้ามมิให้อนุญาตเกินสมควรกว่าครึ่งเรือนละ 4 ต้นในหนึ่งปี ชนิดที่ 3 เป็นไม้มีไม้มีราคา ผู้ใดจะตัด ฟัน ชักลากเอาไปเป็นสินค้า ต้องได้รับการอนุญาตและเสียค่าภาคหลวงก่อน ซึ่งไม้หวงห้ามแต่ละชนิดนั้น ระบุชื่อไม้แตกต่างกันไปตามแต่ละมณฑล กล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้เริ่มวิธีควบคุมไม้กระยาเลยเป็นการเฉพาะ แต่เนื่องจากกรมป่าไม้ยังมีพนักงานป่าไม้จำนวนจำกัด ทำให้แผนการตั้งป่าไม้ภาคที่จะขยายออกไปตามพื้นที่ไม้กระยาเลยจึงทำได้เพียง 4-5 มณฑล ที่มีไม้กระยาเลยสำคัญ ๆ ก่อนเท่านั้น กฎข้อบังคับระเบียบฯ จึงประกาศให้ใช้ในพื้นที่มณฑลต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมา

มณฑลต่าง ๆ และวันที่ประกาศใช้	ไม้หวงห้าม ชนิดที่ 1	ไม้หวงห้าม ชนิดที่ 2	ไม้หวงห้าม ชนิดที่ 3
มณฑลพายัพ มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี และมณฑลกรุงเก่า เฉพาะในเมือง สระบุรี (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2457)	ไม้ยมหอม ไม้เกด และไม้แดง	ได้แก่ ไม้ตะเคียน ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้เปา ไม้แระ ไม้ซ้อ ไม้กว้าว ไม้เปื่อย ไม้จำปี และไม้ค้ำ	ได้แก่ ไม้ยาง ไม้พะยอม ไม้เสียด ไม้รัก ไม้ตัง ไม้หกฟ้า ไม้ตุม ไม้จู ไม้เตม ไม้มะหางกั้น ไม้ยมหิน
มณฑลนครสวรรค์ (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2458)	เช่น ไม้ประเกลือ ไม้เสียด ไม้พยูง ไม้ด่าง	ไม้มะม่วงป่า ไม้คาง ไม้สออง ไม้ครูด ไม้สำโรง	เช่น ไม้รัก ไม้ชลาย ไม้พิกุล ไม้ตะคร้อย ไม้ต้นนก ไม้ไช้เนา ไม้ตะโก

มณฑลต่าง ๆ และวันที่ประกาศใช้	ไม้หวงห้าม ชนิดที่ 1	ไม้หวงห้าม ชนิดที่ 2	ไม้หวงห้าม ชนิดที่ 3
มณฑลนครศรีธรรมราชธานี (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2458)	เช่น ไม้มะริด ไม้ตำดง ไม้จันทน์ ต้นและเถาอย่าง รับเบอร์ป่า	เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ตำเสา ไม้แกว ไม้เคี่ยม	เช่น ไม้ยาง ไม้จำปา ไม้ตังเก ไม้จวง ไม้ซี่เหล็ก
มณฑลปัตตานี (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2459)		เช่น ไม้ตะเคียนชันตาแมว ไม้หลุมพอ ไม้แคฝอย ไม้มหาด ไม้สีไหนด ไม้ฮันทอน	เช่น ไม้ตังเก ไม้สยาเหลือง ไม้จวง ไม้แดง ไม้สัก ไม้พะยอม ไม้จันทน์
มณฑลจันทบุรี (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2461)		ได้แก่ ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ก้นเถรา ไม้ขมุนก ไม้มะหาด ไม้ตะเคียน (ทุกชนิด) ไม้ฮันทอน ไม้พินจำ ไม้ตะกิด ไม้จันทน์ ไม้ประดู่ส้ม ไม้ต้นหก ไม้จำปา ไม้สุมพอ ไม้บุญนาท ไม้พะยอม ไม้ร้านดง ไม้เหียง ไม้ตัง ไม้รัก ไม้ขนกร ไม้ตะพุด ไม้พนอง ไม้เขว้า ไม้เกด ไม้ตะแบก ไม้ยาง ไม้ลำรอง ไม้ชัน ไม้สีเสียด	ได้แก่ ไม้พว้า ไม้ชุมแพรก ไม้ตาเสือ ไม้กระบาก ไม้หว้าหิน ไม้กระตังหิน ไม้กระถ่อน ไม้ชันกู่ ไม้มะก่อ ไม้กะบก ไม้มะม่วงป่า ไม้กะฐินแดง ไม้ตะบัน ไม้กะบูนหรือตะบูน ไม้โกลกทาง ไม้ลาน ไม้ประสัก ไม้ผาด ไม้แสม และไม้โปรง
มณฑลนครไชยศรี เฉพาะท้องที่ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม อำเภอสองพี่น้อง และอำเภอมะขาม จังหวัดสุพรรณบุรี (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2462)	คือ ไม้มะเกลือ	เช่น ไม้ผาง ไม้แสมสาร ไม้ชิงชัน ไม้กระพี้เขาควาย ไม้เขว้า ไม้จุกโลก ไม้พฤษภ	เช่น ไม้พวง ไม้ตาเสือ ไม้รอกฟ้า ไม้ฮ้อยช้าง
มณฑลอุดร (ประกาศให้ใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2465)		ได้แก่ ไม้พะยูง ไม้มะเกลือ ไม้พยูงเกลบหรือชิงชัน ไม้ประดู่ ไม้เขว้า ไม้แดง ไม้รัก ไม้ยาง ไม้พะยอม ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ตะเคียน และไม้ก้นเถรา	ได้แก่ ไม้ตะแบก ไม้มะค่าลิงหรือมะค่าแต้ ไม้มะค่าใหญ่ ไม้กระบาก และไม้ตะเคียนหนู

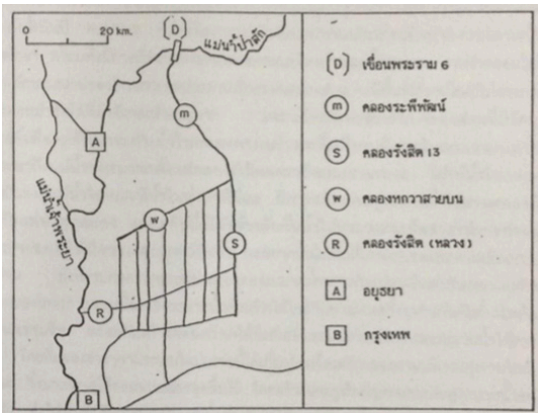
นอกจากนี้ ยังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติกำจัดฝักตบชวา พ.ศ. 2456 เพื่อจัดการกับพรรณไม้คุกคามต่างถิ่น โดยมี พระบรมราชโองการประกาศว่า “...พรรณไม้อย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่า ‘ฝักตบชวา’ ที่ได้มาจากเมืองชวาเมื่อประมาณ พ.ศ. 2444 เป็นพรรณไม้ ประกอบด้วยโทษ เพราะเกิดแลงอกงามรวดเร็ว ทำให้เต็มไปในท้องที่ จนเป็นเหตุให้เสื่อมเสียประโยชน์ต่อการทำนา เป็นอันตราย แก่ที่เลี้ยงสัตว์น้ำ ลำบากต่อการเดินเรือในแม่น้ำลำคลอง ถ้าทิ้งไว้อาจจะทำให้เกิดความลำบากมากขึ้น...” จึงมีพระราชบัญญัติ ห้ามปรามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดพาฝักชวาไปตามท้องที่ต่าง ๆ และฝักตบชวามืออยู่ในที่ของผู้ใด ให้เป็นหน้าที่ของผู้นั้นทำลาย ตลอดจนห้าม มิให้บรรทุกฝักตบชวาไปในรถไฟด้วย

พ.ศ. 2470 สถานการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป มีการนำไม้มาใช้ประโยชน์มากขึ้น อันอาจส่งผลกระทบต่อพืชพรรณ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7, พ.ศ. 2468-2478) จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกาศเปลี่ยนแปลงไม้ ขนาด อัตรา ภาคลง แลเพิ่มเติมไม้หวงห้ามในมณฑลต่าง ๆ เนื่องจากเดิมไม้บางชนิดยังไม่ได้มีการนำมาใช้ประโยชน์ แต่ต่อมาได้มีการตัดฟันมาเป็น สิ้นค้าโดยแพร่หลายมากขึ้น หากไม่ควบคุมอาจจะทำให้ไม้ชนิดดังกล่าวสูญพันธุ์ได้ โดยได้มีประกาศเรื่องดังกล่าวในพื้นที่มณฑลต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดเขตหวงห้ามป่าไม้ไว้ในราชการของกรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม โดยให้สงวนป่าไม้ริมทางรถไฟสายใต้ที่ตำบลบ้านนา อำเภอบ้านนา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไว้สำหรับราชการกรมรถไฟหลวง 1 แปลง รวมพื้นที่ 65,130 ไร่ โดยห้ามมิให้ผู้ใดตัดไม้ ตัดฟัน ชักลากหรือขนออกจากป่า เจาะเผาต้นยาง ทำไร่ หรือจับจองที่ดินในป่าแห่งนี้โดยเด็ดขาด

พ.ศ. 2471 ทรงประกาศเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงชนิดไม้ ขนาด อัตรา ค่าภาคลงไม้ประเภทหวงห้าม และเพิ่มเติมไม้ประเภทหวงห้าม ในมณฑลภูเก็ตและมณฑลพายัพ เนื่องจากราคาไม้ซื้อขายในท้องตลาดเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ภูเก็ต เช่น ไม้หลุมพอ ไม้หลุมพอทะเล ไม้จิกนม ไม้ขน ไม้เสียดซ้อ ไม้ตะเคียนทราย ไม้ตะเคียนราก ไม้ตาเสือ ไม้ต้นเบ็ด ไม้จันทน์ และอื่น ๆ ส่วนทางมณฑลพายัพเพิ่ม ไม้มะค่าต่าง ๆ เป็นไม้หวงห้าม

5. การวางโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเพาะปลูก : การขุดคลอง การชลประทาน

การขุดคลองของไทยมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนใหญ่เป็นการขุดคลองเพื่อการคมนาคมหรือเพื่อการป้องกันข้าศึกเป็นสำคัญ แต่หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ ใน พ.ศ. 2398 การค้าข้าวเริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็ว เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญและมีปริมาณความต้องการเพิ่มสูงขึ้น การขุดคลองในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นการขุดเพื่อการคมนาคมและขยายพื้นที่การเพาะปลูกควบคู่กันไป เช่น คลองทวีวัฒนาขุดเสร็จใน พ.ศ. 2421 ความยาวทั้งสิ้น 13.6 กิโลเมตร เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับปลูกข้าว คลองประเวศบุรีรมย์ ขุดใน พ.ศ. 2421-2423 ความยาวประมาณ 60 กิโลเมตร เปิดพื้นที่ใหม่ปลูกข้าวและใช้ในการคมนาคม คลองเปรมประชากร ขุดใน พ.ศ. 2430-2431 ความยาวประมาณ 20 กิโลเมตร เพื่อขยายพื้นที่ปลูกข้าว คลองเจริญเป็นคลองเล็ก ๆ 3 สาย ขุดใน พ.ศ. 2434-2435 รวมระยะทางประมาณ 30.6 กิโลเมตร ขยายพื้นที่เพาะปลูกได้ 33,750 ไร่ คลองพระยาบรรลือขุดใน พ.ศ. 2435 ความยาวประมาณ 4.4 กิโลเมตร เพื่อขยายการเพาะปลูกในพื้นที่ใหม่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คลองนิคมยาตราขุดใน พ.ศ. 2442 ความยาว 7.2 กิโลเมตร เพื่อการคมนาคมและสามารถเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกได้ 10,000 ไร่

- **ภาพที่ 24** แผนที่แสดงโครงการชลประทานป่าสักใต้ พ.ศ. 2458-2467
ที่มา : <https://tiwrmdev.hii.or.th/web/attachments/100yrs-rangsit/chapter4.pdf>

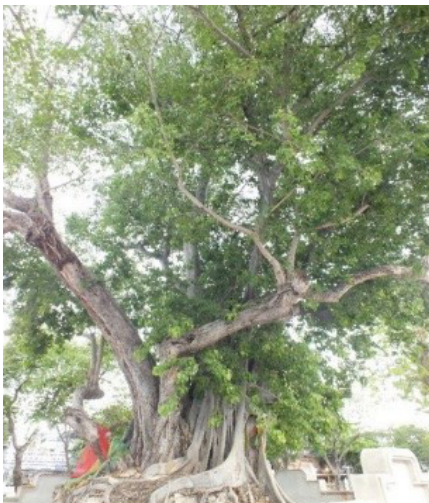
ส่วนคลองรังสิต (คลองรังสิตประยูรศักดิ์) นับเป็นคลองชลประทานขนาดใหญ่เพื่อการเกษตรแห่งแรกของสยาม บนพื้นที่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ เรียกกันว่า “ทุ่งหลวง หรือ ทุ่งรังสิต” ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ปทุมธานี นครนายก กรุงเทพฯ พระนครศรีอยุธยา และสระบุรี ซึ่งเริ่มดำเนินการ พ.ศ. 2433 โดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม เป็นโครงการระยะยาวถึงประมาณ 25 ปี มีคลองหลัก 3 สาย และคลองซอยเหนือ-ใต้ประมาณ 50 สาย ความยาวคลองโดยประมาณไม่ต่ำกว่า 900 กิโลเมตร ซึ่งประสบผลสำเร็จในการขยายพื้นที่ทำนาและเพาะปลูกได้ประมาณ 350,000-400,000 ไร่ เพราะมีโครงการชลประทานป่าสักใต้ (พ.ศ. 2458 และสร้างเสร็จสมบูรณ์ พ.ศ. 2467) ซึ่งเป็นโครงการชลประทานที่แก้ปัญหา น้ำมาก-น้ำน้อยและปัญหาดินเปรี้ยวในพื้นที่คลองรังสิต ทั้งนี้ เพราะโครงการชลประทานป่าสักใต้มีเขื่อนพระราม 6 ซึ่งสามารถช่วยเก็บกักน้ำและส่งน้ำไปตามคลองส่งน้ำสายใหญ่ คือ “คลองระพีพัฒน์” เพื่อส่งน้ำให้แก่บริเวณพื้นที่ทำนาบริเวณคลองรังสิตได้อย่างทั่วถึง

6. พระราชกรณียกิจ/กิจกรรมพิเศษที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในสมัยรัตนโกสินทร์

พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ทรงเล็งเห็นประโยชน์ของพรรณไม้ต่าง ๆ ทั้งพรรณไม้ป่าและพรรณไม้ปลูก ทรงให้ความสำคัญในการทำนุบำรุงและพัฒนาการเพาะปลูกและการป่าไม้ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ยังมีความสนพระราชหฤทัยเป็นพิเศษเกี่ยวกับพรรณไม้แตกต่างกัน และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจพิเศษที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพแตกต่างกัน เช่น

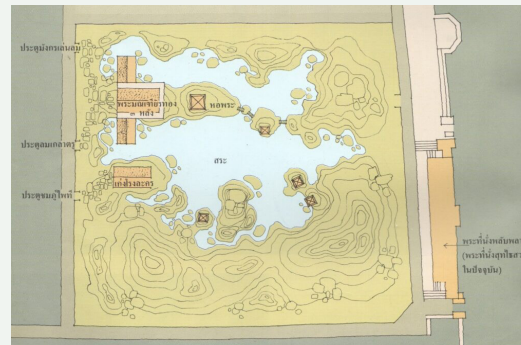

- ขบวนเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ไปปักเสาใต้ที่ลำน้ำเสียวบน จังหวัดชุมพร วันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2452 (ภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ) แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในยุคนั้น
ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_134943

- แผนผังจำลองลักษณะสวนขวา ที่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 2 สังเกตได้ว่าประกอบด้วยสระน้ำขนาดใหญ่ เกาะแก่งที่เชื่อมต่อกัน และอาคาร (ภาพจาก หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย สักดิ์ศรี.
- สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 หน้า 140 อ้างถึงในบทความ “สวนขวา : หลักฐานความสัมพันธ์ไทย-จีน”
ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_156063

ส่วนขวานั้นนับว่าเป็นพระราชอุทยานซึ่งมีแนวคิดของการสร้างสวนพฤกษศาสตร์ในแบบที่ยังไม่เป็นวิชาการมากนัก ในช่วงระยะเวลานี้มีการนำต้นพระศรีมหาโพธิ์จากศรีลังกาเข้ามาปลูกเพื่อเป็นสิ่งสักการะในเขตพระอารามหลวงที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และวัดสระเกศ

การบันทึกการใช้ประโยชน์จากพรรณไม้ : จารึกวัดโพธิ์

- **ภาพที่ 26** จารึกตำราแพทย์แผนโบราณจากจารึกวัดโพธิ์ บนผนังกำแพงบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

- **ภาพที่ 27** จารึกตำรับยาสมุนไพรต่าง ๆ จากจารึกวัดโพธิ์ บนผนังกำแพงบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4, พ.ศ. 2394-2411) เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงดำรงอยู่ในสมณเพศเป็นเวลา 27 ปี (พ.ศ. 2367-2394) ทรงศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาได้อย่างบริบูรณ์และแตกฉาน ทรงทราบเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจดีย์ก่อนผู้อื่น ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะหาต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยามาปลูกในเมืองไทย จากพงศาวดารพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์บันทึกไว้ว่า ทรงได้เมล็ดจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พระเจดีย์พุทธคยา ซึ่งเป็นต้นที่มีระเบียงล้อมรอบและผู้นวดแหวงแหวนมาก โดยข้าหลวงอังกฤษประจำเมืองคยาได้ไปขอผลและใบเข้ามาถวาย ทรงเพาะเมล็ดเหล่านั้นจนงอกขึ้นเป็นต้น และพระราชทานไปปลูกตามวัดหลวงหลายวัด เช่น วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ 1 ต้น (อยู่ข้างวิหารโพธิ์ลังกา) วัดบวรนิเวศวิหาร 1 ต้น ที่พระปฐมเจดีย์ 4 ต้น เมล็ดบางส่วนพระราชทานให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จเจ้าลูกยาเธอไปทรงทดลองเพาะ

การสร้างพระราชอุทยานวังสราญรมย์ : ต้นแบบสวนพฤกษศาสตร์ของไทย

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีชาวต่างชาติซึ่งเป็นนักธรรมชาติวิทยาที่มีชื่อเสียงจากยุโรปหลายคนเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าฯ และมีพระบรมราชโองการให้ข้าราชการและเจ้าเมืองในพระราชอาณาจักรอำนวยความสะดวกและช่วยเหลือชาวต่างชาติที่เข้ามาบุกเบิกและสำรวจพื้นที่ต่าง ๆ เช่น อองรี มูโฮต์ (Henri Mouhot, พ.ศ. 2369-2404) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส ผู้ทำให้ดินแดนในเขตอินโดจีนเป็นที่รู้จักของชาวโลก มีเอกสารบันทึกเรื่องราวและภาพวาดลายเส้นแสดงให้เห็นถึงสภาพบ้านเมืองสยามในเวลานั้น และในปลายรัชสมัย พ.ศ. 2409 มีพระราชดำริให้สร้างพระราชอุทยานวังสราญรมย์ โดย เฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster ต้นสกุลเศวตศิลา) เป็นผู้ออกแบบและจัดสร้างให้มีความสวยงามเปรียบเสมือนสวนพฤกษศาสตร์ในต่างประเทศ แสดงถึงความสนพระราชหฤทัยและพระวิสัยทัศน์ในด้านธรรมชาติวิทยา เพราะพระราชอุทยานวังสราญรมย์นี้ เป็นต้นแบบในการสร้างสวนพฤกษศาสตร์อื่น ๆ ในเวลาต่อมา เช่น สวนพฤกษศาสตร์พุแค จังหวัดสระบุรี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2484 โดยกรมป่าไม้ และสวนหลวง ร.9 ซึ่งสร้างเป็นสวนสาธารณะรูปแบบของสวนพฤกษศาสตร์เพื่อให้ความรู้ทางด้านวิชาการแก่ประชาชนร่วมกับงานสันถนาการเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 60 พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. 2530

- **ภาพที่ 28** สวนสราญรมย์ หรือพื้นที่พระราชอุทยานวังสราญรมย์ ซึ่งนับว่าเป็นต้นแบบของสวนพฤกษศาสตร์ของไทย สร้างโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

- สวนพฤกษศาสตร์และสวนสัตว์ ณ พระราชอุทยานสราญรมย์
ที่มา : <https://www.spacebar.th/lifestyle/saranrom-park-short-story>

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5, พ.ศ. 2411-2453) โดยที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปกับ พระบรมราชชนก (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ยังพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว จึงโปรดในการเสด็จฯ ไปยัง พื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ เสด็จประพาสหัวเมืองใหญ่น้อยในพระราชอาณาเขต ยกเว้นมณฑลภาคพายัพ มณฑลเพชรบูรณ์ มณฑลอุดร และมณฑลอีสาน และเสด็จประพาสต้น²³ 2 ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. 2447 และ พ.ศ. 2449 (ร.ศ. 123 และ ร.ศ. 125) เพื่อทรง เยี่ยมเยียนและทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎร

- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ประทับนั่งขวาสุด) ขณะเสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2449 ที่เมืองกำแพงเพชร
ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_20980

ครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดจันทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2419 ทรงสนพระราชหฤทัยเรื่องเกี่ยวกับกล้วยไม้ มีพระราชหัตถเลขา และพระราชนิพนธ์ทรงบันทึกไว้ว่า *“วันนี้มีนสรากย์ได้กล้วยไม้มา 2 อย่าง กับเราพบที่กลางทางอีกอย่างหนึ่ง เปนกล้วยไม้แก้ไขเหมือนกล้วยเล็ก ๆ แต่มีประหล่อง ๆ ดูงามดีสมกับชื่อที่เรียกว่ากล้วยไม้ ให้ภพยักทำกระเช้าใส่ แต่กล้วยไม้อย่างในกล้วยนั้นจะเปนหรือไม่เปนก็ไมรู้ ด้วยขึ้นอยู่บนต้นไม้สูง เมื่อตัดลงมารากขาดยับเยินเสียมาก”* และในพระราชนิพนธ์ตามเสด็จไทรโยค ปรากฏความว่า

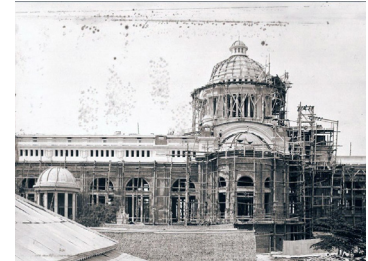
*“ต้นกล้วยไม้เล่นใหญ่กับคราวนี้
ที่ดอกใหญ่สีชมพูดูถึงลือ
รองลงไปคือดอกห่างอย่างสีขาว
เปนติดแขวนประจำลำนาวา*

*อย่างที่มีน้อยจริงยั้งนับถือ
เขาอิงอื้อกันว่าได้อย่างใหม่มา
ที่พวงยาวนั้นเป็นพื้นมีต้นป่า
กึ่งข้างหน้าข้างในไม่มีเว้น”*

²³ เสด็จฯ เป็นการส่วนพระองค์ ไม่มีหมายกำหนดการ เป็นการเสด็จฯ แบบสามัญชน

การสร้างพระราชวังดุสิต และการปลูกต้นไม้สองข้างถนนและคลองในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศ²⁴ ทั้งประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย เยอรมนี สเปน อิตาลี เดนมาร์ก นอร์เวย์ สวีเดน เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม โปรตุเกส โมนาโก ฯลฯ และประเทศในภูมิภาคเอเชีย เช่น อินโดนีเซีย พม่า อินเดีย และสิงคโปร์ ด้วยเหตุที่โปรดและสนพระราชหฤทัยเรื่องพรรณไม้มาก จึงมีบันทึกเกี่ยวกับพรรณไม้ที่พบในต่างประเทศหลายชนิดปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน รวมทั้งได้นำพรรณไม้จากต่างประเทศเข้ามาปลูกในสยามประเทศมากมาย เช่น มะฮอกกานี กุหลาบ แก้วเจ้าจอม ผักตบชวา กล้วยไม้หลายชนิด ฯลฯ เมื่อครั้งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสวนดุสิต หรือ “พระราชวังดุสิต” โดยซื้อที่ดินสวนและทุ่งนาทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ บริเวณคลองผดุงกรุงเกษมจนถึงคลองสามเสนด้านตะวันออกถึงทางรถไฟด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นพิเศษในการปลูกต้นไม้และการจัดสวน ทรงรวบรวมพรรณไม้ให้เป็นความรู้และสร้างความร่มรื่น ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้พระราชวังดุสิต และพื้นที่โดยรอบทั้งหมด²⁵ เป็นสวนป่าเหมือนในต่างประเทศซึ่งได้ทอดพระเนตรเห็นเมื่อครั้งเสด็จประพาสทวีปยุโรป นอกจากนี้ ยังโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นเสมอใจราช (หม่อมราชวงศ์เย็น อิศรเสนา) ปลูกต้นไม้ตลอดสองฟากถนนโดยรอบพระราชวังดุสิต ซึ่งมีทั้งไม้ใหญ่ ไม้ดอกไม้ประดับ และไม้ผล เช่น ต้น หางนกยูง ประดู่ สารภี กระดังงา กร่าง ตะโก ชบา เข็ม ราตรี ยี่โถ มะขาม ชมพู ลำไย มะม่วง ขนุน กระถ่อน เพื่อให้ความสวยงามและความร่มรื่นแก่ผู้สัญจรไปมา นอกจากนี้ ยังโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกพรรณไม้สองข้างถนนและคลองในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์โดยทั่ว ซึ่ง จามรี อารยานิมิตสกุล ได้ศึกษารวบรวมข้อมูลพบบันทึกถึงพระราชดำริในการปลูกไม้ยืนต้นพร้อมไปกับการสร้างเมืองเพื่อความร่มเย็น ความสวยงามของเมือง และการสร้างสภาพแวดล้อมธรรมชาติในเมือง ชนิดต้นไม้ที่ใช้ มีทั้งไม้พื้นถิ่นและไม้ต่างถิ่น ไม้ดอกและไม้ผล ส่วนใหญ่เป็นไม้ต้นขนาดใหญ่ อายุยืนยาว เป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น มะขาม มะฮอกกานี จามจุรี ขนุน ฯลฯ (ภาคผนวก ช.)

● พระที่นั่งอนันตสมาคม ภายในพระราชวังดุสิต ภาพถ่ายระหว่างการก่อสร้าง ที่มา : https://www.silpa-mag.com/culture/article_150347

● ต้นมะฮอกกานีบางต้น ก่อนมีการขุดย้าย ปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว (ภาพจาก <https://www.facebook.com/ปัทมกร จรรยงค์>) ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_4676

²⁴ เสด็จประพาสสิงคโปร์ และปัตตาเวีย พ.ศ. 2413, สิงคโปร์ พม่า และอินเดีย พ.ศ. 2414 เสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 1 ระหว่าง 7 เมษายน-16 ธันวาคม 2440 เสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 ระหว่าง 27 มีนาคม-17 พฤศจิกายน 2450

²⁵ สถานที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตพระราชวังสวนดุสิต เช่น สวนสัตว์ดุสิต สวนสุนันทา พระราชวังอัมพรสถาน เวทีลีลาศสวนอัมพร มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา มหาวิทยาลัยสวนดุสิต พระที่นั่งอนันตสมาคม อาคารรัฐสภาเดิม พระที่นั่งวิมานเมฆ วังสุโขทัย วังปารุสกวัน (ปัจจุบันสำนักข่าวกรองแห่งชาติ) วังลาดวัลย์ วังนางเลิ้ง (คณะบริหารธุรกิจและคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระนคร) วังรพีพัฒน์ (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร วิทยาเขตเทเวศร์) วังจันทรเกษม (ปัจจุบันคือที่ตั้งกระทรวงศึกษาธิการ) ฯลฯ

การสร้างพระราชวังพญาไท : พื้นที่ทดลองปลูกธัญพืช

- พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ณ นาหลวงคลองพระยาไทย
ที่มา : <https://www.blockdit.com/posts/5f6d80d422c7ad0cb2c9e8aa>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสนพระราชหฤทัยในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม เช่น ทำสวน ทำนา ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวังพญาไทขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2452 เพื่อเป็นที่เสด็จประพาสต้น เป็นพื้นที่ทดลองปลูกธัญพืช เพราะทรงสนพระราชหฤทัยในด้านกสิกรรมและทรงตั้งพระราชหฤทัยทดลองทำนาปลูกผัก ทำสวนครัว เลี้ยงไก่ เพื่อส่งเสริมให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม พื้นที่ด้านตรงข้ามกับพระตำหนัก โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพื้นที่ทำนาและมีโรงนา ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่ทุ่งนาแห่งนี้หลายครั้งติดต่อกัน เมื่อถึงฤดูทำนาและประกอบพระราชพิธีแล้ว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้ทรงนำเจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จลงทรงดำนาด้วยพระองค์เองเป็นปฐมฤกษ์ในการเพาะปลูกสำหรับเกษตรกรทั่วไปด้วย (หม่อมราชวงศ์แ่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525 น. 401-405) ต่อมาวังพญาไทกลายเป็นสถานพยาบาลของกองทัพบก ปัจจุบันคือโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า

ตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ วังพญาไท

ตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

- **ภาพที่ 29** พระราชวังพญาไท
ที่มา : หม่อมราชวงศ์แ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2525 น. 401-405)

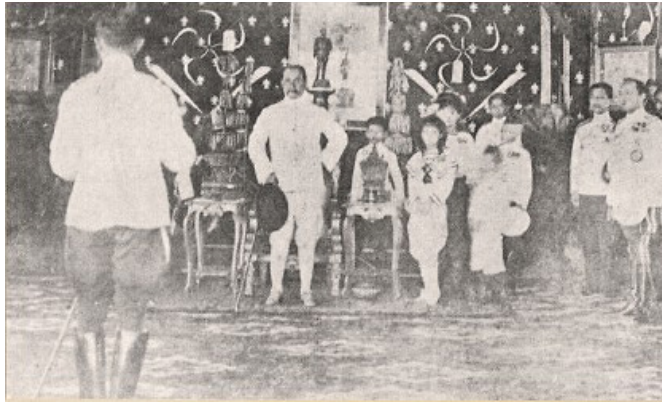
การจัดประกวดพันธุ์ข้าวครั้งแรกของประเทศไทย : ต้นแบบการประกวดพันธุ์ข้าวและพรรณไม้ต่าง ๆ _____

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงเหตุปัจจัยของราคาข้าวไทยที่ส่งออกไปขายในตลาดยุโรปและอเมริกา มีราคาต่ำกว่าข้าวของบางประเทศ เพราะขาดความรู้ทั้งในวิธีการทำนาและการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ดีสำหรับเพาะปลูก ทรงเห็นความจำเป็นในการคัดเลือกและบำรุงพันธุ์ข้าวแต่ละพันธุ์ให้ถูกต้อง เหมาะสม จึงทรงริเริ่มให้จัดประกวดพันธุ์ข้าวขึ้นเป็นครั้งแรก ณ เมืองรัตนบุรี (อำเภอรัตนบุรี จังหวัดปทุมธานี ในปัจจุบัน) เมื่อ พ.ศ. 2450 โดยประกวดเฉพาะข้าวซึ่งปลูกในทุ่งหลวงคลองรังสิตเพียงแห่งเดียว เมื่อได้เห็นผลอันดีของการประกวดในครั้งแรกแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการประกวดครั้งที่ 2 ขึ้นในพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2451 ณ วัดสุทัศนเทพวราราม โดยขยายการประกวดพันธุ์ข้าวต่าง ๆ จากทุกมณฑลในพระราชอาณาเขต การประกวดพันธุ์ข้าวนี้ เป็นกุศโลบายและเป็นต้นแบบในการคัดเลือกและพัฒนาพันธุ์ข้าว รวมทั้งพืชพรรณไม้ทางการเกษตรอื่น ๆ มาจนถึงปัจจุบัน

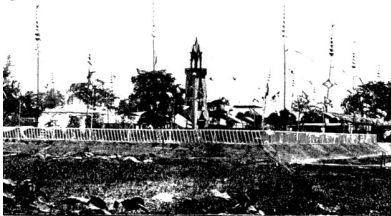
การแสดงกลสิกรรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1-2 : ต้นกำเนิดงาน “เกษตรแฟร์” _____

พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขยายผลการประกวดพันธุ์ข้าวให้ยิ่งใหญ่ขึ้น โดยมีการประกวดพืชผลอาหารต่าง ๆ รวมทั้งสัตว์พาหนะ และสัตว์อื่น ๆ ที่ใช้บริโภคเป็นอาหาร เครื่องปั้น เครื่องจักร เครื่องยนต์ เครื่องที่ใช้แรงไฟฟ้า อันเกี่ยวกับการเพาะปลูก และสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งเป็นสินค้าที่ทำขึ้นในสยามประเทศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกการประกวดนี้ว่า “การแสดงกลสิกรรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1” โดยจัดขึ้น ณ บริเวณสระประทุมวัน (หรือพระราชวังประทุมวัน ต่อมาเป็นบริเวณวังเพชรบูรณ์ เวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ และเป็นศูนย์การค้าเซ็นทรัลเวิลด์ในปัจจุบัน) ซึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ มกุฎราชกุมาร (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6) ทรงเป็นกิตติมศักดิ์นายของการแสดงกลสิกรรมแลพานิชการในครั้งนี้ด้วย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดการแสดงกลสิกรรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2453 และมีพระราชดำริสให้อาสาทรงเปิดการแสดงกลสิกรรมแลพานิชการความตอนหนึ่งว่า

“...อำนาจใหญ่แลความสมบูรณ์ ไม่ได้ให้แก่ผู้ซึ่งมีอาณาเขตรกว้างขวาง
อำนาจแลความสมบูรณ์ ย่อมมีแก่ประเทศที่เจริญด้วยกลสิกรรมแลพานิชการ
เพราะเหตุฉะนั้น ถึงว่าจะเป็นการที่ทำยากปานใด
เราควรที่จะพยายามบำรุงกลสิกรรมแลพานิชการให้เจริญขึ้น
เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความสมบูรณ์ ความสมบูรณ์เป็นที่ตั้งแห่งกำลัง
กำลังย่อมเป็นที่ตั้งแห่งอำนาจ...”

- **ภาพที่ 30** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดการแสดงกลศึกกรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1 ณ พื้นที่บริเวณสระประทุมวัน เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2453
ที่มา : บาร์เน็ต, เอ. ซี. (2453, น. 14)

สถานที่แสดงกลศึกกรมแลพานิชการจากด้านหน้าของประตูใต้

ส่วนหัวของของโรงเรียนการทหารซึ่งในขณะนั้นแสดงการแลพานิชการ

- **ภาพที่ 31** ภาพงานแสดงกลศึกกรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1 ณ พื้นที่บริเวณสระประทุมวัน
ที่มา : บาร์เน็ต, เอ. ซี. (2453, น. 8 และ 72)

- **ภาพที่ 32** เหรียญราชภัฏ การแสดงกลศึกกรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1 ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)
ที่มา : กองเผยแพร่พระราชกรณียกิจ กรมราชเลขาธุการในพระองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นช่วงเวลาของสถานการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ อันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1 และเพราะทรงเคยเป็นกิตติมศักดิ์นายของการแสดงกลสิกรรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1 ทรงพระดำริว่าการค้าขายแบบเก่าและมีคนไทยไม่ถนัดในเรื่องการพาณิชย์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรธิการจัด “การแสดงกลสิกรรมแลพานิชการ” ครั้งที่ 2 ขึ้นใน พ.ศ. 2454 ให้มีความยิ่งใหญ่มากกว่าครั้งที่จัดไปในรัชกาลก่อน เพื่อช่วยให้คนไทยมีความคิดกว้างไกลยิ่งขึ้นในการทำการเกษตรและพัฒนาให้เป็นการค้าพาณิชย์ ดังปรากฏข้อความในคำกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ในการเปิดการแสดงกลสิกรรมแลพานิชการ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2454 ความว่า

“...การแสดงกลสิกรรมแลพานิชการใน ร.ศ. 129 ที่แล้วมานั้นมีผลอย่างไร ก็อาจจะเห็นปรากฏได้ในการแสดงครั้งนี้บ้างแล้ว ด้วยสรรพวิญญูหารต่าง ๆ ที่รัฐบาลคิดจะบำรุงให้เจริญดียิ่งขึ้นนั้นมี ข้าว เป็นต้น พรรณข้าวต่าง ๆ ที่มีผู้ส่งมาแสดงในคราวนี้ ถึงแม้ว่าจะมีจำนวนน้อยกว่าในการแสดงคราวที่แล้วมาก็จริง แต่พรรณข้าวต่าง ๆ ที่ส่งมาในครั้งนี้นี้ ล้วนเป็นพรรณที่ดีกว่าที่ส่งมาแสดงในศก 129 นั้นทั้งสิ้น ซึ่งกระทำให้เห็นได้ว่า ชาวนาของเราได้พากันเริ่มเข้าใจในการเลือกหาพันธุ์ข้าว และเข้าใจวิธีการเพาะปลูกข้าวดีขึ้น ด้วยพรรณข้าวที่ส่งมาแสดงในครั้งนี้นี้ ล้วนเป็นข้าวอย่างดีใกล้เคียงกับความต้องการของตลาดข้าวในนานาประเทศแทบทั้งสิ้น...”

การแสดงกลสิกรรมแลพานิชการนี้ ถือเป็นต้นแบบของงาน “ตลาดนัดเกษตรกลางบางเขน” โดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในช่วงหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ เป็นอธิการบดี ร่วมมือกับกระทรวงเกษตรธิการ จัดขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 3-4 มกราคม พ.ศ. 2491 ซึ่งต่อมาคืองาน “เกษตรแฟร์” ในปัจจุบัน

ภาพที่ 33 เหรียญรางวัล การแสดงกลสิกรรมแลพานิชการ ครั้งที่ 2 ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)
ที่มา : เสือ เมืองนนท์ (2558, น. 76-77)

ตึกอิมพัลส์สิการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อ ค.ศ. 1946 (ภาพจาก University of Wisconsin-Milwaukee Libraries)
ที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_100895

ครั้นล่วงมาในสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของประเทศภายใต้รัฐธรรมนูญ ยังมีบันทึกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 อานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8, พ.ศ. 2477-2489) ยังทรงปลูกต้นอินจันไว้ที่วัดที่ปทุมดารามในศรีลังกาด้วย

• **ภาพที่ 34** ต้นจัน ณ วัดญาณสังวราราม วรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี
 ที่มา : พงษ์ศักดิ์ พลเสนา, วีระชัย ณ นคร

ทอดพระเนตรการทำนาและกิจการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : ที่มาแห่ง “วันข้าวและชาวนาแห่งชาติ”

ภาพที่ 35 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
 พระอัฐมรามาธิบดินทร
 (รัชกาลที่ 8) ทรงหว่านข้าว
 ณ แปลงนาสาธิตทุ่งบางเขน
 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2489
 ที่มา : นราธิวาสราชนครินทร์,
 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
 เจ้าฟ้ากมลหลวง, 2466-2551
 (2560). น. 285

พระราชกรณียกิจสุดท้าย เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2489
 ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
 พระอัฐมรามาธิบดินทร เมื่อเสด็จนิวัตพระนครครั้งที่ 2 คือ
 เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช
 เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ไปทอดพระเนตรการทำนาและ
 กิจการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พร้อมทั้ง
 ทรงหว่านข้าว ณ แปลงนาสาธิตทุ่งบางเขน เมื่อวันที่ 5
 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ซึ่งต่อมา คณะรัฐมนตรีมีมติ
 เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2552 กำหนดให้วันที่ 5
 มิถุนายน ของทุกปีเป็น “วันข้าวและชาวนาแห่งชาติ”

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9, พ.ศ. 2489-2559) มีพระราชกรณียกิจและพระราชดำริในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้อันเป็นกิจกรรม และโครงการในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วทุกภาคของประเทศ ได้แก่ โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดา โครงการหลวง ศูนย์ศึกษาการพัฒนา 6 แห่ง และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ ซึ่งทุกโครงการมีเป้าหมาย เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พึ่งตนเองได้ โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติไปในเวลาเดียวกัน เป็นการดำเนินการแบบองค์รวมและสอดคล้องกับ ภูมิสังคมและภูมินิเวศในแต่ละพื้นที่ ทรงให้ความสำคัญกับภาคการเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ตลอดรัชสมัย ของพระองค์

“...การเกษตรนี้มีความสำคัญจริง ถ้าไม่มีการเกษตรก็เกือบจะพูดได้ว่าเราจะต้องตายกันหมด เพราะจะไปอาศัยอาหารวิทยาศาสตร์ ก็รู้สึกว่่าลำบากอยู่และกินไม่อิ่ม แต่ว่าทำไมคนถึงนึกว่าการเกษตรนี้เป็นสิ่งที่ต่ำต้อย ที่ไม่สำคัญ ทั้ง ๆ ที่ความจริงเราต้องอาศัย การเกษตรเพื่อชีวิตของเรา ไม่ใช่เฉพาะสำหรับอาหารเท่านั้น สำหรับสิ่งอื่นทั้งหลายด้วยที่เราต้องอาศัยการเกษตร...”

พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะนิสิตศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เนื่องในโอกาสเสด็จฯ ไปทรงดนตรี ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันเสาร์ที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2514

นากทดลองในสวนจิตรลดา : การทดลองปลูกข้าวด้วยพระองค์เอง

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงทดลองปลูกข้าวในพื้นที่แปลงนาข้าว ทดลอง ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เพื่อศึกษาวิธีการทำนาให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น รวมทั้งการปลูกพืชหมุนเวียน เพื่อบำรุงดิน ก่อนนำความรู้มาเผยแพร่ให้แก่เกษตรกร มีพระราชดำรัสพระราชทานแก่ผู้นำกลุ่มชาวนาในวันเปิดการประชุมผู้นำชาวนา ทั่วประเทศ ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2508 ความตอนหนึ่งว่า

“...ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ศึกษาและทดลองทำนามาบ้างและทราบดีว่าการทำนามันมีความยากลำบากเป็นอุปสรรคอยู่มิใช่น้อย จำเป็นต้องอาศัยพันธุ์ข้าวที่ดีและต้องใช้วิชาการต่าง ๆ ด้วย จึงจะได้ผลเป็นล่ำเป็นสัน อีกประการหนึ่ง ที่นั่น เมื่อสิ้นฤดูการทำนาแล้ว ควรปลูกพืชอื่น ๆ บ้าง เพราะจะเพิ่มรายได้ให้อีกไม่น้อย ทั้งจะช่วยให้ดินร่วน ช่วยเพิ่มปุ๋ยจากพืช ทำให้ลักษณะเนื้อดินดีขึ้น เหมาะสมสำหรับจะทำนาในฤดูกาลต่อไป...”

เมล็ดพันธุ์ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้จากนาข้าวทดลองนี้ โปรดเกล้าฯ ให้นำไปใช้ในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และนำไปบรรจุซองเล็ก ๆ จัดเป็น “พันธุ์ข้าวทรงปลูกพระราชทาน” แจกจ่ายให้แก่พสกนิกรและเกษตรกรทั่วประเทศ เพื่อเป็นสิริมงคล ในการประกอบอาชีพเป็นประจำทุกปีสืบต่อจนถึงปัจจุบัน

● **ภาพที่ 36** พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทอดพระเนตรการเกี่ยวข้าวในแปลงนาสาธิต ตำบลนิคมพัฒนา จังหวัดสระบุรี
ที่มา : เรื่องเก่าเล่าสนุก โรม นุชนาค (25 พ.ย. 2559)

การปลูกป่าทดลอง : ยางนาและป่าไม้สาธิต

การเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทอดพระเนตรเห็นต้นยางนาขนาดใหญ่ ที่อำเภอท่าช้าง จังหวัดเพชรบุรี มีพระราชดำริให้อนุรักษ์พื้นที่ป่ายางนาไว้ เพราะทรงทราบว่าไม้ยางนาถูกนำไปใช้สอยมากขึ้นทุกปี ควรแก่การวิจัยการปลูกไม้ยางนา จึงทรงนำเมล็ดมาเพาะในกระถางบนพระตำหนักเปี่ยมสุข ในพระราชวังไกลกังวล ต่อมาทรงปลูกต้นยางนาเหล่านั้นในบริเวณใกล้สถานที่ก่อสร้างพระตำหนักเรือนต้นในสวนจิตรลดา พร้อมข้าราชการบริพาร คณะอาจารย์ และนิสิต คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในวันคล้ายวันเสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 จำนวน 1,250 ต้น และแจกจ่ายต้นกล้าไปทั่วประเทศ

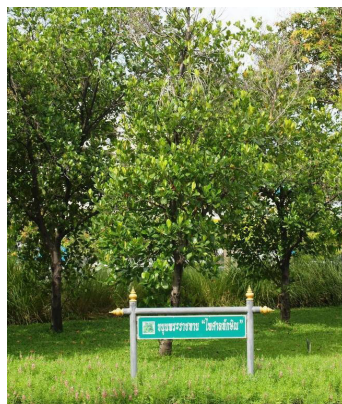
● **ภาพที่ 37** สองพระองค์ทรงปลูกต้นยางนา
ที่มา : เรื่องเล่าต้นยางนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดย นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี เกษตรก้าวหน้า, ตุลาคม 27, 2016

ภายหลังมีการนำพรรณไม้ต่าง ๆ ที่ประเทศมาปลูกในพระตำหนักสวนจิตรลดาในลักษณะป่าไม้สาธิต พ.ศ. 2508 ทรงให้สร้างพระตำหนักเรือนต้นในบริเวณนั้น เพื่อทรงศึกษาธรรมชาติวิทยาของป่าไม้ด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้ง

- **ภาพที่ 38** ข้าราชการ คณาจารย์ และนิสิตคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปลูกต้นยางนา ณ พระตำหนักสวนจิตรลดา เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2504
ที่มา : กรมป่าไม้ (2513)

การสร้างห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ : อนุรักษ์และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ _____

- **ภาพที่ 39** ต้นขมุนไฟศาลทักษิณจากการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ ภาพขวา-สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานให้ปลูก ณ พระราชวังพญาไท
ที่มา : วีระชัย ณ นคร, ปราโมทย์ ไตรบุญ

การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงในการเก็บรักษาและขยายพรรณพืชที่หายากและพืชถิ่นเดียว ซึ่งมีจำนวนประชากรในธรรมชาติน้อย พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดอาคารห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชที่โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ในวันพืชมงคล วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 เพื่อเก็บรักษาและขยายพรรณพืชต่าง ๆ ที่หายาก มีพระราชดำริให้อนุรักษ์พรรณไม้ต่าง ๆ ในเขตพระราชฐานที่เป็นพืชพันธุ์ดีและหายาก เช่น สมอไทย ขมุนไฟศาลทักษิณ พุดสวน ยี่หุบ มณฑา รวมทั้งพันธุ์หวาย และสมุนไพรร่างต่าง ๆ

การสร้างสวนสมุนไพร

สวนพืชสมุนไพรเป็นแปลงสาริตพันธุ์พืชสมุนไพรและข้อมูลสรรพคุณทางเภสัช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพาะขยายพันธุ์พืชสมุนไพรด้วยวิธีการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อและเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชน ซึ่งเป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพร โดยปลูกพืชสมุนไพรเป็นหมวดหมู่ตามสรรพคุณที่ใช้ในการบำบัดโรคหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มยาระบาย ยาถ่าย ยาบำรุงธาตุ ยาขับน้ำคาวปลา ยาบำรุงหัวใจ ยาแก้ไอ ยาแก้ไข้ ยาแก้โรคติดต่อทางทวาร ยาแก้โรคกระเพาะอาหาร ยาขับปัสสาวะ ยาแก้ปวดเมื่อย ยาบำรุงกำลัง ยาดับพิษ ยาแก้ท้องเสีย ยาถ่ายพยาธิ ยาแก้ปวดฟัน ยาแก้โรคผิวหนัง ยาห้ามเลือด ยารักษาแผล รวมทั้งเครื่องเทศต่าง ๆ

การใช้ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เมืองหนาวทดแทนการปลูกฝิ่นในพื้นที่สูง :

โครงการหลวง

“เรื่องที่จะช่วยชาวเขาและโครงการชาวเขานั้น มีประโยชน์โดยตรงกับชาวเขา

เพื่อจะส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถที่จะเพาะปลูกสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นรายได้ของเขาเอง ที่มีโครงการนี้ จุดประสงค์อย่างหนึ่งก็คือ มนุษยธรรม หมายถึง ให้ผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร สามารถที่จะมีความรู้และพียงตัว มีความเจริญก้าวหน้าได้ อีกอย่างหนึ่งก็เป็นเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่าควรจะช่วยเพราะเป็นปัญหาใหญ่คือ ปัญหาเรื่องยาเสพติด ถ้าสามารถช่วยชาวเขาปลูกพืชที่เป็นประโยชน์บ้าง เขาจะเลิกปลูกยาเสพติด คือ ฝิ่น ทำให้นโยบายการระงับ การปราบการสูบฝิ่น และการค้าฝิ่นได้ผลดี...”

พระราชดำริสในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่คณาจารย์และนักศึกษาคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันพฤหัสบดีที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2517

- การทำไร่หมุนเวียนของชาวเขา

ที่มา : <https://km.rdpb.go.th/Knowledge/View/125>

พ.ศ. 2512 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โปรดเกล้าฯ ให้ริเริ่ม “โครงการพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา” ซึ่งต่อมาเรียกว่า “โครงการหลวง” และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนเบื้องต้นในการดำเนินงาน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ให้แก่ชนกลุ่มน้อยผู้ปลูกฝิ่นในพื้นที่สูงทางภาคเหนือ เป็นกระบวนการสร้างอาชีพใหม่แก่ชาวเขาเพื่อชดเชยรายได้หลักจากการปลูกฝิ่น และให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ ยังเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารไปในเวลาเดียวกันด้วย โดยมี หม่อมเจ้าทิศเดช รัชนิ ทรงเป็นผู้อำนวยการโครงการ

การวิจัยและทดลองปลูกพืชเมืองหนาวเพื่อทดแทนฝิ่น : สถานีเกษตรหลวง โครงการหลวง

พื้นที่ดำเนินการของโครงการหลวงเป็นพื้นที่สูง พรรณไม้ที่เหมาะสมที่จะนำมาปลูกจึงแตกต่างจากพรรณไม้ที่ปลูกในพื้นที่ราบทั่วไป ทำให้งานวิจัยเกษตรที่สูงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญสำหรับโครงการหลวง ดังพระราชดำรัสที่ว่า

“เนื่องจากเรากำลังเริ่มทำในสิ่งที่เราไม่รู้มาก่อน เราจึงต้องทำการวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบ”

(The Royal Project, 2007, p.165)

• โครงการหลวงแห่งแรก “ดอยอ่างขาง”

ที่มา : <https://www.rdpb.go.th/TH/Recommend/ข้อมูลแนะนำทั่วไป-c267/> สถานีเกษตรหลวงอ่างขาง-จังหวัดเชียงใหม่-v335

สถานีเกษตรหลวงและสถานีวิจัยโครงการหลวงจึงเป็นฐานในการดำเนินงานวิจัย การทดลอง สาธิต ผลิต และขยายพันธุ์พืชเมืองหนาว โดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ เช่น กรมวิชาการเกษตร กรมป่าไม้ ฯลฯ ซึ่งดำเนินงานจนถึงปัจจุบันเป็นสถานีวิจัยหลักของโครงการวิจัยไม้ผลเขตหนาว งานวิจัยป่าไม้ และงานวิจัยเกษตรที่สูง และเป็นศูนย์ข้อมูลและบริการทางวิชาการ ตลอดจนเป็นสถานที่ฝึกอบรมเกษตรกร ฝึกงานนักศึกษา และเป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวด้วย สถานีเกษตรหลวงและสถานีวิจัยโครงการหลวง 4 แห่ง ได้แก่ สถานีเกษตรหลวงอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2512) สถานีเกษตรหลวงอินทนนท์ (พ.ศ. 2522) สถานีวิจัยโครงการหลวงแม่หอด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2527) และสถานีเกษตรหลวงปางดะ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2530)

การแปรรูปผลผลิตจากพืชเมืองหนาวและการตลาด : โรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูป

เมื่อการปลูกไม้ผลและผักเมืองหนาวทดแทนฝิ่นของโครงการหลวงดำเนินไปได้ด้วยดี แต่ยังคงมีปัญหาเรื่องแหล่งรับซื้อที่ไกลจากพื้นที่ มีพ่อค้าคนกลางกดราคา ตลอดจนผลผลิตล้นตลาดในบางฤดูกาล หรือผลผลิตไม่ได้ขนาดตามมาตรฐาน รัชกาลที่ 9 จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง “สหกรณ์ชาวเขา” เพื่อรองรับราคาขายผลผลิตและซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่ เป็นธรรม และจัดตั้งโรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูปแห่งแรก คือ “โรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูป ผา่ง เชียงใหม่” เมื่อ พ.ศ. 2515 และโรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูปแห่งที่ 2 แม่จัน เชียงราย เมื่อ พ.ศ. 2517 เพื่อรับซื้อผลผลิตจากโครงการหลวงในราคาที่ เป็นธรรม นำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ภายใต้ตรา “ดอยคำ” เพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลผลิตทางการเกษตร ตลอดจนการจัดหาช่องทางการกระจายสินค้าสู่ตลาด รวมถึงจัดให้มีการค้นคว้าวิจัย และพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารตามแนวพระราชดำริอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน “บริษัทดอยคำผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด” จัดตั้งเป็นนิติบุคคล เมื่อ พ.ศ. 2537 ดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมผลไม้แปรรูป เป็นต้นแบบของธุรกิจเพื่อสังคม (Social Business) ที่ดำเนินกิจการตามศาสตร์แห่งพระราชอาควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เมืองหนาวกับการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง :

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงจัดตั้งขึ้นในพื้นที่สูงเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขาและชาวชนบทด้วยพรรณไม้เมืองหนาว ปัจจุบัน มีจำนวน 39 แห่ง กระจายอยู่ในพื้นที่ 6 จังหวัดทางภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 28 แห่ง จังหวัดเชียงราย จำนวน 6 แห่ง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 2 แห่ง จังหวัดลำพูน จำนวน 1 แห่ง จังหวัดพะเยา จำนวน 1 แห่ง และจังหวัดตาก จำนวน 1 แห่ง โดยภายในศูนย์มีกิจกรรมสาธิตการปลูกพืชชนิดต่าง ๆ หรือเลี้ยงสัตว์ รวมถึงการส่งเสริมอาชีพการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ตลอดจนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ตัวอย่างความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เมืองหนาวในโครงการหลวง

พืชเมืองหนาวที่สถานีเกษตรและสถานีวิจัยโครงการหลวงทดลองปลูกและวิจัยเพื่อขยายพันธุ์สำหรับเป็นพืชทดแทนฝิ่นมีมากมายหลายชนิด ทั้งไม้ผล พืชผัก และไม้ประดับ เช่น ไม้ผลเมืองหนาว เช่น ท้อ สาลี่จีน พลัม พลัม บ๊วย อัลมอนด์ (almond) แอปเปิล เอบริคอต อาร์บิวตัส โอคาโด ส้ม มะเดื่อฝรั่ง ฝรั่งคั้นน้ำ พุทราจีน โคลควัท เนคทารีน ทับทิม ควินซี เซอร์รี่ แบล็คเบอร์รี่ โทงเทงฝรั่ง องุ่น กีวี่พุทท สาหร่าย ราสเบอร์รี่ สตอร์เบอร์รี่ คิมคอก เลมอน มัลเบอร์รี่ (mulberry) องุ่นไร้เมล็ด แก้วมังกร พืชเครื่องเทศ เช่น กาแฟพันธุ์อาราบิก้า ชา นัทต่าง ๆ เช่น มะคาเดเมีย เกาลัด วอลนัท พืคาน ฟัลเบอร์รี่ ผักต่าง ๆ เช่น ผักสลัด เซเลอรี่ แครรอต พริกยักษ์ กะหล่ำปลีแดง กะหล่ำดาว กะหล่ำปลีหวาน ข้าวโพดหวานสองสี มะระหวาน แตงกวาญี่ปุ่น คะน้า่องกง ถั่วแขก พริกหวาน อาร์ติโชค หน่อไม้ฝรั่ง มะเขือเทศพันธุ์เชอร์รี่แดง มะเขือเทศโครงการหลวง พริกหวานเขียว ซูกินี เพนเนล ต้นหอมญี่ปุ่น ผักกาดฮ่องเต้ เบนี่แครรอต ผักกาดกวางตุ้งต้น คะน้า่องกง โอ๊คสีเพียว เห็ดพอตโตเบลโล่ เห็ดแชมปิญอง ถั่วขาว ถั่วแดงหลวง ไม้ดอกไม้ประดับ รวมทั้งไม้ตัดดอก ไม้กระถาง หัวไม้ดอก เมล็ดพันธุ์ไม้ดอก สนประดับ ไม้แคระ เฟิร์น และดอกไม้แห้ง ไม้ตัดดอกที่สำคัญ เช่น เบญจมาศ เยอบีร่า ฟริเซีย แกลดิโอลัส คานะฮัน จิบซิฟิลล่า ลิลลี่ สแตติส อัลสโตรมีเรีย กุหลาบ ปักษาสวรรค์ แกงการูพอไลซีแอนทิส ลีอะทริส บิโกเนีย ลั่นทมกรร ลิลลี่ พอโมลองโก้ พิกูเนีย เกียนนิวกินี อาวูท้า เฟินใบมะขาม ชัลเวีย ไฮเดรนเยีย เมเปิ้ล สน

ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในการพัฒนาชุมชนในทุกภูมิภาค : ศูนย์ศึกษาการพัฒนา 6 ศูนย์

- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอนมสาร จ.ฉะเชิงเทรา
ที่มา : <https://www.ก้าวเพื่อชัยชนะ.com/ก้าวของพ่อ/23>

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมความรู้ ในเรื่องการทำการเกษตรอย่างมีหลักวิชาและใช้เทคโนโลยีการเกษตร สมัยใหม่ ใช้ความรู้ในการปรับปรุงบำรุงดิน และการรักษาป่าไม้ เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นแก่ดิน ตลอดจนการปลูกพืชที่เหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้การผลิตรายการเกษตรมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาการพัฒนา” เพื่อเป็นศูนย์รวม ของการศึกษาค้นคว้าในด้านการพัฒนาแขนงต่าง ๆ ตามภูมินิเวศ และการทำงานแบบบูรณาการ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ราษฎรแบบเบ็ดเสร็จในการทำการเกษตร อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ปัจจุบัน มีจำนวน 6 แห่ง ได้แก่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอนมสาร จ.ฉะเชิงเทรา (พ.ศ. 2522) เป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาพื้นที่ดินทรายที่มีความลาดชัน มีปัญหาการชะล้างพังทลายสูงให้กลายเป็นดินดี เหมาะแก่การปลูกพืช มีการปลูกหญ้าแฝกและพืชสมุนไพรเพื่อนำมาแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ สร้างสภาพป่าและไม้ยืนต้นในบริเวณโครงการและพื้นที่ ข้างเคียง เป็นการปรับสภาพแวดล้อมและเพิ่มความชุ่มชื้นให้มากขึ้น สร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลาย ของดิน รวมถึงได้ศึกษาหาเทคโนโลยีพัฒนาการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ โดยเน้นวิธีการผสมผสาน เป็นการรักษาสอดคล้องธรรมชาติและประหยัด

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส (พ.ศ. 2524) เป็นแหล่งเรียนรู้ การแก้ปัญหาดินเปรี้ยวในพื้นที่พรุ กระบวนการปรับปรุงดินเปรี้ยวให้เหมาะแก่การเพาะปลูก (โครงการเคล้งดิน) ใช้ความหลากหลาย ของพืชในป่า และการทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีการเพาะชำกล้าไม้ เช่น นมแมว หมากแดง ผักหวานป่า ตะเคียนทอง ตำบ่วย ยางวาด ส้มแขก ประ หูยาน ชักว้าง มะปูด รักนา สารภีทะเล เป็นต้น มีการแจกเมล็ดพันธุ์ผัก พืชไร่ พันธุ์ข้าว และพันธุ์อ้อย ดำเนินการ เพาะพันธุ์ยาง การสกัดน้ำมันไบโอดีเซลจากปาล์มน้ำมัน การเพาะปลูกหญ้าแฝก ทั้งนี้ ได้นำการบูรณาการของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งด้านดิน น้ำ ป่าไม้ การพัฒนาอาชีพ และสาธารณสุข มาจัดทำเป็นแปลงสาธิตและจัดแสดงไว้ในรูปแบบของ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ ที่มีชีวิต” โดยมีสวนต่าง ๆ 6 สวน เพื่อรวบรวมพืชชนิดต่าง ๆ เช่น พืชตระกูลปาล์มชนิดต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ พืชพื้นเมืองภาคใต้ พรรณไม้พื้นเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย พืชสมุนไพรและพรรณไม้หายาก พืชมงคลชนิดต่าง ๆ พรรณไม้ม่วง ฯลฯ เพื่อเป็น แหล่งเรียนรู้ และปลูกสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกำแพง จังหวัดจันทบุรี (พ.ศ. 2524) เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ พันธุ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าชายเลน และระบบนิเวศชายฝั่งให้อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งฟื้นฟูอาชีพประมงและพรรณไม้ป่าชายเลน เช่น โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ แส ลำพู ฝาดดอกขาว ฝาดดอกแดง ตะบูนดำ ถั่วขาว โปรงแดง ตาตุ่มทะเล หลู่ทะเล และสาหร่ายต่าง ๆ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร (พ.ศ. 2525) มุ่งเน้นศึกษาทดลอง และค้นคว้า การพัฒนาเกษตรกรรม ปรับปรุงบำรุงดิน การพัฒนาป่าไม้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวสกลนคร พันธุ์ข้าวภูพาน ลิ่นจี่พันธุ์ นพ.1 และคราม รวมถึงการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การแปรรูปข้าวพื้นเมือง การสาธิตจักสานหญ้าแฝก การสาธิตการย้อมผ้าครามพื้นเมือง การสำรวจความหลากหลายของเห็ดป่า รวมทั้งส่งเสริมด้านปศุสัตว์ เช่น ไก่ดำ หมูดำหมูหลุม

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2525) เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องการฟื้นฟูป่า การใช้ประโยชน์จากป่าตามหลักป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้ผล ไม้เชื้อเพลิง และเป็นป่าต้นน้ำลำธาร ศึกษาสภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ศึกษาและทดสอบการปลูกพืชต่าง ๆ ที่เหมาะสมทั้งพืชสวน พืชอุตสาหกรรม พืชผัก พืชไร่ ข้าว และเห็ด อนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชหายาก ปลูกไม้ที่ให้ผลเป็นอาหารสัตว์ป่าและปลูกไม้ไผ่ ไม้ผลในร่ม พริกไทย หวาย และมะกอกหลวง (มะคาเดเมีย) ผสมผสานกันในป่า สมุนไพร พืชผักพื้นบ้าน ไม้ดอกไม้ประดับ ตลอดจนเป็นแหล่งสะสมพันธุ์กรรมพืชทั้งพืชพื้นบ้านและพืชต่างถิ่นที่นำเข้ามาจากแหล่งอื่น

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี (พ.ศ. 2526) มีการปลูกป่า และจัดหาแหล่งน้ำโดยจัดให้ราษฎรที่อาศัยอยู่เดิมมีส่วนร่วมในการรักษาป่าไม้และได้ประโยชน์จากป่าไม้ควบคู่ไปกับการพัฒนาเกษตรกรรมที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาอาชีพ เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟู ปรับปรุง และรักษาป่าไม้ให้เกิดความชุ่มชื้นในพื้นที่โครงการและบริเวณใกล้เคียง เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องการใช้อย่างฉลาดเกิดดินดาน การอนุรักษ์ดินและน้ำด้วยหญ้าแฝก มีการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่า การปลูกพืชปลอดสารพิษ และเป็นการฟื้นฟูป่าโดยใช้กลยุทธ์การส่งเสริมการสร้างอาชีพต่าง ๆ

- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาทั้ง 6 แห่ง
ที่มา : <https://www.rdpb.go.th/th/Studycenter/พื้นที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ-c60>

การใช้หญ้าแฝก : ส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในป่า

• หญ้าแฝก

ที่มา : <https://www.rdpb.go.th/th/News/PR-c90/สืบสานงานวิจัยหญ้าแฝก-ณ-ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ-จังหวัดนราธิวาส-v17475>

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงศึกษาเรื่องการหญ้าแฝกในการอนุรักษ์ดินและน้ำ จากเอกสารของธนาคารโลก และได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับหญ้าแฝกเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2534 ให้ศึกษาทดลองปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน ในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน ตลอดจนพื้นที่อื่น ๆ โดยให้พิจารณาการปลูกตามความเหมาะสมของภูมิประเทศ และควรเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลการศึกษาทดลองให้ครอบคลุมทุกด้านด้วย จากการสำรวจพบว่า หญ้าแฝกมีกระจายอยู่ทั่วโลกประมาณ 12 ชนิด พบในประเทศไทย 2 ชนิด ได้แก่ กลุ่มพันธุ์หญ้าแฝกลุ่ม เช่น พันธุ์สุราษฎร์ธานี กำแพงเพชร 2 ศรีลังกา สงขลา 3 พันธุ์พระราชทาน ฯลฯ และกลุ่มพันธุ์หญ้าแฝกดอน เช่น พันธุ์ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ร้อยเอ็ด กำแพงเพชร 1 นครสวรรค์ และเลย

“...ปลูกหญ้าแฝกจะต้องปลูกให้ชิดติดกันเป็นแถวและวางแผนให้เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศ

เป็นต้นว่าบนพื้นที่สูงจะต้องปลูกตามแนวขวางของความลาดชันของร่องน้ำ

บนพื้นที่ราบจะต้องปลูกรอบแปลงหรือปลูกตามร่องสลับกับพืชไร่ ในพื้นที่เก็บกักน้ำจะต้องปลูกเป็นแนวเหนือแหล่งน้ำ

หญ้าแฝกมีหลักวิธีดังนี้ จะช่วยการป้องกันการพังทลายของหน้าดิน รักษาความชุ่มชื้นในดิน

เก็บกักตะกอนดินและสารพิษต่าง ๆ ไม่ให้ไหลลงในน้ำ ซึ่งจะอำนวยผลประโยชน์อย่างยิ่งแก่การอนุรักษ์ดินและน้ำ

ตลอดจนการฟื้นฟูดินและป่าไม้ให้สมบูรณ์ขึ้น...”

ตัวอย่างโครงการพระราชดำริต่าง ๆ กับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อการพัฒนา

โครงการพระราชดำรินี้ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นั้น มีมากกว่า 5,000 โครงการ ในแต่ละโครงการนั้น ทรงมีเป้าหมายการดำเนินงานแตกต่างกันไปตามสภาพของสังคมและภูมินิเวศ แต่การดำเนินงานทุกโครงการนั้นมีเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้อยู่ทุกโครงการ ทั้งเพื่อการพัฒนาอาชีพและการอนุรักษ์ พื้นฟูป่า เช่น

- ศูนย์วิจัยและศึกษาธรรมชาติป่าพญาสีรินธร อำเภอสุโขทัย-ลก จังหวัดนราธิวาส (พ.ศ. 2527) เป็นโครงการบริหารจัดการน้ำโดยเอื้อประโยชน์แก่ป่า พันธุ์ไม้ที่พบในป่าพญามีมากกว่า 400 ชนิด ที่รับประทานได้ เช่น หลุมพี ซึ่งเป็นไม้ในวงศ์ปาล์ม ผลลักษณะคล้ายระกำ นอกจากนี้ ที่สำคัญ เช่น หมากแดง ปาหนันช้าง กล้วยไม้ และพืชขนาดเล็ก

• โครงการสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชมราชชนนี ตำบลสามพระยา อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี (พ.ศ. 2528) อยู่ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย ประกอบด้วยการชลประทาน สร้างเรือนเพาะชำกล้าไม้ และกิจกรรมอื่น ๆ รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้แปลงสาธิตเกษตรทฤษฎีใหม่ แปลงวนเกษตร ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง การทำเกษตรผสมผสาน เช่น นาข้าว พืชผัก ไม้ดอกไม้ผล การเพาะเห็ด การเลี้ยงไส้เดือน และมีแปลงสวนนาาพฤษภูมิสวนไพร ซึ่งเป็นแปลงรวบรวมพันธุ์สมุนไพร โดยแบ่งแปลงตามกลุ่มประโยชน์ทางยา เช่น กลุ่มแก้ไอ กลุ่มบำรุงหัวใจ กลุ่มยาเจริญอาหาร รวมถึงกลุ่มไม้หอม กลุ่มไม้ย้อมสี และกลุ่มพืชพิษ

• โครงการป่าสิริเจริญวรรษอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสีตหีบ จังหวัดชลบุรี (พ.ศ. 2533) เป็นแหล่งรวบรวมพรรณไม้ท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น ไม้มงคล 9 ชนิด ได้แก่ สัก กันเกรา ทองหลวงลาย ทรงบาดาล พะยูง ขนุน ชัยพฤกษ์ ราชพฤกษ์ และไผ่สีสุก พืชอาหารสัตว์ป่า เช่น ตะขบ ไทร หว้า มะขามป้อม ไม้เศรษฐกิจ เช่น ประดู่ มะค่าโมง ตะเคียนทอง ยางนา ไม้โตเร็ว เช่น กระถินณรงค์ กระถินเทพา ชี้เหล็ก สะเดา นอกจากนี้ ยังมีสวนรวบรวมพันธุ์หวาย สวนรวบรวมพันธุ์บัว สวนรวบรวมพันธุ์กล้วย และสวนรวบรวมพันธุ์ไม้ดอกหอม (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, ม.ป.ป.)

• โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อำเภออดอยสะเท็ด จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2535) เป็นโครงการที่นำผลการศึกษาและวิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ที่สัมฤทธิ์ผลแล้วมาขยายผล เพื่อรักษาป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ให้คงอยู่ และฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้คืนสภาพเป็นป่าที่สมบูรณ์ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า รวมทั้งเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในเขตพื้นที่ของโครงการ ด้วยการจัดการและพัฒนาที่ดินทำกินให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามความเหมาะสมของท้องถิ่น

ตัวอย่างโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีโครงการจำนวนมากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสสำคัญ เช่น

• สวนหลวง ร. 9 เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530 เป็นสวนสาธารณะในรูปแบบของสวนพฤกษศาสตร์ เป็นแหล่งรวบรวมพรรณไม้มากกว่า 2,300 ชนิด ซึ่งจัดปลูกตามหลักอนุกรมวิธานและนิเวศวิทยา เป็นที่รวบรวมไม้พันธุ์ต่าง ๆ ของไทย รวมทั้งไม้ที่หายาก และสมุนไพรต่าง ๆ มีอาคารแสดงพรรณไม้ในร่ม มีเรือนเฟิร์นและกล้วยไม้ อาคารพันธุ์ไม้ทะเลทรายและไม้รอบน้ำต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ สวนบัวเบญจพรรณ ซึ่งรวบรวมพันธุ์บัวหลวงและบัวสายไว้มากกว่า 200 สายพันธุ์ รวมทั้ง “บัวควีนสิริกิติ์” สวนพืชวงศ์หญา สวนมะพร้าวสายพันธุ์ต่าง ๆ สวนไม้ผลเมืองร้อน สวนไม้ประจำจังหวัด สวนรมณีย์ ที่ทำเลียนแบบธรรมชาติ นำพรรณไม้จากป่าต่าง ๆ มาปลูกให้ดูผสมกลมกลืนเสมือนธรรมชาติของป่าเขา น้ำตกและลำธาร ตลอดจนสวนน้ำตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยจำลองให้คล้ายกับธรรมชาติของป่าพรุทางภาคใต้ พร้อมปลูกพรรณไม้ต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อการศึกษา และสร้างความรื่นรมย์ให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ ยังมีหอพฤกษศาสตร์ที่เก็บรวบรวมตัวอย่างพรรณไม้และเอกสารเกี่ยวกับพรรณไม้

- **สวนพฤกษศาสตร์ป่าชายเลนนานาชาติ ร. 9** บ้านเสม็ดงาม ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี (พ.ศ. 2559) เป็นสวนที่รวบรวมพรรณไม้ป่าชายเลนจากทั่วโลก เป็นแหล่งเรียนรู้และการศึกษาวิจัยให้แก่หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา บุคคลที่สนใจทั้งในและต่างประเทศ เป็นศูนย์เครือข่ายในการอนุรักษ์พรรณพืชป่าชายเลนร่วมกับสมาคมป่าชายเลนนานาชาติ ซึ่งมีสมาชิกอยู่ 93 ประเทศ นับเป็นสวนพฤกษศาสตร์ป่าชายเลนแห่งแรกของโลก

“...ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอ่าวไทย

แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศไทยเรากำลังถูกบุกรุก และถูกทำลายลงไปโดยผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน

จึงควรหาทางป้องกัน อนุรักษ์ และขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะต้นโกงกาง

เป็นไม้ป่าชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ได้ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโตด้วย

จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน และกรมอุทกศาสตร์

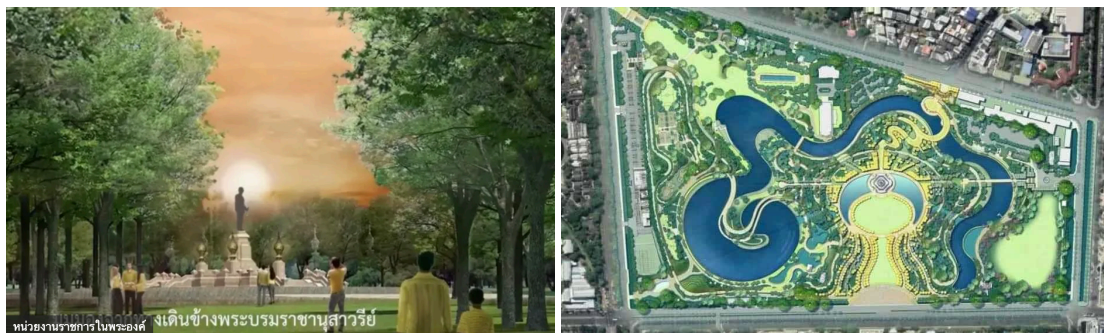
ร่วมกันหาพื้นที่เหมาะสมในการทดลองขยายพันธุ์โกงกาง และปลูกสร้างป่าชายเลนกันต่อไป...”

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2534

- **อุทยานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร** (สนามม้านางเลิ้ง) เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2561 สมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 10) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรฯ (สนามม้านางเลิ้ง) เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ให้เป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่ใจกลางเมือง ในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แนวพระราชดำริของทั้งสองพระองค์ ผ่านองค์ความรู้เรื่องป่าและเรื่องน้ำ อันเป็นแนวความคิดหลักในการออกแบบอุทยานแห่งนี้ ซึ่งออกแบบตามแนวคิดสมัยใหม่ หรือ Modern Park โดยคำนึงถึงทัศนียภาพ เน้นประโยชน์ใช้สอยและความสัมพันธ์มนุษย์กับธรรมชาติ เข้าไว้ด้วยกันเป็นสำคัญ นอกจากนี้เป็นแหล่งเรียนรู้แล้ว ยังเป็นอุทยานหรือสวนสาธารณะแห่งการสนทนา การสถานที่ออกกำลังกาย ลานกิจกรรม เส้นทางวิ่ง เส้นทางจักรยาน สนามปั่นสำหรับเด็ก สนามเด็กเล่น และลานสเก็ตกลางแจ้ง รวมทั้งพื้นที่สวนสวย พื้นที่สีเขียว และสวนป่าธรรมชาติ ตลอดจนมีพื้นที่รองรับน้ำในยามวิกฤตจากอุทกภัย หรือ “แก้มลิง” สำหรับกรุงเทพมหานคร ซึ่งออกแบบให้กลายเป็นทุ่งพื้นที่ชุ่มน้ำรูปเลข 9 ไทย มีไม้เรียวดิน ไม้บ้ำบัดน้ำ ไม้พอกอากาศ และต้นไม้ขนาดใหญ่มากมาย

กลางสวนสาธารณะมีพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ให้เป็นที่สักการะของทุกคน

- ที่มา : ไทยโพสต์ (2565) และ BBC NEWS ไทย, (5 ธ.ค. 2564) <https://www.bbc.com/thai/thailand-59537348>

7. หลักการและแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงใช้ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในการพัฒนาอาชีพ พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้พสกนิกรทั่วประเทศ อีกทั้งยังทรงเล็งเห็นความจำเป็นเร่งด่วนในการอนุรักษ์ พันธุ์ป่าไม้ และระบบนิเวศ เพราะเป็นต้นธารหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งแผ่นดิน จึงมีพระราชดำริในการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ ป่าไม้ และระบบนิเวศในการทรงงานทุกโครงการและทุกพื้นที่ทั่วประเทศไปพร้อม ๆ กัน ทรงศึกษาและทำความเข้าใจแก่นแท้ของปัญหาในทุกพื้นที่ เพื่อเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมกับลักษณะทางกายภาพและทางสังคม ทรงมีหลักการแนวคิด และวิธีการปลูกป่าเพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เป็นการเฉพาะ เช่น

- ที่มา : <https://taejai.com/th/project/env-forestguardians>

หลักการ “คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน” ซึ่งทรงให้แนวทางในการดำเนินงานแบบองค์รวม โดยทรงตระหนักถึงความเชื่อมโยงของระบบนิเวศ ทั้งดิน น้ำ พืช สัตว์ และมนุษย์ เพราะทุกองค์ประกอบล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน

หลักการ “ปลูกป่าในใจคน” เน้นให้คนมีส่วนสำคัญในการฟื้นฟูป่าด้วยการสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกร่วมให้มีความรักป่าไม้มากกว่าการใช้อำนาจบังคับ

หลักการ “ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง”

“...การปลูกป่า 3 อย่าง แต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ซึ่งได้แก่ ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้พุ่มนั้น สามารถหาประโยชน์ได้ถึง 4 อย่าง คือนอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถให้ประโยชน์ที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำลำธารด้วย...”

- ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง
ที่มา : https://www.royalparkrajapruek.org/news/news_detail?newsid=358

- การปลูกป่าทดแทน
ที่มา : <https://km.rdpb.go.th/Project/View/7233>

เป็นพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ให้คนปลูกพรรณไม้หลากหลายเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และเพื่อเป็นการอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธาร เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าในเวลาเดียวกัน

หลักการ “การปลูกป่าทดแทน” เพื่อคืนธรรมชาติด้วยวิธีแบบผสมผสานตามสภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ทั้งในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมที่เป็นต้นน้ำลำธาร โดยทรงเพิ่มการปลูกพรรณไม้ดั้งเดิมของพื้นที่นั้น ๆ และปลูกพรรณไม้อื่นเสริม จดปลูกไม้ที่ผิวดผกจากไม้ดั้งเดิม คือไม่นำไม้แปดกล่อมต่างถิ่นเข้ามาปลูกโดยยังไม่ได้ศึกษาให้แน่ชัดเสียก่อน หากเป็นพื้นที่ที่ต้องปลูกป่าทดแทนแบบเร่งด่วน หรือเป็นพื้นที่สูง ทรงให้ปลูกพรรณไม้ชนิดโตเร็วที่มีประโยชน์หลาย ๆ ทางคละกันไป เพื่อประโยชน์ในการป้องกันไฟป่า และให้คนได้ใช้ไม้สำหรับการดำรงชีวิตและสร้างรายได้ไปพร้อม ๆ กัน ส่วนการปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขานั้น เป็นสิ่งจำเป็นต้องดำเนินการเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน

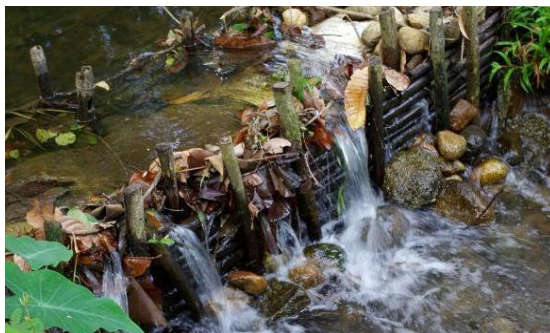
หลักการ “ฟื้นฟูป่าด้วยด้วยวิถีธรรมชาติ” เป็นหลักการที่ทรงคิดค้นวิธีการเพื่อเพิ่มปริมาณของป่าไม้ด้วยวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัด ซึ่งเป็นการส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ในลักษณะอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิม เช่น ทรงให้แนวทางในการ “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” เป็นการให้ธรรมชาติเยียวยาธรรมชาติ ไม่ไปรังแกป่าหรือต่อแยะต้นไม้ เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองเท่านั้น หรือหากเป็นบนยอดเขาและที่สูง ทรงให้เจ้าหน้าที่คัดเลือกพรรณไม้ที่มีเมล็ดขึ้นไปปลูกไว้บนยอดเขาแล้วปล่อยให้เจริญเติบโตกระจายเมล็ดพันธุ์ตามธรรมชาติ ทำให้ประหยัดพลังงานและงบประมาณในการปลูกป่า

หลักการ “ปลูกป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำ” ทรงให้สร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่บริเวณอ่างเก็บน้ำหรือบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ โดยปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็ว ไม้ผล ไม้พุ่ม และไม้ไผ่ ตามบริเวณอ่างเก็บน้ำ โดยเฉพาะตามสันเขา เพื่อช่วยยึดดินและรักษาความชุ่มชื้น และเพื่อราษฎรจะได้มีไม้ประเภทต่าง ๆ ไว้เก็บผลและใช้สอย

หลักการ “สร้างภูเขาป่า” เป็นการฟื้นฟูป่าไม้โดยใช้ความรู้เบื้องต้นทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นหลักในการดำเนินงาน มีพระราชดำริเกี่ยวกับการสร้างภูเขาป่าใน 2 แนวทาง คือ หากมีน้ำใกล้เคียง ให้สร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำ เพื่อแผ่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวางแล้วผิวน้ำลงไปตามแนวร่องน้ำต่าง ๆ สร้างความชุ่มชื้นไว้ตลอดเวลา เป็นการช่วยฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมให้สมบูรณ์และกลายเป็น “ภูเขาป่า” และหากไม่มีแหล่งน้ำ ให้สูบน้ำขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แล้วจึงค่อย ๆ ปลอมน้ำให้ไหลซึมลงมาหล่อเลี้ยงกล้าไม้อ่อนที่ปลูกทดแทนไว้บนภูเขาได้ตลอดเวลา

หลักการ “สร้างป่าเปียก” ทรงคิดค้นการสร้างป่าเปียกเพื่อป้องกันไฟไหม้ป่าระยะยาว ด้วยหลักการที่ง่ายแต่ได้ผลดี คือ รักษาความชุ่มชื้นไว้ในผืนดินและผิวน้ำให้ได้มากที่สุด ใช้แนวคลองส่งน้ำและแนวพืชชนิดต่าง ๆ ปลูกตามแนวคลองนั้น โดยอาศัยน้ำชลประทานและน้ำฝน หรือสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นปิดกั้นร่องน้ำหรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะ ๆ ให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายเข้าไปทั้งสองข้างของฝายกลายเป็นป่าเปียก หรือการสูบน้ำขึ้นไปในระดับที่สูงสุดแล้วปล่อยน้ำลงมาที่ละน้อยให้ไหลซึมลงดินเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงและกลายเป็นป่าเปียก ตลอดจนการปลูกต้นกล้วยซึ่งจุ่มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชอื่นในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นแนวกันไฟประมาณ 2 เมตร เพื่อลดความรุนแรงและการลุกลามของไฟ ซึ่งให้เลือกวิธีดำเนินการให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละพื้นที่

หลักการ “สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น (check dam)” ทรงมีแนวพระราชดำริในการดูแล รักษา และฟื้นฟูการพัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทานแบบง่าย ประหยัด ใช้ทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ชาวบ้านสามารถทำเองได้ โดยใช้วัสดุธรรมชาติซึ่งหาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น กิ่งไม้ ใบไม้ ไม้ไผ่ เสาไม้ ทราบ และกรวด หรือสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นต้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศเป็นสำคัญ

- สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น (check dam)

ที่มา : <https://www.porpeang.org/content/5484/โครงการฝายชะลอความชุ่มชื้น-check-dam>

ตอนที่ 3 :

พระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรี กับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้

1. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (พ.ศ. 2407-2462)

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระปรีชาสามารถยิ่ง ทรงมีพระวิริยะปัญญามาก และเพียบพร้อมด้วยขัตติยะมานะ
อุตสาหะอันแรงกล้า ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป
ใน พ.ศ. 2440 สนพระราชหฤทัยและโปรดด้านการเกษตร โปรดฯ ให้เลี้ยงไก่พันธุ์ รัญพิช ไม้ดอก ไม้ประดับในบริเวณที่ประทับ

(อุทุมพร วีระไวทยะ, 2515 น. 19) ในตอนปลายของรัชกาลที่ 5
ทรงสร้างวังพญาไทซึ่งมีพื้นที่ว่างสำหรับการเพาะปลูก
แบบตะวันตก รวมทั้งเลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ของฝรั่ง โปรดฯ ให้
สร้างพระตำหนักหลังย่อม ๆ สำหรับเสด็จฯ ไปประทับแรม
และเสด็จประพาสไปประทับอยู่เนื่อง ๆ ถ้าเป็นฤดูกาลทำนา
เสด็จฯ ไปยามเช้าทรงดำนากับพระราชวงศ์ฝ่ายใน ถึงกลางวัน
ทรงพักสงน้ำแล้วเสวยพระกระยาหารที่โรงนา (กรมศิลปากร,
2507 น. 16-17) เพราะทรงทำนาที่ทุ่งนาพญาไทซึ่งจัดเป็น
นาหลวง มีเรื่องปรากฏในพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5
ที่พระราชทานพระราชสาวย่าเจ้าดารารัศมี ความตอนหนึ่งว่า
*“กำลังคิดทำนาที่ปลายถนนช้างอิ๋ในทุ่ง ได้ลงมือซื้อควาย
เสร็จแล้ว”* และในฉบับลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 128 มีความว่า
*“บางกอกเวลานี้ฝนชุกเกือบจะไม่เว้นวัน เรื่องสนุก
ของชาววังนั่นคือ กำลังคลั่งทำนา ตั้งแต่แม่เล็ก²⁶ เป็นต้น*

*ลงดำเอง เลี้ยงดูกันเป็นหลายวัน ข้อที่เกลียดโคลนเลนนั้นหายหมด ทำได้คล่องแคล่ว ที่โรงนาเป็นที่สบาย องค์อจรรและนางชุ่ม
ผลัดกันไปอยู่ที่นี่ พื้นสบายดีขึ้นทั้งสองคน องค์อจรรถึงเดินได้ไกล ๆ เจ้านายที่เจ็บไข้ออดแออดต่างคนต่างสบายขึ้น เห็นจะเป็น
ด้วยได้เดินได้ยืนมากนั่นเอง”*

• ภาพที่ 40 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
กำลังทรงดำนาข้าว ที่ทุ่งนาพญาไท ณ วังพญาไท
ที่มา : กองเผยแพร่พระราชกรณียกิจ
กรมราชเลขาธุการในพระองค์

²⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเรียกสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ว่า “แม่เล็ก”

ทรงให้ความสำคัญต่อพระราชพิธีพืชมงคล และจรดพระนังคัล ในรัตนโกสินทรศก 116 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นผู้แรกนา ครั้นนั้น จัดพระราชพิธีพืชมงคลที่ท้องสนามหลวง และพระราชพิธีจรดพระนังคัลที่ทุ่งศาลาแดง (กรมศิลปากร, 2507 น. 125-126)

ในระหว่างที่ทำหน้าที่สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชเสาวนีย์ให้ประกาศการรักษาป่าไม้ รัตนโกสินทรศก 116 เมื่อวันที่ 9 กันยายน ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ด้วยทรงพระราชดำริว่า ไม่ชอบสักในพระราชอาณาเขตสยามเป็นบ่อเกิดแห่งสมบัติและความเจริญส่วนหนึ่ง ควรจะจัดการป้องกันรักษาป่าไม้ในป่าไว้ให้เจริญงอกงามไพบุลย์โดยแข็งแรง ด้วยเหตุที่ทำให้ไม้ในป่าเสื่อมน้อยถอยลงนั้น ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า การที่กาน ตัด โคนต้นไม้ที่ยังเล็กอ่อนยังไม่ไต่ขนาดกำหนดควรตัด ซึ่งได้ทำกันชุกชุมในแขวงเมืองตาก กำแพงเพชร และพิษณุ เป็นต้น ควรจะห้ามเสียให้เด็ดขาด อย่าให้ผู้ใดตัด กาน ฟัน โคนไม้เช่นนั้นอีกต่อไป

โดยสาระสำคัญในพระราชบัญญัติไว้เป็นข้อบังคับสำหรับการรักษาป่าไม้ดังนี้ ห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งกานหรือตัดโคนต้นไม้สักที่ยังเล็กอ่อน วัดสูงแต่พื้นดินขึ้นไป 1 ศอก โดยยังไม่ไต่ 5 คำนั้นเป็นอันขาด ไม่สักที่ได้กานไว้แล้ว นำไปปลูกสร้างบ้านเรือนหรือการกุศล กล่าวคือ การสร้างโบสถ์วิหารในอารามไม่ต้องเสียภาษีค่าต้นไม้ (กรมศิลปากร, 2507, น. 172-173) และเมื่อทรงทราบ ว่า คนทั้งหลาย ซึ่งมีได้รับอนุญาตโดยชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย ยังลักลอบตัดฟันไม้สักทุก ๆ ขนาด ในป่าตามอำเภอใจอยู่เนือง ๆ ทำให้ป่าไม้สักเป็นอันตรายย่อยยับในภายหน้า จำเป็นจะต้องจัดการป้องกัน และยอมให้ทำแต่โดยสมควร และอยู่ในความตรวจตราของกรมป่าไม้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติรักษาต้นไม้สัก ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) สาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ “ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งตัดหรือกานต้นไม้สักในป่าแห่งหนึ่งแห่งใด โดยมีได้รับสัญญาอนุญาตและธัตินៃของรัฐบาล หรือมิได้รับใบอนุญาตของเจ้าพนักงานป่าไม้ผู้ได้รับอำนาจจากรัฐบาล ให้ออกใบอนุญาตเช่นนั้นได้ ผู้ใดผู้หนึ่งขึ้นตัดหรือกานต้นไม้สักโดยมิได้รับอนุญาต จะต้องระวางโทษเป็นเงินไม่เกินต้นละ 20 บาท หรือให้ริบไม้ที่กานหรือตัดไว้เป็นของหลวง” (กรมศิลปากร, 2507 น. 231-230)

• พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พ.ศ. 2447 สมัยรัชกาลที่ 5
ที่มา : <https://www.bangkokbiznews.com/news/royal/1179574>

2. สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2447-2527)

- พระตำหนัก “สวนไคลกังวาล” ที่อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
ที่มา : <https://kingprajadhipokstudy.blogspot.com/2013/05/blog-post.html>

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดซื้อที่ดินปลูกสร้างพระตำหนัก “สวนไคลกังวาล” ที่อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และจัดสวนพฤกษศาสตร์ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อพระราชทานให้สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี (สำนักราชเลขาธิการ, 2528, น. 21) ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติแล้ว พระองค์และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี พร้อมพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ ได้ประทับอยู่ในชนบทใกล้กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ทรงวางพระองค์เยี่ยงคหบดีชนบท ทรงจัดสวน เลี้ยงนก เลี้ยงปลา หลังจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคต (พ.ศ. 2484) สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี จึงเสด็จกลับ

สู่ประเทศไทย และทรงประทับที่ตำหนักของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ณ วังสระปทุม ก่อนที่จะทรงเลือกที่ดินบริเวณตำบลบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ทรงซื้อที่ดินรวม 687 ไร่ แล้วพระราชทานชื่อว่า “สวนบ้านแก้ว” โดยมีพระราชประสงค์ในการปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกไม้ผลนานาชนิด ทั้งที่เป็นพืชไม้ผลในท้องถิ่นและจากที่อื่น ตลอดจนมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อที่จะให้เป็นไร่ตัวอย่างมากกว่าเป็นการค้า โดยทำการทดลองว่าหากปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดใดได้ผลดี ก็จะทรงนำเอาความรู้นั้นออกเผยแพร่แก่ประชาชน โดยมีนักวิชาการเกษตรจากสถานีทดลองเกษตร จังหวัดจันทบุรี ที่เป็นข้าราชการบริพารเข้ามาช่วยเหลือแนะนำทางด้านวิชาการ (ระพี สาคริก, 2528 น. 7) ชาวบ้านที่มารับจ้างทำงานใน “สวนบ้านแก้ว” ส่วนมากมีส่วนเป็นของตนเอง การนำความรู้ที่ได้จากสวนบ้านแก้วไปปฏิบัติที่สวนของตนเองจึงเป็นไปอย่างได้ผลดี และมีใจรักที่จะทะนุบำรุงสวนของตนเองให้มีสภาพที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย เพราะประชาชนเห็นตัวอย่างความสำเร็จอันประเสริฐจากสวนบ้านแก้วที่พระบรมราชินีทรงใช้พระวิริยอุตสาหะในการทำไร่ด้วยพระองค์เองอยู่เสมอ ๆ เช่น ทรงเกี่ยวข้าว สืบข้าว ปลูกถั่วลิสง เก็บเมล็ดถั่วลิสง ตลอดจนดูแลเลี้ยงสัตว์พันธุ์ต่าง ๆ บางครั้งถึงกับทรงขับแทรกเตอร์และตัดหญ้าด้วยพระองค์เอง ทั้งยังทรงปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เป็นจำนวนมาก จนปรากฏว่าที่สวนบ้านแก้ว มีไม้ดอกหลากหลายชนิดออกดอกสลับกันไปดงามยิ่ง (สำนักราชเลขาธิการ, 2528 น. 29)

ระหว่างประทับอยู่ ณ สวนบ้านแก้ว สมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 ทรงเป็นนักพัฒนางานหัตถกรรมการทอเสื้อ จันทบูร ทรงศึกษาเรียนรู้เทคนิคใหม่ กรรมวิธีในการย้อมกก ให้มีมากขึ้น ใช้กรรมวิธีการฟอกกกก่อนแล้วจึงย้อม รวมทั้ง ทรงออกแบบอย่างทันสมัย ทำให้เสื้อจันทบูรเป็นหัตถกรรม รู้จักกันแพร่หลายในนามผลิตภัณฑ์ “เสื้อสมเด็จพระ” ทรงเผยแพร่ ความรู้สู่ชุมชนทำให้รูปแบบผลิตภัณฑ์หลากหลายตรงกับ ความต้องการใช้งาน เช่น กระเป๋าเอกสาร กระเป๋าถือสตรี ถาด ที่รองถ้วยแก้ว ที่รองจาน ก่องใส่กระดาษเช็ดมือ ฯลฯ โดยทรงเป็นผู้ออกแบบและตรวจสอบคุณภาพผลิตภัณฑ์ด้วย พระองค์เอง และโปรดเกล้าฯ ให้ติดเครื่องหมายการค้า เป็นรูปคนหาบกระจาด ใช้ชื่อว่า “อุตสาหกรรมชาวบ้าน” (สำนักพระราชพิธีการ, 2528, น. 30) แม้เมื่อเสด็จพระราชดำเนิน กลับมาประทับที่พระตำหนักวังศุโขทัยเป็นการถาวร แต่ยัง โปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินกิจการทอเสื้อและผลิตสินค้าจากเสื้อ โดยใช้พระตำหนักน้ำในวังศุโขทัยเป็นสถานที่ทอเสื้อและผลิตสินค้าจากเสื้อและทรงควบคุมคุณภาพด้วยพระองค์เอง (สำนักพระราชพิธีการ, 2528, น. 32-34)

• **ภาพที่ 41** สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงขับแทรกเตอร์ ณ สวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ที่มา : กองเผยแพร่พระราชกรณียกิจ กรมราชเลขาธุการในพระองค์

• **ภาพที่ 42** สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงทอเสื้อจันทบูร ณ สวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. (2528 น. 21) และกองเผยแพร่พระราชกรณียกิจ กรมราชเลขาธุการในพระองค์

3. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (พ.ศ. 2475-2568)

“พระมารดาแห่งการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ” _____

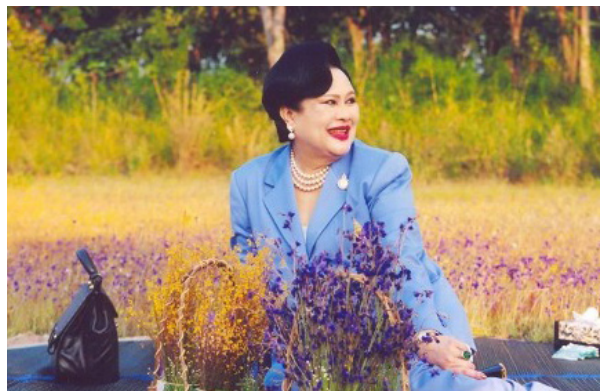
“...พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า ป่าที่ถวายความจงรักภักดีต่อน้ำ

พระเจ้าอยู่หัวสร้างอ่างเก็บน้ำ ฉันจะสร้างป่า...”

พระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ณ บ้านถ้ำเสือ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

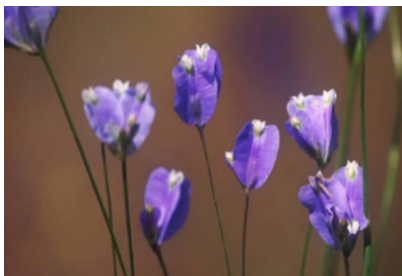
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงดำรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมราชินีแห่งราชอาณาจักรไทย เมื่อ พ.ศ. 2493 พระองค์ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ไปทั่วถิ่นแผ่นดิน จึงทรงตระหนักว่า แม้ประเทศไทยจะเป็นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงด้วยตั้งอยู่ในเขตร้อน แต่ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าและพืชพรรณไม้ได้ลดลงอย่างต่อเนื่องจากภัยคุกคามต่าง ๆ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ฯลฯ จึงทรงมีความสนพระราชหฤทัยในความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง ทรงมีสายพระเนตรอันยาวไกลและทรงเข้าพระทัยอย่างลึกซึ้งถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติและการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งที่เกี่ยวคู่กัน การเปลี่ยนแปลงในของส่วนใดส่วนหนึ่งส่งผลกระทบต่อสมดุลแห่งธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพของพืชพรรณไม้ที่ไม่อาจแยกจากกันกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ เพราะความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ คือปัจจัยหลักของการอยู่ดีกินดีของประชากรในทุกพื้นที่ทั่วไทย จึงมีพระราชปณิธานอันแน่วแน่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีพระราชดำริในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา และคุ้มครองความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ พืชพรรณ สัตว์ป่า และสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ เพื่อความเจริญและผาสุกของปวงชนเหล่าพสกนิกรอย่างยาวนานเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนทั้งในและต่างประเทศ ทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญา “พระมารดาแห่งการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ” เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในปีสากลแห่งความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 2010 (International Year of Biodiversity)

- **ภาพที่ 43** สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรและทรงศึกษาพันธุ์ดอกไม้ป่าเป็นการส่วนพระองค์ ณ บริเวณทุ่งดอกไม้ป่า หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติผาแต้ม หน่วยที่ 1 (สร้อยสวรรค์) เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2548 ที่มา : วีระชัย ณ นคร

พระราชกุศโลบายในการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระราชกุศโลบายแตกต่างกันไปในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ต่าง ๆ เช่น พระราชทานนามให้พรรณไม้ขนาดเล็กที่มีความสวยงามในทุ่งดอกไม้เมื่อเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรทุ่งดอกไม้ป่าในพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคอีสาน และมีพระราชดำริว่าควรแก่การอนุรักษ์เป็นพิเศษ พระราชทานนามให้พรรณไม้เหล่านี้ เช่น สรัสจันทร ดุสิตา มณีเทวา ทิวเกสร สร้อยสุวรรณ และพระราชทานนามแก่ดอกไม้หายากบางชนิด เช่น กล้วยไม้นิมมานรดี

สรัสจันทร

มณีเทวา

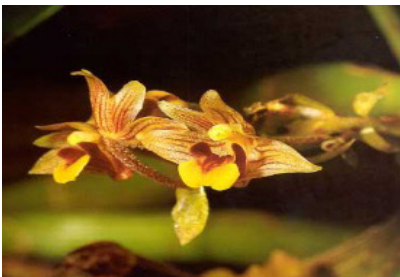
สร้อยสุวรรณ

ดุสิตา

ทิวเกสร

นิมมานรดี

- **ภาพที่ 44** ภาพพรรณไม้พระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ

การพระราชทานนามดอกไม้ เป็นการจุดประกายความสนใจให้เกิดขึ้นในกลุ่มประชาชนและนักวิชาการ ทำให้เกิดกระแสตื่นตัวในหมู่ักอนุรักษ์ ทำให้ดอกไม้ป่าน้อยใหญ่ได้รับการดูแล มีการขยายพันธุ์และมีการจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ ยังมีพรรณไม้หลายชนิดที่โปรดเป็นพิเศษ บางชนิดทรงพระราชนิพนธ์เป็นคำกลอนที่มีความไพเราะสละสลวย พรรณไม้โปรดนั้นมักที่สวยงาม หายาก ดอกหอม หรือนิดที่เคยมีผู้นำมาถวาย เช่น กุหลาบไกลกังวล สายหยุด นางแย้ม บัวม่วงกษัตริย์ (สุทธาสินีบล) บัวหลวงพระราชินี พลองใหญ่ จันทน์กะพ้อ เอื้องแซะ รองเท้านารีอินทนนท์ ดารารัตน์ ใบสีกอง ฯลฯ

ยามว่างเว้นจากการทรงงาน โปรดการพักผ่อนพระราชอิริยาบถด้วยการชื่นชมธรรมชาติ ป่าเขา ลำเนาไพร และทอดพระเนตรความหลากหลายของพรรณไม้ป่าต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น สำหรับพืชพื้นบ้านที่มีศักยภาพเป็นพืชเศรษฐกิจหลายชนิด ทรงมีความสนพระราชหฤทัย โดยซักถามนักพฤกษศาสตร์ที่ประจำอยู่ในขบวนเสด็จถึงชนิด ลักษณะเด่น และความสำคัญของพืชเหล่านั้น เพื่อที่จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์แก่โครงการพระราชดำริต่าง ๆ เช่น โครงการศิลปาชีพ ซึ่งเป็นโครงการที่ทรงส่งเสริมให้ชาวบ้านได้นำพืชต่าง ๆ ไปใช้ประโยชน์เป็นอาชีพเสริมรายได้ เช่น ย่านลิเภา ดาหลา บอนสี สัก โมกมัน หม่อน ฝ้าย กล้วยง กระเจ็ด ปาหนัน ฝั้ว หวาย กล้วย กาแฟ มะคาเดเมีย อโวคาโด ฯลฯ

ด้วยทรงมีความสนพระราชหฤทัยและทรงให้ความสำคัญกับดอกไม้และพรรณไม้นานาชนิด เมื่อหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ มีการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชให้มีลักษณะเด่น สวยงาม เป็นที่ประจักษ์ หรือนักพฤกษศาสตร์ได้ค้นพบพรรณไม้ชนิดใหม่ที่มีความโดดเด่น หน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงขอพระราชทานพระราชนุญาตอัญเชิญพระนามาภิไธยมาตั้งเป็นชื่อของพรรณไม้ เพื่อเกิดพระเกียรติและเผยแพร่พระมหากรุณาธิคุณให้เป็นที่ประจักษ์อย่างกว้างขวาง เช่น

คัทลียาควีนสิริกิติ์

ดอนญ่าควีนสิริกิติ์

กุหลาบควีนสิริกิติ์

- คัทลียาควีนสิริกิติ์ ที่มา : <https://hub.mnre.go.th/th/knowledge/detail/65414>
- ดอนญ่าควีนสิริกิติ์ ที่มา : https://www.royalparkrajapruek.org/News/news_detail?newsid=1191
- กุหลาบควีนสิริกิติ์ ที่มา : <https://hub.mnre.go.th/th/knowledge/detail/65418>

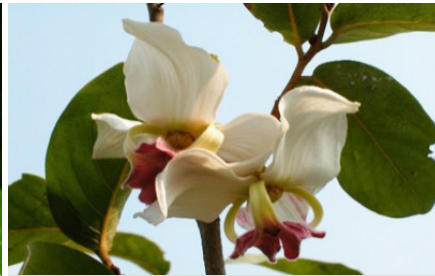
คัทลียาควีนสิริกิติ์ *Cattleya* 'Queen Sirikit' วงศ์ Orchidaceae บริษัตกัลยไม้เก่าแก่ของอังกฤษผสมขึ้น และส่งเข้าประกวด ได้รับรางวัลระดับสูงจากราชสมาคมไม้ประดับแห่งอังกฤษ (Royal Horticultural Society, England) ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานเป็นดอกไม้ประจำวันสตรีไทย (1 สิงหาคม)

ดอนญ่าควีนสิริกิติ์ *Mussaenda* 'Queen Sirikit' วงศ์ Rubiaceae มหาวิทยาลัยแห่งฟิลิปปินส์ผสมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2506 ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยือนฟิลิปปินส์ มหาวิทยาลัยฯ จึงขอพระราชทานพระราชนุญาตตั้งชื่อตามพระนามเพื่อเกิดพระเกียรติ

กุหลาบควีนสิริกิติ์ *Rosa* 'Queen Sirikit' วงศ์ Rosaceae อองเดร อองดริก (André Hendrick) ชาวเบลเยียม ผู้อำนวยการเรือนกุหลาบกร็องด์ส์ โรเซอเรส์ ดู วาล เดอ ลัวร์ (Grandes Roseraies du Val de Loire) ประเทศฝรั่งเศส ขอพระราชทานพระราชนุญาตตั้งชื่อตามพระนามของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และนำออกเผยแพร่ใน พ.ศ. 2511

โมกราซีนี

มหาพรหมราชินี

- โมกราซีนี ที่มา : <https://hub.mnre.go.th/th/knowledge/detail/65417>
- มหาพรหมราชินี ที่มา :

โมกราซีนี *Wrightia sirikitiae* D.J. Middleton & Santisuk วงศ์ Apocynaceae ศาสตราจารย์ ดร.รัชชัย สันติสุข ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านสำรวจและจำแนกพรรณไม้ กรมป่าไม้ ซึ่งสำรวจพบพรรณไม้สกุลโมกมันชนิดใหม่ของโลก มีดอกสวยงาม เป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวพบเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งเป็นพรรณไม้หายากและใกล้จะสูญพันธุ์ชนิดหนึ่งของโลก พระราชทานนามเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2544

มหาพรหมราชินี *Mitrephora sirikitiae* Weeras, Chalermglin & R.M.K. Saunders วงศ์ Annonaceae ค้นพบเป็นครั้งแรกโดย ดร.ปิยะ เฉลิมกลิ่น โดยพบเฉพาะบนเขาหินปูนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อ พ.ศ. 2542 ต่อมาได้ขอพระราชทานพระนามสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มาตั้งเป็นคำระบุชนิดและชื่อไทย เนื่องในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา 72 พรรษา ใน พ.ศ. 2547

บัวศรีกิตติยา

บัวศรีกิตติยา *Nymphaea 'Srikittiya'* วงศ์ Nymphaeaceae ดร.เสริมลาภ วสุวัต ผู้เชี่ยวชาญบัว สังเกตพบในเมื่อ พ.ศ. 2550 ที่คลองน้ำในบ้านปางอุบล และได้มีการปรับปรุงบัวพันธุ์นี้จนมีสีและรูปลักษณ์สม่ำเสมอที่ไม่ผันแปร จึงขอพระราชทานนาม 'ศรีกิตติยา' ตามพระมงคลนามสิริกิติ์ และถวายต้นพันธุ์บัวศรีกิตติยา ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2552 เนื่องในโอกาสสมหมงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 77 พรรษา

- บัวศรีกิตติยา ที่มา : <https://www.facebook.com/-บัวศรีกิตติยา-พรรณไม้ในพระนามาภิไธย-สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงบัวศรีกิตติยา-15412217495523831/>

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ

ตลอดระยะเวลาในการดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมราชินีนาถแห่งพระราชอาณาจักรไทย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์พันธุ์ป่าไม้และพรรณไม้ ตลอดมา โดยมีตัวอย่างโครงการพระราชดำริในหลายด้าน เช่น ด้านการคุ้มครองระบบนิเวศป่าไม้ชนิดต่าง ๆ ด้านการคุ้มครองพันธุ์กล้วยไม้ โครงการฟาร์มตัวอย่าง และสวนพฤกษศาสตร์

ด้านการคุ้มครองระบบนิเวศป่าไม้ชนิดต่าง ๆ

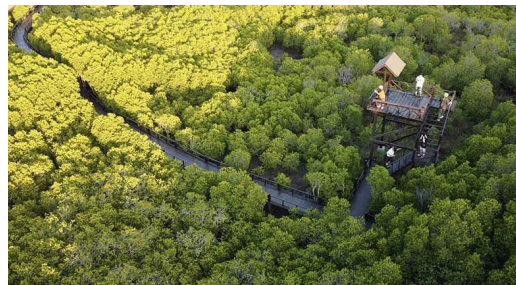
“...เมื่อป่าหมดไปคนเราก็อยู่ไม่ได้ คนกับป่าจึงต้องอยู่ด้วยกัน

คือคนคอยดูแลป่าและป่าก็จะอำนวยความสะดวกแก่คน เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน...”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2543

การที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงให้ความสำคัญกับระบบนิเวศและทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นผลให้มีโครงการเกี่ยวกับป่าไม้มากมาย เช่น

- โครงการพัฒนาป่าไม้ปากน้ำปราณบุรี อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (วนอุทยานปราณบุรี) เป็นความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับพรรณไม้ป่าชายเลน เมื่อ พ.ศ. 2517 จึงมีพระราชเสาวนีย์ สนับสนุนให้มีการปลูกพรรณไม้ต่าง ๆ บริเวณชายทะเลปากน้ำปราณบุรี เพื่อให้ผืนป่าได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้เป็นป่าชายเลนอันอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางระบบนิเวศที่มีทั้งสัตว์และพืชต่าง ๆ ทำให้เป็นแหล่งอาหารสำคัญของชาวบ้านในพื้นที่ โดยมีสังคมพืชหลากหลาย ภูมินิเวศ ได้แก่ (ปิ่น บุตรี, 2566) สังคมพืชสันดอนงอกใหม่ ซึ่งจะพบพืชจำพวก ลำพู ลำแพน ซึ่งมีรากหยั่งลึกลงไปในพื้นทราย หากเป็นสันดอนเลนงอกใหม่ริมทะเล จะพบโกงกางใบใหญ่ที่มีรากค้ำยันยึดต้นในพื้นที่ได้ ส่วนสังคมพืชป่าชายเลนต่ำอันเป็นพื้นที่แอ่งที่ลุ่ม ดักตะกอนหรือลานโคลน น้ำทะเลท่วมถึง พืชที่พบจะเป็นโกงกางใบเล็ก มีหอยชนิดต่าง ๆ รวมทั้ง ปูแสม ปูดำ และยังพบกุ้งอยู่เป็นจำนวนมาก สำหรับสังคมพืชป่าชายเลนในเขตพื้นที่สูงหรือป่าชายเลนติดป่าบก พืชที่พบ เช่น โปรง ฝาด ตะบูน ตะบัน และสัตว์ เช่น ปูแสม แม่หอบ สุดท้ายคือ สังคมพืชป่าตะกาด เป็นพื้นที่ป่าชายเลนมีลักษณะต้นเขินจนกลายเป็นที่ดอน น้ำทะเลท่วมถึงน้อย มีคราบเกลือ ทำให้พื้นดินเค็ม พบพืชจำพวกชะคราม ดองดึง ผักเบี้ยทะเล และเสมา

- โครงการพัฒนาป่าไม้ปากน้ำปราณบุรี อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (วนอุทยานปราณบุรี)
ที่มา : https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_6989745

- **โครงการบำรุงน้ำ** (วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2525) เป็นโครงการริเริ่มการปลูกสร้างป่าตามแนวพระราชดำรินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 5 โครงการย่อย (อำเภอส่องดาว 2 โครงการ อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอเจริญศิลป์ และอำเภอบ้านม่วง อำเภอละ 1 โครงการ) เพื่อเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นปลูกไม้ 3 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้ผล และไม้เศรษฐกิจ

- **โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่** (มี 5 โครงการย่อย เริ่มที่กำแพงเพชร พ.ศ. 2530) เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินมุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า สามารถอยู่ร่วมกันกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืนและเกื้อกูลกัน

- โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ที่มา : <https://km.rdpb.go.th/Project/View/8609>

- **โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** (พ.ศ. 2536) ครอบคลุมจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ ให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและรักษาสภาพแวดล้อม ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

- **โครงการอนุรักษ์สภาพป่าไม้** มี 5 โครงการ คือ อำเภออมก๋อย (พ.ศ. 2534) อำเภอสะเมิง (พ.ศ. 2535) อำเภอเชียงดาวและอำเภอไชยปราการ พื้นที่ 1 และพื้นที่ 2 (พ.ศ. 2536-2537) และโครงการพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำรินสวนป่าสิริภักดิ์ ตำบลกองแขก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นโครงการที่น้อมนำนโยบายตามแนวพระราชดำรินโครงการบำรุงน้ำ เข้ามาปฏิบัติในพื้นที่ โดยให้ “คนอยู่คู่กับป่า” ส่งเสริมแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าด้วยตนเอง

- **โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าสะเมิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริน** เป็นโครงการฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมให้สมบูรณ์ไม่ให้เกิดการทำลายได้

- **โครงการป่าสักนมินทรราชินี** เป็นป่าสิทธรมชาติที่หลงสำรวจขึ้นกระจายอยู่เป็นบริเวณกว้างกว่า 60,000 ไร่ ตามบริเวณพรมแดนไทย-เมียนมาร์ เลียบไปตามริมแม่น้ำสาละวินในฝั่งประเทศไทย มีต้นสักขนาดใหญ่ ขึ้นอยู่หนาแน่น เป็นป่าสักที่มีความสมบูรณ์ สวยงาม และใหญ่ที่สุดของประเทศไทยและของโลกที่ยังหลงเหลืออยู่ จึงโปรดเกล้าฯ รับไว้เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริน เพื่อช่วยในการอนุรักษ์และปกป้องรักษาป่าผืนนี้ไว้ และได้พระราชทานชื่ออันเป็นมงคลว่า “ป่าสักนมินทรราชินี” เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 ทำให้สามารถอนุรักษ์ผืนป่านี้ไว้เป็นสมบัติของลูกหลานไทยและของโลกตราบนานเท่านาน

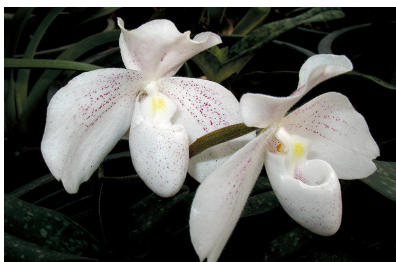
ด้านการคุ้มครองพันธุ์กล้วยไม้

“...กล้วยไม้ไทยมีความงามมากและมีกลิ่นหอมมาก ซึ่งนับวันจะหาได้ยากและใกล้สูญพันธุ์ไปทุกขณะ ขอให้ช่วยกันหาทางรวบรวมและอนุรักษ์ไว้ พร้อมกับการขยายพันธุ์ให้มีปริมาณมากพอที่จะคืนสู่ป่าธรรมชาติได้...”

พระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
ในงานกล้วยไม้เอเชียแปซิฟิก ครั้งที่ 4 ณ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่
วันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2535

รองเท้านารีเหลืองกระบี่

รองเท้านารีขาวสตูล

รองเท้านารีอินทนนท์

- รองเท้านารีเหลืองกระบี่ ที่มา : <https://botany.dnp.go.th/detaildict.html?wordsname=รองเท้านารีเหลืองกระบี่>
- รองเท้านารีขาวสตูล ที่มา : <https://botany.dnp.go.th/detaildict.html?wordsLinkno=4917&words=รองเท้านารีขาวสตูล>
- รองเท้านารีอินทนนท์ ที่มา : <https://botany.dnp.go.th/detaildict.html?wordsname=รองเท้านารีอินทนนท์>

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้านการคุ้มครองพันธุ์กล้วยไม้ มีอยู่หลายโครงการ โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ สนองพระราชดำริ เช่น

- โครงการคืนชีวิตกล้วยไม้ไทยสู่ไพรพฤกษ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พ.ศ. 2535) โดยมหาวิทยาลัยแม่โจ้และกองทัพภาคที่ 3 เพื่อรวบรวมเพาะขยายพันธุ์กล้วยไม้ไทยให้เพิ่มปริมาณมากขึ้น อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยด้านการอนุรักษ์พันธุกรรม ตลอดจนการปรับปรุงพันธุ์กล้วยไม้ไทยก่อนนำกล้วยไม้กลับคืนสู่ธรรมชาติ
- โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยสถานีทดลองข้าวจังหวัดกระบี่ (พ.ศ. 2543) โดยกรมวิชาการเกษตร เป็นการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีที่มีอยู่ในธรรมชาติในจังหวัดกระบี่ไม่ให้สูญพันธุ์ ด้วยวิธีแยกหน่อและเพาะเมล็ด จำนวน 4 ชนิด ได้แก่ รองเท้านารีเหลืองกระบี่ รองเท้านารีเหลืองตรัง-เหลืองพังงา รองเท้านารีขาวสตูล รองเท้านารีคางกบใต้

- โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีอินทนนท์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พ.ศ. 2536) โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในพื้นที่ภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสามารถขยายพันธุ์กล้วยไม้หายากได้เพิ่มมากขึ้น และนำคืนสู่ป่าธรรมชาติ ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยว

- โครงการขยายพันธุ์กล้วยไม้ไทยหายากเพื่อการอนุรักษ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อสำรวจและรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ไทยหายากและใกล้สูญพันธุ์จากแหล่งธรรมชาติในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย โดยเฉพาะและขยายพันธุ์แล้วนำกลับไปปลูกคืนสู่ป่าธรรมชาติที่เหมาะสม

- โครงการขยายพันธุ์กล้วยไม้สกุลลำปาง โดยสถานีสาริตและถ่ายทอดการเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม ตามพระราชดำริ บ้านปากแซม อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

โครงการฟาร์มตัวอย่าง : ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

โครงการฝึกออาชีพด้านการเกษตร เพื่อให้ชาวบ้านสามารถนำไปปฏิบัติ ได้จริง โดยพระราชประสงค์เมื่อแรกเริ่มนั้นเพื่อช่วยเหลือชาวเขาให้มีอาชีพที่มี รายได้เพิ่มขึ้น จัดตั้งเป็นแห่งแรกที่บ้านขุนแตะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และในเวลาต่อมา ขยายผลโครงการไปในหลายจังหวัดทุกภาคของประเทศ กว่า 56 แห่ง เพื่อช่วยเหลือประชาชนซึ่งตกงานจากเหตุการณ์วิกฤติเศรษฐกิจ เมื่อ พ.ศ. 2540 ด้วย

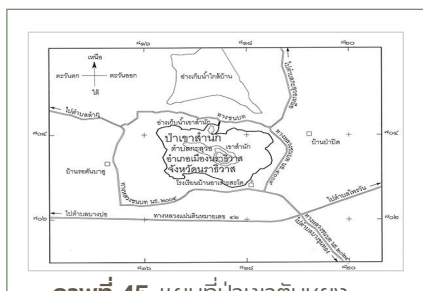
โครงการฟาร์มตัวอย่าง เป็นโครงการในลักษณะให้สมาชิกในชุมชน ดำเนินการเอง โดยมุ่งให้เป็นแหล่งผลิตอาหารและการจ้างงาน ส่งเสริมให้ราษฎร ประกอบอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ที่แน่นอน แม้จะเน้นกิจกรรมทางด้านงานปศุสัตว์ เป็นหลัก แต่มีกิจกรรมการเกษตรอื่น ๆ ด้วย เช่น การเพาะปลูกพืชผักต่าง ๆ ผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ใช้สอย ไม้ผล รวมทั้งการอนุรักษ์ป่าไม้และแหล่งต้นน้ำ ลำธาร การขยายพันธุ์พืช ตลอดจนการฝึกอชีพต่าง ๆ เช่น การทอดผ้า การเพาะเห็ดหลินจือ ฯลฯ ทั้งนี้ ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง

- โครงการฟาร์มตัวอย่าง ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ บ้านดอนม่วงพัฒนา ที่มา : <https://projects.rdpb.go.th/projects/6396966200147968/->

สวนพฤกษศาสตร์ชายแดนภาคใต้ตามพระราชเสาวนีย์ฯ อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

ถือกำเนิดขึ้นตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2542 ที่จะให้จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีสวนพฤกษศาสตร์สำหรับรวบรวมพันธุ์ไม้ประจำถิ่น เพื่อการศึกษา การนิเทศนากการ และการท่องเที่ยวของประชาชน ดังเช่นที่จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2542 พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยแก่ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) และจังหวัดนราธิวาส ทรงเห็นชอบให้จัดสร้างสวนพฤกษศาสตร์ ณ บริเวณ ป่าเขาตันหยงและบริเวณป่าเขาสำนัก อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส พร้อมกับทรงรับสั่งว่าอย่าทำให้ราษฎรที่อยู่ในพื้นที่ ได้รับความเดือดร้อน หากมีความจำเป็นต้องใช้ที่ดินที่ราษฎรครอบครองอยู่ ควรจะจ่ายค่าชดเชยด้วยความเป็นธรรมและเป็นที่น่าพอใจ แก่ทุกฝ่าย รวมทั้งไม่ควรก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างมากเกินไปหรือขัดกับสภาพแวดล้อม

- **ภาพที่ 45** แผนที่ป่าเขาตันหยง และบริเวณป่าเขาสำนัก อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2564)

สวนพฤกษศาสตร์ชายแดนภาคใต้ตามพระราชเสาวนีย์ฯ จังหวัดนราธิวาส ดำเนินงานบริหารจัดการสวนพฤกษศาสตร์ สำรวรวบรวมพรรณไม้ประจำถิ่น ภาคใต้ของประเทศไทยและบริเวณคาบสมุทรมาเลย์ทั้งพรรณไม้บก พรรณไม้ น้ำ พรรณไม้น้ำหอม วงศ์ยาง วงศ์ขิงข่า และวงศ์ปาล์ม เป็นศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กรรม พรรณพืชป่าดิบชื้น โดยเฉพาะพรรณพืชประจำถิ่นของภาคใต้ รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ ตามธรรมชาติและศึกษาด้านพฤกษศาสตร์ เป็นสถานศึกษา วิจัย และพัฒนาการ ฝึกอบรมบุคลากรด้านพฤกษศาสตร์ เพื่อให้บริการความรู้ด้านวิชาการป่าไม้แก่สถาบัน การศึกษาและหน่วยงานราชการ ตลอดจนสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของกระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจทางธรรมชาติ ของชาวไทยและชาวต่างประเทศ พรรณไม้โดดเด่นในสวนฯ เช่น ใบสีทอง โสภผลีอง ขำมะเลียงปึก สร้อยระย้า พญาไร้ใบ โคลงเคลง ดาว นางแดง

สร้อยระย้า

โคลงเคลง

- ที่มา : <https://botany.dnp.go.th/garden/gardenplantdetail.html?id=06111&group=002>

โครงการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ และพรรณไม้มานานาพันธุ์เป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ทรงเป็นแรงบันดาลใจให้หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ จัดทำโครงการ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวาระต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เช่น

• สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร จัดสร้างขึ้นตามมติที่ประชุม คณะรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2534 เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวาย ในโอกาสสมหามงคลสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ ในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2535 บนพื้นที่ 196 ไร่ 3 งาน 65 ตารางวา และมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2539 สวนแห่งนี้ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระราชทานพระราโชบาย ให้รูปแบบการจัดสวนเป็นไปตามหลักระบบนิเวศ

“ป่าเล็กในเมืองใหญ่” ที่สมบูรณ์เช่นเดียวกับผืนป่าในธรรมชาติ ประกอบด้วยความหลากหลายของพืชพรรณไม้นานาชนิด เช่น ไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก ไม้ประดับ ไม้น้ำ ไม้ดอก ไม้ใบ ไม้หอม สมุนไพร ฯลฯ ทำให้เป็นส่วนป่า สวนดอกไม้ เป็นสวนสาธารณะและเป็น แหล่งเรียนรู้ใจกลางกรุงเทพฯ เป็นสถานที่รวบรวมและอนุรักษ์พรรณไม้ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อการศึกษาและสืบทอดการอนุรักษ์ พันธุกรรมพืช มีการปลูกไม้แยกตามวงศ์และสกุลต่าง ๆ เช่น วงศ์กล้วย วงศ์จิก วงศ์บา วงศ์แค วงศ์เข็ม สกุลโมก สกุลรวงผึ้ง รวมถึงพรรณไม้ในพุทธประวัติ เป็น “สวนพฤกษศาสตร์” ที่สมบูรณ์แห่งหนึ่งในประเทศไทย

ที่มา : อุทยานสวนจตุจักร (ม.ป.ป.)

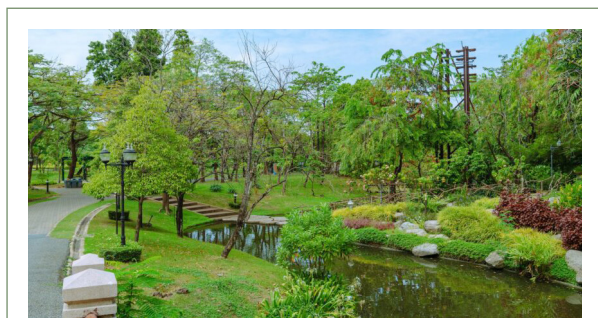

ที่มา : <https://www.thaipost.net/news-update/745031/>

นอกจากนี้ มีสวน “จากภูผาสู่หอนก” ที่รวบรวมพรรณไม้ทรงปลูก โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จากทั่วประเทศ เช่น

● ภาพที่ 46 แผนที่สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
ที่มา : อุทยานสวนจตุจักร, ม.ป.ป.

● ที่มา : <https://greener.bangkok.go.th/park/suan-somdet-phranangchao-sirikit/>

ลิ้นจี่ (*Litchi chinensis* Sonn.) จากต้นที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงปลูกที่วัดม่วยต่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2518

พะยอม [*Anthoshorea roxburghii* (G. Don) P.S. Ashton & J. Heck.] จากต้นที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงปลูกที่สวนพฤกษศาสตร์สฤณทยาน จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501

ไผ่สีสุก (*Bambusa spinosa* Roxb.) จากกอที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงปลูกที่โครงการพัฒนาพื้นที่ราบเชิงเขาป่าท่ากะบาก (1) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2523

ยางนา (*Dipterocarpus alatus* Roxb. ex G. Don) จากต้นที่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปลูกที่โรงพยาบาลมะเร็งบูลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542

เสมีดชุน [*Syzygium antisepticum* (Blume) Merr. & L.M. Perry] จากต้นที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปลูกที่สถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าช้องกล้าน จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2534

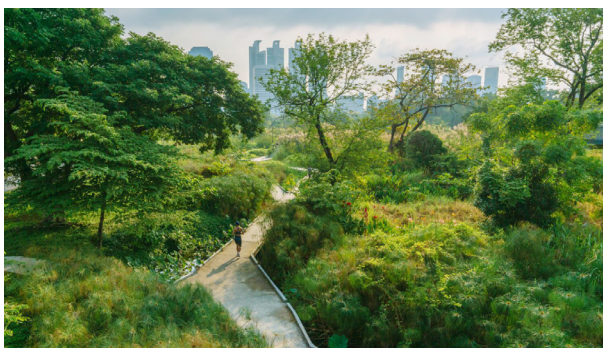
พ.ศ. 2561 พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง “สืบสาน รักษา และต่อยอด” พระราโชบาย “ป่าเล็กในเมืองใหญ่” ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โปรดฯ ให้พัฒนาสวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ เป็นสวนพฤกษศาสตร์สากลตามมาตรฐานขององค์การสวนพฤกษศาสตร์สากล (Botanic Gardens Conservation International: BGCI) ระดับที่ 1 Botanic Garden Accreditation และได้รับการรับรองจาก BGCI เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2567 โดยพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดสวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ สวนพฤกษศาสตร์สากลมาตรฐาน BGCI เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 ทั้งนี้ สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ นับเป็นสวนพฤกษศาสตร์มาตรฐานสากลแห่งแรกในประเทศไทย และเป็นแห่งที่ 3 ของประเทศไทย

- สวนเบญจกิติ เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร

• ที่มา : <https://www.facebook.com/p/สวนเบญจกิติ-100064388066662/>

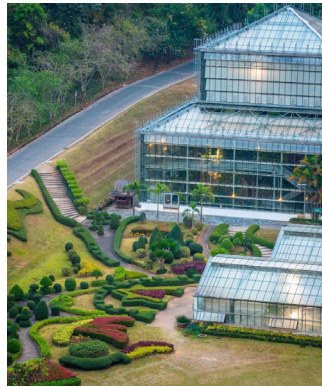
สวนเบญจกิติ เป็นชื่อซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่สวนสาธารณะแห่งนี้ จากแนวพระราชดำริ “ป่ารักษน้ำ” เปิดอย่างเป็นทางการตั้งแต่ พ.ศ. 2535 โดยกรมธนารักษ์จัดสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในโอกาสสมโภชฉลองพระชนมพรรษา 5 รอบ เมื่อ พ.ศ. 2535 แบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ สวนน้ำ ประกอบด้วย บึงน้ำขนาดใหญ่ มีทางเดินและทางจักรยานโดยรอบบึง มีพื้นที่พักผ่อนและออกกำลังกายด้วยสีเขียวจากแมกไม้ขนาดใหญ่ อีกส่วนหนึ่ง คือ สวนป่า เป็นพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เช่น แคนา เสลา กระโดน ในลักษณะของสวนป่าที่โปร่ง มีแสงสว่างส่องถึง แต่มีความร่มรื่น นับเป็นสวนสาธารณะที่เป็นสวนป่าแห่งแรกในกรุงเทพมหานคร

• ที่มา : <https://greener.bangkok.go.th/park/benjakitti-park>

นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่ทำการเกษตรในเขตเมือง (Urban Farm) ผลิตอาหารให้กับคนเมือง มีการจัดสวนแบบวนเกษตร ปลูกพืชพื้นบ้าน พืชในพื้นที่ริมคลอง เป็นพื้นที่การเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศแตกต่างกันไป เป็นแหล่งเรียนรู้มีชีวิต ที่สร้างความผูกพันและสำนึกรักในคุณค่าของป่า น้ำ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วม สำนึกห่วงแหนดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมอย่างยั่งยืน

- สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : องค์การสวนพฤกษศาสตร์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป.)

องค์การสวนพฤกษศาสตร์ (อ.ส.พ.) จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การสวนพฤกษศาสตร์ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นปมหมอกคลเคลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ก่อสร้างในพื้นที่สวนพฤกษศาสตร์แม่สาของกรมป่าไม้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2537 องค์การสวนพฤกษศาสตร์ได้รับพระราชทานพระราชนุญาตจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ให้ใช้ชื่อว่า “สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิจัยและให้ความรู้ทางด้านพฤกษศาสตร์ ทำหน้าที่ในการรวบรวมพรรณไม้ต่าง ๆ มาปลูกและขยายพันธุ์ โดยเฉพาะไม้ประจำถิ่น ไม้หายาก และใกล้สูญพันธุ์ รวมถึงเป็นศูนย์ศึกษาและค้นคว้าวิจัยทางด้านพฤกษศาสตร์ ด้านความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพืช (องค์การสวนพฤกษศาสตร์, ม.ป.ป.)

ภายในสวนมีจุดเด่น เช่น เส้นทางเดินเหนือเรือนยอดไม้ (Canopy Walks) เพื่อชมทัศนียภาพพรรณไม้ในมุมสูง กลุ่มอาคารเรือนกระจกเคลิมพระเกียรติ (Glasshouse Complex) เป็นโรงเรือนรวบรวมพรรณไม้หายากและใกล้สูญพันธุ์ ภายในโรงเรือนได้จัดให้ชมสภาพป่าและพรรณไม้ป่าดิบชื้น กระบองเพชร กล้วยไม้ เฟิร์น บัวของไทยและต่างประเทศ สับปะรดสี พืชกินแมลง และเรียนรู้สรรพคุณพืชสมุนไพร พิพิธภัณฑิธรรมชาติ (Natural Science Museum) จัดแสดงนิทรรศการถาวรและนิทรรศการหมุนเวียนและสาริต ให้ความรู้ทางด้านพืช ธรรมชาติวิทยา ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต อุทยานชิง-บ่า เส้นทางสวนรุกชาติ (Arboretum trail) เส้นทางกระสุนพระอินทร์-พระราม เส้นทาง Banana Avenue และเส้นทางน้ำตกแม่สาบ่อ-สวนหิน-เรือนรวมพันธุ์กล้วยไม้ไทย (Waterfall trail)

สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ได้การรับรองมาตรฐาน BGCI ระดับที่ 2 BGCI Conservation Practitioner Accreditation เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2566

4. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือสมเด็จพระย่า (พ.ศ. 2443-2538) _____

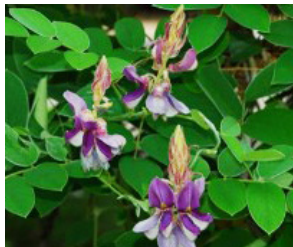

- **ภาพที่ 47** สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในรัชกาลที่ 9 เสด็จประพาสภูกระดึง ระหว่างวันที่ 20 เมษายน-4 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 ที่มา : อุทยานแห่งชาติภูกระดึง

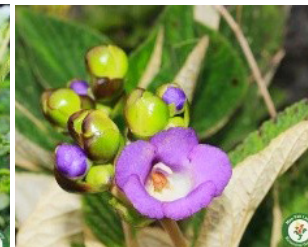
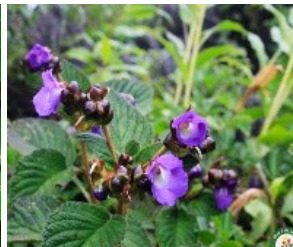
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระราชชนนีของพระมหากษัตริย์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 2 พระองค์ ทรงให้การดูแลอบรมแก่พระโอรส และพระธิดาให้ทรงมีความรักในธรรมชาติ โดยการเรียนรู้และคลุกคลีอยู่กับ ผืนแผ่นดิน ซึ่งนับว่าเป็นพระอัจฉริยภาพที่ทรงมองเห็นประโยชน์ให้แก่ ประเทศไทยในอนาคต เมื่อครั้งทรงประทับอยู่ในทวีปยุโรป โปรดในการ เสด็จพระราชดำเนินไปตามภูเขาสูง ทรงเก็บดอกไม้สวยงามนำมาทำแห้ง และจัดทำเป็นการ์ดส่งมาพระราชทานแก่ผู้ที่ทรงคุ้นเคย เมื่อดำรงตำแหน่ง พระราชชนนีแล้วทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมาย เสด็จฯ ไปยังพื้นที่ ตามธรรมชาติเพื่อทอดพระเนตรพรรณไม้ที่หลากหลาย และมีพระราชดำริ ให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ เช่น บริเวณพื้นที่ดอยตุงในเขตจังหวัดเชียงราย หน่วยงานราชการได้จัดทำสวนสาธารณะในหลายจังหวัดให้ชื่อว่าสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ซึ่งเป็นสวนที่อนุรักษ์พรรณไม้และพื้นที่ธรรมชาติให้คงอยู่ มีพรรณไม้ที่มีชื่อพฤกษศาสตร์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ จำนวน 2 ชนิด คือ ก้นกี่ยมหิดล (*Afgekia mahidoliae* B.L. Burt & Chermisir.) และนครินทรา (*Paraboea sangwaniae* Triboun)

ก้นกี่ยมหิดล

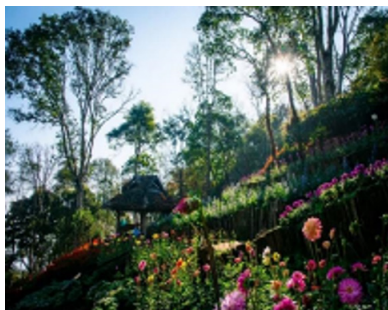

นครินทรา

- **ภาพที่ 48** พรรณไม้เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ก้นกี่ยมหิดลและนครินทรา ที่มา : ปราโมทย์ ไตรบุญ และสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

โครงการพัฒนาดอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
อำเภอแม่สายและอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

ที่มา : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ (2567)

ใน พ.ศ. 2530 ขณะนั้นดอยตุงเป็นพื้นที่ภูเขาหัวโล้น

ดอยตุง

ที่มา : <https://www.maefahluang.org/doitung-development-project/>

โครงการพัฒนาดอยตุงฯ ริเริ่มขึ้นโดยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อครั้งเสด็จไปทรงเยือนอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ใน พ.ศ. 2530 พระองค์ทรงตระหนักเห็นปัญหาในพื้นที่ ขณะนั้นดอยตุงเป็นพื้นที่ภูเขาหัวโล้น ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานเข้าไม่ถึง ประชาชนขาดความรู้ด้านการเกษตร ปลูกฝิ่น และค้าสิ่งเสพติด ชีวิตมีความลำบาก แร้นแค้น พระองค์ทรงตระหนักว่า รากเหง้าของปัญหา คือ ความยากจน และขาดโอกาสในการดำเนินชีวิต จึงเริ่มโครงการพัฒนาดอยตุงฯ ซึ่งดำเนินการโดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ใน พ.ศ. 2531 พื้นที่ดำเนินโครงการมีเนื้อที่ประมาณ 93,515 ไร่ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้นและหลุดพ้นจากวงจรความเจ็บป่วย ความยากจน และความรู้ไม่รู้อยู่ โดยแนวทางการแก้ปัญหาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางและพัฒนาอย่างครบวงจร ทั้งด้านสุขภาพ อาชีพ รายได้ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม แนวทางการพัฒนาแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้ (มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2567)

ระยะที่ 1 ระยะอยู่รอด เป็นการพัฒนาปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยการวางสาธารณูปโภคและสาธารณสุข ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมอาชีพระยะต้นเพื่อไม่ให้อาชีพบ้านบุกรุกป่า ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยอาชีพแรกที่มาพร้อมกับการฟื้นฟูป่า คือ การปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ และมะคาเดเมีย พืชทั้ง 2 ชนิด เป็นพืชที่สร้างรายได้ และแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ได้หลากหลาย ทำให้ชาวบ้านบางรายสามารถประกอบธุรกิจจากพืชทั้งสองชนิดนี้ได้

ระยะที่ 2 ระยะพอเพียง เน้นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยการเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตที่มีในท้องถิ่น และสร้างอาชีพรองรับคนรุ่นใหม่ ได้แก่ การจัดตั้งโรงงานแปรรูป ส่งเสริมงานหัตถกรรม การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ และการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการจ้างงาน

ระยะที่ 3 ระยะยั่งยืน เน้นการพัฒนาให้ชุมชนพ้นจากความยากจน เลิกยุ่งกับการปลูกพืชเสพติด และพัฒนากิจกรรมภาพของชาวบ้านให้มีความสามารถทางด้านธุรกิจ เพื่อสร้างรายได้อย่างยั่งยืนพร้อมกับให้ความสำคัญกับการศึกษาของเด็กและเยาวชน ผ่านการปลูกฝังและเรียนรู้ผ่านกระบวนการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง พร้อมกับให้เรียนรู้ทักษะพื้นฐานอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการเพื่อให้เกิดภูมิคุ้มกันและนำมาพัฒนาชุมชนบ้านเกิดของตนเองในด้านการเกษตร

ระยะที่ 1 ระยะอยู่รอด

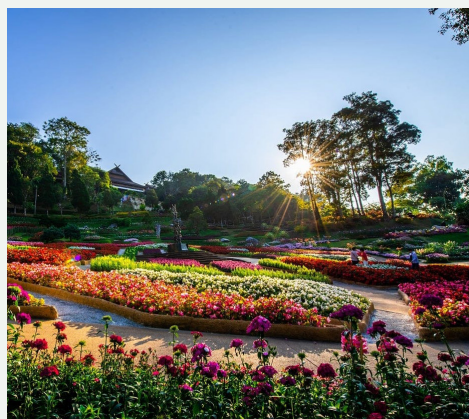
ระยะที่ 2 ระยะพอเพียง

ระยะที่ 3 ระยะยั่งยืน

ที่มา : <https://www.maefahluang.org/doitung-development-project/>

โครงการพัฒนาดอยตุงฯ ได้ฝึกทักษะให้กับชาวบ้านและสร้างเป็นอาชีพ โดยการปลูกและดูแลไม้ดอกไม้ประดับ รวมทั้งคนในพื้นที่บางส่วนได้มีการค้นคว้าวิจัยและเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อเพื่อขยายพันธุ์ไม้ และจำหน่ายให้กับโครงการและบุคคลทั่วไป เกิดการสร้างงานและรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่งที่มักนำเข้ามาที่ดอยตุง คือ กล้วยไม้รองเท้านารีพื้นเมือง ในอดีตมีการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้รองเท้านารีเกือบสูญพันธุ์ พระองค์จึงมีพระราชดำริให้เพาะเลี้ยงรองเท้านารีขึ้น เพื่อปลูกคืนสู่ป่าเดิม ปัจจุบันรองเท้านารียังคงอยู่ มีการพัฒนาและขยายพันธุ์เพื่อการปลูกเลี้ยงและการค้า นอกจากนี้ ภายในโครงการพัฒนาดอยตุงฯ มีสถานที่ท่องเที่ยวและศึกษาเพื่อให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ พระตำหนักดอยตุง สวนแม่ฟ้าหลวง หอแรงบันดาลใจ และสวนรุกขชาติแม่ฟ้าหลวง (ดอยช้างมูบ) (ดอยตุง, 2523)

“สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์” โครงการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ที่มา : มูลนิธิสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ เป็นสวนสาธารณะซึ่งรัฐบาลจัดสร้างโดยมอบหมายให้กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวาระทรงเจริญพระชนมายุ 80 พรรษา เมื่อ พ.ศ. 2523 สร้างในเขตการศึกษาทั่วประเทศ เขตละ 1 สวน โดยเลือกจังหวัดที่มีสถานที่อื่นเหมาะสม มีความพร้อม โดยสร้างตามที่ดินและทุนทรัพย์ ซึ่งได้รับจากรัฐบาลหรือจากการบริจาค แต่ละสวนมีจุดเด่นไม่เหมือนกัน แปรไปตามสภาพลักษณะพื้นที่เดิม แต่ทุกสวนเป็นส่วนสาธารณะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเรียนรู้ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ทั้ง 13 แห่งใช้เวลาสร้างมากกว่าหนึ่งทศวรรษ โดยเรียงลำดับตามเวลาที่สร้างแล้วเสร็จและทำพิธีเปิดดังต่อไปนี้

1) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ศรีสะเกษ (พ.ศ. 2524) พื้นที่เดิมเป็นป่าละเมาะธรรมชาติซึ่งอุดมด้วยพรรณไม้ที่มีถิ่นกำเนิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ประดู่ พะยุง ตะแบก มังคุดป่า ชะพวง และมะลัน โดยเฉพาะต้นลำดวนที่มีขึ้นอยู่มากมายในพื้นที่ประมาณได้มากถึง 50,000 ต้น จึงเป็นต้นไม้ประจำสวน

2) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ 84 (พ.ศ. 2527) เป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช สร้างเนื่องในโอกาสสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เจริญพระชนมายุ 84 พรรษา ใน พ.ศ. 2527 พื้นที่แห่งนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของ “สวนราชฤดี” ในสมัยรัชกาลที่ 5

3) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ พระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2528) เป็นสวนซึ่งสนองความต้องการของชุมชนโดยรอบ เป็นพื้นที่สีเขียวเปิดโล่งเพื่อตากอากาศและออกกำลังกาย มีการปลูกพรรณไม้ขนาดใหญ่ทั่วบริเวณเพื่อให้ร่มเงาโดยใช้แบบภูมิทัศน์แบบง่ายและส่งเสริมความโดดเด่นของโบราณสถานในพื้นที่

4) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ร้อยเอ็ด (พ.ศ. 2529) ภายในสวนมีต้นไม้ใหญ่ให้ความร่มรื่นและต้นไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสวยงาม ตั้งอยู่บริเวณตรงข้ามศาลากลาง พื้นที่เดิมมีต้นทองกวาวขนาดใหญ่เก่าแก่หลายสิบต้นปลูกอยู่ ในช่วงฤดูร้อนทองกวาวเหล่านี้จะออกดอกสีส้มสะพรั่งพร้อม ๆ กันแลดูสวยงาม

5) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ จะเข้เกรา (พ.ศ. 2529) มีพรรณไม้ต่าง ๆ ปลูกตามริมน้ำ โดยเฉพาะปาล์มชนิดต่าง ๆ มีการตัดแต่งไม้ให้มีทรงพุ่มเป็นลวดลายและสีสับหลากหลาย รวมทั้งแปลงไม้ดอกจำนวนมาก ต้นไม้ประจำสวน คือ เพ็ญฟ้า

6) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ พิจิตร (พ.ศ. 2530) เป็นสวนที่สร้างควบคู่กับบึงสีไฟซึ่งเป็นแหล่งพักผ่อนและอยู่อาศัยของสัตว์หลายชนิด ในฤดูหนาวจะมีฝูงนกเป็ดน้ำอพยพมาอาศัยเป็นจำนวนมาก จึงเป็นสถานที่สำหรับชมและศึกษาชนไปด้วย ภายในบึงมีพรรณไม้ น้ำขึ้นทั่วไป มีดอกบัวหลวงจำนวนมากและสวยงาม ริมบึงปลูกไม้ดอกไม้ประดับและไม้ใหญ่ให้ความร่มรื่น

7) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ สกลนคร (พ.ศ. 2530) เป็นสวนสาธารณะที่ติดกับบึงน้ำขนาดใหญ่เรียกว่าหนองหาน มีต้นไม้ใหญ่เดิมขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากจึงทำให้สวนแห่งนี้มีความร่มเย็น ในการสร้างสวนได้มีการจัดปลูกไม้ใหญ่ให้ร่มเงาเพิ่มขึ้น ปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อเพิ่มความงาม มีสวนป่า สวนน้ำ และสวนหินประดับ

• สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ร้อยเอ็ด
ที่มา : <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/2483906>

• สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ จะเข้เกรา
ที่มา : <https://www.tbmccs.go.th/p/travel2/show>

• สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ พิจิตร
ที่มา : <http://hrh.moi.go.th/gallery/detail/386>

• สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ เชียงราย
ที่มา : <https://nmc581744048.wordpress.com/2016/04/17/สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์/>

• สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ชุมพร
ที่มา : <https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/relattraction/content/2508/>

8) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ เชียงราย (พ.ศ. 2531) ล้อมรอบด้วยพื้นน้ำและพื้นดินซึ่งเป็นทุ่งนา หมู่บ้าน ป่าสงวน รวมทั้งพื้นที่ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย มีพื้นที่เป็นทั้งเนินเตี้ยและพื้นที่ราบสวยงาม บนเนินมีต้นสุพรรณิการ์หรือฝ้ายคำเป็นจำนวนมาก เมื่อถึงฤดูออกดอกจะเหลืองสดใสสะพรั่งน่าประทับใจ จุดเด่นคือถนนดอกไม้ยาวหลายร้อยเมตรเป็นแกนเชื่อมระหว่างหนองบัวใหญ่และหนองบัวน้อย มีสวนปาล์ม สวนไผ่ สวนสัสน้ำ และสวนรุกขชาติเป็นส่วนประกอบสำคัญ ภายในสวนมีศูนย์วิจัยและพัฒนาแพทยพื้นบ้านแผนไทยและของชนเผ่า มีสวนรวบรวมพืชสมุนไพรและผักพื้นบ้าน

9) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ กาญจนบุรี (พ.ศ. 2531) เป็นสวนหินและสวนรุกขชาติ เน้นการปลูกต้นไม้ซึ่งทนทานต่อสภาพแห้งแล้ง และเป็นแหล่งรวบรวมพรรณไม้ป่าชนิดต่าง ๆ

10) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ พังงา (พ.ศ. 2532) ส่วนหนึ่งเป็นสวนสาธารณะเดิมของเทศบาลเมืองพังงา ณ บริเวณที่เรียกว่า ถ้ำฤๅษีสวรรค์ เป็นพื้นที่กลางเมือง สามารถมองเห็นเขาช้างหมอบ สัญลักษณ์ของจังหวัด บริเวณสวนมีไม้ใหญ่เดิมซึ่งเป็นไม้ป่าขึ้นร่มรื่นในหุบเขาหินปูน มีการปลูกพรรณไม้ใหม่เพิ่มเติมเพื่อความสวยงาม ภายในสวนมีสระน้ำอันเกิดจากการแตกแยกของผิวดินตามธรรมชาติ มีน้ำเป็นน้ำทะเล ต้นไม้ประจำสวน คือ ตะเคียนทอง

11) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ชุมพร (พ.ศ. 2532) เป็นสวนที่มีธรรมชาติครบครัน มีแม่น้ำหลังสวนไหลผ่านฝั่งขวาของสวน มีทางเดินจากหน้าสวนถึงภูเขาหลังสวน สองข้างทางเดินบนภูเขา มีพืชป่าหลากชนิด เช่น มะไฟป่า เปราะป่า พรหมขาว พืชวงศ์บอนชนิดต่าง ๆ บอนยอดเขา มีพระพุทธรูปจำลอง และมีถ้ำรอยควาย ชายน้ำมีศาลาที่ประทับริมฝั่ง แม่น้ำเป็นแบบใต้ถุนสูง ด้านล่างมีชายหาด มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมให้สมบูรณ์และสอดคล้องกับธรรมชาติ ส่วนด้านหลังของสวนมีส่วนผลไม้ขนาดใหญ่ มีเงาะ ทุเรียน มังคุด และลำไย ที่ถือเป็นผลไม้เศรษฐกิจของจังหวัดชุมพร

- ศูนย์การเรียนรู้อนุรักษ์สวนทุเรียนนนท์ (สวนไม้เมืองนนท์) สนามกีฬา (ฟุตซอล) ในสระน้ำ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ นนทบุรี
ที่มา : <https://travel.trueid.net/detail/PN1dxynMqlbG>

12) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ นนทบุรี (พ.ศ. 2536) จัดปลูกพรรณไม้ยืนต้นเพื่อให้ความร่มรื่น รวมทั้งมีการจัดปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ไม้ล้มลุก และไม้พุ่มสลับสีเพื่อความสวยงาม นอกจากพรรณไม้เพื่อความสวยงามแล้ว ยังได้รวบรวมไม้ผลที่มีชื่อเสียงของนนทบุรีมาจัดปลูกไว้ด้วย เช่น ทุเรียนเมืองนนท์ มะปรางเมืองนนท์ และกระถ่อนเมืองนนท์ เพื่อให้เยาวชนได้รู้จักไม้ผลซึ่งครั้งหนึ่งมีปลูกมากในสวนเมืองนนท์

- สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ปัตตานี
ที่มา : <https://pattani.prd.go.th/th/content/category/detail/id/381/iid/60995>

13) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ปัตตานี (พ.ศ. 2537) พื้นที่เดิมเมื่อแรกสร้างมีลักษณะเปิดโล่งมองเห็นชายหาด ซึ่งเป็นเล่นที่อยู่ใกล้ได้ชัดเจน มีต้นแสม โกงกาง และพืชป่าชายเลนขึ้นประปราย มีสัตว์ทะเลอาศัยอยู่ จากการสร้างให้เป็นสวน ต้นไม้ป่าชายเลนต่าง ๆ เมื่อเจริญงอกงามและเติบโตขยายอาณาเขต จัปดินเลนทำให้แผ่นดินงอกเกิดประโยชน์ด้านนิเวศวิทยาเป็นอย่างยิ่ง สวนแห่งนี้จึงเป็นที่ศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลนและเป็นที่พักผ่อนและอยู่อาศัยของนกและสัตว์ป่าชายเลนนานาชนิด ต้นไม้ประจำสวน คือ สารภีทะเล

ตอนที่ 4 :

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กับความหลากหลายทางชีวภาพ

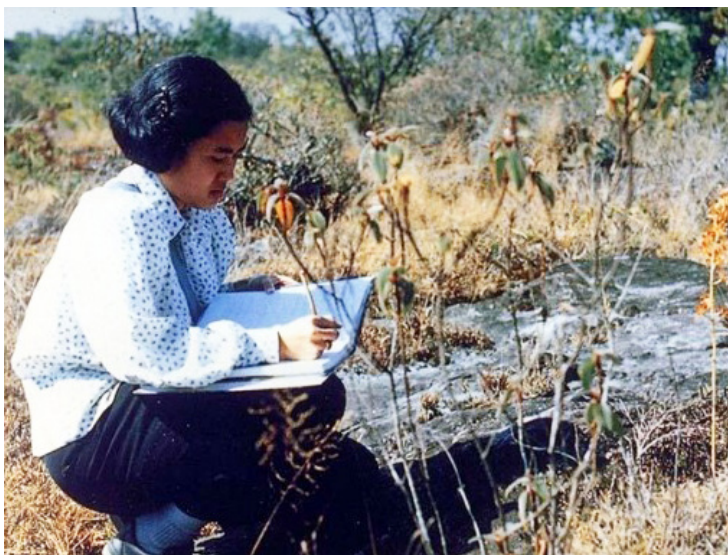

- **ภาพที่ 49** สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า
กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี กับต้นขนุนไฟศาลทักษิณ
ที่มา : วีระชัย ณ นคร

รัก

รักทะเล	อันกว้าง	ใหญ่ไพศาล
รักท้องฟ้า	โอฬาร	สีสดใส
รักท้องทุ่ง	ท้องนา	ดั่งดวงใจ
รักป่าเขา	ลำเนาไพร	แสนสุนทร
รักพฤกษา	รุกขชาติ	ที่ดาดบ่า
รักปึกษา	ร้องกู่	บนสิงขร
รักอุทก	สว่าง	กลางอัมพร
รักทั้งรัต-	ติกร	ในนภดล
รักดาราร	ส่องแสง	สุกสว่าง
รักน้ำค้าง	อย่างมณี	มีโชคผล
รักทั้งหมด	ทั้งสิ้น	ที่ได้ยล
รักนวนาง	รักจน	หมดสิ้นใจ

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สนพระราชหฤทัยศึกษารัชมงคลชาติตั้งแต่ ทรงพระเยาว์ ทรงพระราชนิพนธ์บทกลอน “รัก” เมื่อมีพระชนมายุ เพียง 12 พรรษา ทรงแสดงออกถึงความรักทุกอย่างในธรรมชาติ น้ำ ฟ้า ป่าเขา ท้องทุ่ง พรรณไม้ และสัตว์

• **ภาพที่ 50** สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สนพระราชหฤทัยในการศึกษาพรรณไม้
ที่มา : คู่มือการดำเนินงานฐานทรัพยากรท้องถิ่น พุทธศักราช 2560, น. 7

การได้ทรงงานกับสมเด็จพระบรมชนกนาถอย่างใกล้ชิดมาแต่ครั้งทรงพระเยาว์ ตั้งแต่การอนุรักษ์ยางนาและการปลูกป่าไม้สาริต (พ.ศ. 2504) ในสวนจิตรดา และการโดยเสด็จฯ ไปทรงเปิดอาคารห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชของโครงการส่วนพระองค์ฯ เมื่อ พ.ศ. 2528 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระราชกระแสให้อนุรักษ์ต้นขุ่นหลังพระตำหนักไฟศาลาทักมิลในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งมีอายุกว่า 140 ปี แต่ยังให้ผลผลิตอย่างต่อเนื่อง มีลักษณะของผลทรงเกือบกลม ขนาดเท่ากระโถมน้ำ ผิวเหลืองทอง หินามเล็ก เปลือกบาง ยางน้อย ใล้เล็ก ชังซ้อนห่าง ยวงสีเหลืองรสหวาน

เมื่อการขยายพันธุ์ขุ่นไฟศาลาทักมิลด้วยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อประสบผลสำเร็จ นำไปสู่การขยายพันธุ์ต้นไม้ที่มีลักษณะพิเศษในพระราชวังต่าง ๆ และอนุรักษ์พันธุ์ไม้อีกหลายชนิด เช่น พุดสวน มณฑา ยี่หุบ ที่อยู่ในพระบรมมหาราชวัง และสมอไทยในพระที่นั่งอัมพรสถานมณฑล ต่อมา พ.ศ. 2529 จึงนำไปสู่การอนุรักษ์และขยายพันธุ์หวายชนิดต่าง ๆ เช่น หวายข้อดำ หวายน้ำผึ้ง หวายตะค้าทอง หวายหอม หวายแดง หวายกำพวน หวายงวย หวายขี้เสี้ยน ซึ่งเป็นหวายที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ รวมทั้งปลูกพืชสมุนไพรเป็นแปลงสาริตและรวบรวมข้อมูลสรรพคุณ การใช้ประโยชน์ และศึกษาการขยายพันธุ์ด้วยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสืบทอดพระราชปณิธานในการอนุรักษ์ทรัพยากรของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยทรงมีพระราชกรณียกิจดำเนินโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมากอันเกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้และเป็นประโยชน์ต่อประเทศและประชาชนทุกหมู่เหล่า ที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ เป็นตัวอย่างโครงการที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ซึ่งสร้างคุณูปการแก่สังคมไทยในมิติต่าง ๆ เพียงไม่กี่โครงการเท่านั้น เช่น

1. โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) : ความมั่นคงของประเทศ คือความมั่นคงทางทรัพยากร _____

พ.ศ. 2535 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำรินายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวังและผู้อำนวยการโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ให้อนุรักษ์พืชพรรณของประเทศ ทรงมอบหมายให้โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ฝ่ายวิชาการ เป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งธนาคารพืชพรรณขึ้นในปี 2536

ธนาคารพืชพรรณ สวนจิตรลดา : อพ.สธ. _____

- **ภาพที่ 51** ธนาคารพืชพรรณ โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ (อพ.สธ.)
ที่มา : คู่มือการดำเนินงานฐานทรัพยากรท้องถิ่น
พุทธศักราช 2560, น. 10

ธนาคารพืชพรรณเป็นหน่วยแรกของโครงการ อพ.สธ. จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2536 สำหรับเก็บรักษาพันธุกรรมพืชที่เป็นเมล็ด สารพันธุกรรม (DNA) และเนื้อเยื่อพืช (plant tissue culture) โดยมีการเก็บรักษาพันธุกรรมพืชโดยวิธีเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชกว่า 100 ชนิด เช่น สัท หวาย ขนุน กฤษณา มะม่วง ม่วงเทพรัตน์ สมุนไพรรักษ์ กล้วยไม้ต่าง ๆ และโดยการเก็บในรูปสารพันธุกรรม (DNA) เช่น มะเขี๋ยง กุเรียน มะตูม พืชสมุนไพร กล้วยไม้ต่าง ๆ รวมทั้งเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชที่สามารถเก็บได้ในระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว เช่น ข้าวพันธุ์ต่าง ๆ งา ฝ้าย ถั่ว ผักพื้นบ้านชนิดพันธุ์ต่าง ๆ ตลอดจนการเก็บพันธุกรรมพืชไว้ในไนโตรเจนเหลว (-196 องศาเซลเซียส) ทั้งในรูปของเมล็ดพันธุ์และชิ้นส่วนของพืช ซึ่งเป็นการเก็บรักษาพันธุกรรมในระยะยาว ธนาคารพืชพรรณ อพ.สธ. สวนจิตรลดา เป็นส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรพืชของประเทศอย่างยั่งยืน

นอกจากธนาคารพืชพรรณ อพ.สร. สวนจิตรลดาแล้ว ยังได้จัดตั้งธนาคารเมล็ดพันธุ์พืช อพ.สร.-กอ. บนดอยอินทนนท์ ในห้องโถงภายใต้พระมหาธาตุเจดีย์ภพภูมิสิริ โดยได้แนวคิดการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชจาก Svalbard Global Seed Vault ประเทศนอร์เวย์ เพื่อเก็บรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชในรูปแบบของเมล็ดพันธุ์ของพืช 4 กลุ่ม ได้แก่ พืชอาหาร พืชใช้เนื้อไม้ สำหรับทำโครงสร้างที่อยู่อาศัย พืชเส้นใย และพืชสมุนไพร ถือว่าเป็นแหล่งเก็บพันธุกรรมของพืชปัจจัย 4 ที่ดำเนินงานโดยกองทัพอากาศ เป็นการรักษาฐานความมั่นคงทางทรัพยากรของชาติ เป็นแหล่งศึกษา วิจัยเทคนิคการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์แบบประหยัดพลังงาน โดยใช้ประโยชน์จากอุณหภูมิต่ำและคงที่บนยอดดอยอินทนนท์ ในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชในห้องฉนวนที่มีการกำจัดความชื้นสูง ออกไป (โครงการ อพ.สร., 2558, น. 478) โดยมีหน่วยงานร่วมสนองพระราชดำริ ได้แก่ กองทัพอากาศ (กอ.) สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) กรมวิชาการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (อพ.สธ.) ใช้ “ชมพูกา” (*Bretschneidera sinensis* Hemsl. วงศ์ Akaniaceae) เป็นดอกไม้สัญลักษณ์ของโครงการ ชมพูกาเป็นพืชหายากใกล้สูญพันธุ์ชนิดหนึ่งของโลก พบขึ้นกระจายอยู่ในมณฑลไชนานของจีน และทางตอนเหนือของเวียดนาม แต่มีจำนวนน้อยจึงเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ ในประเทศไทยพบที่ดอยภูคา จังหวัดน่าน ออกดอกช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม มีดอกสีชมพูอมขาว งดงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ตามแนวพระราชดำริ

● **ภาพที่ 52** ดอกชมพูกา ดอกไม้สัญลักษณ์ของโครงการ อพ.สร.
ที่มา : วีระชัย ณ นศส, <http://hsst.or.th/articles-flowering-and-ornamental-plants-th/bretschneidera-sinensis-hemsl/>

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีมีความสนพระราชหฤทัยส่วนพระองค์ในเรื่องพืชพรรณไม้เป็นพิเศษ มีพระราชดำริสในการประชุมประจำปีโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา กรุงเทพมหานคร ความตอนหนึ่งว่า

“...ข้าพเจ้าก็ได้เป็นนักพฤกษศาสตร์หรือศึกษามาท่านนี้โดยตรง...
แต่ว่าเหตุที่สนใจในพืชพรรณหรือทรัพยากรต่าง ๆ ของประเทศมานานแล้ว
โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางพืช เหตุผลที่ศึกษา เพราะถือว่าง่ายต่อการศึกษามากกว่าอย่างอื่น
เวลาไปไหนที่มีคนตามกันเยอะเยอะ ถ้าจะศึกษาสัตว์ สัตว์ก็วิ่งหนีหมด แต่พืชนั้นเขาอยู่ให้ศึกษาได้...”

ที่มา : <https://hub.mnre.go.th/th/knowledge/detail/64975>

ประการสำคัญกว่านั้นคือ ทรงตระหนักอย่างลึกซึ้งยิ่งว่าพรรณไม้คือทรัพยากรล้ำค่า นอกจากจะมีคุณค่าและความหมายในมิติของปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตแล้ว ยังมีความหมายต่อความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงแห่งรัฐชาติหรืออธิปไตยด้านทรัพยากร รวมถึงคุณค่าทางศิลปะ และวัฒนธรรมด้วย อีกทั้งยังเป็นประเด็นสำคัญระดับโลกที่ทำให้ข้อตกลงเป็นสนธิสัญญาและอนุสัญญาระหว่างประเทศต่าง ๆ ขึ้นหลายฉบับ เช่น สนธิสัญญาว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร พ.ศ. 2544 (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture 2001 : ITPGR) อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity : CBD) (พ.ศ. 2546) ซึ่งถือเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศในการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ และแบ่งปันผลประโยชน์ในการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นธรรม นอกจากนั้นหากพิจารณาถึงเป้าหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs : Sustainable Development Goals ค.ศ. 2016) ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ยังเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ SDGs ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างน้อย 9 เป้าหมาย (เป้าหมายที่ 1, 2, 3, 8, 11, 13, 14, 15, และ 16)

โครงการ อพ.สธ. จึงสะท้อนพระวิสัยทัศน์อันล้ำลึกและยาวไกลของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพราะทรงริเริ่มดำเนินงานด้วยพระทัยมุ่งมั่นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 ครอบคลุมปัจจุบัน ซึ่งมีการพัฒนาการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทภายในประเทศและบริบทของโลกอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านประเด็นเนื้อหา กิจกรรม พื้นที่ และวิธีการดำเนินงานของโครงการ

จากการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช สู่การอนุรักษ์ทรัพยากร

“...คนส่วนใหญ่มองพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพียงแค่งานพัฒนาหรือพัฒนาชนบท
เท่าที่จริงแล้ว ทรงเห็นเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นเรื่องสำคัญที่สุด
เพราะเป็นกุญแจของการพัฒนาที่ยั่งยืน...”²⁷

วัตถุประสงค์เมื่อแรกเริ่มทรงมุ่งเรื่องการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชเป็นหลัก
ต่อมาขยายไปเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรของประเทศอย่างเป็นองค์รวม
ซึ่งหมายรวมถึงทั้งทรัพยากรชีวภาพ (สิ่งมีชีวิต) ทรัพยากรกายภาพ (สิ่งไม่มีชีวิต)
ทรัพยากรวัฒนธรรมและภูมิปัญญา²⁸ ตามพระราชโองการในการเปิดการประชุม
วิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : สรรพสิ่งล้วนพันเกี่ยว เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม
พ.ศ. 2548 ณ ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คลองไผ่
ตำบลคลองไผ่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดนครราชสีมา ความตอนหนึ่งว่า

—• ที่มา :
<http://www.rspg.org/bookshop/name=shop&file=readshop&id=18>

“...ปัจจุบันงานของโครงการฯ มิได้จำกัดเพียงศึกษาอนุรักษ์พันธุ์พืชเท่านั้น
แต่ขยายวงกว้างถึงการศึกษาเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่นด้วย
เช่น ดิน หิน แร่ และสิ่งมีชีวิตทุกประเภท ทุกสิ่งที่กล่าวมาล้วนแต่มีความเกี่ยวพันกัน
สิ่งหนึ่งสิ่งใดขาดไปก็จะกระทบต่อการดำรงอยู่ของชาติและประชาชน...”

ครอบคลุมพื้นที่ทั่วไทย : “ตั้งแต่อยอดเขา ถึงใต้ท้องทะเล”

โครงการ อพ.สธ. กำหนดพื้นที่ดำเนินงานครอบคลุมตั้งแต่อยอดเขา ถึงชายฝั่ง เกาะ และท้องทะเล ตามพระราชปราชญ์
เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536 ณ อาคารที่ประทับในสำนักงานชลประทานเขต 1 ถนนทุ่งโฮเต็ล จังหวัดเชียงใหม่ ตอนหนึ่งว่า
“...น่าจะมีการสำรวจพืชพรรณไม้ตามเกาะต่าง ๆ ด้วย เพราะยังไม่มีผู้สนใจเท่าไร...” และพระราชดำริเมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2541
ให้ศึกษา “ตั้งแต่อยอดเขา ถึงใต้ท้องทะเล” ทรงให้ดำเนินการทั้งเกาะแก่งและทะเลใกล้เคียง จึงทำให้เกิดพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา
เกาะและทะเลไทยขึ้น โดยตั้งอยู่ที่เขามหาจอก ตำบลเสม็ด อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติ
ทางทะเลสำหรับเยาวชนและประชาชนทั่วไป²⁹

²⁷ แปลความจากพระราชดำรัสตอนหนึ่งในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประชุมสภาพอนุรักษ
สากล ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2551 ณ ศูนย์การประชุมนานาชาติบาเซิลนา นครบาเซิลนา ประเทศสเปน

²⁸ ทรัพยากรชีวภาพ เช่น สัตว์ พืช และจุลินทรีย์ ทรัพยากรกายภาพ เช่น ลักษณะทางกายภาพของดิน หิน แร่ธาตุ แหล่งน้ำ

²⁹ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นองค์ประธานเปิดการประชุมวิชาการและ
นิทรรศการ “ทรัพยากรไทย : ประโยชน์แก่คนหลายชน” และทรงเปิดพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยาเกาะและทะเลไทย (Thai Island and Sea Natural History Museum)
เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2550 ณ บริเวณที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยาเกาะและทะเลไทย เขามหาจอก ตำบลเสม็ด อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

“...งานของโครงการในปัจจุบันมิใช่เพียงอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชเท่านั้น
 แต่ยังขยายไปถึงการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวแก่วิถีชีวิต ทั้งบนบก ตามเกาะแก่งต่าง ๆ
 ลงไปจนถึงในท้องทะเลที่ทางกองทัพเรือรับเป็นผู้ดำเนินการจนประสบผลสำเร็จ...”³⁰

3 กรอบงาน 8 กิจกรรม : กระบวนการพัฒนางาน เสริมศักยภาพบุคลากร

ทรงมีการวางกรอบและกิจกรรมที่ชัดเจนตามแผนแม่บทระยะ 5 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 ซึ่งปัจจุบันกำลังดำเนินงานอยู่ในระยะ 5 ปีที่เจ็ด (ตุลาคม พ.ศ. 2564–กันยายน พ.ศ. 2569) โดยมี 3 กรอบงาน รวม 8 กิจกรรม ซึ่งหน่วยงานสนองพระราชดำริต่าง ๆ ดำเนินงานภายใต้กรอบงานและกิจกรรมที่เหมาะสมกับบริบทและความพร้อมของแต่ละหน่วยงานในแต่ละช่วงเวลา

1 กรอบการเรียนรู้ทรัพยากร	2 กรอบการใช้ประโยชน์	3 กรอบการสร้างจิตสำนึก
เพื่อพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพ การดำเนินงานด้านการพัฒนา ด้านการบริหารจัดการ และด้านปกป้องทรัพยากรของประเทศ	เพื่อพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพ การดำเนินงานศึกษาวิจัย และประเมิน ศักยภาพของทรัพยากรต่าง ๆ	เพื่อให้นักเรียน นิสิตนักศึกษา และบุคคลทั่วไปได้มีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับพืชพรรณไม้ และตระหนักถึง ความสำคัญและประโยชน์ ของการอนุรักษ์ทรัพยากร
ประกอบด้วย 3 กิจกรรม	ประกอบด้วย 3 กิจกรรม	ประกอบด้วย 2 กิจกรรม
1) กิจกรรมปกป้องทรัพยากร	1) กิจกรรมอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ทรัพยากร	1) กิจกรรมสร้างจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ทรัพยากร
2) กิจกรรมสำรวจเก็บรวบรวม ทรัพยากร	2) กิจกรรมศูนย์ข้อมูลทรัพยากร	2) กิจกรรมพิเศษสนับสนุน การอนุรักษ์ทรัพยากร
3) กิจกรรมปลูกรักษาทรัพยากร	3) กิจกรรมวางแผนพัฒนาทรัพยากร	

กิจกรรมทั้ง 8 เป็นกระบวนการดำเนินงานที่พัฒนาและสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชและทรัพยากรอย่างกว้างขวาง จากเมื่อแรกเริ่มดำเนินงานโดยโครงการสวนพระองศ์ ต่อมาได้พัฒนาเป็นการดำเนินงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ในทุกระดับ โดยมีหน่วยงานสนองพระราชดำริทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร กรมประมง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองทัพเรือ กองทัพอากาศ กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษาของรัฐและเอกชน การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) องค์การสวนสัตว์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (อสส.) ฯลฯ

³⁰ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทรัพยากรไทย : ผืนผืนใหม่ในฐานไทย เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2552 ณ สวนสัตว์เปิดเขาเขียว ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

“...ถ้าคนเรามีความคิดฟุ้งเล่นอะไรต่าง ๆ นานา ก็คิดได้ แต่ถึงตอนทำจริง มีขั้นตอนเหมือนกัน การใช้คนให้ทำอะไรนี่ ก็ต้องคิดถึงกระบวนการว่า จะไปถึงเป้าหมายที่เราต้องการนั้น จะต้องใช้ทั้งเงิน ใช้ทั้งเวลา ใช้ทั้งความคิดความอ่านต่าง ๆ ซึ่งจะไปใช้ใครทำก็ต้องให้แน่ใจว่าเขาเต็มใจ หรืออาจเต็มใจ แต่ว่าภารกิจมากมีเวลาจะทำให้เท่าใด หรือเขาอาจทำให้ด้วยความเกรงใจเราแล้วว่าทีหลัง อย่างนี้เป็นต้น ก็บอกว่า ไม่เป็นไร เพราะว่าเวลาทำอะไรก็มีได้บังคับ ก็ขอเชิญเข้าร่วมช่วยกัน แต่ถ้าคนใดมีข้อขัดข้องหรือมีข้อสงสัยประการใด ก็ได้ถามกันได้ไม่ต้องเกรงใจ เพราะถือว่าทำงานวิชาการแบบนี้ไม่เคยจะคิดว่าใครรบกวน ถ้าใครทำไม่ได้ ไม่ได้ก็แล้วไป ก็ทำอย่างอื่น ทำอย่างนี้ไม่ได้ ก็ต้องทำได้สักอย่าง...”³¹

ด้วยพระราชดำริที่ทรงเปิดกว้างและทรงเข้าใจข้อจำกัดของหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ทำให้หน่วยงานสนองพระราชดำริ มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี เช่น จากปี 2560 มีหน่วยงานสนองพระราชดำริ 150 หน่วยงาน และเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 210 หน่วยงาน ในปี 2564 การมีหน่วยงานสนองพระราชดำริดังกล่าวอย่างกว้างขวางนี้ ทำให้ทุกภาคส่วนและทุกระดับของสังคมมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พันธุกรรมและทรัพยากร และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้โครงการ อพ.สธ. สามารถดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศในที่สุด หน่วยงานสนองพระราชดำริจึงเป็นเสมือนกลไกในการเผยแพร่เรื่องความสำคัญของพันธุกรรมพืชและทรัพยากรให้เป็นที่รับรู้กว้างขวางขึ้น ในทุกระดับ

นอกจากนี้ กระบวนการดำเนินงานกิจกรรมทั้ง 8 ภายใต้ 3 กรอบงานนั้น เป็นกระบวนการที่เชื้อให้ผู้มีส่วนร่วมทุกภาคส่วน เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเกิดจิตสำนึกที่เพิ่มพูนและลึกซึ้งมากขึ้นเสมอ เป็นกระบวนการที่เสริมศักยภาพให้แก่คนที่มีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทุกระดับ ตั้งแต่เยาวชน เจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน นักวิชาการ ฯลฯ เพราะทรงให้ความสำคัญในการดำเนินงาน ทุกขั้นตอนเพื่อให้ผลงานในแต่ละเรื่องมีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับตามมาตรฐานวิชาการระดับสากล

“...แต่ว่างานโลกปัจจุบันนี้ ทำอะไรก็รู้สึกว่าการรักษามาตรฐานนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าต่อไปงานนี้เราอาจจะไม่จำกัดอยู่แต่ภายในประเทศ อาจจะต้องการติดต่อไปถึงประเทศอื่นด้วย เป็นการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศ เพราะฉะนั้น จะต้องทำงานในลักษณะที่คนอื่นยอมรับได้ นี่คือความคิดเกี่ยวกับโครงการนี้...”³²

³¹ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการประชุมประจำปีโครงการ อพ.สธ. เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา

³² พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการประชุมประจำปีโครงการ อพ.สธ. เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา

“...เพื่อให้การศึกษาไม่ซ้ำซ้อน เกิดความสมบูรณ์ในการศึกษาวิจัย เกิดความก้าวหน้าและเป็นประโยชน์ทางวิชาการ... ทำให้เห็นว่าโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชฯ ได้กลายเป็นศูนย์รวมของผู้มีความรู้ ความสามารถ และเสียสละ พร้อมทั้งจะเป็นพลังที่สำคัญของแผ่นดิน เกิดประชาคมวิจัยและวิชาการที่มีศักยภาพสูง...”³³

“...ก็ยิ่งเห็นว่า มีหน่วยงานของรัฐ ของเอกชน ทั้งเป็นหน่วยงานของราชการ เช่น กรมป่าไม้ กรมวิชาการเกษตร และสถาบันการศึกษาที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องของพืช ศึกษาว่าพืชมีกี่ชนิด ทั้งเรื่องชื่อของพืชชนิดต่าง ๆ เรื่องอนุกรมวิธาน เป็นต้น ก็ศึกษากันหลายแห่ง จึงเกิดความคิดว่าน่าจะมีการรวบรวมว่า แต่ละสถาบันนั้นได้ทำงานในส่วนของคุณอย่างไร ยกตัวอย่างเช่นพืช ก็ได้ศึกษาพืชแต่ละแห่ง ที่ได้รวบรวมชื่อนั้นต่างกันหรือซ้ำกันอย่างไร เพื่อที่จะให้รวมกันว่าทั้งประเทศนั้นเรามีอะไรกันบ้าง... จึงคิดว่าอยากจะทำฐานข้อมูลกันที่วิชาการทุกคนจะใช้ในการค้นคว้ารวมไว้ด้วยกัน...”³⁴

ที่มา : https://www.rspg.or.th/activities/activities_5.htm

ศูนย์ข้อมูลพันธุกรรมพืช/กริพยากร ดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2537 และปัจจุบัน
อพ.สธ. จัดตั้งศูนย์ข้อมูลกริพยากร โดยร่วมมือกับหน่วยงานสนองพระราชดำริ
ทั้งหมด มีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลกริพยากรท้องถิ่น ทั้งกริพยากรชีวภาพ
(สิ่งมีชีวิต) กริพยากรกายภาพ (สิ่งไม่มีชีวิต) และกริพยากรวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
วิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ร่วมกับระบบข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และแสดงผล
ที่ชัดเจนเพื่อนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ เป็นการเชื่อมต่อข้อมูลจากหน่วยงานร่วมสนอง
พระราชดำริ สมาชิกฐานกริพยากรท้องถิ่น และสมาชิกสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน
และเป็นหน่วยงานกลางในการพัฒนาเครือข่ายและเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน
ต่าง ๆ ที่เข้าร่วมสนองพระราชดำริ เช่น ศูนย์ข้อมูลพรรณพฤกษชาติ หอพรรณไม้
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และศูนย์ข้อมูลกริพยากร สวนจิตรลดา รวมถึง
ข้อมูลเกี่ยวกับพันธุกรรมพืชของหน่วยงานต่าง ๆ ให้สื่อถึงกันได้ในระบบเดียวกัน
และสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้

³³ พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : ธรรมชาติแห่งชีวิต เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2540 ณ ห้องประชุมสำนักพระราชวัง พระราชวังดุสิต

“โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ ได้เริ่มต้นขึ้นราว พ.ศ. 2535 เพื่อเป็นการส่งเสริมให้สถาบันต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ในการศึกษาพืชพรรณต่าง ๆ และบุคคลที่สนใจ ได้มีโอกาสปฏิบัติงานที่ศึกษาพืชพรรณต่าง ๆ ที่มีอยู่จำนวนมากในประเทศไทย ได้ศึกษาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้รวบรวมเป็นหลักฐานไว้ และเพื่อเป็นสื่อในระหว่างสถาบันต่าง ๆ บุคคลต่าง ๆ ที่ทำการศึกษา ให้สามารถร่วมใช้ฐานข้อมูลเดียวกัน เพื่อให้การศึกษาไม่ซ้ำซ้อน สามารถที่จะดำเนินการไปก้าวหน้าเป็นประโยชน์ในทางวิชาการได้...”³⁵

“...ฐานข้อมูลนี้เป็นของมีค่า ต้องช่วยกันดูแลให้ดีและผู้ที่มาใช้ก็ต้องดูแลใช้ให้ถูกต้อง ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทย แก่มนุษยชาติต่อไป...”³⁶

ความรักทรัพยากร คือ ความรักชาติ รักแผ่นดิน : งานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

งานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เป็นงานหนึ่งที่มีความสำคัญในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสื่อในการสร้างจิตสำนึกด้านอนุรักษ์พันธุกรรมพืชและรักษาทรัพยากรตั้งแต่เยาว์วัย โดยให้เยาวชนได้ใกล้ชิดกับพืชพรรณไม้ เห็นคุณค่า ประโยชน์ ความสวยงาม เกิดความรัก ความสุข ความหวงแหน อันจะก่อให้เกิดความคิดที่จะอนุรักษ์พืชพรรณ และรู้จักการนำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป

งานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

ที่มา : https://www.rspg.or.th/botanical_school/neo_sbg/index.html

³⁵ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการประชุมสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2543 ณ ห้องประชุมสุธรรมสารกุล อาคารสารนิเทศ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

³⁶ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : อนุรักษ์และพัฒนาด้วยจิตสำนึกแห่งนักวิจัยไทย เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2544 ณ ศาลาพระเกียรติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“...โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชฯ นอกจากดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากร
ยังมีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้เยาวชนและบุคคลทั่วไป เห็นคุณค่าของทรัพยากร
สร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมให้เยาวชนเกิดความรักในท้องถิ่น
ที่เต็มใจที่จะเข้าร่วมในการบำรุงรักษาวัฒนธรรมภูมิปัญญาประจำถิ่นของตนให้คงอยู่...”

(พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ในการเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : ถ้าวสโลกกว้างอย่างมั่นใจ

และเปิดพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยาหนองระเวียง

เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 254 ณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

— ที่มา : <https://rspg.or.th/>

“...เรื่องที่จะสอนให้นักเรียนหรือให้เด็กมีความรู้ และมีความรักทรัพยากร คือความรักชาติ รักแผ่นดินนี้
คือรักสิ่งที่เบ็ดเสร็จของเข การที่จะให้เขารักเขาประเทศชาติหรือรักเขาสมบัติของเขานั้น
ทำได้โดยสร้างความรัก ความเข้าใจ ถ้าใครไม่รู้จักกัน เขาก็ไม่มีความสัมพันธ์ ไม่มีความผูกพันต่อกัน
แต่ถ้าถ้าให้เขารู้จักว่าสิ่งนั้นคืออะไร เขาจะรู้สึกชื่นชมและรักหวงแหนในสิ่งนั้นว่าเป็นของตนและจะทำให้เกิดประโยชน์ได้...”³⁷

“...เช่นในปัจจุบันโครงการปฏิบัติงานศึกษาวิจัยและอนุรักษ์พันธุกรรมพืชด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์
มีการส่งเสริมให้โรงเรียนในท้องถิ่นต่าง ๆ จัดทำสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน
เพื่อให้นักเรียนจะได้ศึกษาเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติประจำท้องถิ่นของตน และใช้สวนพฤกษศาสตร์เป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ
ปลูกฝังให้นักเรียนรักธรรมชาติ รักท้องถิ่น และเป็นกำลังช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ...”³⁸

³⁷ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการประชุมประจำปีโครงการ อพ.สธ. เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา

³⁸ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : ผืนสุวิทย์ใหม่ในฐานไทย เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2552 ณ สวนสัตว์เปิดเขาเขียว ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ที่มา : https://www.rspg.or.th/sbg_rspg/index.html

งานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน จึงเป็นการดำเนินการในพื้นที่ของโรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษา โดยใช้แนวทางการดำเนินงานตามแบบอย่างสวนพฤกษศาสตร์ ในการเป็นที่รวบรวมพรรณไม้ที่มีชีวิต มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและตามความสนใจและความพร้อมของโรงเรียน โดยรวบรวมพรรณไม้ท้องถิ่นเข้ามาปลูกไว้ในโรงเรียน รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพรรณไม้ มีมุมศึกษาค้นคว้า หนังสือทางด้านพฤกษศาสตร์ เก็บตัวอย่างพรรณไม้ด้วยการทำตัวอย่างแห้ง ตัวอย่างดอง หรือเก็บรักษาโดยวิธีอื่น ซึ่งเป็นงานที่ทำร่วมกันได้ระหว่างชุมชน ผู้ปกครอง และนักเรียน และนำผลการศึกษามาลงเว็บไซต์ของโรงเรียน และบันทึกเก็บไว้ที่ศูนย์ข้อมูลพันธุกรรมพืช อพ.สร. เพื่อนำไปใช้ประโยชน์เป็นสื่อการเรียนการสอนในวิชาต่าง ๆ รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ความรู้ต่อไปในหมู่เยาวชนและประชาชนทั่วไปที่สนใจ ตลอดจนมีการเผยแพร่งานพฤกษศาสตร์โรงเรียนจัดทำเป็นจุลสารสวนพฤกษศาสตร์ราย 2 เดือน และต่อมาเป็น e-journal รวมทั้งจัดทำเป็นหนังสือต่าง ๆ เช่น การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในงานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน ไม้พุ่มประวัติ ไม้ย้อมสีธรรมชาติ พรรณไม้เขื่อนศรีนครินทร์ พรรณไม้เขาฉกรรจ์ จากยอดเขาถึงใต้ทะเล เล่มที่ 1-8 ฯลฯ และจัดทำ RSPG application

“...โครงการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนเป็นงานที่สืบเนื่องต่อจากงานอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ...คือการฝึกฝนเด็กให้รู้จักสังเกตพืชพรรณไม้ต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบตัวเด็กเอง ฝึกให้ค้นคว้าหาข้อมูลทั้งจากเอกสารสิ่งพิมพ์ และสืบถามหาคำตอบจากผู้ใหญ่ในชุมชน เด็กและผู้ใหญ่เมื่อมีปฏิสัมพันธ์กันจะมีผลให้เกิดความรู้สึที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ เด็กจะได้ฝึกการทำงานร่วมกัน รู้จักออกความเห็น ฟังความเห็นของผู้อื่น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนช่วยเสริมสร้างความสามารถในการเรียนรู้ ตลอดจนอุปนิสัยที่ดีให้แก่เด็ก เด็กได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความรักท้องถิ่นและสมบัติที่มีในท้องถิ่นตั้งแต่ยังเยาว์วัย เมื่อเจริญเติบโตต่อไปก็จะเป็นที่พึ่งของถิ่นฐานและชาติบ้านเมืองได้...”³⁹

พ.ศ. 2563 กระทรวงศึกษาธิการมีเป้าหมายให้สถานศึกษาทุกแห่งเป็นสมาชิกสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2564 สมาชิกสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนซึ่งเป็นสถานศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษา มีจำนวน 5,858 แห่ง

³⁹ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนระดับภูมิภาค ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553 ณ โรงเรียนสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี

งานฐานทรัพยากรท้องถิ่น : ทรัพยากรอันล้ำค่า

“...งานของโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชฯ ได้ขยายไปถึงองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น
ดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากร อาทิ ทรัพยากรทางกายภาพ ทรัพยากรทางชีวภาพ
ครอบคลุมไปถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ
ด้านการรักษาสภาพแวดล้อม ให้คงสภาพที่ดี และด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญา
ที่บรรพบุรุษได้ตั้งใจสืบสานกันมาให้ดำรงอยู่และเกื้อกูลประโยชน์แก่คนรุ่นนี้และรุ่นต่อไป...”⁴⁰

งานฐานทรัพยากรท้องถิ่น เป็นการดำเนินงานเพื่อให้ได้ฐานข้อมูลทรัพยากรและสร้างจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากร
ทั้งทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรกายภาพ และทรัพยากรวัฒนธรรมและภูมิปัญญาให้แก่ประเทศ เพื่อให้คนในชุมชนท้องถิ่นเป็น
กำลังสำคัญในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และสามารถจัดการทรัพยากรของตนเองให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน พึ่งพาตนเองได้ตาม
หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“...ในพื้นที่ต่าง ๆ ควรที่จะมีการสำรวจฐานทรัพยากรท้องถิ่น ที่ร่วมมือกันทั้งโรงเรียน
และองค์กรท้องถิ่น ชุมชน เด็กและผู้ใหญ่มีความสัมพันธ์กัน...”⁴¹

มีการประสานกับหน่วยงานระดับชาติ เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการอุดมศึกษา
วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวง
เกษตรและสหกรณ์ ในการร่วมจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรให้กับประเทศ เพื่อการนำไปใช้
ประโยชน์ทั้งเรื่องของการขึ้นทะเบียนรักษาสัตว์ให้แก่องค์กรและประเทศไทย รวมถึง
ในการวางแผนพัฒนาประเทศ

เมื่อ พ.ศ. 2563 กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นมีเป้าหมายให้ทุกองค์กรปกครอง
ท้องถิ่นทั้งหมดประมาณ 7,850 แห่ง (ข้อมูล ณ วันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2563) เข้ามาเป็น
สมาชิกงานฐานทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2564 มีองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นสมาชิก จำนวน 5,433 แห่ง

ที่มา : <http://www.bankong-kk.go.th/page.php?menuid=44>

⁴⁰ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย :
ก้าวสู่โลกกว้างอย่างมั่นใจและเปิดพหุภังคที่ธรรมชาติวิทยาหนองระเวียง เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 ณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา

⁴¹ พระราโชวาทในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย :
พันธุ์พืชใหม่ในฐานไทย เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2552 ณ สวนสัตว์เปิดเขาเขียว ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

การประชุมวิชาการและนิทรรศการ

โครงการ อพ.สธ. ให้ความสำคัญต่องานด้านวิชาการ มีการจัดงานการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย โดย อพ.สธ. เป็นเจ้าภาพร่วมกับหน่วยงานสนองพระราชดำริที่มีความพร้อมเป็นประจำทุก 2 ปี และสลับปีเว้นปีกับการจัดการประชุมวิชาการและนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐานทรัพยากรท้องถิ่นระดับภูมิภาค ซึ่งจัดร่วมกับสมาชิกรองสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและสมาชิกรองฐานทรัพยากรท้องถิ่น แต่ทั้งนี้มีการเว้นและปรับการจัดไปตามสถานการณ์จำเป็นบ้าง โดยการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทยและการประชุมวิชาการและนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนนั้น จัดหมุนเวียนไปในพื้นที่ทั้งส่วนกลางและในภูมิภาคต่าง ๆ

งานประชุมวิชาการและนิทรรศการดังกล่าว เป็นทั้งเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเพิ่มพูนความรู้แก่กันและกัน รวมทั้งเป็นช่องทางในการสื่อสารกับสาธารณะให้เห็นความสำคัญเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้และทรัพยากรของชาติด้วยมาตรฐานงานวิชาการระดับสากล ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งเนื้อหาและพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทุกระดับที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานสนองพระราชดำริด้วย

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงถือว่างานดังกล่าวเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญยิ่ง เสด็จฯ ไปทรงเปิดการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทยและการประชุมวิชาการและงานนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐานทรัพยากรท้องถิ่นระดับภูมิภาคทุกครั้ง ตามแสดงไว้ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ลำดับรายการการประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย (สีส้ม) และการประชุมวิชาการและงานนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนฯ (สีเขียว)

ปี	ชื่อการประชุม	สถานที่จัดงาน	วันที่
พ.ศ. 2543	การประชุมวิชาการและนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน ครั้งที่ 1	ณ อาคารสารนิเทศ 50 ปีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	วันที่ 12-14 ตุลาคม พ.ศ. 2543
พ.ศ. 2544	การประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : อนุรักษ์และพัฒนาด้วยจิตสำนึกแห่งนิกรวิจัยไทย	ณ ศาลาพระเกียรติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	วันที่ 21-27 มิถุนายน พ.ศ. 2544
พ.ศ. 2546	การประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : ธรรมชาติแห่งชีวิต	ณ สำนักพระราชวังดุสิต พระราชวังดุสิต กรุงเทพมหานคร	วันที่ 9-15 พฤษภาคม พ.ศ. 2546
พ.ศ. 2548	การประชุมวิชาการและนิทรรศการทรัพยากรไทย : สรรพสิ่งล้วนพันเกี่ยว	ณ ศูนย์อนุรักษ์พันธุกรรมพืช อพ.สธ. คลองไผ่ อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา	วันที่ 19-25 ตุลาคม พ.ศ. 2548

ปี	ชื่อการประชุม	สถานที่จัดงาน	วันที่
พ.ศ. 2550	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทริพยากรไทย : ประโยชน์แก่แก้มหาชน	ณ พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยาเกาะ และทะเลไทย เขาหมาจอ แสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี	วันที่ 30 ตุลาคม- 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550
พ.ศ. 2552	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทริพยากรไทย : ฝันสู่วิถีใหม่ในฐานไทย	ณ สวนสัตว์เปิดเขาเขียว อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี	วันที่ 19-25 ตุลาคม พ.ศ. 2552
พ.ศ. 2553	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนระดับภูมิภาค ครั้งที่ 1	ณ โรงเรียนสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี	วันที่ 8-11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553
พ.ศ. 2554	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทริพยากรไทย : ก้าวสู่โลกกว้างอย่างมั่นใจ	ณ ศูนย์ฝึกหนองระเวียง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ราชมงคลอีสาน ตำบลหนองระเวียง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา (และทรงเปิดพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ วิทยาหนองระเวียง มทร.อีสาน)	วันที่ 1-7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548
พ.ศ. 2555	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนระดับภูมิภาค ครั้งที่ 2	ณ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	วันที่ 21-24 มิถุนายน พ.ศ. 2555
พ.ศ. 2556	การประชุมเชิงวิชาการและนิทรรศการ ทริพยากรไทย : นำสิ่งดีงามสู่ทั่วโลก	ณ เขื่อนศรีนครินทร์ (การไฟฟ้าฝ่ายผลิต) อำเภอสรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี	วันที่ 20-26 ธันวาคม พ.ศ. 2556
พ.ศ. 2557	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนระดับภูมิภาค ครั้งที่ 3	ณ โรงเรียนนนทบุรีวิद्याลัย อำเภอบางเกร็ง จังหวัดนนทบุรี	วันที่ 12-16 มิถุนายน พ.ศ. 2557
พ.ศ. 2559	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทริพยากรไทย : หวนดูทรัพยากรสิ่งสินตน	ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	วันที่ 23-29 มีนาคม พ.ศ. 2559
พ.ศ. 2559	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐานทริพยากร ท้องถิ่นระดับภูมิภาค ครั้งที่ 4	ณ สำนักพระราชวัง (สนามเสือป่า) พระราชวังดุสิต กรุงเทพมหานคร	วันที่ 29 กรกฎาคม- 2 สิงหาคม พ.ศ. 2559
พ.ศ. 2560	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทริพยากรไทย (ครั้งที่ 9) : ศักยภาพมากล้นมิให้เหิน	ณ ศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อภูมิภาค จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ตำบลชำผักแพว อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี	วันที่ 28 พฤศจิกายน- 4 ธันวาคม พ.ศ. 2560

ปี	ชื่อการประชุม	สถานที่จัดงาน	วันที่
พ.ศ. 2561	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐานทรัพยากร ท้องถิ่นระดับภูมิภาค ครั้งที่ 5	ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏ วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี	วันที่ 24-28 พฤษภาคม พ.ศ. 2561
พ.ศ. 2562	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทรัพยากรไทย : ชาวบ้านไทยได้ประโยชน์	ณ ศูนย์หนองระเวียง มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ตำบลหนองระเวียง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	วันที่ 30 พฤศจิกายน- 5 ธันวาคม พ.ศ. 2562
พ.ศ. 2565	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐานทรัพยากร ท้องถิ่นระดับภูมิภาค ครั้งที่ 6	ณ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	วันที่ 21-24 มิถุนายน พ.ศ. 2565
	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทรัพยากรไทย : 30 ปี อพ.สร.- ประโยชน์แก่คนหาชน		
พ.ศ. 2566	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐานทรัพยากร ท้องถิ่นระดับภูมิภาค ครั้งที่ 7	ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ศูนย์แม่ริม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	วันที่ 21-25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2566
พ.ศ. 2567	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐานทรัพยากร ท้องถิ่นระดับภูมิภาค ครั้งที่ 8	ณ ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์พันธุ์พืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี (อพ.สร.-มทส.) ตำบลคลองไผ่ อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา	วันที่ 30 พฤศจิกายน- 4 ธันวาคม พ.ศ. 2567
พ.ศ. 2568	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทรัพยากรไทย : หวนดูทรัพยากรสิ่งสินตน	ณ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	วันที่ 4-10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2568
พ.ศ. 2569 (แผน)	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ งานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและฐาน ทรัพยากรท้องถิ่นระดับภูมิภาค ครั้งที่ 9	ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดสงขลา	
พ.ศ. 2570 (แผน)	การประชุมวิชาการและนิทรรศการ ทรัพยากรไทย : ศักยภาพมากล้นมิให้เหิน	ณ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย	

2. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อคุณภาพชีวิตเยาวชน :

โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน _____

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชประสงค์ที่จะให้เด็กและเยาวชนของชาติที่ยังขาดโอกาสเพราะความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม มีสุขภาพแข็งแรง ได้รับการศึกษาอย่างมีคุณภาพ สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี พึ่งตนเองและช่วยเหลือพัฒนาชุมชน ให้ทุกคนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงทรงเริ่มโครงการขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2523 ด้วยการทดลองในโรงเรียนที่ห่างไกลการคมนาคม และมีภาวะที่ยากลำบากต่าง ๆ คือโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจำนวน 3 แห่ง เรียกกันว่า “โครงการอาหารกลางวันผักรสวนครัว” เมื่อการดำเนินงานประสบผลดีพอควร ในปีถัดมา จึงทรงขยายงานไปในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนทั่วประเทศ และใช้ชื่อว่า “โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน”

“...การตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทั่วราชอาณาจักร

ทำให้ข้าพเจ้าได้พบเด็กขาดอาหารอยู่บ่อย ๆ และข้าพเจ้าก็เห็นด้วยกับผู้เชี่ยวชาญด้านโภชนาการว่า

การปรับปรุงภาวะโภชนาการของเด็กเป็นเรื่องสำคัญ...

ข้าพเจ้าเชื่อว่าเราทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่า อาหารเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง

การจะทำให้ผู้คนเข้าถึงอาหารได้มากขึ้น ให้มีความมั่นคงด้านอาหารในครัวเรือน

และมีอาหารที่เหมาะสมบริโภคนั้นเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องพัฒนาเป็นอันดับแรก...”

พระราชดำริในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พระราชทานแก่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ สำนักงานภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก

กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2535

ทรงให้เด็กนักเรียนร่วมกันทำการเกษตรเพื่อผลิตอาหารในโรงเรียนสำหรับบริโภค ทำให้เด็กมีความรู้และเทคนิคการปลูกผักผลไม้ โดยใช้พันธุ์พื้นบ้าน การเลี้ยงสัตว์ การเก็บเกี่ยวการแปรรูปและการถนอมอาหาร เกิดทัศนคติที่ดีต่ออาชีพการเกษตรอันอาจจะนำไปใช้ประกอบอาชีพในอนาคตได้ อีกทั้งมีพระราชดำริให้ขยายผลการพัฒนาจากโรงเรียนสู่ชุมชน ให้สถานศึกษาเป็นศูนย์บริการความรู้ โดยมีหน่วยงานมาร่วมบูรณาการส่งเสริมให้ครอบครัวของนักเรียนทำการเกษตรแบบผสมผสาน และส่งเสริมการแปรรูปถนอมอาหารเพื่อบริโภคเป็นการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้จากการขายผลผลิตในขั้นต่อไป

- โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน
ที่มา : <https://www.facebook.com/pidthong/posts/พระปณิธาน-พัฒนาเยาวชนถิ่นทุรกันดาร-สร้างครู-สร้างคน-สร้างโอกาส-ต้องการช่วยให้นัก/3691754777530383/>

3. การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เชิงพื้นที่ : โครงการอุทยานธรรมชาติวิทยา ตามพระราชดำริ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี _____

เมื่อสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปยังอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ใน พ.ศ. 2538 ทรงพบว่า ภูมิประเทศด้านตะวันตกของอำเภอสวนผึ้งเป็นเทือกเขาตะนาวศรี ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา เป็นพื้นที่สำคัญในเชิงภูมิศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตรอยต่อทางชีวภูมิศาสตร์ (Biogeographical Zone) ถึง 4 เขต จึงเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพของชนิดพันธุ์ที่มีความโดดเด่นในพื้นที่ แต่กำลังประสบปัญหาการลักลอบตัดไม้ การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร การเก็บหาของป่าจนเกินกำลังการผลิตของพื้นที่ ไม่มีมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์ ทำให้ทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรมลง จึงมีพระราชดำริให้ดำเนินโครงการอุทยานธรรมชาติวิทยาขึ้น ด้วยมีพระราชประสงค์เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้สภาพธรรมชาติวิทยาสำหรับเด็กและเยาวชน และประชาชน จะได้เกิดความรัก ห่วงแหน และร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ต่อไป

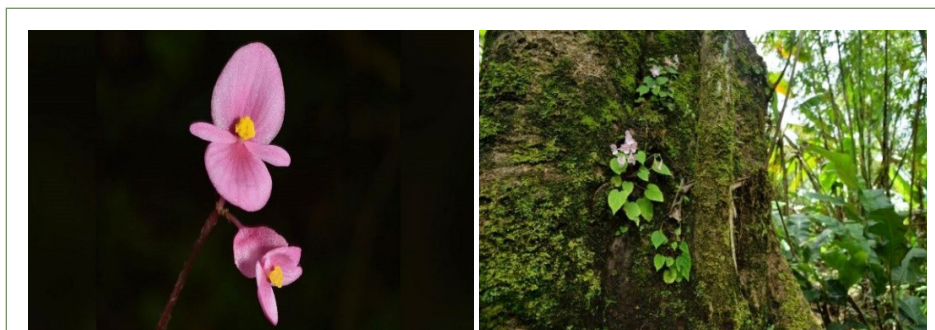

ที่มา : โครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี https://www.psproject.org/?page_id=17447

โครงการอุทยานธรรมชาติวิทยาตั้งอยู่ที่ตำบลสวนผึ้งและตำบลตะนาวศรี อำเภอสวนผึ้ง มีพื้นที่ดำเนินงาน 132,905 ไร่ ครอบคลุม 12 หมู่บ้าน อยู่ในการกำกับดูแลของโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ภายใต้การสนับสนุนของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ จากมหาวิทยาลัยและองค์กรต่าง ๆ เข้ามาสำรวจ และศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพธรรมชาติของพื้นที่ นำองค์ความรู้มาจัดทำเป็นฐานข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเผยแพร่ให้เด็ก เยาวชน และประชาชน ซึ่งในแต่ละปีจะมีผลงานวิจัยเกิดขึ้นประมาณ 5-10 เรื่อง เช่น เรื่องพันธุ์พืชที่พบใหม่ในพื้นที่บริเวณเขากระโจม เรื่องความหลากหลายของพันธุ์ไฟ เรื่องนิเวศของเห็ดโคน และพันธุ์กล้วยไม้ป่า เป็นต้น

ระหว่างสำรวจความหลากหลายของพืชบริเวณภูเขาในพื้นที่อุทยานธรรมชาติวิทยาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ในเดือนสิงหาคม 2556 ทีมงานนักพฤกษศาสตร์หอพรรณไม้ ร่วมกับนักวิชาการคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และ Dr. Mark Hughes ผู้เชี่ยวชาญพืชวงศ์สั้มกุ่มแห่งสวนพฤกษศาสตร์เอดินบะระ สก๊อตแลนด์ ได้ค้นพบพืชชนิดใหม่ เป็นไม้ล้มลุกไม่ทราบชนิด เป็นพืชอิงอาศัยขึ้นบนเปลือกไม้ต้นขนาดใหญ่ โดยยังไม่มียอดดอกและผล จึงได้ติดตามเก็บตัวอย่าง และได้ตัวอย่างดอกในเดือนกันยายนเดือนถัดมา เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่า เป็นพืชชนิดใหม่ของโลกในสกุลสั้มกุ่ม (*Begonia*) วงศ์สั้มกุ่ม (*Begoniaceae*) จึงได้ร่วมกันเขียนตีพิมพ์ตามกฎเกณฑ์ทางพฤกษศาสตร์ในวารสารนานาชาติ Thai Forest Bulletin (Botany) เล่มที่ 49 (2) หน้าที่ : 201-205 พ.ศ. 2564 โดยมีชื่อไทยซึ่งเป็นนามพระราชทานว่า “ชมพู่ราชสิริน” และชื่อพฤกษศาสตร์ที่ขอพระราชทานนามว่า *Begonia sirindhorniana* Phutthai, Thanant., Srisom & Suddee คำระบุชนิด “*sirindhorniana*” ตั้งขึ้นเพื่อเกิดพระเกียรติสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตัวอย่างต้นแบบเก็บรักษาไว้ที่หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2564)

การค้นพบพืชชนิดใหม่ของโลกนับเป็น “ต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ” ที่สำคัญ เนื่องจากสามารถต่อยอดสู่การศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ได้ เช่น เรื่องประโยชน์ในทางยา การศึกษาและอนุรักษ์ระบบนิเวศทางธรรมชาติ และการต่อยอดสู่การส่งเสริมให้เป็น “ไม้ประดับเศรษฐกิจ” ได้ต่อไป

• ภาพที่ 53 ชมพู่ราชสิริน

ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2564), <http://news.dnp.go.th/news/7791>

โครงการอุทยานธรรมชาติวิทยาแห่งนี้ เป็นตัวอย่างการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เชิงพื้นที่ (Area approach) ซึ่งคำนึงถึง การแก้ไขปัญหาทั้งระบบ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ ชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดิน คุณภาพชีวิตของประชาชน และยังให้ความสำคัญกับงานวิชาการ การศึกษาวิจัย และการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อความมั่นคงทางอาหารและพัฒนาคุณภาพชีวิต : ศูนย์ภูฟ้าพัฒนา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน _____

- ภาพที่ 54 แปลงสาธิตต่าง ๆ ภายในศูนย์ภูฟ้าพัฒนา
ที่มา : โครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี, 2567

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงดำเนินการจัดตั้ง “ศูนย์ภูฟ้าพัฒนา” ขึ้นเมื่อ พุทธศักราช 2542 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ สามารถผลิตอาหาร ให้เพียงพอต่อการบริโภค มีความมั่นคงทางอาหาร ยกระดับรายได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นพร้อม ๆ กับการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยการปรับพื้นที่เกษตรกรรมให้เหมาะสมกับ สภาพพื้นที่ จัดทำแปลงทดลองพันธุ์พืช โดยเริ่มจากศึกษาพันธุ์ข้าวที่ให้ ผลผลิตสูง ซึ่งเป็นความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน รวมถึงพืชพรรณอื่น ที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และภูมิอากาศ และสามารถต่อยอดสู่การสร้างรายได้ชุมชน เช่น การส่งเสริมการศึกษาวิจัยและอนุรักษ์ พันธุ์ข้าวพื้นถิ่น เช่น ข้าวพันธุ์สันป่าตอง ข้าวพันธุ์ขาวภูฟ้า ซึ่งให้ผลผลิต สูงกว่าพันธุ์ข้าวพื้นเมืองอื่น ๆ โดยส่งเสริมการทำนาในลักษณะแปลงนา ขึ้นบันได การทำแปลงสาธิตการปลูกข้าวหลวง เพื่อเป็นพืชรายได้ทางเลือก ให้แก่เกษตรกร การเพาะเนื้อเยื่อเพื่อศึกษาทดลองการอนุรักษ์พันธุ์ กล้วยไม้ในท้องถิ่น และเพาะขยายเนื้อเยื่อกล้วยน้ำว้าพันธุ์มะลิอ่อน แจกจ่ายให้แก่เกษตรกรนำไปปลูกในแปลงตนเอง การขยายพันธุ์ ผักท้องถิ่น ไม้ผล ไม้ยืนต้นท้องถิ่น โดยทำแปลงทดลองการผลิต เมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่น เช่น ถั่วฝักยาวพันธุ์พิจิตร 2 กวางตุ้งน่าน 1 พริกขี้หนูผลใหญ่ ผัก 13 ผักทอง น้ำเต้า มะระขี้นก บวบเหลี่ยม บวบหอม โหระพา ผักพุดกัญ ผักชีลาว และแปลงทดลองปลูกกาแฟเพื่อทดสอบ สายพันธุ์กาแฟอาราบิก้าต่าง ๆ

นอกจากนี้ ยังมีการปลูกพืชบำรุงดิน ได้แก่ ถั่วมะแฮะ ปอเทือง และส่งเสริมการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน เช่น ปลูกผักสวนครัว ไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ ในครัวเรือนด้วย

5. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อรับมือภัยพิบัติทางธรรมชาติ :

โครงการศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชจักรพันธ์เพ็ญศิริ อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา _____

“ปัจจัยสำคัญของการเกษตร นอกจากจะเป็นเรื่องน้ำและดินแล้ว
การมีพันธุ์พืชที่ดีให้เกษตรกรปลูก เป็นเรื่องที่สำคัญมาก
อีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่ตัวเองจัดเองทำให้เราได้ศึกษาวิธีการว่า
พันธุ์ต่าง ๆ นอกจากจะทำให้มีปริมาณมากขึ้นแล้ว คุณภาพที่จะเหมาะสมในแต่ละแห่งจะอย่างไร
เพราะถ้าเราทำเองจะทราบว่าตรงไหนต้องทำอะไร เป็นความรู้ของพวกเราทุกคนด้วย”

พระราชดำรัสสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ณ จังสระปทุม เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2552

ที่มา : โครงการศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชจักรพันธ์เพ็ญศิริ ตำบลโป่งผา อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงประสบปัญหาไม่มีเมล็ดพันธุ์พืชผักต่าง ๆ แจกจ่ายแก่ผู้ประสบอุทกภัยและดินโคลนถล่มในจังหวัดอุตรดิตถ์และอีก 4 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง เมื่อวันที่ 22-23 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชจักรพันธ์เพ็ญศิริ อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา จึงได้ถือกำเนิดขึ้นตามพระราชดำรัสใน พ.ศ. 2552 เพื่อเป็นแหล่งผลิต ปรับปรุง และพัฒนาพันธุ์พืชให้เป็นเมล็ดพันธุ์ที่ดี และมีคุณภาพดี เพื่อเก็บสะสมสำรองไว้มอบให้แก่ราษฎรในพื้นที่ประสบภัยพิบัติและราษฎรทั่วไป เป็นการเตรียมความพร้อมให้รับสถานการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้

ทรงวางรากฐานเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมพัฒนาสู่เกษตรกรรมแบบยั่งยืน และทรงให้ความสำคัญกับเรื่องเมล็ดพันธุ์ มักจะรับสิ่งกับผู้ปฏิบัติงานอยู่เสมอว่า **“พันธุ์พืชทุกพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ทุกเมล็ด เป็นของพระเจ้าอยู่หัว ทำให้ดีที่สุด”**

ปัจจุบันมีศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชจักรพันธ์เพ็ญศิริอีก 2 แห่ง คือ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี ซึ่งได้ขยายสู่การผลิตและพัฒนาเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อแจกจ่ายแก่ชาวนา และเพื่อเป็นการคงไว้ซึ่งคุณภาพของข้าวไทยด้วย

ที่มา : <https://www.ข้าวเพื่อชัยชนะ.com/ข้าวของพ่อ/24>

6. ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการอนุรักษ์และสร้างรายได้ : โครงการสร้างป่า สร้างรายได้

พุทธศักราช 2556 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำริให้ดำเนินงานโครงการ “สร้างป่า สร้างรายได้” เป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ด้วยการปลูกไม้ป่าดั้งเดิมของพื้นที่ให้เป็นไม้ประธานผสมผสานกับการปลูกพืชเกษตรหรือไม้เศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่คนท้องถิ่น ตามลำดับขั้นเรือนยอด ตั้งแต่ชั้นบนชั้นรอง ไม้พุ่ม และไม้ผืนดิน ทำให้เกิดความหลากหลายของขนาดและพันธุ์กรรมพืช เกิดความอุดมสมบูรณ์ เลียนแบบธรรมชาติ ในขณะที่พืชเกษตรหรือไม้เศรษฐกิจ เช่น กาแฟ หวาย ไม้ สนุนไพร และเครื่องเทศ เจริญเติบโตและให้ผลผลิตเร็ว สามารถนำมาแปรรูปเพิ่มมูลค่าและจำหน่าย สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน พร้อมกับการเพิ่มพื้นที่ป่าอย่างเกื้อกูลกัน ดำเนินการนำร่องที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน และจังหวัดเลย ต่อมาได้ขยายไปยังจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และจังหวัดตาก

“...สร้างป่า สร้างรายได้ เป็นแนวทางการพัฒนาการฟื้นฟูป่าไม้

เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับป่า และมีรายได้เสริมจากการปลูกพืชโดยที่ไม่ทำลายป่าไม้

โดยการปลูกป่าร่วมกับพืชเศรษฐกิจ มีการปลูกไม้หลาย ๆ ระดับ หลาย ๆ ชนิด

มีทั้งไม้เรือนยอดสูงลดหลั่นกันลงมา นอกจากจะทำให้ชาวบ้านมีรายได้แล้ว ยังทำให้มีป่าไม้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย...”

พระราชดำริในการประชุมสัมมนา “รักษาน่าน” วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2557 ณ ศูนย์การเรียนรู้และบริการวิชาการ เครือข่ายแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตำบลผาสิงห์ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

7. จากเหมืองแร่สังกะสีเป็นส่วนพฤษศาสตร์ : สวนพฤษศาสตร์ผาแดง อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก _____

ที่มา : <https://www.nstda.or.th/nac/2024/exhibition/ex01/>

ที่มา : ไทยโพสต์ (2562)

เหมืองผาแดง อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก เคยเป็นแหล่งถลุงแร่โลหะสังกะสีที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ ในเนื้อที่รวม 2,077 ไร่ ซึ่งบริษัท ผาแดงอินดัสทรี จำกัด (มหาชน) ได้รับสัมปทานขุดหาแร่มายาวนานกว่า 32 ปี ก่อนจะปิดตัวลงใน พ.ศ. 2560 เนื่องจากปริมาณแร่สำรองหมดแล้ว

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชปณิธานแน่วแน่ในการสนับสนุนงานด้านพฤษศาสตร์ การอนุรักษ์ และงานด้านสวนพฤษศาสตร์ ทรงมีแนวพระราชดำริเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2561 ให้ดำเนินการจัดสร้างสวนพฤษศาสตร์ในโครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดตาก โดยทรงมุ่งหวังให้สวนพฤษศาสตร์ผาแดงมีลักษณะเช่นเดียวกับสวนพฤษศาสตร์อีเดน (Eden Project) สหราชอาณาจักร ซึ่งได้พัฒนาขึ้นอย่างสวยงามจากพื้นที่ที่ผ่านการทำเหมืองมาแล้วเช่นเดียวกับเหมืองผาแดง มีพระราชประสงค์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ เป็นสถานที่รวบรวมพรรณไม้ของผืนป่าตะวันตกของประเทศไทย รวมทั้งเก็บรักษาและขยายพันธุ์พันธุ์ไม้หายากให้เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ป่าธรรมชาติ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างรายได้ให้กับชุมชนที่อยู่โดยรอบโครงการ โดยมีแนวทางการดำเนินงานให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศและแหล่งนันทนาการ มีศูนย์อบรมสัมมนาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีพิพิธภัณฑ์เหมืองแร่สังกะสีผาแดง ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้ป่าและพืชท้องถิ่น ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมการใช้หญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ และศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้สูงอายุ

กรมป่าไม้ร่วมกับ ดร.วีระชัย ณ นคร ที่ปรึกษาการจัดสร้างสวนพฤกษศาสตร์ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดทำกรอบแนวคิดและออกแบบผังการจัดสร้างสวนพฤกษศาสตร์ผาแดง โดยจำแนกพื้นที่ 970 ไร่ เป็น 6 โซน คือ โซนสระมรกตและป่าดึกดำบรรพ์ 200 ไร่ โซนน้ำตกเทียม 100 ไร่ โซนกลุ่มอาคารเรือนกระจก เนื้อที่ 200 ไร่ โซนการฟื้นฟูป่า 300 ไร่ โซนพื้นที่อ่างเก็บน้ำผาแดง 160 ไร่ โซนพื้นที่ทางเข้าสวนพฤกษศาสตร์ 10 ไร่

กิจกรรมการฟื้นฟูสภาพป่า เช่น ปลูกฟื้นฟูป่าในพื้นที่บริเวณรอบโครงการส่งเสริมการเรียนรู้ ของกรมป่าไม้ ปลูกป่าภายใต้โครงการสร้างป่า สร้างรายได้ บำรุงและดูแลสวนป่าเศรษฐกิจโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชน ตาม พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. 2562

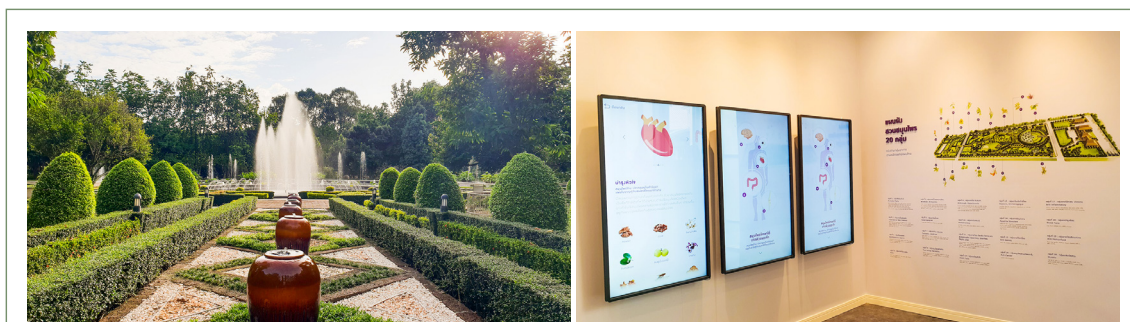
8. ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้เพื่อสุขภาพของปวงชน :

สวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อำเภอนิคมน้ำจืด จังหวัดระยอง —

ที่มา : พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้จัดทำสวนสมุนไพรขึ้นเป็นแห่งแรกของประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2527-2528 เพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรให้เกิดประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลัง ในบริเวณศูนย์บำรุงรักษาและบ้านพักพนักงาน ตำบลมาบข่า อำเภอนิคมน้ำจืด จังหวัดระยอง โดยมีเนื้อที่ประมาณ 60 ไร่ พร้อมทั้งได้นำสมุนไพรหายากหายากสวนสมุนไพรแห่งนี้แด่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อทรงใช้ประโยชน์ตามพระราชอัธยาศัย และได้รับพระกรุณาธิคุณพระราชทานนามว่า “สวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” สวนแห่งนี้ เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งภูมิปัญญา ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง เกี่ยวกับสมุนไพรไทยและการแปรรูปสมุนไพร พร้อมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่

ที่มา : <https://thailandtourismdirectory.go.th/attraction/1779>

สวนสมุนไพรนี้เป็นแหล่งรวบรวมและขยายพันธุ์พืชสมุนไพรต่าง ๆ ที่มากกว่า 260 ชนิด โดยจำแนกสรรพคุณการรักษาโรคตามคัมภีร์ตำรายาไทยโบราณ ได้ประมาณ 20 กลุ่ม เช่น กลุ่มแก้โรคผิวหนัง กลุ่มพืชถอนพิษ กลุ่มขับน้ำนม (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), ม.ป.ป.) ในส่วนที่เป็นอาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษา ภายในอาคารมีจุดแสดงนิทรรศการให้ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับพรรณไม้ เช่น ลูกยางนา รวมถึงแสดงพระจริยวัตรของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการอนุรักษ์พรรณพืช ในส่วนของอาคารพิพิธภัณฑ์ เป็นการจุดแสดงนิทรรศการที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของสมุนไพรที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่ดั้งเดิม จุดที่แสดง ได้แก่ ห้องหมอยา ห้องสมุนไพรตามธาตุ และห้องเรียนรู้สมุนไพรไทย นอกจากนี้ สวนสมุนไพรแห่งนี้ ยังได้ทดลองปลูกพืชเมืองหนาวหลากหลายชนิด เช่น สลีสี่ ทิวลิป สตอร์วเบอร์รี่ (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), ม.ป.ป.)

ภาพที่ 55 แผนผังสวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ที่มา : บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) (ม.ป.ป.)

9. พัฒนาศักยภาพด้านพฤกษศาสตร์ : พระราชทานทุนส่วนพระองค์เพื่อการศึกษาต่อต่างประเทศ

• **ภาพที่ 56** นายพงศกร คุณาสีกอร์ ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่มา : พงศกร คุณาสีกอร์

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สนับสนุนการศึกษาด้านพฤกษศาสตร์ในต่างประเทศ เช่น

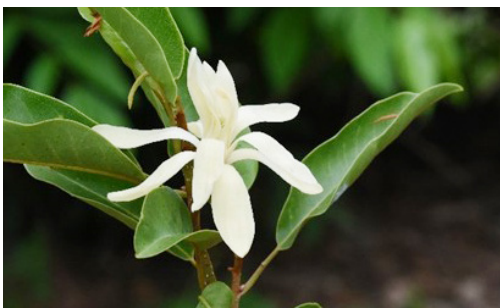
- นายสมราน สุดดี สำเร็จการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาการป่าไม้ เมื่อ พ.ศ. 2526 ได้เริ่มรับราชการที่สำนักงานป่าไม้ จังหวัดสุรินทร์ 5 ปี ต่อจากนั้นได้ศึกษาต่อในคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และสำเร็จการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2535 จากนั้นไปรับราชการที่สำนักงานป่าไม้เขตอุดรธานี และไปศึกษาต่อระดับปริญญาโทด้านอนุกรมวิธานพืช ภาควิชาพฤกษศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อสำเร็จการศึกษา พ.ศ. 2538 กลับเข้ามารับราชการที่หอพรรณไม้ กรมป่าไม้ ซึ่งภายหลังแยกมาสังกัดอยู่ในกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เดือนตุลาคม พ.ศ. 2539 ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ไปศึกษาต่อระดับปริญญาเอกด้านอนุกรมวิธานพืช ณ สถาบันการศึกษา Trinity College มหาวิทยาลัยแห่งกรุงดับลิน ประเทศไอร์แลนด์ ร่วมกับสวนพฤกษศาสตร์คิว กรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาาร่วมทั้ง 2 แห่ง เมื่อสำเร็จการศึกษากลับมารับราชการที่หอพรรณไม้ เมื่อ พ.ศ. 2544 และเกษียณอายุราชการ พ.ศ. 2565 ในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอนุกรมวิธานพืช

- นายพงศกร คุณาสีกอร์ สำเร็จการศึกษาวิทยาศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง สาขาวิชาชีววิทยา (พ.ศ. 2562) และวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาชีววิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (พ.ศ. 2564) ขณะที่ยังศึกษาระดับมหาบัณฑิตได้รับทุนในการทำวิจัยจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พ.ศ. 2565 ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อศึกษาต่อในระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอนุกรมวิธานพืช ณ Trinity College Dublin, University of Dublin ประเทศไอร์แลนด์

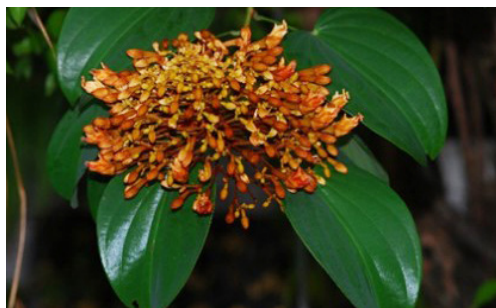
10. พรรณไม้ในพระนามสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

การที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้อย่างสูง และทรงมีพระราชกรณียกิจต่าง ๆ อันเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพในมิติต่าง ๆ อย่างมากมายเป็นที่ยอมรับทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ นักพฤกษศาสตร์ทั้งชาวไทยและต่างประเทศจึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำพระนามมาตั้งเป็นชื่อวิทยาศาสตร์ของพรรณไม้ต่าง ๆ เพื่อเป็นการเกิดพระเกียรติจำนวนมาก เช่น

สิรินธรวัลลี	<i>Phanera sirindhorniae</i> (K. Larsen & S. S. Larsen) Mackinder & R. Clark วงศ์ Fabaceae
จำปีสิรินธร	<i>Magnolia sirindhorniae</i> Noot. & Chalermglin วงศ์ Magnoliaceae
เครือเทพรัตน์	<i>Thepparatia scandens</i> (Roxb. ex G. Don) Phuph. วงศ์ Malvaceae
ม่วงเทพรัตน์	<i>Exacum affine</i> Balf. f. ex Regel วงศ์ Gentianaceae
เทพมาศ	<i>Flemingia sirindhorniae</i> Mattapha, Chantar. & Suddee วงศ์ Fabaceae
ช่องเจ้าฟ้า	<i>Buxus sirindhorniae</i> W. K. Soh, van Sternb., Hodk. & J. Parn. วงศ์ Buxaceae
รักตะนิล	<i>Peperomia sirindhorniae</i> Suwanph. & Chantar. วงศ์ Piperaceae
ราชรัตน์	<i>Syzygium sirindhorniae</i> Chantar., Suksathan & Wongnak วงศ์ Myrtaceae
ไอยริศ	<i>Zingiber sirindhorniae</i> Triboun & Keerat. วงศ์ Zingiberaceae
กุหลาบพระนามสิรินธร	<i>Rosa hybrid</i> 'Princess Maha Chakri Sirindhorn' วงศ์ Rosaceae
เอื้องศรีเชียงดาว	<i>Sirindhornia pulchella</i> H. A. Pedersen & Indham. วงศ์ Orchidaceae
เอื้องศรีประจิม	<i>Sirindhornia mirabilis</i> H. A. Pedersen & Suksathan วงศ์ Orchidaceae
เอื้องศรีอาคเนย์	<i>Sirindhornia monophylla</i> (Collett & Hemsl.) H. A. Pedersen & Suksathan วงศ์ Orchidaceae
ชมพูสิริน	<i>Impatiens sirindhorniae</i> Triboun & Suksathan วงศ์ Balsaminaceae
รักตสิริน	<i>Dendrobium hybrid</i> (<i>Dendrobium</i> 'Thailand' × <i>D.</i> 'Airy Red Bull' วงศ์ Orchidaceae
ม่วงราชกุมารี	<i>Dendrobium hybrid</i> 'Royal Kumari Purple' (<i>Dendrobium</i> 'Airy Blue' × <i>D.</i> 'Sakura') วงศ์ Orchidaceae
มหาพรมสิรินธร	<i>Mitrephora sirindhorniae</i> Chalermglin, Leerat. & R. M. K. Saunders วงศ์ Annonaceae
คำหยาดศรีสิรินธร	<i>Chayamaritia sirindhorniana</i> D. J. Middleton, Tetsana & Suddee วงศ์ Gesneriaceae

จำปีสิรินธร

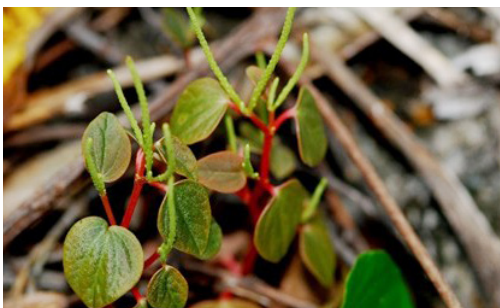
สิรินธรวัลดี

เครื่องพราดน์

ช่องเจ้าฟ้า

รักตะนิล

ไอยริศ

- **ภาพที่ 57** ตัวอย่างพรรณไม้ในพระนาม สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าฯ กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

บรรณานุกรม

- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. **สวนพฤกษศาสตร์ป่าชายเลนนานาชาติ ร.9.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2567, จาก: <https://projects.dmcr.go.th/miniprojects/115/description/26825>.
- กรมป่าไม้. **กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงติดตามผลการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ. ตาก.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <https://www.forest.go.th/blog/2024/01/กรมสมเด็จพระเทพรัตนราช>.
- **ประวัติกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตร.** พระนคร: โรงพิมพ์บริษัทธีระพานิช, 2511. (พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาตรุพันธ์พิทักษ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง พระนคร วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2511)
- **117 ปี ความร่วมมือด้านการป่าไม้ระหว่างประเทศ.** กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2556.
- กรมป่าไม้. **สำนักโครงการพระราชดำริ และกิจการพิเศษ. ต้นไม้ทรงปลูกในรัชกาลที่ 9.** กรุงเทพฯ: สำนักโครงการพระราชดำริ และกิจการพิเศษ กรมป่าไม้, 2561.
- กรมวิชาการเกษตร. **ประวัติความเป็นมากรมวิชาการเกษตร.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://www.doa.go.th/th/about/กรมศิลปากร.ภาพยิมมหาชน.พิมพ์ครั้งที่3.กรุงเทพฯ:คลังวิทยา,2507>.
- **เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ในรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7.** พระนคร: กรมศิลปากร, 2507. (พิมพ์ในโอกาสจัดงานฉลองวันพระราชสมภพครบร้อยปีของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2507)
- **ชีวิตและงานของสุนทรภู่.** กรุงเทพฯ: บันทึกลสยาม, 2545.
- **ไตรภูมิภราหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหารัชมรรคาที่ 1 พญาสิทธิ ฉบับตรวจสอบชำระใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526.
- **สมุทรโฆษคำฉันท์.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2523.
- **อนิรุทธคำฉันท์:** พร้อมด้วยบันทึกสอบทานและหมายเหตุ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523.
- กรมศิลปากร. **กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7.** กรุงเทพฯ: สหประชาพาสันย์, 2529.
- กรมศิลปากร. **กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. วรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี เล่ม 2.** กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2533.
- กรมศิลปากร. **สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. จินตามณี เล่ม 1 และจินตามณีฉบับใหญ่ฉบับบูรณ.** สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2561.

- กรมศิลปากร. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **จดหมายเหตุงานพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 เล่ม 1.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:309739
- กรมศิลปากร. หอสมุดแห่งชาติ. **ชินมหานิทาน เล่ม 2 ภาคภาษาไทย.** กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, 2530.
- **ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหง.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://www.finearts.go.th/storage/contents/file/ILFAtb5sN0zPl6npMISaadyCiineipDxqUxe9npe.pdf>. 2547
- กรมหม่อนไหม. **ประวัติกรมหม่อนไหม.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2567, จาก: https://www.opsmoac.go.th/saraburi-article_prov-files-441691791818.
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. **สวนพฤกษศาสตร์ชายแดนใต้.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://portal.dnp.go.th/Content/Pattani?contentId=3325>.
- **สวนพฤกษศาสตร์ชายแดนภาคใต้ ตามพระราชเสาวนีย์.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://www.dnp.go.th/botany/garden/gardenplantdetail.html?id=06111&group=002>.
- **ป่าสิริเจริญวรรษ.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2567, จาก: <http://siricharoenwat.com/about.html>.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. **ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2567, จาก: https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:168616
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรมวิชาการเกษตร. **พรรณไม้ในกรมวิชาการเกษตร เล่ม 1-เล่ม 2.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2552.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. **สวนพฤกษศาสตร์ป่าชายเลนนานาชาติ ร.9.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2567, จาก: <https://projects.dmcr.go.th/miniprojects/115/description/26825>.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรมป่าไม้. **กรมป่าไม้ 123 ปี รักป่า รักประชาชน.** กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. องค์การสวนพฤกษศาสตร์. **แผนที่ท่องเที่ยวภายในสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2567, จาก: <http://www.qsbgo.org/webBGO/highlight.html>.
- กระทรวงวัฒนธรรม. “กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ” ใน **ประชุมวรรณคดีเรื่องพระพุทธรบาท.** กรุงเทพฯ: กระทรวง, 2556.
- “โคลงลิลิตต้นตำนานพระพุทธรบาท” พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ใน **ประชุมวรรณคดีเรื่องพระพุทธรบาท.** กรุงเทพฯ: กระทรวง, 2566.
- “พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศนิราศธารทองแดง” ใน **ประชุมวรรณคดีเรื่องพระพุทธรบาท.** กรุงเทพฯ: กระทรวง, 2556.

-----, “หน้าโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัย” ใน **ประชุมวรรณคดีเรื่องพระพุทธบาท**. กรุงเทพฯ: กระทรง, 2556. กรุงเทพฯธุรกิจ. **ทำความเข้าใจ สวนป่าระยะที่ 2-3 ในสวนสาธารณะเบญจกิติ เอลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2567, จาก: <https://www.bangkokbiznews.com/news/1018884>.

-----, **ในหลวง ทรงปลูกไม้มงคล ปฐมฤกษ์อุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 4 มิถุนายน 2567, จาก: <https://www.bangkokbiznews.com/news/975778>.

กรุงเทพมหานคร. **สวนลุมพินี**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2567, จาก: <http://office.bangkok.go.th/publicpark/park01.asp>.

กรุงเทพมหานคร. สำนักสิ่งแวดล้อม. สำนักงานสวนสาธารณะ. **สวนหลวง ร.9**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <http://office.bangkok.go.th/publicpark/park11.asp>.

กองด่านป่าไม้กาโด (ตั้งอยู่ที่จังหวัดมอลเมน ประเทศพม่า) ประวัติสำนักบริหารจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 9. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2567, จาก: <https://www.dnp.go.th/khonkaen/data/history.html>.

กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ. **ประมวลพระบรมราชโองการและพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2513-2514 (เรียบเรียงขึ้นตามที่ได้บันทึกพระสุรเสียงไว้)**. กรุงเทพฯ: เกรย์ แมกเทอร์, 2550.

กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. **รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสอาณาจักรมณฑลวันตก สิงคโปร์ ปัตตาเวีย พม่า อินเดีย**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: https://www.silpa-mag.com/history/article_63274

กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. **เจ้านายเล็ก ๆ ยุวกษัตริย์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2560.

การประชุมวิชาการและนิทรรศการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและงานฐานทรัพยากรท้องถิ่น ครั้งที่ 8. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2567, จาก: https://library.sut.ac.th/clremsite/?m=news&news_id=1150 (อว.สร.)

ขุนช้างขุนแผน. **เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน**. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2555.

ครอว์ฟอร์ด, จอห์น. **เอกสารของครอว์ฟอร์ด = Crawford papers**. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. นครหลวง: โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.

ความหลากหลายทางชีวภาพสำคัญอย่างไร. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: https://chm-thai.onep.go.th/?page_id=751

โครงการทุนอาบันทมิฬ. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://km.rdpb.go.th/Project/View/8602>

โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่ทอง จังหวัดเชียงใหม่. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://www.porpeang.org/content/6060/โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่ทอง-จังหวัดเชียงใหม่>

- โครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 24 ปี ศูนย์ภูฟ้าพัฒนาตามพระราชดำริ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2567, จาก: <http://www.psproject.org/wp-content/uploads/2024/02/PhufaNan24years.pdf>
- โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. คู่มือการดำเนินงานฐานทรัพยากรท้องถิ่น พุทธศักราช 2560. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2568, จาก: https://www.rspg.or.th/domestic/files/pdf/8_001.pdf
- , บทที่ 1 โครงการ อพ.สร. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2567, จาก: https://www.rspg.or.th/domestic/files/pdf/8_006.pdf
- , สวนจิตรลดา. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2567, จาก: <http://www.rspg.org/palace/chitralada/cld1.htm>.
- , แผนแม่บท อพ.สร. ระยะ 5 ปีที่เจ็ด (1 ตุลาคม พ.ศ. 2564-30 กันยายน พ.ศ. 2569).
- จักรพรรดิพงศ์ (จาต), พระ. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2502.
- จากเหมืองสู่ ‘สวนพฤกษศาสตร์ผาแดง’ แนวพระราชดำริกรมสมเด็จพระเทพฯ รักษาป่าตะวันตก. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <https://www.thaipost.net/main/detail/36702>.
- จามรี อารยาณิมิตสกุล. รายงานฉบับสมบูรณ์วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาภูมิทัศน์เมืองของไม้ยืนต้นริมถนนและริมคลอง. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2558.
- จิตติ พิฤกลอง. การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนที่มาใช้บริการสวนหลวง ร.9 กับสวนลุมพินี ที่มีต่อนโยบายการส่งเสริมการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: http://thesis.swu.ac.th/swuthesis/Pub_Pol/Jitti_P.pdf.
- จิตร ภูมิศักดิ์. โฉมหน้าศักดินาไทย. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2567, จาก: [https://th.wikisource.org/wiki/%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B2:%E0%B9%82%E0%B8%89%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%A8%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%94%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2_\(9th_ed\).pdf/168](https://th.wikisource.org/wiki/%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B2:%E0%B9%82%E0%B8%89%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%A8%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%94%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2_(9th_ed).pdf/168)
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. โคลงสุภาพิตพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 และสุภาพิตพระร่วง. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2508. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรี สนิต สุวรรณบุญ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2508)
- , บทละครเรื่องเงาะป่า. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2448.
- , พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม 1. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2506.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สถาบันไทยศึกษา. **ร้อยปีคลองรังสิต**. กรุงเทพฯ: สถาบัน, 2539

โกลก ภมรประวัติ. **ประวัติศาสตร์ชลประทานในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2567, จาก: <http://lproject.rid.go.th/site/index.php/en/general-information/130-2015-06-22-02-00-53/217-2015-06-22-08-49-33>

ชมรมนักเรียนทุนมูลนิธิอานันทมหิดล. **เรื่องน่ารู้สำหรับประชาชน เล่มที่ 21**. กรุงเทพฯ: เอช.เอ็น. กรุ๊ป, 2537. (จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว)

ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต. **พรรณไม้และบทบาทของพรรณไม้ในวรรณกรรมของสุนทรภู่**. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, 2564.

แซร์แอส, นิโกลาส์. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)**. แปลโดย สันติ ท. โกมลบุตร. พระนคร: ก้าวหน้า, 2506.

ฐานเศรษฐกิจ. **“อุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ รัชกาลที่ 9” ปอดแห่งใหม่กลางกรุง กับ 9 เรื่องน่ารู้**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <https://www.thansettakij.com/real-estate/543683>.

ฐานพงศ์ เรื่องจิรวัด. **117 ปี ความร่วมมือด้านการป่าไม้ระหว่างประเทศ จากอดีตที่มานะบากบั่นสู่ปัจจุบันที่มั่นคงยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2556.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **นิทานโบราณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์, 2559.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5**. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เสรีบรรณกิจ, 2520. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางผ่อง ชื่นคงชู ณ เมรุวัดแก้วไพฑูรย์ แขวงบางขุนเทียน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร วันที่ 14 พฤษภาคม พุทธศักราช 2520)

เต็ม สมิตินันท์. **หนังสือพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://ebook.lib.ku.ac.th/ebook27/ebook/2011-002-0101/#p=1>

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุนนาค) วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ณ วัดประยูรวงศาวาส)

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, กรมสมเด็จพระ. **การสร้างสำนึกให้เด็กและเยาวชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ บทพระราชนิพนธ์ ในการประชุมสัมมนา “รักษาน่าน”**. กรุงเทพฯ: สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สอนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, 2557.

-----, **โครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า**. กรุงเทพฯ: สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สอนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, [ม.ป.ป.].

เทียม คมกฤส. **การป่าไม้ในประเทศไทย**. พระนคร: กรมป่าไม้, 2514. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ เทียม คมกฤส วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2514 ณ วัดเทพศิรินทราวาส)

ธรรมธิเบศไชยเชษฐาธิราชวงศ์, เจ้าฟ้า. พระมาลัยคำหลวง. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเจียน ผดุงเกียรติ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2509)

ธุรกิจดอยตุง เกษตร. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://www.doitung.com/horticulture/>.

นวลรัตน์ เลขะกุล. ชีวิตและงานกุนกระหม่อมบริพัตร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

นับโกปบัณฑิตสุตรคำหลวง. พระนคร: อ.ศิลป จำกัด, 2494. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิจารณ์กัญกิจ (มังกร วิจารณ์กัญกิจ) และฌาปนกิจศพ นางวิจารณ์กัญกิจ (กึ่งทอง วิจารณ์กัญกิจ) วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2494)

นัยนา แยมสาขา. "ภาพเก่าเล่าอดีต กุณเกล้าเรียนหลวง." ศิลปากร. 49, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2549): 80-93.

นางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์. พิมพ์ครั้งที่ 13. พระนคร: โรงพิมพ์กิตติประดิษฐ์, 2508. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสะสุไร ตุลายาน)

"นามสกุลพระราชทาน นามสกุลเลขที่ 5593." ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 44. (6 พฤศจิกายน 2470).

นิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุมปกรณัม) เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2506.

แบ่งน้อย คึกคึกศรี, ม.ร.ว. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325-2525). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน). สวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2567, จาก: <https://pttherbgarden.pttplc.com/index.aspx>.

บาร์เน็ต, เอ. ซี. รายงานการแสดงกลศึกกรมแลพานิชการ ครั้งที่ 1 ณ กรุงเทพฯ วันที่ 18 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 129. พระนคร: กระทรวงเกษตรราธิการ, 2453.

บุญเกียรติ การเวกพันธุ์ และคนอื่น ๆ. จตุสดมภ์. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%88%E0%B8%95%E0%B8%B8%E0%B8%AA%E0%B8%94%E0%B8%A1%E0%B8%A0%E0%B9%8C>

ปรมาธิบดีอินทรี, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. กฤษฎาสนอน้องคำจันท้อบับกรุงธนบุรี และวินิจฉัยเรื่องกฤษฎาสนอน้องพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ธนบุรี: สารศึกษาการพิมพ์, 2516. (คณะกรรมการจัดงานวันสารทศกภูมิภาคทักษิณ พิมพ์กุลเกล้าฯ ถวาย ในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดพิชัยญาติการาม วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2516)

----- ลิลิตตะเลงพ่าย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

"ประกาศในการที่ออกพระนามสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ลงวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 115." ราชกิจจานุเบกษา. (2440). เล่มที่ 14, ตอนที่ 3.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2465.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2464.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2462.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2459.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2458.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2457.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2456.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2451.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 7. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2471.

ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 7. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2468.

ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477. (ที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาอนุมนตรี (อวบ เปาโรหิตย์) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2477)

ประวัติความเป็นมากรมวิชาการเกษตร. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://www.doa.go.th/th/about/>

ประวัติความเป็นมาปทุมวันรัตนโกสินทร์. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567, จาก: <https://watpathumwanaram.wordpress.com/> 72 ปีเกษตรศาสตร์ พิพัฒน์แผ่นดินไทย ก่อนจะถึงทศวรรษที่ 1.

ประวัติมหาวิทยาลัยความเป็นมาก่อนจัดตั้งมหาวิทยาลัย. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <http://www.coop.ku.ac.th/x/www4/general/history1x.html>

ปวเรศวรราชलगกรณ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระ. ตำรายา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิจิตร, 2434.

ปวีณา หมู่อุบล. อำนาจนำพระนั่งเกล้าฯ: การเมืองวัฒนธรรมของชนชั้นนำรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2567.

ปาริฉัตร คำวาส และคนอื่น ๆ. Wetland: เปลี่ยนโรงงานยาสูบเป็นพื้นที่สาธารณะ 453 ไร่ สำหรับหนองน้ำและบำบัดน้ำเสียด้วยพืชพันธุ์ธรรมชาติกว่า 300 ชนิด 8,888 ต้น. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2567, จาก: <https://readthecloud.co/benchakitti-park/>.

ปิ่น บุตรี. อะเมซิ่ง “วนอุทยานปราณบุรี” พื้นที่ชีวิตทรงคุณค่าใต้พระบาทมีพระพินบิหลวง. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://mgronline.com/travel/detail/9660000072363>.

ปิยรัตน์ อินทร์อ่อน. จตุสมภ (13 กรกฎาคม 2553). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=%E0%B8%88%E0%B8%95%E0%B8%B8%E0%B8%AA%E0%B8%94%E0%B8%A1%E0%B8%A0%E0%B9%8C%E0%B9%91%E0%B9%93%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%81%E0%B8%8E%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%A1%E0%B9%92%E0%B9%95%E0%B9%95%E0%B9%93>

พนาบุตร (เปล่ง สาครบุตร), พระยา. พระยาพนาบุตรในวงการป่าไม้. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2513. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาพนาบุตร (เปล่ง สาครบุตร))

พรรณไม้ในศิลปะจารึกหลักที่ 1. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://www.finearts.go.th/sukhothaihistoricalpark/view/50506-%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%93%E0%B9%84%E0%B8%A1%E0%B9%89%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%A8%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%88%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B6%E0%B8%81%E0%B8%AB%E0%B8%A5%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88-%E0%B9%91>

พรรณไม้พระนาม. [ออนไลน์]. จาก: <https://www.royalparkrajapruek.org/Knowledge/view/311>

พระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการอนุรักษ์. [ออนไลน์]. จาก: <https://www.rspg.or.th/information/index.htm>

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุนนาค) วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ณ วัดประยูรวงศาวาส)

พระราชหัตถเลขาพระราชทานพระราชยาเจ้าดารารัศมี” ใน **ตามรอยบาทพระพุทธรเจ้าหลวง** โดย ประยูร สิริพิพันธ์. นครหลวง กรุงเทพมหานคร: สยาม, 2514. หน้า 226-238.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสังข์ทอง.** พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2496.

----- **อิเหนา เล่มที่ 5.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2510.

ภาณุวัตร กุมาชาติ. **ความหลากหลายทางชีวภาพในบริบทโลก และการดำเนินงานของประเทศไทย.** [ออนไลน์]. จาก: https://op.mahidol.ac.th/ra/contents/orra_document/20200901/20200901-04.pdf

ภาวิณี อินชมภู. **สวนลุมพินี แนวคิดและการเปลี่ยนแปลงเชิงผังแม่บท ตั้งแต่พุทธศักราช 2468 ถึง 2557.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2567, จาก: https://www.arch.chula.ac.th/ejournal/files/article/128_20160114111546_PB.%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%93%E0%B8%B5%20_9dec.

มหาบุษย์, พระยา. **นิราศพระยามหาบุษย์ไปเมืองจีนครั้งกรุงธนบุรี เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2324.** พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2461. (อาจวางเอก พระยาพิพัฒน์ พิมพ์แจกในงานยี่นชิงช้า ปีมะเมีย พ.ศ. 2461)

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. **โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดา.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2567, จาก: <https://web.ku.ac.th/king72/2541-2/proj1.html>.

----- **ประวัติมหาวิทยาลัยความเป็นมาก่อนจัดตั้งมหาวิทยาลัย.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567, จาก: <http://www.coop.ku.ac.th/x/www4/general/history1x.html>.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สถาบันไทยคดีศึกษา. **ใตร่มพฤกษาพระบารมี.** กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.

มิวเซียมไทยแลนด์. **สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <https://www.museumthailand.com/th/museum/Queen-Sirikit-Botanic-garden>.

มูลนิธิชัยพัฒนา. **โครงการสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์การบรมราชชนนี ต.สามพระยา อ.ชะอำ จ.เพชรบุรี**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://www.chaipat.or.th/royal-projects-in-various-regions/central-west/10263-2011-03-17-05-03-53.html>

----- **ทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2567, จาก: <https://www.chaipat.or.th/site-content/item/254-theory-developed-forest-restoration.html>.

มูลนิธิชัยพัฒนา. **โครงการศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชจักรพันธ์เพ็ญศิริ. สร้างป่า สร้างรายได้**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2565, จาก: https://www.psproject.org/?page_id=12706

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์. **โครงการพัฒนาออยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://www.maefah.luang.org/doitung-development-project/>.

โมกราชินี. [ออนไลน์]. จาก: https://www.rspg.or.th/homklindokmai/queen_flora/queen9-1.htm

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. **โครงการพระราชดำริสวนพฤกษพรรณเทพรัตน์ รร.จปส.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2567, จาก: <http://www2.crma.ac.th/vegetation/905/OPNext.Asp>.

ลิลิตพระลอ. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2496. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอก พระยานิรินราชทรงวุฒิ (สวนวินิจฉัยกุล) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2496)

ลิลิตยวนพ่าย. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2465.

วงศาราชสันนิท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. **ตำราสรรพคุณยา ฉบับของกรมหลวงวงษาราชสันนิท**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462. (พิมพ์แจกในงานศพ คุณหญิง (ถรัพย์) อรรถกวีจาก)

วราชาติ มีชูบท. **พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2552.

วรวุฒิ จุฬาลักษณ์นากุล. **จากยอดเขาส่งใต้ทะเล : ธรรมชาติแห่งชีวิตที่ต้องเรียนรู้--ใช้ประโยชน์--และสร้างจิตสำนึก**. โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **ธรรมชาติกว่า 300 ชนิด 8,888 ต้น**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2567, จาก: <https://readthecloud.co/benchakitti-park/>

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. **สวนเมืองบางกอก**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2567, จาก: <https://walailaksongsiri.com/2017/09/05/%E0%B8%AA%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%AD%E0%B8%81/>

----- **สวนผัก: สวนของคนจีนย่านตลิ่งชัน**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2567 จาก: <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=841>

วิชา จิราไพศาล. **รู้หรือไม่ “ขบุนไฟศาลักกนิล” ขบุนหนึ่งเดียว ที่เกิดในพระบรมมหาราชวัง**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2567, จาก: https://www.silpa-mag.com/history/article_133802

ศรีปราชญ์. **อนิรุทธคำฉันท์พร้อมด้วยบันทึกสอบทานและหมายเหตุ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2522.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. **หอมติดกระดาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2553.

ศุภวรรณ สอนศิลปพงศ์. **นิตยสาร 5 นาที**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดำรงธรรม, 2518.

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **รักษาพิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิตต้นแบบแห่งการเรียนรู้การพัฒนา** **อาชีพ**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2567, จาก: <http://www.pikunthong.com.a28.readyplanet.net/17136793>.

สถานีเกษตรหลวงอินทนนท์ จังหวัด. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://www.porpeang.org/content/6476>.

สมาคมนิสิตเก่าวิศวกรรมศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **วังวินเซอร์ : ใครเลยจะระลึกถึง**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://www.intania.com/winsor-palace/>

สมิธ, เฮอริเบิร์ต วาริงตัน. **ห้าปีในสยาม เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลโดย เสาวลักษณ์ กิษานนท์. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2562.

----- **ห้าปีในสยาม เล่ม 2**. แปลโดย เสาวลักษณ์ กิษานนท์. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2559.

“สวนเบญจกิติ” เปลี่ยนโรงงานยาสูบ กลายเป็นสวนสาธารณะใจกลางกรุงเทพฯ. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2567, จาก: <https://www.baanlaesuan.com/255281/gardens/benchakitti-park>.

สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน. [ออนไลน์]. จาก: https://www.rspg.or.th/botanical_school/instruction_2543/pdf/21_23_concept.pdf

สวนมหาดเล็ก. **โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, 2469.

สวนลุมพินี. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2567, จาก: <http://office.bangkok.go.th/publicpark/park01.asp>.

สายสนิทวงศ์, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์**. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2459. (พิมพ์แจกในงานปลงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาวิสูตรสาครดิฐ (เทียน ประทีปประเสน) อธิบดีกรมเจ้าท่า ปีมะโรงชวด พ.ศ. 2459)

สาโรจน์ รุจิธรรม์สกุล. **SDG Update /Flora of Thailand - พรรณพฤกษชาติของไทยนักพฤกษศาสตร์กับการพิทักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าไทย**. [ออนไลน์]. จาก: <https://www.sdgmovement.com/2021/08/17/sdg-vocab-48-biodiversity/>

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **โครงการกวนอานันทมหาด**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://km.rdpb.go.th/Project/View/8602>

----- **โครงการพรุโฑะแดง**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://km.rdpb.go.th/Knowledge/View/154>.

-----, รายชื่อโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. 2495-ปัจจุบัน. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 8 เมษายน 2567, จาก: <https://www.rdpb.go.th/rdpb/projectData/index.htm>.

-----, ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 8 เมษายน 2567, จาก: <http://www.rdpb.go.th/Studycenter>.

-----, สถานีเกษตรหลวงอ่างขาง จังหวัดเชียงใหม่. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2567, จาก: <https://www.rdpb.go.th/Recommend>.

สำนักงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **แผนแม่บทอพ.สร. ระยะ 5 ปีที่เจ็ด (วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2564-30 กันยายน พ.ศ. 2569)**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: https://www.rspg.or.th/information/information_6.htm

-----, พระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการอนุรักษ์. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <https://www.rspg.or.th/information/index.htm>

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. **พลิกโฉมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรม “ที่ยั่งยืน”**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <https://www.nstda.or.th/nac/2024/exhibition/ex01/>

สำนักงานพิพิธภัณฑ์เกษตรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (องค์การมหาชน). **รายงานวิจัย สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยกับการเกษตร**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน, 2566.

สำนักราชเลขาธิการ. **พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2528. สุกางค์ จันทวานิช. “รัชสมัยแห่งการสร้างทุนมนุษย์ : พระราชกุศโลบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งพระราชโอรสไปศึกษาต่อในยุโรป.” **วารสารไทยศึกษา**. 14, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2561): 1.

สุริย์ ภูมิภมร. **พรรณพืชในประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.

เสด็จประพาสสิงคโปร์และปัตตาเวีย พ.ศ. 2413, สิงคโปร์ พม่า และอินเดีย พ.ศ. 2414. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 4 มิถุนายน 2567, จาก: https://www.silpa-mag.com/history/article_63274.

เสาวลักษณ์ กิษานนท์. **การค้ากับชาวต่างชาติในสมัยกรุงธนบุรี**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2567, จาก: <https://www.finearts.go.th/literatureandhistory/view/23848-%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%95%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%AA%E0%B8%A1%E0%B8%B1%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B8%E0%B8%87%E0%B8%98%E0%B8%99%E0%B8%9A%E0%B8%B8%E0%B8%A3%E0%B8%B5>

เหมือดหอม. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2568, จาก: <http://www.qsb.org/Database/plantdb/mdp/medicinal-specimen.asp?id=331>
องค์การสวนพฤกษศาสตร์. **ประวัติความเป็นมา อ.ส.พ.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <https://bgo.qsb.org/about-us/aboutbgo/history>.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอนุกวณดิษฐ์นริศ ฌ เมรุวัดธาตุทอง วันพฤหัสบดีที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2517. กรุงเทพฯ: ไทยมิตรการพิมพ์, 2517.

อัศรา บุญทิพย์. “กฤษฎาสนอน้องคำจันท์ฉบับกรุงธนบุรี.” **มนุษยศาสตร์ปริทัศน์.** 27, 2 (2548): 7-15.

อารียา สุขโต. **รายการ ร้อยเรื่อง...เมืองไทย เรื่องพรรณไม้ในพระนาม.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อสิงหาคม 2567, จาก: <https://library.parliament.go.th/sites/default/files/assets/files/works/academic%20office/radio%20scripts/pdf/2561-08/NALT-radioscript-rr2561-aug3.pdf>

อุทยานสวนจตุจักร. **สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2567, จาก: <https://webportal.bangkok.go.th/chatuchakmetropark/page/sub/13818/สวนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์>.

อุทุมพร. **พระราชประวัติส่วนพระองค์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง เล่ม 3.** กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณา, 2514.

Lodhra. [Online]. Retrieved 2025, from: <https://iyush.in/products/pure-lodhra-powder> *Symplocos racemosa* Roxb., <https://powo.science.kew.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:827266-1>

Plants of the world online. [Online]. Retrieved 2025, from: <https://powo.science.kew.org/>

Royal Project Foundation. **The peach and the poppy: the story of Thailand's Royal Project / Royal Project Foundation.** Chiangmai: Highland Research and Development Institute, 2007.

SDG and biodiversity. **Policy Brief.** [Online]. Retrieved 2024, from: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/11300/Biodiversity-2030_agenda.pdf?sequence=1&isAllowed=1

What is biodiversity and why is it important?, [Online]. Retrieved 2025, from: <https://www.greenpeace.org.uk/challenges/wildlife-and-biodiversity/what-is-biodiversity/https://www.northumberlandnationalpark.org.uk/sycamore-gap-tree-will-live-on-as-national-trust-and-national-park-announce-next-steps/>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
รายชื่อวรรณกรรมในแต่ละช่วงสมัย และจำนวนพรรณไม้
ที่จัดจำแนกได้และจัดจำแนกไม่ได้

รหัสที่	ชื่อวรรณคดี	ชื่อกวี	สมัย	จำนวนพรรณไม้ (ชนิด)		
				ทั้งหมด	จำแนกได้	จำแนกไม่ได้
1	จารึกกรุงสุโขทัย	ศิลาจารึก 15 หลัก	สุโขทัย	27	25	2
2	ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์	นางนพมาศ	สุโขทัย	51	50	1
3	ไตรภูมิกถา	พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไทย)	สุโขทัย	72	66	6
4	ปุนราชธรรม	ไม่ปรากฏ	อยุธยา	27	27	0
5	จินตามณิ เล่ม 1 และ จินตามณิ ฉบับใหญ่ บริบูรณ์	พระโหราธิบดีแต่ง (แผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช)	อยุธยา	6	6	0
6	เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา	ไม่ปรากฏ (น้ำเต้า จวงจันทน์)	อยุธยา	2	2	0
7	จดหมายเหตุวันวลิต	เยเรเมียส ฟาน ฟลิต	อยุธยา	ไม่พบชื่อพรรณไม้		
8	พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต)	พงศาวดาร	อยุธยา	ไม่พบชื่อพรรณไม้		
9	ลิลิตโองการแข่งน้ำ	พราหมณ์ ในสมัยพระเจ้าอู่ทอง	อยุธยา	ไม่พบชื่อพรรณไม้		
10	แนวพยัตติ	ไม่ปรากฏผู้แต่ง	อยุธยา	ไม่พบชื่อพรรณไม้		
11	ภาพยิมหาชาติ	สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งหนังสือมหาชาติฉบับหลวงขึ้นฉบับหนึ่ง	อยุธยา	61	45	16

รหัสที่	ชื่อวรรณคดี	ชื่อกวี	สมัย	จำนวนพรรณไม้ (ชนิด)		
				ทั้งหมด	จำแนกได้	จำแนกไม่ได้
12	มหาชาติคำหลวง	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ให้นักปราชญ์	อยุธยา	172	143	29
13	บันทอนันตสูตรคำหลวง	เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐ สุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)	อยุธยา	16	11	5
14	พระมาลัยคำหลวง	เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐ สุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)	อยุธยา	15	15	0
15	โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย	พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัย (พระราชโอรสในสมเด็จพระ พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ)	อยุธยา	34	33	1
16	กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก	เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐ สุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)	อยุธยา	61	56	5
17	นิราศธารทองแดง	เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐ สุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)	อยุธยา	208	192	16
18	นิราศหริภุญชัย	คาดการณ์ว่าอยู่ใน พ.ศ. 2180 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้า ปราสาททองหรือก่อนหน้านั้น	อยุธยา	9	9	0
19	กาพย์เห่เรือเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ	เจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐ สุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)	อยุธยา	21	20	1
20	ฉันมหานิทาน	ไม่ปรากฏจารึกบนใบลาน	อยุธยา	57	52	5
21	ไชยภัต	ไม่ปรากฏผู้แต่ง	อยุธยา	1 (มะเดื่อ)	1	0
22	ลิลิตเพชรมงกุฎ	เจ้าพระยาพระคลังหน	อยุธยา	58	57	1
23	ลิลิตพระลอ	ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง เชื่อว่า เป็นใบได้มากที่จะแต่งขึ้นก่อน สมัยสมเด็จพระนารายณ์	อยุธยา	109	103	6

รหัสที่	ชื่อวรรณคดี	ชื่อกวี	สมัย	จำนวนพรรณไม้ (ชนิด)		
				ทั้งหมด	จำแนกได้	จำแนกไม่ได้
24	ลิลิตยวนพ่าย	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง	อยุธยา	3	3	0
25	อนิรุทธคำฉันท์	ไม่ปรากฏ	อยุธยา	9	8	1
26	นิทานอิหระณราชธรรม,	แบ่งเป็นเรื่องย่อย 4 เรื่อง	อยุธยา	9	9	
	ปักษิปกรณ์,			12	12	
	ปศาวปกรณ์,			5	5	
	เวตาลปกรณ์			42	40	2
				62	62	
27	สมุทโฆษคำฉันท์	พระมหาธรรมาจารย์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	อยุธยา- รัตนโกสินทร์	134	124	10
28	ตำรับยาโอสถพระนารายณ์ จำนวน 81 ตำรับ	-	อยุธยา	264	245	19
29	กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี	พระยาราชสุภาวดี และพระภิกษุอินทร์	ธนบุรี	10	10	16
30	โคลงยอพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี	นายสวนมหาดเล็กเป็นผู้แต่ง (ผัดโหม บทที่ 13 และบัวแสด บทที่ 14)	ธนบุรี	2	1	1
31	นิราศพระยามหาบุรุษไปเมืองจีน	พระยามหาบุรุษ (ตาล หน้า 10 และสนหน้า 22 ส่วนใหญ่กล่าวถึง สัตว์ชนิดต่าง ๆ)	ธนบุรี	2	2	0
32	ปาจิตกumarกลอนอ่าน (5 เล่ม)	ไม่ปรากฏผู้แต่ง	ธนบุรี	167	153	14

รหัสที่	ชื่อวรรณคดี	ชื่อกวี	สมัย	จำนวนพรรณไม้ (ชนิด)		
				ทั้งหมด	จำแนกได้	จำแนกไม่ได้
33	พระโอรสตีวโกสามกษิ	ไม่ปรากฏผู้แต่ง (น่าจะเป็นคนเดียวกับผู้แต่ง ปาจิตกumarกลอนอ่าน)	ธนบุรี	1 (ข้าว)	1	0
34	ลิลิตตะเลงพ่าย	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	รัตนโกสินทร์	161	159	2
35	โคลงลิลิตต้นตำนานพระพุทธรบาท	พระนิพนธ์ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	รัตนโกสินทร์	10	9	1
36	สังข์ทอง	พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	รัตนโกสินทร์	31	31	0
37	ภาพยัแห่งเรือชมเครื่องคาวหวาน	พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ พุทธเลิศหล้านภาลัย	รัตนโกสินทร์	35	35	0
38	ไกรทอง	รัชกาลที่ 2	รัตนโกสินทร์	9	9	0
39	ขุนช้างขุนแผน	รัชกาลที่ 2 และ 3	รัตนโกสินทร์	266	257	9
40	โคลงโลกนิติ	สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร (จารึกวัดโพธิ์)	รัตนโกสินทร์	13	13	0
41	เงาะป่า	พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 5	รัตนโกสินทร์	46	41	5
42	ไชยเชษฐ	รัชกาลที่ 2	รัตนโกสินทร์	10	9	1
43	ดาหลัง	รัชกาลที่ 1	รัตนโกสินทร์	129	117	12
44	ภาพยัแห่งเรือ รัชกาลที่ 5	พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 5	รัตนโกสินทร์	1	1	0
45	ภาพยัแห่งเรือ รัชกาลที่ 9	พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 9	รัตนโกสินทร์	13	13	0
46	พระราชพิธีสิบสองเดือน	รัชกาลที่ 5	รัตนโกสินทร์	49	49	0

รหัสที่	ชื่อวรรณคดี	ชื่อกวี	สมัย	จำนวนพรรณไม้ (ชนิด)		
				ทั้งหมด	จำแนกได้	จำแนกไม่ได้
47	มณีพิชัย	รัชกาลที่ 2	รัตนโกสินทร์	6	6	0
48	รามเกียรติ์ (รวมทั้งสิ้น 117 เล่มสมุดไทย)	พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 1 และ 3	รัตนโกสินทร์	215	207	8
49	โคลงสุภาพิตสุภาพิต พระร่วงคำโคลง	รัชกาลที่ 5	รัตนโกสินทร์	2	9	1
50	อิเหนา	พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 2	รัตนโกสินทร์	94	94	0
51	พระไทรปิฎก	ฉบบหลวงและมหาจุฬาฯ	รัตนโกสินทร์	331	315	16
52	ตำรายาหมอปพร เล่ม 1 (จำนวน 48 ตำรับ)	กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	รัตนโกสินทร์	183	178	5
53	ตำราพระโอสถปราชากทอง เล่ม 2 (จำนวน 67 ตำรับ)	กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	รัตนโกสินทร์	251	238	13
54	ตำรับยาโรงพระโอสถ (จำนวน 286 ตำรับ)	รัชกาลที่ 2	รัตนโกสินทร์	261	261	0
55	ตำรับยาวัดราชโอรสาราม (จำนวน 205 ตำรับ)	รัชกาลที่ 3	รัตนโกสินทร์	433	422	11
56	ตำรับยาวัดพระเชตุพนฯ (จำนวน 1,061 ตำรับ)	รัชกาลที่ 3	รัตนโกสินทร์	734	711	23
57	ตำรายา (จำนวน 73 ตำรับ)	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จ พระปวเรศวชิราลงกรณ์	รัตนโกสินทร์	123	121	2
58	ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ (จำนวน 20 ตำรับ)	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์	รัตนโกสินทร์	175	172	3
59	ตำราสรรพคุณยา	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท	รัตนโกสินทร์	158	141	17
60	พรรณพฤกษากับสัตวาทิธาน	พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) โดยพระประสงค์ของรัชกาลที่ 5	รัตนโกสินทร์	951	899	52

รหัสที่	ชื่อวรรณคดี	ชื่อกวี	สมัย	จำนวนพรรณไม้ (ชนิด)		
				ทั้งหมด	จำแนกได้	จำแนกไม่ได้
61	เที่ยวเมืองพระร่วง	รัชกาลที่ 6	รัตนโกสินทร์	33	32	1
62	เสด็จประพาสต้น	รัชกาลที่ 5	รัตนโกสินทร์	47	45	2
63	รายงานการแสดงกลสิกรรม แลพานิชการ ครั้งที่ 1	บารเน็ต (โครงการ พระราชดำริ ในรัชกาลที่ 5)	รัตนโกสินทร์	204	185	19
64	ภาพยี่เห่เรือ (งานพระบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454)	พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์	รัตนโกสินทร์	ไม่พบชื่อพรรณไม้		
65	ภาพยี่เห่เรือ	พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์	รัตนโกสินทร์	ไม่พบชื่อพรรณไม้		
66	สุภาวิตพระร่วง	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	รัตนโกสินทร์	ไม่พบชื่อพรรณไม้		
67	กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับสมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	สมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	รัตนโกสินทร์	4	1	3
68	วินิจฉัยเรื่องกฤษณาสอนน้อง	รัชกาลที่ 5	รัตนโกสินทร์	3	3	0

ภาคผนวก ข.

รายชื่อวรรณกรรมและจำนวนพรรณไม้ที่ปรากฏในวรรณกรรม ของชาวต่างชาติ ระหว่าง พ.ศ. 1503-2439

รหัสนวนกรรม	เอกสาร	จำนวนพืช	หมายเหตุ
1	ห้าปีในสยาม (เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ) 2 เล่ม (พ.ศ. 2434-2439)	61	เสาวลักษณ์ กีชานนท์ แปล
2	ตามรอยบันทึกชาวต่างชาติ	16	เอกสารฉบับนี้เป็นบทความที่รวบรวมมาจากเอกสารอื่น ๆ
3	ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) นิโกลาส์ แซร์แวส (พ.ศ. 2224-2229)	64	สันต์ ท. โกมลบุตร แปล
4	The Kingdom and People of Siam; with A Narrative of the Mission to that Country in 1855 (พ.ศ. 2398)	81	Sir John Bowring F.R.S.
5	บันทึกการเดินทางของคณะทูตสหรัฐอเมริกา สู่ราชสำนักบุรพาทิก โคจิ้นจัน สยาม และมีสกิต (เฉพาะตอนประเทศสยาม) โรเบิร์ตส์ เอ็ดมันด์ (พ.ศ. 2375)	56	ปัทมกร ศรีบุญเรือง ผู้แปล
6	เอกสารของคอร์วฟอร์ด (พ.ศ. 2364)	19	ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ แปล
7	From Japan to Arabia: Ayutthaya's Maritime Relations with Asia, Bangkok: the Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities (พ.ศ. 1894-2310)	25	Breazeale, Kennon
8	China's Emergence as Maritime Power. Chapter 7 in The Cambridge History of China. (พ.ศ. 1503-1822)	16	Schottenhammer, Angela
9	The Kingdom and People of Siam; with A Narrative of the Mission to that Country in 1855 (พ.ศ. 2398)	81	Sir John Bowring F. R. S.
10	จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2230)	48	ลา ลูแบร์
11	ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2314)	69	ฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง 2539

ภาคผนวก ก.

รายชื่อพืชที่พบในวรรณกรรมต่าง ๆ

ภาคผนวก ง.

รายชื่อนักเรียนทุนหลวงด้านป่าไม้ ในสมัยรัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 7

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
1	พระยาดรุพันพิทักษ์ (สนิก พุกกะมาน) (พ.ศ. 2422-2511)	ปีรับทุน พ.ศ. 2440-2446 ตามเสด็จรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2440 - Haileybury School (อังกฤษ) - วิชาหลักสูตรที่ Wellingore Hall College, Lincolnshire (อังกฤษ) - วิชาการป่าไม้ที่ Royal Engineering College, Cooper's Hill (อังกฤษ)	- เป็นคนไทยคนแรกที่สามารถศึกษาด้านวนศาสตร์ - พ.ศ. 2446 กลับมารับราชการที่กรมป่าไม้ - พ.ศ. 2467-2477 ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 4 (เป็นคนไทยคนแรกที่เป็นอธิบดี ต่อจาก Mr. W.F. Lloyd) - พ.ศ. 2490-2500 เป็นสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2491-2499 เป็นกรรมการที่ปรึกษาอธิบดีกรมป่าไม้ พ.ศ. 2495-2499 เป็นกรรมการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)
2	พระยาเทพ ศาสตร์สถิตย์ (ให้ กาพัตินย์) (พ.ศ. 2423-2472)	ปีรับทุน พ.ศ. 2440 - วิทยาลัยครู Bourough Road College - วิชาหลักสูตร ที่ University of Reading	- เป็นผู้บุกเบิกและวางรากฐานการศึกษาด้านการเกษตร แห่งสยาม ร่วมก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (พ.ศ. 2486) และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ (พ.ศ. 2539)

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
3	พระยาวิศิษฐ์ (ชม)	ปีรับทุน พ.ศ. 2440 Wellingore Hall College, Lincolnshire	- กลับมาทำงานที่กระทรวงเกษตร
4	พระยาวันพฤกษ์ พิจารณา (ทองคำ เศรษฐีลา) (พ.ศ. 2422-2510)	ปีรับทุน พ.ศ. 2443-2446 วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2446 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ ต่อมาได้ขอลาไปศึกษาต่อด้านพฤกษศาสตร์ที่ประเทศอังกฤษ ด้วยทุนส่วนตัว จึงเป็นคนไทยคนแรกที่สำเร็จวิชาพฤกษศาสตร์ และเป็นคนบุกเบิกงานด้านพฤกษศาสตร์ของประเทศไทย รวบรวมพรรณไม้และจัดตั้งหอพรรณไม้ (BKF) พ.ศ. 2466 เรียบเรียงตำราพันธุ์ไม้เล่มแรกของไทย คือหนังสือ “พรรณไม้ไทย” (List of Common Trees and Shrubs in Siam, 1923) - ได้รับเกียรติจากนักพฤกษศาสตร์ต่างประเทศในการใช้ชื่อท่านตั้งชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชหลายชนิดด้วยกัน
5	พระยาพนพลาภิรักษ์ (วาสน วิบุณยพราหมณ์กุล)	ปีรับทุน พ.ศ. 2443-2446 วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2446 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้สังกัดบ้านโป่ง - พ.ศ. 2452 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ ณ นครราชสีมา - พ.ศ. 2454 เป็นพนักงานป่าไม้ภูเก็ต - พ.ศ. 2458 เป็นสำรวจป่าไม้ ณ ทลตะวันออก - พ.ศ. 2460 เป็นปลัดกรมป่าไม้ - พ.ศ. 2465 เป็นป่าไม้ประจำภาคตะวันออก - พ.ศ. 2477 เป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมป่าไม้ - พ.ศ. 2478 รักษาการอธิบดีกรมป่าไม้
6	พระยาสมบัตินิหาร (เอื้อ ศุภมิตร)	ปีรับทุน พ.ศ. 2443-2446 วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ เป็นพนักงานด้านภาษีไม้บ้านโป่ง ต่อมาเป็นพนักงานป่าไม้ ณ ทลพิษณุโลก ผู้ช่วยพนักงานป่าไม้เมืองแพร่ หลังจากนั้นเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานป่าไม้ลำปาง เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ ณ ทลพิษณุโลก และ พ.ศ. 2457 เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ที่กรุงเทพฯ หลังจากนั้นพบหลักฐานว่าเป็นพระยาพระคลังข้างที่ ในสมัยรัชกาลที่ 7

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
7	ขุนอนันต์ประเวศ (ลก นิยมฤกษ์)	ปีรับทุน พ.ศ. 2443-2446 • วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2446 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ แต่ภายหลัง มีหลักฐานว่าไปประจำกรมปลัดทัพเรือ
8	พระยาพนานุจร (เปล่ง สาครบุตร) (พ.ศ. 2432-2512)	ปีรับทุน พ.ศ. 2451-2453 • วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2454 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ - ผู้ช่วยอธิบดีฝ่ายวิชาการของอธิบดี สนิท พุกกะมาน (หน้า 33) - พ.ศ. 2478-2484 ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 5 - เป็นผู้สนับสนุนให้จัดตั้งวิทยาลัยวนศาสตร์ จังหวัดแพร่ - พ.ศ. 2491 ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร - พ.ศ. 2506 ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางวนศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
9	พระยาวิจิตรนิมิต (โต โกเมศ) (พ.ศ. 2433-2498) บิดาของวงการ พฤกษศาสตร์ไทย	ปีรับทุน พ.ศ. 2451-2453 • วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2453 กลับมารับราชการในกรมป่าไม้เป็น ผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ ต่อมาเป็นผู้ช่วยนายด่านป่าไม้ ปากน้ำโพ - พ.ศ. 2473-2477 เป็นผู้จัดตั้งหอพรรณไม้ กรมป่าไม้ (BKF) - พ.ศ. 2478-2484 เป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมป่าไม้ฝ่ายวิชาการ - พ.ศ. 2478 ร่วมมือกับหลวงวิลาศวันวิท (เมธ รัตนประสิทธิ์) วางแผนจัดการศึกษาวิทยาลัย ป่าไม้แพร่ - เป็นผู้เขียนหนังสือรายชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย - พ.ศ. 2490 เป็นผู้จัดการ บริษัท ไม้ไทย จำกัด - เป็นราชบัณฑิตและมีพรรณไม้ 17 ชนิด ที่ตั้งตามชื่อของท่าน - เป็นราชบัณฑิต ประเภทวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ประจำสาขาวิชาพฤกษศาสตร์ สำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
10	ขุนวนขันธประเวศ (ลก นิยมฤกษ์)	ปีรับทุน พ.ศ. 2454-2456 วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2456 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ที่กรุงเทพฯ ผู้ตรวจป่า นครสวรรค์ ถึงแก่กรรมหลังจากทำงานได้เพียง 8 เดือน
11	ขุนบริบาลอนเขต (นายสุน ณ อุบล) (พ.ศ. 2437-2471)	ปีรับทุน พ.ศ. 2455-2457 วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2457 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นรองผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ - พ.ศ. 2462 ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ - พ.ศ. 2465 เป็นรองป่าไม้ประจำภาคณฑนนครราชสีมา - พ.ศ. 2466 เป็นรองป่าไม้ประจำภาคจังหวัดเชียงใหม่ - พ.ศ. 2468 ประจำกรมป่าไม้ - พ.ศ. 2469 รองป่าไม้ประจำภาคจังหวัดลำปาง
12	พระยาอนุวัตนวณรัชย์ {ขุนหว่า (ปิยะ) สุทธิสุวรรณ}	ปีรับทุน พ.ศ. 2455-2457 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปิ่นมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2457 กลับมารับราชการกรมป่าไม้เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้เชียงใหม่ และเป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ ประจำจังหวัดต่าง ๆ - พ.ศ. 2478-2485 เป็นบรรณารักษ์คนแรกของวารสาร “วนสาร” ราย 3 เดือน - พ.ศ. 2480 ทุน ก.พ. ดุจงานอังกฤษ ญี่ปุ่น ฟลิปปินส์
13	หม่อมเจ้าสืบสุขสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์	ปีรับทุน พ.ศ. 2455-2457 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปิ่นมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2457 รับราชการกรมป่าไม้ ปลายปี หน้า 24 - พ.ศ. 2491-2492 ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 7 (1 ม.ค. 2491-31 ธ.ค. 2492) - พ.ศ. 2493 เป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)
14	พระบำรุจวงกิจ {หลิน (เจ๊กหลิน) บัณฑูวงศ์}	ปีรับทุน พ.ศ. 2456-2458	- พ.ศ. 2463 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ น่าน แพร่ - พ.ศ. 2470-2480 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคลำปาง (ข้อมูลเท่าที่ปรากฏ)
15	พระยาพิทักษ์ไพรวณ {พิสุทธ์ (เฮง) อึ้งวิโรจน์}	ปีรับทุน พ.ศ. 2456-2458	- พ.ศ. 2458 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ หลังจากนั้นดำรงตำแหน่งต่าง ๆ อีกหลายแห่ง ข้อมูลสุดท้ายคือ พ.ศ. 2484 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคปราจีนบุรี

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
16	หลวงอภิบาลไพรสณฑ์ (เล็ก เลหาพันธุ์)	ปีรับทุน พ.ศ. 2456-2458	- พ.ศ. 2458 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ กรุงเทพฯ และย้ายไปรับ ตำแหน่งอื่น ๆ ในหลายจังหวัด และตำแหน่งสุดท้าย พ.ศ. 2469 เป็นผู้ช่วยป่าไม้ภาคพิษณุโลกก่อนที่จะ ลาออกจากราชการ พ.ศ. 2472
17	หลวงบริหารวนเขตร์ (ฉัตร ชูเกียรติ)	ปีรับทุน พ.ศ. 2459-2461 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- กลับมารับราชการกรมป่าไม้ ระหว่าง พ.ศ. 2473- 2480 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้มณฑลบ้านโป่ง (ราชบุรี) - พ.ศ. 2480-2485 เป็นอาจารย์โรงเรียนป่าไม้แพร่ เป็นผู้ช่วยการโรงเรียนป่าไม้แพร่ คนที่ 2 - พ.ศ. 2485-2489 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตนครสวรรค์
18	หลวงนิเทศท้าวการ (เสน วัฒนคุณ)	ปีรับทุน พ.ศ. 2459-2461 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2470-2475 เป็นป่าไม้ภาคแพร่ - พ.ศ. 2479-2484 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคนครสวรรค์ - พ.ศ. 2485 รักษาการหัวหน้ากองด่านป่าไม้ปากน้ำโพ - พ.ศ. 2485-2487 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตตาก
19	หลวงชำนาญวรกิจ (ศิริ พฤกษารม)	ปีรับทุน พ.ศ. 2459-2461 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2471-2473 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคตะวันออก - พ.ศ. 2484 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ลำปาง - พ.ศ. 2489-2490 เจ้าพนักงานป่าไม้เขตพิษณุโลก
20	หลวงพิจิตรวนรักษ์ (ยอด มาริสงค์)	ปีรับทุน พ.ศ. 2460-2462 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2462 รับราชการกรมป่าไม้ - พ.ศ. 2468 เป็นผู้รั้งเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคสุราษฎร์ธานี - พ.ศ. 2469-2470 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ประจำภาค นครสวรรค์ - พ.ศ. 2480-2483 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคตาก - พ.ศ. 2483-2486 ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองด่านป่าไม้ กาโด
21	หลวงประดิษฐ์วนการ (สัมฤทธิ์ สิงห์เดช)	ปีรับทุน พ.ศ. 2460-2462 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2462 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นรองผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ - พ.ศ. 2479 เป็นป่าไม้เขตพิษณุโลก

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
22	หลวงสมานวนกิจ {เจริญ (จ้อย) ต้อนันติ}	ปีรับทุน พ.ศ. 2460-2462 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2462 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เริ่มต้นในภาคเหนือ และลงมาอยู่ภาคกลาง และภาคใต้ - พ.ศ. 2477 รับทุน ก.พ. ทำงาน 4 เดือน ที่ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และแหลมมลายู - พ.ศ. 2493-2495 เป็นอธิบดีกรมป่าไม้คนที่ 8 - พ.ศ. 2495 ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
23	หลวงวิลาศวันวิก (เมธ รัตนประสิทธิ์)	ปีรับทุน พ.ศ. 2461-2463 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2463 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นรองผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ชั้นหนึ่ง และตำแหน่งต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้แทนกรมป่าไม้หรือที่เรียกว่านายด่านป่าไม้ กาโต จังหวัดมะละแหม่ง ประเทศพม่า ระหว่าง พ.ศ. 2472-2474 - พ.ศ. 2474-2478 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้แพร่ และเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้แพร่คนแรก
24	หลวงประเสริฐ วนศาสตร์ (กิมใช้ บุญมงคล)	ปีรับทุน พ.ศ. 2461-2463 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2463 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นรองผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ และเป็นตำแหน่งต่าง ๆ ในหลายจังหวัด ตำแหน่งสุดท้าย พ.ศ. 2484 เป็นพนักงานป่าไม้ภาคนครราชสีมา
25	หลวงวิบูลย์วนกิจ {วิบูลย์ (ไคว่) ธรรมบุตร}	ปีรับทุน พ.ศ. 2461-2463 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2463 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ มีโอกาสดูงาน คำไม้และอุตสาหกรรมป่าไม้ และเป็นตัวแทนไปประชุมต่างประเทศอยู่เสมอ - พ.ศ. 2487 ทำงานบริษัทไม้ไทย - พ.ศ. 2495 เป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) - พ.ศ. 2500 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร
26	น้อย แดงสหัส	ปีรับทุน พ.ศ. 2462-2464 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2464 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ ตำแหน่งเบื้องต้นไม่มีบันทึกไว้ - พ.ศ. 2484-2491 เป็นป่าไม้และยางจังหวัดนครราชสีมา ต่อมาเป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตอุดรธานี และเป็นป่าไม้เขตนครราชสีมา ระหว่าง พ.ศ. 2495-2502

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
27	หลวงประกอบวนกิจ (สนั่น สามนเสน)	ปีรับทุน พ.ศ. 2463-2465 วิชาการป่าไม้ที่ Imperial Forest College เมือง Dehradun, India	- พ.ศ. 2465 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นรองป่าไม้ประจำภาคสุราษฎร์ เป็นป่าไม้จังหวัดชุมพร เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคแม่สะเรียง ภาคเชียงใหม่ เขตสงขลา เขตพิษณุโลก เป็นนักวิชาการป่าไม้เอก หัวหน้ากองคุ้มครอง และดำรงตำแหน่งรองอธิบดี กรมป่าไม้ เมื่อ พ.ศ. 2501 จนเกษียณอายุราชการ เมื่อ พ.ศ. 2505 - เป็นผู้มีส่วนเด่นเรื่องกิจกรรมระหว่างประเทศ ทั้งการดูงาน การเจรจา และเป็นผู้แทนไปประชุมต่าง ๆ ในต่างประเทศ
28	หลวงสำรวจ พฤกษาลัย (สมบุญ ณ ถลาง)	ปีรับทุน พ.ศ. 2463-2465 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2465 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ - พ.ศ. 2480-2481 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคลำปาง - พ.ศ. 2492 เป็นหัวหน้ากองการยาง
29	หลวงพิศลย์พนาราช (ดอกไม้ ยันตติลล)	ปีรับทุน พ.ศ. 2463-2465 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2465 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ - พ.ศ. 2483 เป็นต้นไป เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคตาก เจ้าพนักงานป่าไม้เขตอุดรธานี เขตนครราชสีมา เขตพิษณุโลก ตำแหน่งสุดท้าย เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ เขตสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2491
30	ขุนอภิรักษ์ไพโรสณฑ์ (เทียนที่ ผลิพัฒน์)	ปีรับทุน พ.ศ. 2464-2466 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2466 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นป่าไม้ บริเวณสตูล ป่าไม้เขตจันทบุรี เจ้าพนักงานป่าไม้ ภาคสุราษฎร์ธานี ป่าไม้ภาคสุราษฎร์ธานี เป็นหัวหน้ากองคลัง และ พ.ศ. 2487 เป็นป่าไม้เขตกันตัง (ภูเก็ต)
31	ขุนวนารักษ์ดำรง (ทองคำ สุวรรณเกสร)	ปีรับทุน พ.ศ. 2464-2466 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2466 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นนายด่านป่าไม้โคราช ป่าไม้จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสุโขทัย สุราษฎร์ธานี สตูล และ พ.ศ. 2478 ประจำกองป่าไม้ภาคแพร่

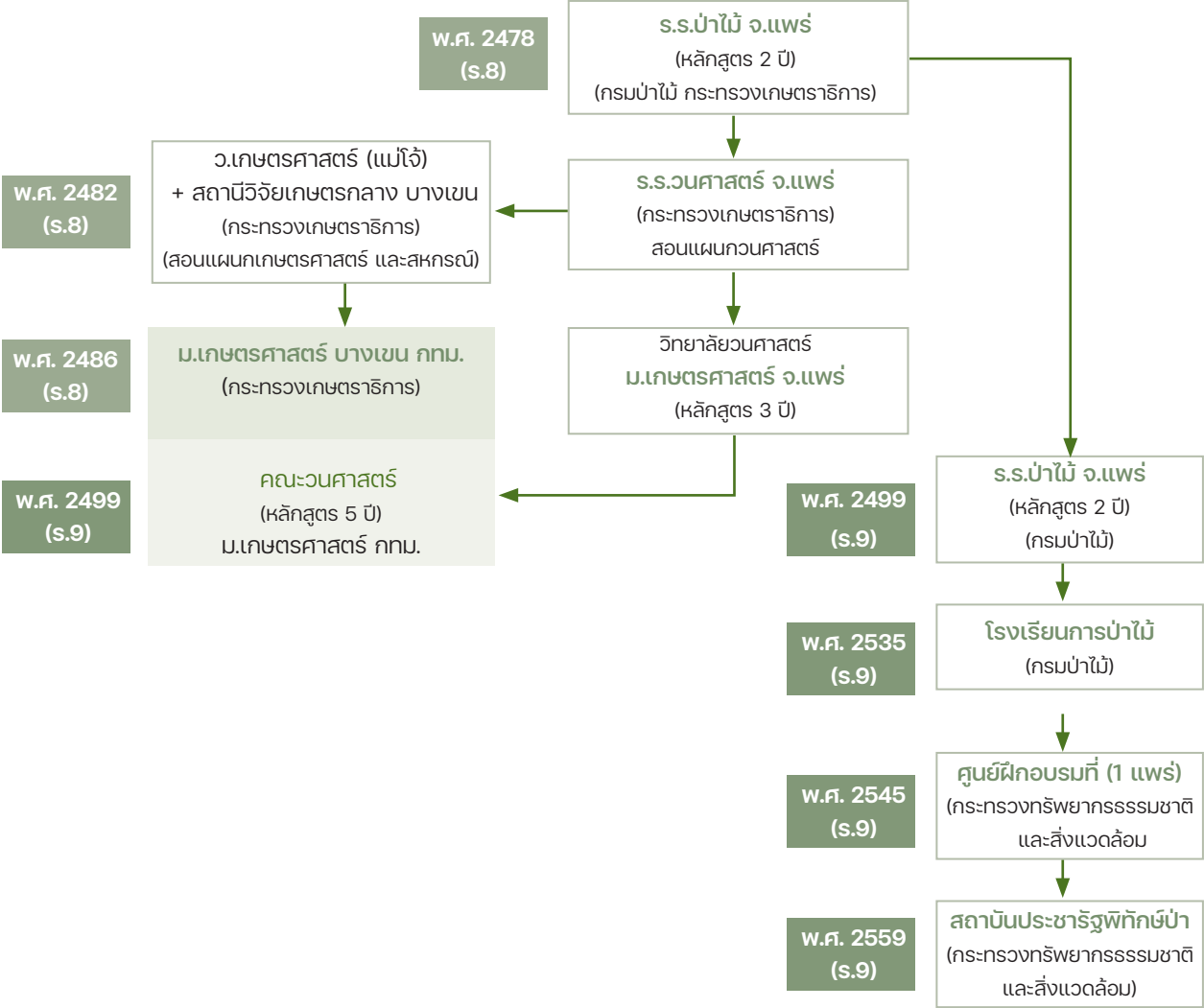
	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
32	เดช ชาติบุญ	ปีรับทุน พ.ศ. 2465-2466 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2466 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นนายตรวจป่าไม้ และหลังจากนั้นรับตำแหน่งป่าไม้ และยางจังหวัดในภาคใต้ เช่น นครศรีธรรมราช พังงา ตรัง พ.ศ. 2487 เป็นพนักงานป่าไม้โท ผู้ช่วยป่าไม้เขต สำนักงานป่าไม้เขตสงขลา
33	สฤณีพร เวภาระ	ปีรับทุน พ.ศ. 2465-2467 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2467 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เริ่มต้นเป็นผู้ช่วยป่าไม้ประจำภาคนครสวรรค์ พ.ศ. 2477 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ผู้ช่วย ชั้น 2 (หลังจากนั้นไม่มีข้อมูล)
34	ขุนสถิตวนศาสตร์ (สถิตย์ กาญจนหุต)	ปีรับทุน พ.ศ. 2466-2468 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2468 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตสงขลา เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตบ้านโป่ง ระหว่าง พ.ศ. 2482-2485 (ไม่มีข้อมูลหลังจากนั้น)
35	จรัส สุนันทานนท์	ปีรับทุน พ.ศ. 2466 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2466 เรียนไม่จบหลักสูตร แต่กลับมารับราชการในกรมป่าไม้ เป็นเสมียน ชั้น 2 เป็นผู้ช่วยสมุหบัญชี เป็นพนักงานป่าไม้ผู้ช่วย เป็นพนักงานป่าไม้ตรี ประจำป่าไม้ภาคลำปาง เป็นป่าไม้และยางจังหวัดลำปาง ผู้ช่วยป่าไม้ภาคบ้านโป่ง (ราชบุรี) ฯลฯ ตำแหน่งสุดท้าย เป็นพนักงานป่าไม้โท ประจำกองคุ้มครอง เมื่อ พ.ศ. 2488
36	ขุนนฤพนาเวช (นฤ เสนียวงศ์ ณ ออยุธยา)	ปีรับทุน พ.ศ. 2468-2470 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2470 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นป่าไม้และยางจังหวัดปราจีนบุรี และเป็นที่ปรึกษาฝ่ายทหาร ประจำกองข้าหลวงใหญ่ทหารใน 4 รัฐบาลัย (มลายู)
37	เทียม คมกฤส	ปีรับทุน พ.ศ. 2471-2473 • วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2473 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ ในตำแหน่งต่าง ๆ และ พ.ศ. 2495-2500 ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้ คนที่ 9 - เป็นผู้แทนประเทศไทยเข้าร่วมประชุมกับองค์กรระหว่างประเทศบ่อยครั้ง เขียนหนังสือหลายเล่ม เช่น วนศาสตร์เบื้องต้น นโยบายป่าไม้ การป่าไม้ในประเทศไทย

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
			การจัดการป่าไม้สักในประเทศไทย และได้รับการยกย่องให้เป็น “บิดาแห่งการป่าไม้” พ.ศ. 2507 ได้รับปริญญาวนศาสตรดุษฎีบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - พ.ศ. 2509-2513 เป็นคณบดีคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
38	เทียบ เดชะโกสะยะ	ปีรับทุน พ.ศ. 2471-2473 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2473 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคนครสวรรค์และภาคลำปาง เป็นป่าไม้บริเวณสุโขทัย และตำแหน่งสุดท้าย พ.ศ. 2580-2583 เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคปัตตานี
39	สมคิด (คิด) สุวรรณสุทธิ	ปีรับทุน พ.ศ. 2472-2474 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2474 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ภาคแพร่ เป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยวนศาสตร์ - พ.ศ. 2495-2503 เป็นรองอธิบดีกรมป่าไม้ ฝ่ายวิชาการ เขียนหนังสือประโยชน์ของไม้และของป่า และเป็นราชบัณฑิตทางพฤกษศาสตร์ - เป็นตัวแทนในการประชุมนานาชาติ และไปศึกษาดูงานในประเทศต่าง ๆ หลายครั้ง
40	เฉลิม ศิริวรรณ	ปีรับทุน พ.ศ. 2472-2474 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2474 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ ระหว่าง พ.ศ. 2495-2512 ได้ไปดูงาน อบรม และเป็นตัวแทนไปประชุมในต่างประเทศกว่า 10 ครั้ง - พ.ศ. 2501-2503 เป็นอธิบดีกรมป่าไม้คนที่ 10 - พ.ศ. 2503-2508 เป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) - พ.ศ. 2508-2514 เป็นที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
41	สุบุญ ธีระวัฒน์	ปีรับทุน พ.ศ. 2473-2475 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2475 กลับมารับราชการกรมป่าไม้

	ชื่อนักเรียนทุน	ปี/สถานศึกษา	บันทึก/หมายเหตุ
42	สวัสดี มหาผล	ปีรับทุน พ.ศ. 2473-2475 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2475 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นป่าไม้สุโขทัย เป็นอาจารย์โรงเรียนป่าไม้แพร่ เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตศรีราชา เจ้าพนักงานป่าไม้เขตลำปาง และข้าหลวงตรวจการป่าไม้ภาคพายัพ จากนั้นย้ายไปทำงานที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ - ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สมัยรัฐบาล จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์
43	กฤษิต สามะพุทธิ	ปีรับทุน พ.ศ. 2474-2476 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2476 กลับมารับราชการกรมป่าไม้ เป็นรองป่าไม้ประจำภาคนครสวรรค์ เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ผู้ช่วย และอาจารย์ประจำวิทยาลัยนวดศาสตร์ เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตสงขลา และที่ปรึกษาฝ่ายเกษตรของข้าหลวงใหญ่ ประจำรัฐไทรบุรีใหญ่ เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตตาก และหัวหน้ากองด่านป่าไม้ปากน้ำโพ เป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เขตนครราชสีมา เป็นนักวิชาการป่าไม้เอก ผู้เชี่ยวชาญทางผลผลิตป่าไม้ ฯลฯ - พ.ศ. 2499-2500 เป็นบรรณาธิการหนังสือ “วนสาร” - พ.ศ. 2507-2514 ดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมป่าไม้ - พ.ศ. 2514-2518 เป็นผู้อำนวยการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) - พ.ศ. 2492-2516 เป็นผู้มีบทบาทด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เข้าอบรม ศึกษาดูงาน ประชุมในประเทศต่าง ๆ รวมมากกว่า 20 รายการ - ได้รับการยกย่องว่าเป็นคนไทยที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องการป่าไม้ เขียนบทความและหนังสือไว้มากมาย เช่น Yang Oil ศณิตศาสตร์การป่าไม้ ฯลฯ
44	หม่อมหลวงดำรัส อิศรางกูร	ปีรับทุน พ.ศ. 2474-2476 วิชาการป่าไม้ที่ Burmese Forest School เมืองปินมะนา ประเทศพม่า	- พ.ศ. 2476 กลับมารับราชการกรมป่าไม้เป็นรองป่าไม้ จังหวัดนครสวรรค์

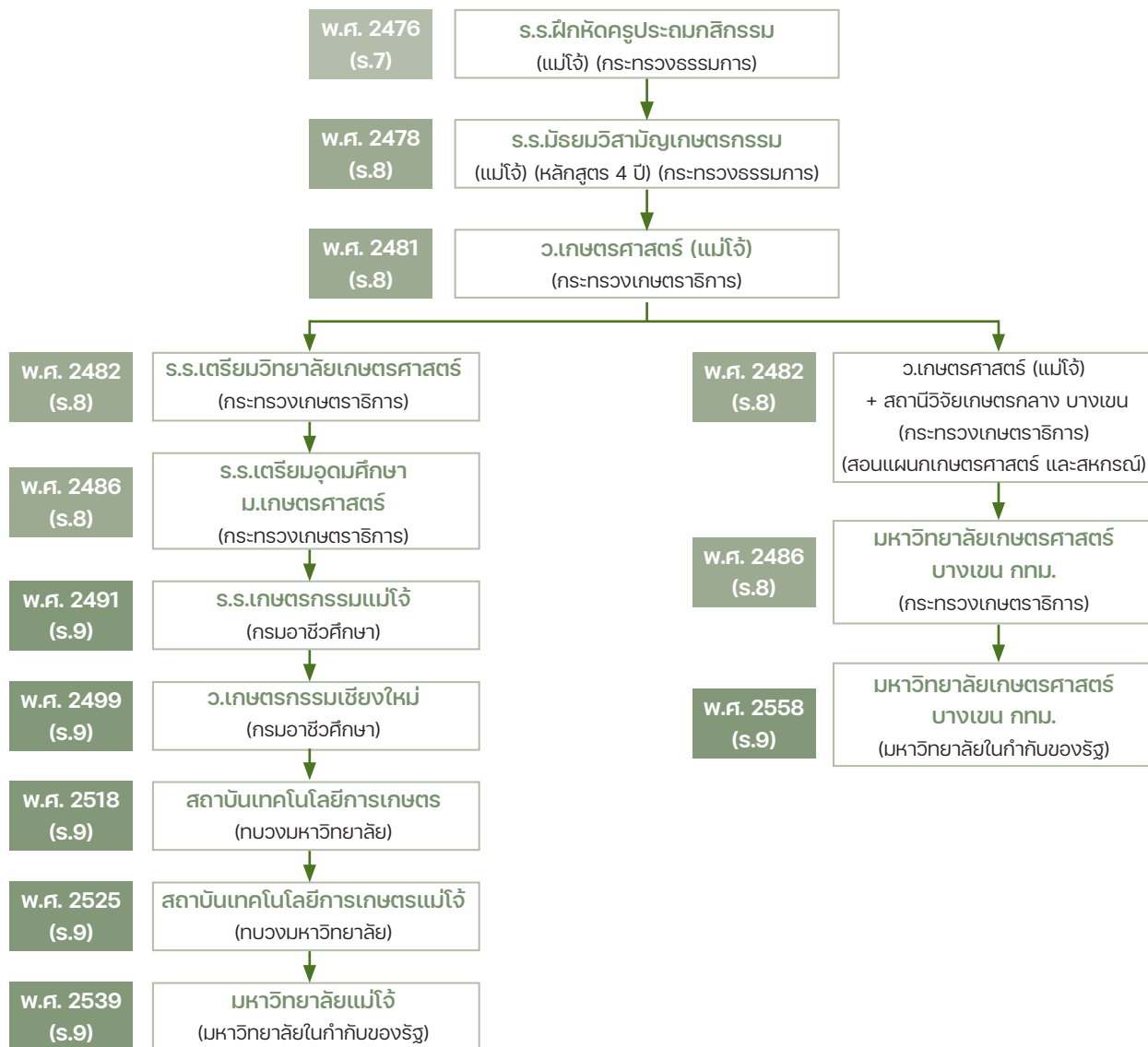
ภาคผนวก จ.

แผนผังแสดงโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ เป็นคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก จ.

แผนผังแสดงพัฒนาการจากโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมแม่โจ้
เป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ภาคผนวก ข.

รายชื่อไม้ต้นตามถนนและคลองในกรุงเทพฯ ปลุกในสมัยรัชกาลที่ 5

ถนน ลาน และคลอง	ชนิดไม้ยืนต้น
ถนนช้างอีใน-นอก (ราชวิถี) ถนนบัว ถนนหลวง ถนนหลานหลวง สแคว่นาเสาชิงช้า	กุ่มก้ามกราม (จามจุรี)
ถนนดวงตะวันใน (ศรีอยุธยา)	กรวย กร่าง เถารีด (เถาลัด) แดง ตะโก มะคุด (มังคุด) เสียนว่า (หว้า) ประดู่ สัก กระดังงา หางนกยูง สันพลานางแอ (สันพร้านางแอ) สารภี มะขาม แสมसान (แสมสาร) ราชพฤกษ์ (ราชพฤกษ์)
ถนนเฟื่องนคร	กระดังงา
ถนนพุดตานนอก (พิไชย) ถนนราชวัติ	กะท้อน (กระท้อน)
ถนนดวงตะวัน (ศรีอยุธยา) ถนนและคลองราชดำริห์	มะพร้าวหนูสี
ถนนวิสุทธิกษัตริ์	กาหลง
ถนนช้างอีใน-นอก (ราชวิถี) ถนนดวงดาว (นครราชสีมา) ถนนราชินี ถนนวัดราชบูรณ ถนนหลวง ถนนอัมรินทร์	ขนุน
ถนนบ่วง/บ่วง ถนนพุดตานใน (พิไชย) ถนนอัมรินทร์	จำปี
ถนนซ่อม/ส้มมือใน (สุพรรณ) ถนนโถ ถนนบ่วง/บ่วง ถนนพุดตานใน (พิไชย)	ชมพูสาแหรก
ถนนพระพิพิธ ถนนราชวัตร (นครไชยศรี)	ตะขบฝรั่ง (คัลบูร่า คารบูร่า)
ถนนปลายหลานหลวง ถนนเพนียด ถนนหลานหลวง ถนนอัมรินทร์	ไทร
ถนนจักรพรร ถนนจักรเพชร ถนนเจริญกรุง ถนนดวงดาว (นครราชสีมา) ถนนบ้านดินสอ ถนนพารุณี ถนนเยาวราช ถนนสามเสน คลองผดุงกรุงเกษม	ประดู่
ถนนคอเสื้อ (พิษณุโลก) ถนนซิว/สิ่ว (สวรรคโลก)	ปับ
ถนนเบญมาศ ถนนใบพร (อุททองนอก)	พะยอม
ถนนดวงตะวันใน (ศรีอยุธยา) ถนนบ่วง/บ่วง	พิทูน (พิทูล)

ถนน ลาน และคลอง	ชนิดไม้ยืนต้น
ถนนคอเสื้อ (พิษณุโลก) ถนนข้าว/ลั่ว (สวรรคโลก) ถนนดวงตะวัน (ศรีอยุธยา) ถนนดวงเดือน (สุโขทัย) ถนนปลายตลาด ถนนพายุรัด ถนนมหาธาตุ ถนนมหาธาตุ ถนนราชดำเนินใน-กลาง-นอก ถนนราชวัตร (นครไชยศรี) ถนนลก (พระรามที่ 5) ถนนสนามไชย ถนนหน้าพระธาตุ ถนนอก (นครปฐม) สนามหลวง คลองคูเมืองเดิม	มะขาม
ถนนข่ม/ลั้มมือใน-นอก (สุพรรณ) ถนนทับทิม ถนนใบพร (อุทองนอก)	มะม่วง
ถนนข้าว/ลั่ว (สวรรคโลก) ถนนบริพัตร ถนนราชดำเนินกลาง ถนนสามเสน	มะฮอกกานี
ถนนข้าว/ลั่ว (สวรรคโลก)	ยาง
ถนนและคลองราชดำริห์	ยางอินเดีย
ถนนดินสอ ถนนบัว ถนนเบญมาศ	ลำไย
ถนนดินสอ ถนนพลับพลาไชย	ลิ้นจี่
ถนนพระฉนวน	สน
ถนนดำรงรักษ์ ถนนราชดำเนินนอก ถนนหลานหลวง	สปาตู๊ว (แคแสด)
ถนนราชวัตร (นครไชยศรี)	สะตือ (ประดู่ขาว)
ถนนจักรพงษ์ ถนนดำรงรักษ์ ถนนพายุรัด	ป๊อบ
ถนนอนุากรณ	โศก (โศก)
ถนนเจริญกรุง ถนนตีทอง ถนนพายุรัด ถนนเพ็ญนคร ถนนราชดำเนินนอก สแคว คลองคูเมืองเดิม	हुกวาง
ถนนอื่น ๆ	ขี้เหล็ก จันท (จัน) บุนนาค ลำดวน

ที่มา : จามรี อาระยานิมิตตกุล. รายงานฉบับสมบูรณ์ วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์ : การศึกษาภูมิทัศน์เมืองของไม้ยืนต้นริมถนน และริมคลอง. กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), 2558.

አጠቃላይ

- ชื่อถนนและชื่อไม่ขึ้นต้นเป็นการสะกดตามโบราณ
- ชื่อขึ้นต้นเป็นชื่อสามัญ (common name) ที่เรียกกันในสมัยนั้น
- ชื่อต้นไม้ในวงเล็บเป็นชื่อเรียกและสะกดในปัจจุบัน

รายนามที่ปรึกษาและคณะทำงานจัดทำหนังสือ สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ในประเทศไทย

พันจ่าเอก ประเสริฐ มาลัย	ที่ปรึกษา
นางสาวสำเภาวี่ งามเขย	ประธานคณะทำงาน
นางสาวสาวิตรี สายโย	คณะทำงาน
นางสาวบลินี กังศิริกุล	คณะทำงาน
ดร.วีระชัย ณ นคร	คณะทำงาน
ดร.อุษา กลิ่นหอม	คณะทำงาน
ดร.ปราโมทย์ ไตรบุญ	คณะทำงาน
ดร.พงษ์ศักดิ์ พลเสนา	คณะทำงาน
นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบุลย์หวังเจริญ	คณะทำงาน
ผศ.ดร.ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร	คณะทำงาน
ผศ.ดร.จิตาภา ถิรศิริกุล	คณะทำงาน
นางสาวปิยาภัทร์ เข็มวิชัย	เลขานุการ

“...โครงการสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

เป็นงานที่สืบเนื่องต่อจากงานอนุรักษ์พันธุกรรมพืช...คือการฝึกฝนเด็กให้รู้จักสังเกตพืชพรรณไม้ต่าง ๆ
เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบตัวเด็กเอง ฝึกให้ค้นคว้าหาข้อมูลทั้งจากเอกสารสิ่งพิมพ์
และสืบถามหาคำตอบจากผู้ใหญ่ในชุมชน เด็กและผู้ใหญ่เมื่อมีปฏิสัมพันธ์กัน
จะมีผลให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ เด็กจะได้ฝึกการทำงานร่วมกัน
รู้จักออกความเห็น ฟังความเห็นของผู้อื่น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนช่วยเสริมสร้างความสามารถในการเรียนรู้
ตลอดจนอุปนิสัยที่ดีให้แก่เด็ก เด็กได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ความรักท้องถิ่นและสมบัติที่มีในท้องถิ่นตั้งแต่ยังเยาว์วัย
เมื่อเจริญเติบโตต่อไปก็จะเป็นที่พึ่งของถิ่นฐานและชาตินบ้านเมืองได้...”

**สำนักงานพิพิธภัณฑ์เกษตรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
(องค์การมหาชน)**

The Golden Jubilee Museum of Agriculture Office (Public Organization)

ริมถนนพหลโยธิน ตรงข้ามโรงพยาบาลเกษมราษฎร์ ปทุมธานี

จังหวัดปทุมธานี 12120

โทร 0 2529 2212, 0 2529 2213 fax 0 2529 2214

www.wisdomking.or.th

